ANTHONY BURGESS

ŠEKSPYRAS

BIOGRAFIJA

Sofoklis

Šekspyras

Anthony Burgess

Šekspyras

Iš anglų kalbos vertė
Gražvydas Kirvaitis

Sofoklis

VILNIUS, 2015

UDK 821.111-31
Bu308

Versta iš:
Anthony Burgess.
Shakespeare.
London, 1970

Antrasis leidimas

ISBN 978-609-444-148-6

Alla mia cara moglie[1]

...O meraviglioso mondo nuovo
Che hai di questa gente...
LA TEMPESTA[2]

1. Mano brangiai žmonai. (*It.*) (Čia ir toliau vertėjo pastabos)
2. Koks puikus naujas pasaulis su šitokiais žmonėm... (*It.*) „Audra".

Pratarmė

Tai ne knyga apie Šekspyro pjeses ir eiles. Tai tik dar vienas bandymas – n-tasis – išdėstyti svarbiausius faktus apie gyvenimą ir visuomenę, iš kur radosi šios eilės ir pjesės. Aptardamas turinį ar formą to, ką Šekspyras ir kiti parašė, neketinu leistis į literatūros istoriją ar literatūros kritiką; tai darau todėl, kad minimi šioje knygoje žmonės yra profesionalūs rašytojai ir tai, ką jie bandė nuveikti savo kūryboje, dažnai glaudžiai siejasi su jų gyvenimu. Būtent gyvenimas labiausiai man rūpi ir ypač vienas konkretus gyvenimas. Kadangi medžiagos Šekspyro biografijai taip maža, žinau, kad įprasta pridėti jai svorio tuo, ką dr. Džonsonas[3] būtų pavadinęs pompastiškomis liaupsėmis, bet mums visiems nusibodo raginimas gėrėtis, kaip meistriškai Šekspyras vartoja balsius ir kelia mintį iš eilutės į eilutę, arba aikčioti dėl jo filosofijos šiuolaikiškumo ar gilaus žmogaus širdies pažinimo. Visai kas kita – tikra kritika, tačiau ji tapo perdėm specializuota, ir, aišku, šitokioje knygoje jai ne vieta.

Noriu čia pasakyti štai ką: kiekvienas Šekspyro mėgėjas kad ir kada būtų gyvenęs, turi teisę nusitapyti savąjį šio žmogaus

3. Dr. Džonsonas (Samuel Johnson, 1709–1784) – žymus anglų leksikografas.

portretą. Stinga tinkamų dažų, stinga teptukų, ir žinai, kad galų gale paveikslas išeis lopiniuotas ir menkavertis, bet čia man padeda tikri paveikslai. Arba, kitaip tariant, mano užduotis – padėti tiems paveikslams.

Jau esu parašęs du beletristinius kūrinius apie Šekspyrą – gan skubotai sukurptą romaną 1964 metais švęstų keturišimtųjų gimimo metinių proga ir scenarijų ilgesniam nei senovinis epas Holivudo filmui apie jo gyvenimą. Abiejuose šiuose darbuose nemaža patikrintų faktų, bet nemaža ir spėliojimų, taip pat prasimanymų, neturinčių nė mažiausio pagrindo. O šitoje knygoje yra prielaidų, uoliai ir nedrąsiai įvedamų tokiomis frazėmis kaip „Galimas daiktas, kad..." arba „Tikriausiai maždaug šiuo metu...", bet joje vengiama prasimanymų. Tiesa, yra skyrius, kur mėginama atkurti pirmąjį „Hamleto" spektaklį, ir čia aš nutildžiau plerpiančias atsargumo fanfaras. Užuot sakęs, kad aktorius Raisas turbūt ar galbūt velsietis, aš teigiu, kad jis tikrai toks buvo ir netgi priskiriu jam vaidmenis – Fluelino ir sero Hju Evanso. Skaitytojas atpažins beletristo ranką ir, viliuosi, atleis man. Visus kitus teiginius kituose skyriuose galima laikyti teisingais.

Viename straipsnyje kadaise rašiau, kad jeigu būtų galima pasirinkti vieną iš dviejų atradimų – nežinomą Šekspyro pjesę ar Vilio skalbinių sąrašą, mes visi galvotrūkčiais pultume raustis nešvariuose baltiniuose. Tai, kad Šekspyro figūrą vis gaubia ūkai, o jo bičiulis Benas Džonsonas[4] aiškus kaip varpo garsas ir šiek tiek skardesnis, yra viena iš priežasčių, dėl kurių mes nesiliaujame jo persekioję. Kiekvienas biografas ilgisi kokio nors

4. Benas Džonsonas (Ben Jonson, 1573–1637) – anglų dramaturgas.

naujo tikrovės ženklo – piršto nago, atsilupusio 1598 metų gegužės 7 dieną, arba baisios slogos per Jokūbui I suvaidintą spektaklį – tačiau šie ženklai niekaip neįsikūnija. Sonetuose turime atvertą Šekspyro širdį, bet jie tik įrodo, kad jis įsimylėjo ir atsimylėjo, kas pasitaiko kiekvienam. O mums reikia laiškų, gydytojų receptų ir kasdienio gyvenimo smulkmenų, iš kurių susideda žmogus. Tiesiog siutas ima, kad Šekspyras mums neduoda nieko, tuo tarpu Benas griaute griaunasi ant mūsų su savo milžinišku pilvu ir granito veidu. Tiktai iš nerimtų apkalbų, sklindančių seniau ir dabar Vorikšyre, gali sužinoti, ar greitai Vilis pasigerdavo ir kiek kartų jis buvo susigriebęs triperį. Bet apkalbos reiškia dėmesį, netgi meilę, todėl smagu matyti Šekspyrą kartais iškylantį kaip gyvą liaudies dvasią išviečių freskose ir aludžių anekdotuose. Deja, šioje knygoje tokiems dalykams ne vieta. Ji, nepaisant visų savo trūkumų, yra pernelyg rimta.

A. B.
Malta, 1970

Prologas

Karalienė Elžbieta I užėmė Anglijos sostą 1558 metais, būdama dvidešimt penkerių – šešeri metai prieš gimstant žmogui, kurį laikome jos didžiausiu pavaldiniu. Ji buvo Henriko VIII ir Anos Bulin duktė. Henriko ryžtas vesti tą jauną moterį buvo karališkų skyrybų ir tautinės protestantų bažnyčios įkūrimo Anglijoje priežastis. Anglų ir užsienio katalikų požiūriu, Elžbieta neturėjo teisės į sostą: ji buvo pavainikė. Vis dėlto jos pretenzijas palaikė pats Ispanijos karalius (netrukus tapęs jos didžiausiu priešu), mat alternatyva protestantei Elžbietai buvo katalikė Marija, Škotijos karalienė, o Marija buvo ištekėjusi už Prancūzijos dofino[1]. Konkurencija tarp dviejų didžiųjų katalikiškųjų valstybių, Prancūzijos ir Ispanijos, leido protestantų Anglijai išsilaikyti iki dofino mirties. Kai tuomet Ispanijai atsileido rankos kontrreformacijos vardu pajungti Angliją, Anglija nebesidavė pajungiama, tačiau savo galią turėjo įrodyti ilga ir atkaklia kova.

Jaunosios Elžbietos laikų Anglijai trūko pinigų, laivų ir karių. Šalis buvo per daug neturtinga, kad galėtų apsiginti nuo išorės priešų, o ir vidaus priešus – daugiausia tuos, kurie manė,

1. Dofinas – karaliaus sosto įpėdinių titulas Prancūzijoje.

kad jos protestantizmas siekia pernelyg toli, ir tuos, kurie manė, kad jis siekia nepakankamai toli – nelengva buvo prispausti; tikras despotizmas su didžiuliu biurokratiniu aparatu ir slaptąja policija būtų per brangiai atsiėjęs kraštui, kurio visos pajamos neviršijo pusės milijono svarų. Norėdama nugalėti – išsaugoti taiką namie ir neįsileisti užpuolikų – Elžbieta galėjo tai padaryti tik panaudodama tokias asmens savybes kaip gudrumas, žavesys, tariamas nuolaidumas ir tikra jėga. Ji turėjo vyro protą ir moters apsukrumą.

Ji buvo intelektualė, lingvistė, teologė, muzikė, poetė, labai mėgo pjeses ir vaidinimus, medžioklę ir šokius. Buvo pernelyg protinga, kad ištekėtų, o senmergystė (vadinta nekaltybe) jai buvo ir jaukas, ir ginklas. Buvo paveldėjusi tėvo užsispyrimą ir patriotizmą, bet ne jo tironiško ir aklo pavydo protrūkius. Buvo paveldėjusi motinos vylingumą ir koketiškumą, tačiau ne jos kvailumą ir netaktą. Ji niekad nepamesdavo galvos ir todėl išlaikė ją ant pečių. Tą patį galima pasakyti ir apie jos širdį. Škotijos karalienė prarado ir viena, ir antra. Elžbieta mirė savo lovoje, praėjus beveik keturiasdešimt penkeriems metams po įžengimo į sostą. Jai sekėsi su vyriausiais ministrais – tokiais vyrais kaip seras Viljamas Sesilis ir seras Fransis Volsingamas, o jiems sekėsi su ja.

Jai patiko valdyti pačiai, tačiau ji nemėgo despotiškų metodų. „Ačiū Dievui, – pasakė ji parlamente, – esu apdovanota tokiais gabumais, kad jeigu mane išmestų iš karalystės vienu apatinuku, nepražūčiau bet kurioje krikščioniškojo pasaulio vietoje.“ Labai vertindama savo pačios asmenybę, ji vertino ir kitų asmenybes – tiek, kiek jas galima buvo panaudoti krašto labui. Jai valdant,

Anglija tapo didžiąja jūrų valstybe. Taip įvyko todėl, kad atsirado vyrų, kurių jūreiviškus įgūdžius papildė nuosavybės geismas. Neapsakomos gėrybės laukė narsiųjų ir smalsiųjų naujuose, ką tik atsivėrusiuose pasauliuose. Pakurstyk gėrybių geismą patriotizmu ir Kranmerio[2] maldaknygės pomėgiu, tai gausi tokį laivyną, kuris nušluos visas nenugalimąsias armadas.

Anglija kadaise buvo pasaulio pakraštyje. Dabar, atradus ir net kolonizavus Ameriką, Anglija atsidūrė jo vidury. Naujojo vaidmens svarbos bei naujosios galios suvokimas sukėlė lig tolei neregėtą salos gyventojų entuziazmą, energiją ir gyvenimo geismą. Jie netgi ėmė didžiuotis savo kalba, tuo anksčiau niekam nereikalingu užkampio dialektu, ir panūdo sukurti literatūrą, kuri prilygtų tuometinės Italijos literatūrai ar net priartėtų prie senovės romėnų veikalų. Pati kalba tebebuvo lydomajame katile, nenusistovėjusi, neelegantiška, netvarkoma akademikų, tačiau rupi ir sodri, pribrendusi bet kokiam nuotykiui, kuris ją dar labiau praturtintų. Anglų kalba panėšėjo į „Aukso stirną“[3].

Stojo palankus metas gimti didžiam anglų poetui.

2. Kranmeris (Thomas Cranmer, 1489–1556) – Kenterberio arkivyskupas. Padėjo Henrikui VIII vykdyti reformaciją ir sudarė naujas maldaknyges.
3. „Aukso stirna“ – anglų keliautojo ir pirato Fransio Dreiko (Francis Drake, 1540–1596) laivas, kuriuo jis išplaukė į kelionę aplink pasaulį.

I

Namai

Šekspyro pjesėse nemažai kalbama apie visuomeninės garbėtroškos blogį, tačiau pjesės yra pjesės, pramoga porai laisvalaikio valandų; jų negalima laikyti apgalvotais ir rimtais autoriaus įsitikinimų įrodymais. Nors ir nedaug ką žinome apie šio pirštininko, dramaturgo, poeto, aktoriaus ir bajoro būdą, bet viena aišku: jis turėjo visuomeniškų ambicijų. Matyt, tai paveldėtas bruožas, nes jo tėvas taip pat troško visuomenės pripažinimo. Džonas Šekspyras buvo Ričardo Šekspyro sūnus; pastarasis ūkininkavo Sniterfildo kaime, per keletą mylių į šiaurės rytus nuo Stratfordo prie Eivono, Vorikšyre. Džonui nemagėjo nei arti žemę dėl nedidelio pelno, nei praleisti visą gyvenimą tarp kaimo juodnugarių. Jis pasidarė verslininku ir užsitarnavo gražaus miestelio vyresniojo tarėjo garbę.

Stratfordas netgi šešiolikto amžiaus vidury buvo išties gražus. Miestas su pusantro tūkstančio gyventojų plytėjo puikiame miškingame slėnyje, tarp dirbamų žemių ir ganyklų. *Emporium non inelegans* – taip jį apibūdino šiuolaikinis laikraštininkas – turgamiestis, nestokojantis orumo, žavesio ir grožio. Tai ne provincija: jis buvo ne toliau kaip už šimto mylių nuo Londono, prie gerų kelių, vedančių į istorinius vidurinės Anglijos mietus – Vusterį, Voriką, Banberį, Oksfordą. Garsėjo architektūra.

Švenčiausiosios Trejybės bažnyčia ir Švento Kryžiaus draugijos koplyčia stovėjo dar nuo trylikto amžiaus. Eivono upės krantus jungė nestokojantis elegancijos tiltas, pastatytas 1490 metais sero Hju Kloptono. Seras Hju Kloptonas buvo gyvas pavyzdys visiems, norintiems siekti didesnės garbės nei ta, kurią pelnė kažkoks Džonas Šekspyras, mat tas tiltų statytojas išvyko iš Stratfordo ir tapo Londono lordu meru. Tokiu netapo nė Viljamas Šekspyras, bet jis troško ne pilietinės garbės. Jam pakako ir to, kad galėjo nusipirkti sero Hju namą Stratforde ir čia suvaidinti paskutinį kartą – pasitraukusio iš tarnybos eilinio bajoro vaidmenį.

Džono Šekspyro troškimai nėmaž neprašoko tų ribų, kurias ūkininko sūnus tikrai galėjo pasiekti – pasiturintis miestelio verslininkas, gerbiamas miestelėnas; bet jis turėjo troškimų ir kitokioje srityje, paslaptingoje ir susijusioje su genealogija. Jis norėjo, kad Šekspyro vardas spindėtų ne tik dabarties pasiekimais, bet ir praeities šlove. Pats vardas buvo ir yra visai neblogas: jis reiškia agresiją, energiją[1], ir jokie rašybos išdarkymai – Šogsperas, Čoksperas ar kitokie gudragalvio raštininko kraigliojimai – negali visiškai užslėpti kažkokio tolimo karingo protėvio paveikslo. Betgi Džonas žinojo, kad šis vardas ne aristokratiškos kilmės. 1570 metais, padavęs pirmąkart prašymą dėl herbo, kuris patvirtintų jį esant bajorų luomo, Džonas išgalvojo kažkokį neaiškų didį prosenelį, išaukštintą Henriko VII. Tas prasimanymas neįgavo kiek konkretesnio pavidalo, nes prašymas buvo skubiai atsiimtas dėl priežasčių, kurias aptarsime vėliau. Bet kai 1596 metais buvo paduotas naujas prašymas, matyt, kliaujantis Viljamo pa-

1. Šekspyro anglišką formą *Shakespeare* sudaro du žodžiai – *shake* (purtyti, drebinti) ir *speare* (ietis), taigi jis galėtų reikšti „iečių purtytojas“.

siekimais (daugiau piniginiuose reikaluose nei mene), tai jo pagrindinis argumentas – giminystė su kilmingaisiais. Džonas vylėsi, kad Keliaraiščio ordino heroldui[2] padarys įspūdį jo vedybos su „garbiojo bajoro Ardeno dukterimi ir įpėdine". Kaip žinome, leidimas turėti herbą buvo suteiktas, bet turbūt nesuklysime manydami, jog nusvėrė Šekspyro pasiekimai, o ne Ardenų giminystė. Vis dėlto tvirtinant suteikimą 1599 metais buvo padarytas oficialus prierašas: „Ant kito skydo taip pat prijungėme senovinį minėto Ardeno iš Velingkoto herbą."

Velingkotas – tai Vilmkotas, per tris mylias į šiaurės vakarus nuo Stratfordo. Vietiniai gyventojai ir pats Viljamas Šekspyras vadino jį Vinkotu, ir kaip Vinkotas jis minimas „Užsispyrėlės sutramdymo" pratartyje. Ardeno duktė ir įpėdinė buvo Meri, o Šekspyrai iki pat Džono atsiskyrimo buvo Ardenų nuomininkai. Argi ne romantiška istorija – ūkininko sūnus peršasi aristokrato dvarininko dukrai ir laimi jos ranką. Tik Ardenai, jei ne kilme, tai materialine padėtimi, visai nebuvo aristokratai. Robertas Ardenas, Vilmkoto ūkininkas ir savininkas to ūkio Sniterfilde, kurį nuomojo Ričardas Šekspyras, gyveno pasiturimai, tačiau pasiturimą gyvenimą turėjo užsidirbti. Jis buvo, kaip prancūzai sako, *cadet* – pagrandukas. Tikrąją Ardenų šlovę ir jų turtus galėjai rasti kitur, pavyzdžiui, rūmuose, vadinamuose Park Holu, netoli Birmingamo. Vis dėlto jaunėlis sūnus turėjo pagrindo didžiuotis šeima, kuri klestėjo prieš užkariavimą ir nedaug valdų teatidavė Užkariautojui[3]. Tais laikais,

2. Heroldas – *čia* kurio nors ordino pareigūnas, kuris rūpinosi kilmingųjų genealogija, herbais ir pan.
3. Vilhelmas I Užkariautojas (William I the Conqueror, 1027–1087), Normandijos hercogas, 1066 m. užkariavęs Angliją ir atėmęs anglosaksų didikų žemes.

kai Anglija buvo anglosaksų karalystė, Ardenai vadinosi Terčiliais, o kai anglosaksiškas vardas tapo nugalėtojų ženklu, jie jį pakeitė į didelės Midlando girios vardą. Tai ne ta giria, kuri minima „Kaip jums patinka"; tenykštė Ardeno giria tėra paties Šekspyro egzotiškas prasimanymas, bet šiam vaizduotės kūriniui jis suteikia, matyt, su pasididžiavimu, savo motinos mergautinę pavardę. Ir į šią girią, kuri yra kartu ir hercogystė, jis pasodina Viljamą.

Meri buvo aštuntoji Roberto Ardeno duktė. Kai tas mirė 1556 metais, jos dalis buvo nepaprastai didelė – šeši svarai su trupučiu ir šešiasdešimt akrų ūkis, vadinamas Ezbisu. Pastarąjį žmogus, už kurio ji ištekėjo, tikriausiai laikė naudingu kreditu ne tiek dėl dirbamosios, kiek dėl piniginės jo vertės. Kai 1578 metais užėjo sunkūs laikai, jis mielai užstatė jį už keturiasdešimt svarų. Tačiau 1557-aisiais, spėjamais jų vedybų metais, jie tik svaigo nauju gyvenimu: ūkininko sūnus tapo nepriklausomu verslininku, aristokrato duktė – verslininko žmona, jie turėjo savo namus ir dirbtuvę judriame, nestokojančiame elegancijos provincijos mieste. Tam tikra prasme jų pasiryžimas pakeisti senąjį paveldėtą agrarinį gyvenimo būdą buvo labai charakteringas Elžbietos epochai, bet Meri iš jųdviejų turbūt buvo konservatyvesnė. Šeimos namai ir ūkis buvo tik už keleto mylių, ir, be abejo, netrūko susitikimų su didžiaisiais Ardenais, kurie gal net užeidavo į dirbtuvę Henlio gatvėje, kai keliaudavo iš Park Holo į Londoną pro Oksfordą. Religijoje Ardenai laikėsi senovinių katalikiškų tradicijų, tuo tarpu Džonui Šekspyrui kaip verslininkui greičiausiai labiau imponavo griežtas braunistų[4] ar puritonų

4. Braunistai – radikali puritonizmo kryptis, įkurta R. Brauno (Robert Browne, 1550–1633); taip pat vadinami kongregacionistais.

tikėjimas, galiausiai išplitęs Midlande ir pavertęs Angliją į šventą respubliką. Nėra jokių įrodymų, kad Džonas ar Meri būtų pasižymėję dideliu pamaldumu, ir šis indiferentiškumas kartu su visuomenine ambicija ir ugningu (ar karštu) didžiavimusi savo šeima, ko gero, bus persidavęs vyresniajam sūnui.

Džono Šekspyro verslas buvo pirštinių dirbimas. Reikia manyti, kad apie šį centrinį verslą sukosi nemaža šalutinių: be odos, jis, be abejo, komerciškai domėjosi ir kitais veršių produktais. Matyt, pirkdavo gyvus veršius, mėsą parduodavo, o iš odos išpjaudavo pirštinių išviršius. Iš tiesų yra tokia versija, kuri paverčia jį mėsininku, o jaunąjį Viljamą verčia kartoti dramos evoliuciją nuo pat kruvino aukojimo – pjauti veršius ir aukštinti tą darbą iškilmingomis kalbomis, tarsi jis būtų Brutas, o tie gyvulėliai – cezariai. Prisiminkime „Hamletą“:

POLONIJUS: *Aš vaidinau Julijų Cezarį ir buvau užmuštas Kapitoly; mane nužudė Brutas.*
HAMLETAS: *Iš jo pusės buvo labai brutalu nužudyti tokį kapitalinį veršį*[5].

Visa tai – fantazija, galime tikėti tuo ar netikėti, tik nereikia manyti, kad Šekspyrų namai maloniai kvepėjo levandomis. Gal tai nebuvo skerdykla, tačiau Viljamas turbūt nuo užgimimo uostė tam tikrus būdingus aromatus. O kalbant apie pirštininko amatą, nederėtų vaizduotis, kad Džonas Šekspyras ėmėsi jo mėgėjiškai ir kad tai buvo taip lengva, kaip šiandien atidaryti tabako

5. Vertė Aleksys Churginas.

krautuvėlę. Jis turėjo tapti pirštininkų, odminių ir pakinktininkų cecho nariu, o prieš tai septynerius metus mokytis pas meistrą. Iš Stratfordo dokumentų matyti, kad 1552 metais jis jau pardavinėjo pirštines Henlio gatvėje, taigi vedybų su Meri Arden metu jo padėtis veikiausiai buvo užtikrinta, žmonės pirko Šekspyro pirštines, ateitis rodėsi šviesi. Džonas puikiai aptaisinėjo penkis pirštus, o jo sūnus ne prasčiau aptaisinės penkias pėdas[6].

Municipalinėje veikloje Džonui Šekspyrui ėmė sektis, kai tik jis įgijo svorio, kurio suteikia sėslus vedybinis gyvenimas. Viengungis miesto tėvas – amoralus reiškinys: tarybos nariui reikia žmonos, kad turėtų ką nusivesti į mero priėmimus ir kad būtų kas paduoda vyno ir gardėsių, kai į namus atsilanko prakilnieji kolegos pažaisti politikos („Jei surinksime pakankamai balsų, išmesime lauk ir jį, ir jo pasiūlymą"). 1557 metais Džonas buvo išrinktas į miesto tarybą ir paskirtas alaus ragautoju – tai darbas blaivininkui. Jis tapo konstebliu 1558 metais, o 1559-aisiais – pavaičiu (pavaitis savo nuožiūra nustatydavo piniginių baudų dydį; baudas skirdavo vietinis teismas, įstatymas jų dydžio nereguliavo). Paskui, 1562 metais, jis skiriamas raštvedžiu ir išsilaikė šiame poste neregėtai ilgai – net ketverius metus. Raštvedžio pareigos buvo labai atsakingos: jis vedė miesto knygas, išmokėdavo pašalpas, kai miestą užgriūdavo tokios negandos kaip maras (tai atsitiko 1564-aisiais, Viljamo gimimo metais), šelpdavo menkais honorarais keliaujančias aktorių trupes. Taigi būtent Džonas ir davė devynis šilingus „Karalienės vaidintojams" ir dvylika pensų (šitaip sakant atrodo daugiau) „Grafo Vusterio artistams", kai šie

6. Aliuzija į penkiapėdį jambą, kuriuo rašė Šekspyras ir daugelis anglų poetų.

atvyko palinksminti Stratfordo. Turbūt nereikia įrodinėti, kad ši pareigybė siejasi su pagrindine mūsų tema. Jaunasis Viljamas pažinojo aktorius, matė, kaip jie tvarkosi ir ką veikia. 1568 metais Džonas paskiriamas antstoliu; įkopęs į tokį postą, jis galėjo vadintis bajoru ir prašyti herbo.

Tas prašymas, kaip žinome, buvo paduotas, tačiau atsiimtas. 1577-aisiais, po dvidešimt metų tarnybos aukštose pareigose, Džonas liovėsi lankęs tarybos posėdžius. Užpuolė kažkokia bėda. 1578 metais jis buvo vienas iš šešių vyresniųjų tarėjų, kurie neįmokėjo savo dalies išlaikyti policijai – keturiems vyrams su alebardomis, trims su ietimis ir vienam su lanku ir strėlėmis. Jis nustojo mokėjęs tarėjams privalomą savaitinį keturių pensų mokestį, skirtą vargšų šalpai. Jis prasiskolino. 1579 metais turėjo užstatyti priklausantį žmonai Ezbiso ūkį. Galimas daiktas, kad Džonas Šekspyras apleido savo dirbtuvę dėl pilietinės pareigos, kuri pelnė jam pilietinę garbę. 1586 metais, visai pagrįstai, jis prarado pastarąją dėl to, kad nevykdė pirmosios: „Ponas Šaksperas neateina į rotušę, kai yra kviečiamas, ir jau seniai nebeateina.“ Sudie, tarėjo kailiai.

Radosi ir kitų bėdų. 1580 metais jis drauge su 140 kitų to krašto vyrų gavo šaukimą atvykti į Karalienės suolininkų teismą Vestminsteryje ir laiduoti, kad nedrums valstybės ramybės. Jis nenuvyko ir buvo nubaustas dvidešimties svarų bauda. Tuo pačiu metu ir dėl tos pačios priežasties jis turėjo užmokėti dar dvidešimt svarų už žmogų, už kurį buvo laidavęs. Džonas Šekspyras nedrumstė ramybės kokiu demonstratyviu būdu. Jis turbūt užsidarė nuo pasaulio ir nėjo nei į bažnyčią, nei į rotušę. O neiti į anglikonų bažnyčios pamaldas reiškė nusižengti įstatymui arba drumsti ramybę.

Nederėtų manyti, nors tokia mintis prašyte prašosi, kad jis įkaušęs garsiai šūkaudavo, jog puritonų dievas pranašesnis už anglikonų; nonkonformizmas[7] galėjo jam pakenkti. Po trejų metų kur kas akivaizdesnis nonkonformizmas plykstelėjo Meri Šekspyr šeimoje. Vienam Ardenui buvo nukirsta galva už dalyvavimą katalikų sąmoksle, ta galva stirksojo ant Londono tilto – žmonėms pasižiūrėti ir pesliams pakapoti. Šekspyrai gerai žinojo žmogų, visada pasiruošusį triuškinti abu erezijos sparnus – ir katalikus, ir puritonus. Tai buvo Kenterberio arkivyskupas Vitgiftas, baisus grasynė, pakylėtas iš Vusterio vyskupijos į anglikonų Dievo rykštės postą. Džonas Šekspyras neįvykdė savo kuklių siekių ir pažino bausmės baimę. Viskas vėl susitvarkė pačioje šimtmečio pabaigoje, kai Viljamas praturtėjo ir atstatė šeimos garbę.

Viljamas buvo trečiasis Šekspyrų vaikas, tačiau pirmasis, nemiręs kūdikystėje. Džoana gimė 1558 metais. Jos mirtis niekur neįregistruota, bet reikia manyti, jos jau nebuvo 1569 metais, kai gimė antroji Džoana. Ši naujoji Džoana įrodė, kad vardas čia niekuo dėtas. Ji išgyveno iki septyniasdešimt septynerių metų ir, ištekėjusi už kepurininko Viljamo Harto, vienintelė perdavė Šekspyrų genus tolimiems ainiams. Hartai gyvuoja ir po šiai dienai, o jų gyslose teka Šekspyro kraujas. Džono ir Meri antrasis vaikas, Margareta, gimė 1562 metų lapkritį, o mirė kitų metų balandį. Balandis Anglijoje apskritai atšiaurus mėnuo ir ne tik ironiškąja „Bevaisės žemės“ prasme[8]. Taip, žydi narcizai, tačiau

7. Nonkonformizmas – anglų protestantų atskilimas (XVI–XVIII a.) nuo valstybinės anglikonų bažnyčios; anglikonų bažnyčios principų nepripažinimas.

8. „Bevaisė žemė“ – žymiausio XX amžiaus anglų poeto T. S. Elioto (Thomas Stearns Eliot, 1888–1965) poema.

vėjai žvarbūs, o kūnas nusilpęs po ilgos Anglijos žiemos. Dar viena duktė, Ana, mirė eidama aštuntuosius metus 1579 metų balandį. Pačiam Viljamui buvo lemta numirti balandžio mėnesį. Jis taip pat metė iššūkį likimui, gimdamas balandį. Tai buvo 1564-aisiais, blogais maro metais. Be abejo, jo motina, nusprendusi, kad trečiasis vaikas ir pirmgimis sūnus turi likti gyvas, išgabeno jį į Vilmkotą, nuošalią vietą, kur grynas oras.

Tiksli Viljamo gimimo data nežinoma, tačiau bažnyčios metrikų knygoje įrašyta, kad 1564 metų balandžio 26 dieną buvo pakrikštytas *Gulielmus*[9], Johano sūnus. Senas katalikiškas paprotys krikštyti vaikus tuoj pat po gimimo dar nebuvo išnykęs: vaiko siela išvaduojama nuo gimtosios nuodėmės, ir jeigu jis po to netrukus miršta, jauti šiokią tokią paguodą, žinodamas, kad nesikamuoja pragaro prieangyje. Kadangi Viljamas mirė 1616 metų balandžio 23 dieną, pasirodė patogu padaryti šią dieną ir jo gimtadieniu. Tai šv. Jurgio diena[10], todėl ji dar padidina Šekspyro kaip vieno iš anglų šovinistinio pasididžiavimo objektų reikšmę. Ši graži simetrija – tai lyg kokia nekalta magija. Kaip pamatysime, ji puikiai dera su didžiojo vardo įamžinimu keturiasdešimt šeštojoje psalmėje, ten jį randame padalintą per pusę – Šek-spyras – tarp kitų prašmatnių žodžių. Kadaise taip pat buvo manoma, kad Šekspyras padarė genetikos stebuklą. Pirmasis jo vaikas gimė praėjus šešiems mėnesiams po vedybų ir augo sveikutėlis. Bet kas gi išdrįs mesti šešėlį ant jo, Dainiaus, reputacijos? Vadinasi, Dievas ypatingos malonės ženklan sutrumpino nėštumo laikotarpį.

9. *Gulielmus* – lotyniška senovinė Viljamo forma.
10. Šv. Jurgis laikomas Anglijos globėju.

Kadangi mylime tą žmogų ar veikiau jo kūrinius, taip pat stabmeldiškai dievinamus, visi esame linkę teikti magiškos galios pačiam jo vardui. Norisi manyti, pavyzdžiui, kad vienintelį anglą popiežių Nikolą Breikspyrą dievai nuskyrė į tokią onomastikos[11] sritį, kuri savaime lemia tarptautinę šlovę, bet pavadinti jį Šekspyru... ne, to būtų buvę per daug. Adrianas IV savo bule „Laudabiliter" sulaužė airių ietis[12]. Jo bendrapuspavardžio poza rodo visai ne piktavališką agresyvumą. O dėl krikšto vardo, tai mums atrodo, kad labiausiai tiktų vartoti jo maloninę formą – Vilis. Niekam neateis į galvą vadinti Miltoną Džeku, tačiau Šekspyras prašyte prašosi intymaus kreipinio. Galbūt taip yra dėl jo didžiulės kūrybinės potencijos, pomėgio blevyzgoti ir to daugiaprasmio kvietimo, kurį randame šiame sonete:

Kiekvienas savo geismą turi. Mano
Didžiausias geismas – tu, tik tu viena.
Pridėki prie geismų tavųjų tvano
Dar mano geismą – ir to bus gana.

Jei tavo prigimtis aprėpti gali
Visus pasaulio norus ir aistras, –
Drįstu tikėti, jo draugišką kampelį
Ir mano geismas tavyje suras.

11. Onomastika – *čia* kurios nors kalbos tikriniai daiktavardžiai.
12. Popiežiaus Adriano IV (1100–1159) tikroji pavardė Breikspyras (Breakspeare) reiškia „iečių laužytojas".

Juk į marias taipogi kliokia lietūs,
Bet jos neišsilieja iš krantų.
Tad argi dar vienam troškimui vietos
Tarp savo norų nesurasi tu?

Priimk į meilės prieglobstį mane
Ir nežudyk siaubingu savo „ne!“[13]

Čia iki kraštutinumo išnaudojamos šalutinės vardo „Vilis“ reikšmės – geismas, varpa, makštis. Sonetas kupinas patvirkusio sąmojaus, jį, matyt, visi mielai nusirašinėjo, mokėsi atmintinai, juo smaginosi ir smuklėse, ir teisės koledžuose. Antai žingsniuoja Londono gatvėmis Vilis su savo dideliu geismu. Vilis Šekspyras – tas vardas tai mažytis himnas vyriškam veržlumui, jam, kuris purto ietį ir plėšo mergystės plėves. Nuo šiol mes jį vadinsime ne Viljamu, o Viliu.

Užgimus ir likus gyventi Viliui, pradėjo reikštis vyriškasis Šekspyrų pradas. Kitas sūnus, Gilbertas, gimė 1566 metais, ir dar vienas, Ričardas, – 1574-aisiais. Paskutinysis buvo Edmundas, 1580-ųjų, nelaimingų metų vaikas. Jei neskaitysime antrosios Džoanos, amžiaus vidurkis nelabai įspūdingas. Vilis mirs penkiasdešimt dvejų, Gilbertas keturiasdešimt penkerių, o Ričardas trisdešimt aštuonerių. Edmundas, tapęs aktoriumi kaip ir Vilis, mirė dvidešimt septynerių metų. Nė vienas iš šių sūnų nepaliko jokio pėdsako, o paties Vilio sūnus mirė vienuolikos.

13. 135 sonetas; jame randame sunkiai perteikiamą lietuvių kalba žodžių žaismą, mat vardas Vilis (Will) anglų kalboje sutampa su žodžiu (will), reiškiančiu geismą, troškimą, norą; vertė A. Churginas.

Taigi Meri Šekspyr iš viso pagimdė aštuonis vaikus, trys iš jų mirė labai anksti, ir tik vienas sulaukė senyvo amžiaus.

Įdomu, kokie buvo Vilio broliai ir seserys. Apie juos nežinome nieko: neišliko netgi jokių žinių apie Edmundo aktorystę. Pasak vienos aštuoniolikto amžiaus versijos, Gilbertas buvo kartą nuvykęs į Londoną ir matęs savo brolį Vilį, vaidinantį sukriošusį senį su ilga barzda, kurį reikėjo prinešti prie stalo, kad pavalgytų, o jam valgant kažkas dainavęs dainą. Matyt, Vilis vaidino Adamą iš „Kaip jums patinka“. Na, o Ričardas? Ričardas tėra tik vardas.

Nebus nieko blogo, jeigu suteiksime Vilio broliams ir seserims išvaizdą ir būdą – laikykime tai tik priemone padaryti jo aplinką fiziškai realesnę. Mes turime teisę įsivaizduoti jį kaip berniuką, valgantį, dainuojantį ir miegantį namuose Henlio gatvėje, ir norėtųsi matyti jį apsuptą konkrečių būtybių, o ne beveidžių šmėklų su prisegtomis vardų kortelėmis. Man pačiam daina iš „Tuščių meilės pastangų“ padeda įsivaizduoti jo seserį Džoaną kaip suskretėlę, kuri praleidžia nemaža laiko plaudama šaltame vandeny puodus ir keptuves. Gilbertas, man rodos, buvo bukas ir dievotas ir turbūt epileptikas, iš čia ta liga randasi ir „Julijuje Cezaryje“, ir „Otele“. Regiu, kaip jis flegmatiškai sukirpinėja pirštinių išviršius ir trikampius įsiuvus – tikras tėvo įpėdinis, paveldėjęs pirštininko amatą. Apie Ričardą Stivenas Dedalas skyriuje „Scilė ir Charibdė“ iš Džeimso Džoiso „Uliso“ davė mums pagrindo manyti, kad tai kraupesnė figūra. Vilio žmona buvo Ana. „Ričarde III“ niekšingasis bendravardis sugundo Aną. Jis kuprotas ir raišas. „Hamlete“ kitas brolis suvilioja našlę žmogus, kurio sūnaus vardas labai artimas paties Vilio sūnaus vardui – Ham-

netas. Manoma, jog Vilis vaidino tėvo šmėklą, kai ta pjesė buvo statoma „Gaublio“ teatre. Brolio vardas – Klaudijus – reiškia šlubį. Ričardas III ir Klaudijus susijungia tikrame brolyje Ričarde. Jis galėjo būti suktas ir ištvirkęs ir, Viliui išvykus į Londoną, turbūt mielai šokdavo į kraujomaišos patalus. Galėjo būti ir šlubas. Kita vertus, tai galėjo būti ir doras bei gerai sudėtas jaunuolis, mylėjęs savo vyresnįjį brolį ir gerbęs brolienę. O Edmundą galiu įsivaizduoti tik kaip apsiseilėjusį kūdikį, šliaužiojantį tarp nendrių, pabarstytų ant svetainės aslos. Man jis nė kiek nepanašus į Edmundą iš „Karaliaus Lyro“.

Tėvams Džonui ir Meri praktiškai nereikia jokių rašytojo išmonių: jie ir taip pakankamai realūs. Meri dažnai kalba apie savo aukštą giminę, tačiau, vyrui nusmukus, turbūt yra pernelyg kilni, kad žeistų jį nuolatiniais Ardenų ir Šekspyrų nuopelnų palyginimais. Ji pagimdė nemaža vaikų ir nemaža jų palaidojo. Ji tapo išmintinga ir apdairia šeimininke, ramiai ir kantriai kentė ir skausmus, ir vargus, tačiau neprarado pasididžiavimo savo gimine jausmo. Džonas – karštakošis, bet mokėjo ir paniurti, ir apsiniaukti. Jis šnekus iki plepumo ir gal kiek pagyrūnas bei prasimanėlis. Iš tokio derinio, pridėjus rašytojo talentą, tikrai galėjo atsirasti aktorius ir dramaturgas. Kažin ar vyresnieji Šekspyrai turėjo daug laiko literatūrai, tačiau tai nereiškia, kad jie buvo neraštingi. Žinoma, kad Džonas Šekspyras pasirašydamas padėdavo kryžiuką, bet tai joks neraštingumo įrodymas: regis, daugeliui Elžbietos laikų žmonių kartais pabosdavo rašytis vardu (o gal pabosdavo ieškoti nuoseklios to vardo rašybos), ir vietoj jo jie pabrėždavo kryžiuką. Netgi šiandien verslininkai, norėdami parodyti, kaip jie užsiėmę, pasirašo laiškus neįskaitomomis

ideogramomis. Meri, matyt, buvo lankiusi mokyklą kaip daugelis to meto mergaičių. Namuose Henlio gatvėje, ko gero, buvo ir keletas knygų – „Ženevos biblija“[14], maldaknygė, koks nors žinynas, pavyzdžiui, Endriaus Burdo „Sveikatos brevijorius“ (geriausiu atveju nenaudingas, blogiausiu – mirtinas). Bet būtent Viliui buvo lemta atnešti tikrąją literatūrą.

Kad Šekspyrai tėvai buvo geri savo vaikams, neturime priežasčių abejoti. Samuelis Batleris, klasikinio romano apie tėvo ir sūnaus priešiškumą („Žmogaus kelias“) autorius, nurodo, kad Šekspyro pjesėse tėvas ir sūnus visada draugai. Šiurkštaus sūnaus, smogiančio tėvui mirtiną smūgį, įvaizdis – tai vienas baisiausių visuomeninės santvarkos suirimo simptomų, kokį tik gali suvokti Ulisas „Troile ir Kresidoje“. Jeigu tai pakištų mintį, kad Elžbietos laikais tėvo padėtis buvo panaši į Dievo, galime būti tikri, kad tai tik graži tradicija, sveika, kaip ir visos tradicijos, nes tradicijų nereikia priimti už gryną pinigą. Juk mylintis Viktorijos laikų Anglijos *pater familias* iš tikrųjų buvo baisus, neįspėjamas, kerštingas Jehova, pučiantis paslaptingus debesis iš po rūkomosios kepuraitės. Nėra pagrindo manyti, kad jaunajame Šekspyre kunkuliavo slopinami Froido potraukiai. Jeigu jis ir patyrė kokių bėdų tėvo namuose, tai jos radosi ne iš vidaus, o iš išorės. Meilę tėvams įrodo kai kurios jo brandaus amžiaus dovanos – pastoralinė pjesės „Kaip jums patinka“ karalystė motinai ir bajoro herbas tėvui. Už pastarąjį abu vyrai turbūt sudaužė stiklus alaus, šypsodamiesi vienas kitam ir broliškai džiaugdamiesi išsipildžiusiu troškimu.

14. „Ženevos biblija“ – Biblijos vertimas į anglų kalbą, 1560 metais atliktas grupės protestantų, kurie slapstėsi Ženevoje nuo katalikų persekiojimų.

2

Mokykla

Romantinės pakraipos Šekspyro biografai visada pasirengę pateikti mums pilnakraujus jaunojo menininko portretus. Štai ką rašo F. Dž. Fernivalas:

> „Taigi mūsų kaštonplaukis, meilaus gymio, rudakis, raudonskruostis berniukas pradėjo lankyti mokyklą... Laikydamasis požiūrio, kad berniukas – tai būsimasis tėvas, aš regiu kresną, tačiau miklų ir gyvą vaikinuką žydinčiais skruostais, rusvomis akimis, aukšta kakta ir tamsiai rudais plaukais, kupiną besiliejančios per kraštus energijos, impulsyvų, smalsų, pilną užuojautos, mėgstantį visokias pramogas ir riziką, kvatojantį iš nesėkmių..."

Skaitydamas tai pasijunti nejaukiai ir klausi savęs, kas čia, išskyrus „Berniuko laikraščio"[1] toną, yra ne taip. Išliko pora suaugusio Šekspyro portretų; žinome jo veido formą ir spalvą. Kakta paaukštėjo tikriausiai praplikus, bet jeigu panorėsime, nesunkiai

1. „Berniuko laikraštis" („Boy's Own Paper") – mėnesinis žurnalas (1879–1967), spausdinęs įdomius pasakojimus ir straipsnius, taip pat praktinius patarimus vaikams.

įsivaizduosime tą berniuką su kaštoninėmis garbanomis, krintančiomis ant akių. Dr. Karolina Sperdžen knygoje „Šekspyro įvaizdžiai“, remdamasi tam tikrais pasikartojančiais aprašymais pjesėse ir eilėraščiuose, ragina mus patikėti, kad jis greitai rausdavęs ir baldavęs ir puikiai jautęs veido reakcijų į emocinius dirgiklius mechanizmą. Jis veikiausiai nesugebėdavo nieko nuslėpti ir nemokėdavo apsimesti, kai prireikdavo išsisukti nuo užtarnautos bausmės. Galime manyti, kad jis buvo sveikas. Juk jam pavyko išvengti pavojų, paprastai tykojusių gimusius balandžio mėnesį, taip pat nemokamos maro dovanos. Negalime abejoti jo protu, nuovoka, jausmų permainingumu. Kadangi pats esu trumparegis, man atrodo, kad ir Šekspyras buvo trumparegis. Gamtos pasaulio smulkmenas, taip pat ir rašmenis žmogaus veide, jis mato taip aiškiai, tarsi žiūrėtų prisikišęs. Be abejo, jis mėgo skaityti. Jis tikriausiai skaitydavo, kai kiti berniukai pešdavosi.

Nors, mūsų supratimu, to skaitymo buvo ne per daugiausia. Ir tų laikų mokykla vargu ar ugdė meilę knygai, gal tik patiems gabiausiems, Vilis turbūt pradėjo mokslus anksti, įstojęs į pradžios mokyklą septynerių metų. Jis jau mokėjo skaityti ir rašyti angliškai, iškalęs abėcėlę iš įrėminto lapo: „A *per se*[2] A, B *per se* B“ ir taip toliau iki „& *per se* &”, iš kur gauname *ampersand*[3]. Mokėdamas abėcėlę, galėjai nesunkiai sudėti angliškus žodžius – nereikėjo žinoti jokių garsų grupių, jokių „i prieš e, išskyrus po c“, *symmetry* ir *cemetery*, *harass* ir *embarrass*. Anglų kalbos rašyba tuomet buvo nuostabiai impresionistinė. Ji dar

2. *Per se* – savaime, pats vienas (*lot.*).
3. *Ampersand* – ženklas, reiškiantis žodį *and* (ir).

tebelaukė nelabai sistemingų Pilietinio karo[4] žurnalizmo racionalizacijų, kai leidėjai taip skubėjo, jog tesirūpino pačia taupiausia rašyba, ir nebesilaikė seno papročio užpildyti ar užbaigti spausdintą eilutę papildomomis raidėmis (keičiant, pavyzdžiui, *then* į *thenne* arba *wit* į *witte* ar netgi *only* į *ondelyche* eilutės gale tam, kad būtų išlygintas dešinysis laukas). Ir ne tik jų: ji tebelaukė susisteminimo, tą padarė dr. Džonsonas didžiajame 1755 metų žodyne. Išmokti rašyti angliškus žodžius Šekspyro laikais buvo nesunku. Niekas nepriekaištavo dėl rašybos klaidų, nes jų nebuvo. Nuo pat „karalienės Elžbietos“ viską galėjai rašyti taip, kaip širdis geidė.

Pradžios mokykla, į kurią įstoti tereikėjo elementaraus raštingumo, turėjo ruošti mokinius sunkiam, monotoniškam darbui klasikinėje arba gramatikos mokykloje. Gramatikos mokykla siekė tik vieno tikslo, jį skelbė pats jos pavadinimas – mokyti gramatikos, lotynų kalbos gramatikos. Ne istorijos, ne geografijos, ne muzikos, ne darbų, ne fizinio lavinimo, ne biologijos, ne chemijos ir ne fizikos: tiktai lotynų kalbos gramatikos. Viljamas Lilis, pirmasis šv. Povilo mokyklos direktorius, miręs 1522 metais, tebegyvavo vadovėlyje „Grammaticis Rudimenta“. Tai buvo Stratfordo gramatikos mokyklos, taip pat Itono ir Vestminsterio mokyklų pasaulietiška biblija. Būtent Lilio „Gramatiką“ kalė jaunasis Šekspyras, tuos nuobodžius, pedantiškus vartus į Romos puikybes.

Lotynų kalba nyksta iš šiuolaikinių mokyklų tvarkaraščių. Yra netgi apsišaukėlių romėnų literatūros tyrinėtojų, niekad

4. Turimas galvoje konfliktas tarp Stiuartų dinastijos ir parlamento (1642–1651).

neskaičiusių Ovidijaus ar Vergilijaus lotyniškai. Bet Elžbietos laikų Anglija laikė Romos imperiją pilietinių dorybių pavyzdžiu; Romos didvyriai buvo anglų didvyriai. Kadaise manyta, kad kažkoks Brutas įkūrė Britaniją, tad Anglijos istorijos vadovėlis, kaip ir Lajamono kronika[5], galėjo būti vadinama tiesiog „Brutu". Romėnai, nors mirę, egzistavo aukštesnėje realybės plotmėje nei anglai – ir mirę, ir gyvenantys. Anglų kalbai, gyvai, rupiai ir nuolat besikeičiančiai, trūko tų sustingusių ir išdailintų modelių, kuriuos išguldė Lilis ant savo anatominio stalo. Žinoma, buvo Džefrio Čoserio[6] raštai, bet jo ir žodžiai neįprasti, ir eilių nepaskanduosi. Kas norėjo kultūros, tas ieškojo jos senovės pasaulyje. Visi pripažino graikų didybę, tačiau graikų žinovų buvo nedaug, ypač tokiuose mažuose miesteliuose kaip Stratfordas. Tikruosius grekofilus galėjai rasti universitetuose. Romėnų kultūra buvo pasiglemžusi graikus, lotynų kalba galėjai perskaityti viską apie Troją ir apie Odisėjo klajones. Lotynų kalba buvo viskas. Kitaip nei šiais laikais lotynų kalbos mokymosi nereikėjo teisinti. „Šiandien, berniukai, mes pradėsime mokytis lotynų kalbos, ir tikriausiai jums įdomu, kodėl gi mūsų amžiuje turime kvaršinti galvą dėl seniai išmirusios tautos kalbos. Nežiovauk, Vederbi." Nieko panašaus. Elžbietos laikų lotynistai valdė autoritetų skeptrais. Kartais, deja, tiesiogine šių žodžių prasme.

Elžbietos epochos pedagogai vieningai manė, kad žinias į vaikus reikia įgrūsti jėga, o kartais mušte įmušti. Turėjo pra-

5. „Lajamono kronika" – XII a. pabaigos eiliuota Anglijos istorija (*Layamon's Brut*),
6. Džefris Čoseris (Geoffrey Chaucer, 1340–1400) – anglų poetas, literatūrinės kalbos pradininkas.

eiti daugiau nei du šimtmečiai, kol paplito romantiškas požiūris į vaikus, išpopuliarintas tokių vyrų kaip Vordsvortas ir Ruso, ir vaikus pradėta laikyti dieviškos išminties indais. Vordsvortas su baiminga pagarba žvelgė į įgimtų žinių aureolę, švytinčią aplink kūdikį, ir vadino jį geriausiu filosofu. Vaikas vos tik užgimęs geba suvokti amžinąją tiesą, o jam augant vyksta užmiršimo procesas, kurio metu dieviška šviesa išblėsta šiokiadienių patamsiuose. Šią mintį jau seniai piršo Platono dialogas „Fedonas", kur parodyta, kaip vergo vaikas, be jokio išsilavinimo, subtiliai vadovaujamas ar pamokomas Sokrato, geba išdėstyti aukštąją geometriją. Elžbietos laikų žmonės žinojo šį dialogą, tačiau neteikė jam didelės reikšmės.

Tų laikų tėvai galėjo būti švelnūs, bet negalėjo būti pernelyg jausmingi. Jie neromantizavo vaikų galbūt dėl to, kad vaikai greitai keisdavo kits kitą: jie išmirdavo kaip Vilio seserys, ir jų vietą užimdavo kiti. Netgi Šekspyrų nenorą atsisakyti gražaus vardo „Džoana" turėtume laikyti jų realizmo požymiu. Kuo greičiau vaikai suaugdavo, tuo geriau, ir jau iš mažens juos rengdavo kaip suaugusius; nuomonė, kad vaikus reikia rengti kaip vaikus, yra visai nesena. Ne tėvai, o mokytojai sielodavosi, kad vaikai taip lėtai išmoksta *elgtis* kaip suaugę, o tas lėtumas laikytas viena iš gimtosios nuodėmės pasekmių. Jį reikėdavo išmušti, o atsiradusią tuštumą užpildyti naudingomis (t. y. nereikalingomis) suaugusiųjų žiniomis, ir dar taip skubiai, kad nebelikdavo laiko žaidimams. Mokykloje buvo niūru. Tie užpakalių nublizginti suolai nebuvo kloti rožėmis, nors ant stalų ir gulėjo lelijos[7].

7. Žodžių žaismas – lotynų gramatikos autoriaus pavardė (*Lily*) anglų kalboje reiškia „lelija".

Pamokos prasidėdavo žiemą septintą valandą, o vasarą – šeštą. Paprašę Dievo, kad iš jų išeitų geri ir dori berniukai, kimšte prikimšti lotynų kalbos, mokiniai sėsdavo dirbti iki devynių; tada jiems būdavo leidžiama papusryčiauti. Vėl darbas iki vienuolikos, paskui palaimingas dviejų valandų tarpas pietums. Atgalios į mokslus pirmą, sūdyta mėsa su juoda duona ir perrūgęs alus gurguliuoja pilve, ir plušimas iki penkių. Pora laisvų pusdienių per savaitę, keturiasdešimt dienų atostogų per metus. Diena gal būtų buvus pakenčiamesnė, jei tas darbas būtų buvęs įvairesnis ir jeigu būtų buvę naudojami humaniški ir realistiniai pedagoginiai metodai. Tačiau mokymas buvo veikiau kimšimas nei vedimas. Iš vieno lotynų kalbos mokytojo, jėzuito, kartą esu girdėjęs, kad angliškas žodis *educate* (lavinti) kilęs iš lotyniško *educare*, kuris giminingas žodžiui *manducare*, reiškiančiam valgyti, ir nieko bendro neturi su tuo žodyne randamu *educare*, kuris artimas *educere* – išvesti. Šia klaidinga etimologija, matyt, ir buvo grindžiama Elžbietos laikų pedagogika, o tas kimšimas buvo šiurkštus, bukinantis ir iki pasiutimo monotoniškas.

Galima numanyti, kad Vilio mokytojai laikė romėnų poeziją, dramą ir istoriją ne tiek maloniu tikslu, prie kurio artina gramatikos mokymasis, kiek naudinga medžiaga iliustruoti taisyklėms. Romėnai paslaugiai rašė knygas tam, kad mokytojas Lilis galėtų sukurpti gramatiką. Niekas iš to, ką žinome apie Vilio laikų Stratfordo gramatikos mokyklos direktorius, nepaneigia įtarimo, kad jiems, švelniai tariant, trūko įkvėpimo. Kita vertus, neatrodo, kad jie būtų buvę sadistai. Bent jau Volteriui Rošui švietimas išvis mažai rūpėjo: jis metė direktorystę ir užsiėmė Stratforde advokatūra. Tai buvo 1571 metais, kai Vilis buvo tik septyne-

rių. Po to atėjo Saimonas Hantas, slaptas katalikas, kuris, nors ir simpatizavo jėzuitams, drausme mažai tesirūpino. Tapęs nežymiu kontrreformacijos ramsteliu, jis mirė 1585 metais Romoje. 1575 metais iš jo pareigas perėmė Tomas Dženkinsas, velsietis, kurį Šekspyras tikriausiai įamžino sero Hju Evanso paveikslu „Vindzoro šmaikštuolėse". Seras Hju (titulas čia žymi ne bajorystę, o bakalauro laipsnį) visai nepanašus į baisų čaižytoją, jis simpatiškas ir komiškas. Kaip ir visi teatro velsiečiai, jis duslina kai kuriuos sprogstamuosius priebalsius (pavyzdžiui, pastebi, kad Falstafas persirengė moteriškais drabužiais, įžiūrėjęs jo „didoką barzdą"). Įdomu, kad jis klausinėja berniuką, vardu Viljamą, lotynų kalbos, ir tai duoda progą šeimininkei Kvikli berti lėkštus juokus apie „vargšės Dženi reikalą"[8] ir *huic*, lotyniškai reiškiantį „uik – varyk lauk". Pigūs mokiniški sąmojai, turbūt datuojami 1575 metais, kai Dženkinsas buvo naujas direktorius, o Viliui tiktai vienuolika.

Nėra abejonės, kad Vilis šį tą, o gal ir nemaža pelnė iš tų lotyniškų tekstų, kur skaitė mokykloje. Jam patiko Ovidijus, ir jis turbūt labai apsidžiaugė, kai to šimtmečio pabaigoje Fransis Meresas[9] parašė: „Kaip buvo manoma, kad Euforbo[10] siela gyva Pitagore, taip ir švelni, sąmoninga Ovidijaus siela gyva melodingame, saldžiabylyje Šekspyre." Klasikiniai jo pjesių įvaizdžiai

8. Žodžius *genitive case* (kilmininko linksnis) nemokyta Kvikli supranta kaip *Jenny's case* (Dženės reikalai).
9. Fransis Meresas (Francis Meres, 1565–1647) – Kembridžo universiteto dėstytojas, kuris 1598 metais išleistoje anglų poetų antologijoje Šekspyrą vadina didžiausiu, visapusiškiausiu ir vertingiausiu anglų rašytoju.
10. Euforbas – trojėnų didvyris, nukautas Menelajo (Homero „Iliada", XVII giesmė); Pitagoras, remdamas sielų persikėlimo doktriną, yra pareiškęs, kad jis kadaise buvęs Euforbas.

dažnai paimti iš Ovidijaus „Metamorfozių“, penkiolikos mitologinių pasakojimų knygų, laisvai susietų stebuklingo pavirtimo tema. Čia randame daugelį graikų ir romėnų padavimų ir netgi – užsigardžiavimui – Julijaus Cezario nužudymą ir sudievinimą. Piramo ir Tisbės istorija, su kuria dauguma mūsų pirmąsyk susipažįsta „Vasarvidžio nakties sapne“ ir dėl to nepriima už gryną pinigą, yra ketvirtojoje giesmėje kartu su Persėju ir Andromeda (beje, šie du nepaisantys kalnų įsimylėjėliai yra svetimšaliai – ne iš Graikijos ar Romos, o iš Babilono). Dešimtojoje giesmėje Vilis perskaitė apie Venerą ir Adonį, bet turbūt sumanė parašyti savo poemą apie juos tik tada, kai tas mitas, regis, palietė jo paties asmeninį gyvenimą – tai aptarsime vėliau. Prozerpinė, „Žiemos pasakoje“ apsikrovusi Vorikšyro gėlėmis, pasirodo penktojoje giesmėje. „Metamorfozėse“ yra visi mitai, kurie papuošia Šekspyro poemas ir dramas.

Norėdamas sužinoti, ką rašo Ovidijus, Vilis tikriausiai pasikliovė ne vien lotynų kalba. „Metamorfozės“, išverstos į anglų kalbą Arturo Goldingo, buvo išleistos pirmaisiais Vilio gyvenimo metais. Ezra Paundas[11] rašo: „Argi galime... supaisyti Ovidijų, nesusipažinę su juo per Goldingą? Ar nors vienas iš mūsų taip gerai moka lotyniškai ir turi tokią gerą vaizduotę, kad be Goldingo pagalbos gebėtų perprasti originalo teksto žavesį ir niuansus?“ Štai kaip Goldingas verčia penktąją giesmę:

Girioj pavasaris vis. Joje Prozerpinė bėgiojo,
Skynė našlaites melsvas ir žiedus baltųjų lelijų

11. Ezra Paundas (Ezra Pound, 1885–1972) – amerikiečių poetas ir kritikas.

Ir su mergaitės godu jas krovė sterblėn ir kraitelėn,
Savo žaidimų drauges visas stengdamasi pralenkti.
Ten ją išvydęs Ditas iškart smurtingai pagrobė:
Šitaip karštai suliepsnojo širdis[12].

Tai senoji „keturiolikinė“ eilutė, turinti septynias jambines pėdas[13], ir Vilis turbūt suvokė tam tikrą jos šiurkštumą. Tačiau anglų poezijai reikėjo mokytis, ir nors banguojanti Renesanso melodija dar neskambėjo, jau aiškiai juntama pasakojimo tėkmė: ją perteikti mokytasi iš vertimų.

Vertimo menas grafo Sario[14] „Kai kuriose giesmėse iš Vergilijaus „Eneidos“, išleistose prieš Šekspyro gimimą (1557 metais), jau buvo sukūręs tą eksperimentinį metrą, kuriam buvo lemta visiškai pakeisti anglų literatūrą ir sudaryti sąlygas atsirasti tokiai Elžbietos laikų dramai, kokią žinome šiandien.

Tuoj nuščiuvo visi, ir žvilgsniai nukrypo į svečią. Tėvas Enėjas
tuomet nuo aukšto guolio prabilo:
„Man, valdove, liepi neapsakomą skausmą atnaujint. Kaip apverktiną mūs karalystę ir Trojos galybę
Kitkart išgriovė danajai (aš pats tas baisybes regėjau
Ir jų dalyvis buvau)...“[15]

12. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas.
13. Kalba eina apie Goldingo angliškąjį vertimą; ši ištrauka A. Dambrausko išversta hegzametru.
14. Grafas Saris (Henry Howard Earl of Surrey, 1517?–1547) – anglų poetas.
15. Vertė A. Dambrauskas.

Tai pirmosios baltosios eilės[16], šitaip Saris sugalvojo atsakyti į iššūkį, mestą nerimuotų Vergilijaus hegzametrų. Kažin ar verta spėlioti, kas būtų išėję iš Elžbietos laikų dramos (taip pat iš Miltono epo), jei Saris nebūtų bandęs ieškoti eiliavimo formos, tinkamos perteikti lotynų epinei poezijai. Gal baltąsias eiles būtų radęs kas nors kitas, o gal drama būtų išsiliejusi rimuotais dvieiliais, kurių taip gausu „Romeo ir Džuljetoje“ bei „Ričarde II“. Šiaip ar taip, baltosios eilės jau buvo, jos atsirado septynetą metų prieš gimstant Šekspyrui, o galėjo ir neatsirasti, jeigu anglai nebūtų taip labai gerbę klasikų, kad net panoro susikurti iš jų anglišką poeziją. Nauja literatūra dažnai gimsta iš senosios vertimų.

Atrodo, kad Stratfordo mokyklos programoje buvo ne tik Ovidijus ir Vergilijus, bet ir kiti romėnų poetai – Horacijus, gal ir Katulas, Lukrecijus. Prozai tikriausiai atstovavo Livijus, Cezaris, Tacitas (nors Tacitas buvo pavojingas: pernelyg nepaisė mokytojo Lilio taisyklių). Didaktikos ir biografijos mišinį, taip mėgstamą Elžbietos laikais, galėjai rasti Svetonijaus „Imperatorių gyvenime“. Plutarchas buvo geresnis moralistas, jo „Paralelines biografijas“, aprašančias dvidešimt trijų romėnų ir graikų, sudėtų poromis, gyvenimus, galima naudoti kaip puikų etinį ramstį siauram filologiniam kursui, tačiau Plutarchas rašė graikiškai. Vėliau, o gal ir mokslo metais, neakivaizdiniu būdu, Vilis perskaitė Plutarchą, išverstą Norto[17] iš prancūziško Amijo vertimo. Romėniškosiose dramose jis labai seka Nortu. Tuo įsitikins kiekvienas, kam reikia gero pavyzdžio, lygindamas Norto

16. Į lietuvių kalbą išversta hegzametru.

17. Nortas (Sir Thomas North, 1535?–1601?) – anglų literatas, laisvai išvertęs ispanų ir antikinių rašytojų.

pateikiamą Kleopatros, plaukiančios laivu, aprašymą su Šekspyro baltosiomis eilėmis, nuostabiai išryškinančiomis paprastus Norto *donnee*[18]. Galime įsivaizduoti, kaip Vilis pleškina eilutę po eilutės, pasidėjęs Nortą priešais už vadovą. Štai faktai, išdėstyti proza; nedidelis pertvarkymas – ir jie pavirsta poezija. Keliais magiškais brūkštelėjimais iš šaltosios šiaurės[19] randas karšti pietūs (toks Egiptas, kokiu jam derėjo būti, nors nežinia, ar toks jis buvo). Taigi Nortas:

„...ji nesiteikė keliauti kitaip, tik plaukti laivu Kidno upe, jo vairagalis buvo iš aukso, burės purpurinės, o sidabro irklai kėlės ir leidos į taktą fleitų, obojų, citrų, violų ir kitų laive griežiamų instrumentų muzikai. O dabar apie jos pačios personą: ji gulėjo šėtroje iš auksu siūto audeklo, apsidariusi ir išsipuošusi taip, kaip piešiama paveiksluose deivė Venera; o šalia jos, iš abiejų pusių, dailūs berniukai, atrodantys taip, kaip vaizduojamas dievas Kupidonas, laikė rankose mažytes vėduokles, kuriomis ją vėdavo. Čia buvo ir jos dvaro damos bei patarnautojos, gražiausios jų apsitaisiusios kaip nimfos Nereidės (tai vandenų undinės) ir kaip Gracijos, vienos suko vairą, kitos žiūrėjo laivarykių ir virvių, o iš laivo sklido tokie nuostabiai malonūs aromatai, kad jais užkvipo visa prieplauka, sausakimša žmonių. Kai kurie neatstodami sekė laivą paupiu, kiti taip pat plūdo iš miesto, kad išvystų ją atplaukiant. Taigi galiausiai jos pažiūrėti atbėgo tokios galybės žmonių, kad Antonijus pasiliko vienas ant imperatoriškojo sosto turgaus aikštėje ir laukė...“

O štai Šekspyras:

18. Duomenys (*pranc.*).
19. Norto (North) pavardė anglų kalboje reiškia „šiaurę“.

Jos laivas tartum sostas ugniaspalvis
Žioravo Kidno bangose. Iš aukso
Iškaltas buvo vairas; aromatai
Maloniai dvelkė nuo raudonų burių,
Kurias išdykęs vėjas glamonėjo.
Sidabro irklai kėlėsi ir leidos
Į taktą fleitų muzikai, o vilnys
Lyg sužavėtos bėgo iš paskos.
Jai pačiai atvaizduoti trūksta žodžių:
Jinai gulėjo šėtroje auksinėj,
Žavesnė už Venerą, nors ir toji –
Graži kaip sapnas. Iš abiejų pusių
Nelyginant šypsningi Kupidonai
Stovėjo du berniukai skaistaveidžiai
ir, mosikuodami margom vėduoklėm,
Grakščiai vėdavo karalienei skruostus,
Kurie vis viena degė kaip žara...
Lyg jaunos nimfos
Būrys jai patarnaujančių mergaičių
Su pagarba į savo deivę žvelgė.
Viena iš tų undinių palei vairą
Stovėjo, ir laivasaičiai šilkiniai
Plazdėjo nuo švelnaus prisilietimo
Guvių jos rankų. Svaigūs aromatai
Iš laivo sklido į krantus; ir žmonės,
Palikę miestą, plūdo paupin;
Antonijus tebesėdėjo vienas
Ir švilpiniavo turgaus aikštėje...[20]

20. Vertė A. Churginas.

Romėnai rašė pjeses, ir Plautą su Terencijumi būtinai reikėjo įtraukti į Stratfordo mokyklos programą. „Klaidų komedija“, be abejo, liudija, kad Vilis įdėmiai išstudijavo Plauto „Dvynius“, tačiau vargu ar jis turėjo laiko skaityti Plautą ir mokytis iš jo rašyti farsą apie dvynių painiojimą skurdžioje dramaturgo karjeros pradžioje. Jis perskaitė pjesę mokykloje arba (dar vienas spėjimas, kaip matysime) mokė ją mokykloje ir prisiminė pakankamai gerai, kad sugebėtų sukurti pavyzdinę pradedančiųjų komediją. Nesunku įsivaizduoti, kad direktoriaujant Dženkinsui, turbūt turėjusiam kaip ir kiekvienas velsietis aktoriaus dovaną ir *hwyl*[21], Stratfordo mokyklos berniukai iš tikrųjų vaidino „Dvynius“ ar kokią kitą Terencijaus arba Plauto pjesę, kurią žiūrėjo išdidūs ir nieko nesuprantantys tėvai, o judriaveidis Vilis stypčiojo improvizuotoje scenoje ir tratėjo užsienietišku liežuviu. Ir jeigu ne jame pačiame, tai bent išoriniame pasaulyje Plautas ir Terencijus tikrai padėjo ruošti dirvą profesionaliai dramai. Nikolas Judalas[22], Itono direktorius, atleistas už kažkokį neaiškų rimtą nusižengimą ir vėliau vadovavęs labiau tolerantiškai Vestminsterio mokyklai, numirė aštuoneriais metais anksčiau, nei gimė Vilis, bet prieš tai sukūrė pirmąją anglų pasaulietišką komediją – „Ralfą Roisterį Doisterį“. Neverta nė kalbėti, kad nuo jo trenkte trenkė romėnų komediografais. Tomas Taseris[23], „Šimto gerų patarimų ūkininkui“ autorius, skundėsi, kad jį Judalas žiauriai išplakė „už menkniekį tikrai, o gal ir nekaltai“, taigi mokytojas galėjo

21. Įkvėpimas (*vels.*).
22. Judalas (Nicholas Udall, 1505–1556) – pirmosios anglų komedijos autorius.
23. Taseris (Thomas Tusser, 1524–1580) – išleido keletą knygų su praktiškais patarimais, parašytais eilėmis.

būti ir sadistas, ir šaipūnas dramaturgas. O gal Judalas mėgo švilpiančių rykščių dramą?

Reikėjo studijuoti ir tragedijų autorių Seneką, nors Elžbietos laikų švietėjai jį labiau vertino kaip filosofą moralistą, o ne dramaturgą, kad ir labai įtakingą. Seneka gyveno valdant Kaligulai, Klaudijui ir Neronui, tad turėjo svarių priežasčių suformuluoti tam stoiškam gyvenimo ir mirties kodeksui, kuriuo taip žavėjosi Tiudorų Anglijos rimtuoliai. Jis užsitraukė Kaligulos neapykantą ir dėl Mesalinos intrigų buvo ištremtas iš Romos, o sugrįžęs nusižudė pačiu juodžiausiu Nerono tironijos metu. Jo mėgstamos temos – taurumas nelaimėje, teisaus žmogaus nepalaužiamumas, dorybės, panašios į Konfucijaus „žmonių meilę“; jo raštuose tarsi susitinka krikščionių ir pagonių pasauliai. T. S. Eliotas mato jo stoicizmą tame aršiame atkaklume, kurį rodo užspeisti Šekspyro tragiškieji herojai. Šitą klausimą ir Senekos kaip kamerinių tragedijų (tragedijų, skirtų deklamavimui, o ne viešam vaidinimui) kūrėjo įtaką Šekspyro pjesių formai turėsime pasvarstyti vėliau. Mokinukas Vilis, matyt, nedaug buvo teuostęs Senekos kaip dramaturgo. Kai atėjo laikas rašyti savo paties ankstyvąsias tragedijas, jis rėmėsi vertėjais ir sekėjais. 1561 metais, trejais anksčiau, nei gimė Vilis, karalienei suvaidintas „Gorbodukas“[24], pirmoji anglų tragedija, parašyta Senekos dvasia. 1581 metais išverstas Senekos kūrinių tomas „Dešimt tragedijų“. Tragedijos meno pameistriui nebuvo reikalo naudotis lotyniškais originalais.

Jeigu Vilis skaitė romėnų autorių vertimus dar vaikystėje, iš kur jis gaudavo knygų? Į tai nesunku atsakyti. Džonas

24. „Gorbodukas“ (*Gorboduc*) – Tomo Nortono ir Tomo Sakvilio tragedija, kurios siužetas paimtas iš legendinės Britanijos istorijos.

Brečgerdlas, vietinis pastorius, turėjo nemažą biblioteką ir netgi duodavo knygų tiems, kurie galėjo turėti iš jų naudos. Turbūt buvo ir daugiau tokių knygių. Kažin ar tais skurdžiais metais, kai Vilis mokėsi, Džonas Šekspyras kada davė pinigų sūnui pirkti knygoms ir pasidėti ant savo lentynos miegamajame, kur gyveno su broliu ar broliais. Bet kai berniukas nori knygų, jis visada jų kaip nors gaus. Ypač jei tolesni mokslai neįmanomi be knygų.

Kai kam atrodo, kad mokslo žinios, randamos Šekspyro pjesėse, gerokai pranoksta tą kuklų klasikos peną, kurį teikė kaimo mokykla. Devynioliktame šimtmetyje paplito erezija apie Bekoną, kuri teigė, kad raštus, pagal tradiciją priskiriamus vaidintojui iš Vorikšyro tvarto ar kiaulidės, galėjo parašyti tik labai mokytas vyras, baigęs universitetą, studijavęs teisę ir tiksliuosius mokslus ir pralavinęs akį bei ausį didžiojoje kelionėje[25]. Nenoriu čia smulkiai nagrinėti kriptogramų, kurios skatina Bekono šalininkus tvirtinti, kad žodis *honorificabilitudinitatibus* („Tuščios meilės pastangos“, V veiksmas, I scena) reiškia: „Šios pjesės, F. Bekono darbas, išsaugotos pasauliui.“ Nors šią vienintelę blyškią pjesę, išskyrus dainas pabaigoje, galima Bekonui ir atiduoti. Pasakysiu tik, kad yra žmonių, kurie gaišta laiką (užuot perskaitinėję jo dramas savo malonumui), triuškindami Šekspyro autorystę ir priskirdami jo kūrybą ne vien Bekonui, bet visiems, kas turi titulą ar universiteto baigimo diplomą. Į Tikrojo Autoriaus vietą iškelta daugybė kandidatų – nuo Oksfordo grafo iki pačios Elžbietos I. Labiausiai įtikimas būtų Vilio kolega dramaturgas Kristoferis Marlou, kuris tariamai apsimetė negyvu, kad

25. Didžioji kelionė (*the Grand Tour*) – jauno anglų aristokrato kelionė po Prancūziją, Italiją, Švicariją ir kitas Europos šalis po universiteto baigimo.

paspruktų nuo priešų, ir tada tremtyje rašė už Šekspyrą. Šitokia teorija savotiškai patraukli, bet ji priklauso kryžiažodžių ir detektyvų sferai.

Šio požiūrio esmė slypi štai kur: Šekspyras negalėjo tapti didžiu rašytoju, turėdamas tik nemokamą klasikinės gramatikos mokyklos išsilavinimą. O kad kitokio negavo, regis, akivaizdu. Iš dokumentų nematyti, kad jis būtų lankęs universitetą. Vedė neturėdamas nė dvidešimt metų, be to, iš kur būtų ėmęs pinigų? Tačiau manyti, kad didžiam menui reikia didžio mokslingumo, – gryniausia nesąmonė. Bet kuris valstietis gali išmokti rašyti, ir gerai rašyti. Bet kuris valstietis rašytojas, skaitydamas tinkamas knygas ir įtempęs visus pojūčius, gali sudaryti vaizdą, kad jis puikiai pažįsta pasaulį. Šekspyro pjesės dėl menininko gudrybių sudaro vaizdą, kad jų kūrėjas daug keliavo, dirbo ir teologu, ir teisininku, ir mediku, lenkė lanksčius kelius ir gimtojo, ir užsienio kraštų dvaruose. Paviršinis blizgesys rodo tokią erudiciją ir patirtį, kurių praktiškai čia nė nereikia: menininkui nebūtina pasidaryti dvariškiu, keliautoju ar mokslininku, nors jam gali prireikti sukurti tokius žmones iš savo vaizduotės. Bekono versijos šalininkai ir kiti eretikai klysta manydami, kad meno kūrinys yra tolygus mokslo darbui: ši pjesė rodo teisės pažinimą, taigi dramaturgas turbūt studijavo teisę, anos pjesės veiksmas vyksta Aukštutinėje Mongrelijoje, taigi dramaturgas buvo ten nukeliavęs. Tarp kuriančių literatų nėra ir niekad nebuvo Bekono autorystės šalininkų: jie pernelyg gerai žino, kaip veikia profesionalių rašytojų protas.

„Paviršiaus mažmožių graibytojas“ – toks yra Autolikas „Žiemos pasakoje“; toks yra ir Šekspyras, ir, tiesą sakant, kiekvienas

dramaturgas ar prozininkas. Jeigu rašytojui prireikė žiupsnelio psichoanalizės terminų, jam nebūtina skaityti visą Froidą, jis tik nuvogs ką nors iš trumpo žodyno ar iš mediko, sutikto autobuse. Jeigu jam reikia žinoti ką nors apie Madagaskarą ar Japoniją, jis apklausinės ten buvusį jūreivį. Rašytoją pažinsi iš jo bibliotekos, jos turinys neglosto akies ir nerodo sistemingo skaitymo įpročių. Vietoj turtingai ir vienodai įrištų tomų eilių čia rasime senus arklių lenktynių vadovus, nutriušusius astrologinius kalendorius, humoro žurnalus, senus žodynus, nemoksliškas istorijos knygas, užrašų knygutes, pilnas atsitiktinių faktų, išgirstų gimdymo namuose ar žvėrių iškamšų dirbtuvėse. Jei Šekspyras išvis turėjo biblioteką, galime neabejoti, kad ji buvo ne tokia kaip Bekono.

Žodžio dovana – štai ko būsimam rašytojui negali duoti jokios teorinės studijos. Jos, kaip ir vizitas pas Bilingzgito turgaus krovikus arba bitnikus, gali praturtinti jo žodyną, tačiau negali išmokyti to pamatinio meno dėlioti žodžius naujais ir nuostabiais raštais, kurie stebuklingai atspindi kokią anksčiau neįspėtą gyvenimo tiesą. Šekspyro gebėjimas meistriškai naudotis gimtąja kalba – tai įgimtas talentas, tačiau išugdyti jį buvo galima tik vartojant, puoselėjant ir mylint anglų kalbą, dalyką, nemokytą mokyklose.

Ne jis vienas mylėjo tą tvirtą ir švelnią kalbą, kurią pasaulis tik vėliau įvertins. Anglų kalbos dar nevartojo diplomatai, nematė reikalo jos mokytis svetimšaliai mokslininkai, o daugelis savųjų, tarp jų ir Bekonas, mieliau patikėdavo gilesnes mintis lotynų kalbai (ši, būdama jau mirusi, nebegalėjo numirti). Meilės anglų kalbai Šekspyras mokėsi ne iš jos literatūros. Taip, buvo Čoseris, jis įtikino ainius, kad anglų kalbos ateitis – vienoje iš jos

tarmių, rytų vidurio Anglijos dialekte, kuriuo buvo kalbama karaliaus dvare ir universitetuose, kurį vartojo valdžia ir padori visuomenė, tačiau jis rašė tuomet, kai šioje tarmėje subrendo smarkūs pokyčiai (ne taip, kaip kituose dialektuose, tarp jų škotų ir Lankašyro, kurie sukūrė literatūras, bet kuriems pritrūko sostinės malonės ir vidinio veržlumo, neleidžiančio sustingti). Mokinukas Vilis pamilo anglų kalbą ne dėl to, kad ja rašė dideli žmonės, bet todėl, kad jo mintys gyveno turtingoje liaudinėje terpėje.

Tiudorų Anglijos žmonės, kaip ir šių dienų airiai, buvo nemaži plepiai. Rodos, girdi jų kalbą: greitą, kunkuliuojančią, žemiškai tikslią ir komiškai netaisyklingą. Ji turbūt panėšėjo į Makliueno[26] ryšių priemonę, ji pati savaime jau buvo informacija ir vykdė pagrindinę kalbos funkciją – palaikyti žmonių bendravimą tamsoje. Kažin ar žmogus išmoko kalbėti tam, kad perduotų informaciją arba jausmus; veikiau todėl, kad, išnykus šviesai, o su ja ir gerai pažįstamam regimam pasauliui, jam reikėjo įtikinti save, kad jis ne vienas tarp gresiančių nakties baisumų. Kai pagalvoji, tai kalba ne tokia jau tiksli priemonė: ji kupina mikčiojimų ir atsiprašymų už ne vietoje pavartotą žodį; ji neišsiverčia be gyvuliškų urzgesių ir gestų, kurie, be abejo, yra artimi pirmykščių žmonių bendravimo būdui. Jei kalba – virpanti garsų žvakė, tai pakanka vien to, kad ji negęsta. Pasakos, apkalbos, mįslės, kalambūrai padeda stumti laiką tamsoje, ir iš jų, o ne iš būtinybės išvardinti faktus ar išdėstyti kokį reikalą, atsiranda literatūra.

26. Makliuenas (Herbert Marshall McLuhan, 1911–1980) – Kanados sociologas. Atmetęs raštijos civilizaciją, siūlė „globalinio kaimo“ idiliją – masinės komunikacijos (radijo, televizijos, telefono) sukurtą žmonių bendravimą.

Šekspyrą maitino kasdieniai provincijos miestelio tauškalai, bet jie nedaug kuo skyrėsi nuo Londono visuomenės klegesio. Reikia tik paskaityti pamfletistus Nešą, Griną, Dekerį[27] ir kitus, kad pamatytume, kaip įvairios visuomeninės padėties žmonės mėgo užsiimti plepalais, kartais netgi talentingais plepalais, tačiau iš esmės tik kalbos procesu, o ne kokiu galutiniu šio proceso produktu. Pridėkime kiek pabirų mokslo nuotrupų, keistų žodžių, išgalvotų ar paimtų iš knygų, bandymą laikytis lotynų kalbos struktūros (o ne nuolatinį senų kaimo kūmučių „ir... ir... ir"), ir mes priartėsime prie kažko, ką galime pavadinti Šekspyro kalba.

Keista, kad Bekono hipotezės šalininkai įžiūri Šekspyro dramų dialoguose gilų ir rafinuotą mokslingumą. Šekspyro veikėjas, ypač ankstyvojo ir vidurinio laikotarpio kūriniuose, tol pliauškia (žodžiu „pliauškimas" „Ričarde II" Šekspyras pats apibūdino aktoriaus kalbą), kol jį perpliauškia kitas veikėjas. Čia nedaug to lakoniškumo, kurį randame, pavyzdžiui, Bekono „Esė". Dialogų turinį paįvairina knyginės žinios, gal ne todėl, kad tikima jų tikrąja verte, o daugiau komerciniais sumetimais – žiūrima, kas patiks meno žinovams, esantiems tarp žiūrovų; dvaro etiketo ar užsienio kelionių aprašymuose jos gali būti ir klaidingos.

Dialoguose yra provinciališko gudrumo, stropiai išmokto mandagumo, polinkio berti patarles ir netgi ganytojiškų pamokymų – sekmadieniniai pamokslai buvo viso kalbos kontinuumo dalis. Faktiškai juose rasime atvaizdą to, kas poetas buvo

27. Nešas, Grinas, Dekeris (Thomas Nashe, 1567–1601; Robert Greene, 1560–1592; Thomas Dekker, 1570–1637) – Elžbietos epochos anglų rašytojai, sukūrę satyrinių, humoristinių draminių kūrinių.

iš tikrųjų – kaimo berniuko, pasiryžusio sumušti sostamiesčio metrus jų pačių ginklais, bet dažnai stokojančio kantrybės gerai išmokti visas pamokas. Nemaža jų jis vis dėlto išmoko, kitaip Bekono erezija neegzistuotų. Prisikėlęs iš kapo, Vilis tikriausiai pasidžiaugtų ja. Juk galų gale apsimetinėjimas – tai jo verslas.

Bet verslui laikas dar neatėjo. Būsimasis poetas turi būti akylas ir ausylas, turi suimti savin tėvynės ir svetimų šalių mitus, liaudies kūrybą, žinias apie vietinius amatus, tas nuotrupas apie didįjį pasaulį už Stratfordo sienų, kurias gali sužinoti iš kilmingesnių giminių ir iš prašalaičių užeigos namuose, ir tėvo dirbtuvėje. Jam dar reikia ugdyti jausmus ir aštrinti pojūčius – meile ar kuo nors panašiu.

3

Darbas, žaidimai

Pamėginkime įsivaizduoti Vilį, jo padėtį ir ateities planus 1580-aisiais – tais metais, kai jo tėvui sekėsi prasčiausiai. Atšiauriausią mėnesį šeima liūdnai paminėjo Anos Šekspyr, nesulaukusios nė aštuonerių, mirtį praėjusiais metais. („Varpai ir karsto apdangalas pono Šakspero dukteriai – 8 pensai", – byloja raštvedžio knyga. Kad ir neturtingo, ši suma jo nenusmukdys). 1580 metų gegužę dukters mirtį atlygino sūnaus gimimas – tai Edmundas, paskutinysis vaikas. Gimdymas, matyt, buvo nelengvas, nors tiksliai ir nežinome, kiek metų buvo Meri Šekspyr, tačiau tikriausiai arti keturiasdešimties, o gal ir daugiau. Jos negalavimai, ko gero, ir buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios Džonas neatvyko į Karalienės suolininkų teismą Vestminsteryje.

Viliui dabar šešiolika, jis gerai sudėtas, jam kalasi ūsai. Striukė, kelnės ir kojinės padėvėtos, tačiau pirštinės naujos. Jo broliai ir sesuo, matyt, irgi atrodė kaip nuskurę bajorai; Gilbertui buvo keturiolika, Ričardui šešeri, Džoanai vienuolika. Apie šių vaikų eitus mokslus nežinome nieko. Nežinome nieko ir apie Vilio mokslus, tačiau mažai kas ginčys prielaidą, kad jis lankė tą nemokamą, karalienės išlaikomą klasikinę mokyklą.

Tradicinio išsilavinimo pėdsakai jo dramose ir poemose labai ryškūs. Daugiau pagrindo yra manyti, kad jis gavo jį Stratforde, o ne Birmingame, Vusteryje ar Neder Volepe. Šešiolikos metų jis tikriausiai paliko mokyklą. Kokia gi jo laukė ateitis?

Galimas daiktas, kad drauge su Gilbertu jis kiek laiko dirbo pirštininku, nors nė vienas iš jų oficialiai neįstojo į šį cechą kaip jų tėvas. O pastarasis, prislėgtas ir nusivylęs, nebegalėjo versti sūnų sekti tokiu liūdnu pavyzdžiu. Argi leistų sąžinė, šitaip žemai puolus ir praradus pilietinę šlovę, girtis savo amatu ir gyvenimu protingam vyriausiajam sūnui? Bet, neturėdamas kitokio darbo, Vilis turi sukirpinėti išviršius ir trikampius įsiuvus, o gatavus gaminius – veršiuko arba ožkos odos pirštinių poras – pristatinėti į namus tiems, kurie juos užsako, su kreiva šypsena priimdamas fartingą ar puspensį arbatpinigių. Jis turbūt neaiškiai nujautė tą ateitį, kurios norėjo, svajojo apie ją, vaidindamas prekių išnešiotojo vaidmenį. Svarbu buvo padaryti taip, kad Šekspyro vardas vėl būtų gerbiamas, bet kaip? Tik ne per amatą. Jo literatūrinis talentas, matyt, jau skleidėsi, jis rašinėjo eilėraščius bendrajame kambaryje prie triukšmaujančių vaikų ir išvargusios motinos arba miegamajame, kai ten būdavo vienas, ar, geru oru, ant upės kranto. Vis dėlto rašytojiško darbo problemos bus nemažos ir gluminančios. Kuo jis galėjo sekti? Apie ką rašyti?

Manyčiau, kad jis norėjo tapti poetu, o ne prozininku. Kaip ir senovės rašytojams, proza tada buvo priemonė skelbti naudingiems ar dorovingiems dalykams: valgių receptams, pamokslams, istorijai. Tai nebuvo menas. Šekspyro vardą galėjo išgarsinti menas, o ne vertimasis paprasčiausiu amatu. Žinoma, prozos rašymas buvo prakilnesnis amatas nei pirštinių siuvimas, bet seras

Filipas Sidnis[1] dar nebuvo parodęs, kaip per sąmojingą, melodingą ir maloniai intriguojantį pasakojimą jį galima paversti menu, artimu poezijos menui. Tam, kas parašytų puikų eilėraštį, gal pasisektų įkalbėti kokį dvaro didžiūną jį priimti kartu su liaupsinančia dedikacija ir taip užsitikrinti jo globą. Ką tai duotų? Dovanas iš aukso, aukštai stovinčių žmonių draugystę ir galiausiai turbūt ir monarchės susižavėjimą, nes ji neniekino poezijos, netgi pati ją rašė. Jaunojo Vilio siekiai turėjo būti didesni nei jo tėvo, tačiau jaunystėje jų įžūlią drąsą palaikė tik svajonės.

Nemanau, kad būdamas šešiolikos metų jis dėjo daug vilčių į dramos meną. Aktoriai buvo lyg ir bešeimininkiai žmonės, kurie išvengdavo kaltinimo valkatavimu ir elgetyste tiktai dangstydamiesi formalia kokio kilnaus lordo globa. Šitai Viliui gal mažiau rūpėjo nei poetinė vaidinamų Stratfordo rotušėje pjesių kokybė. Kristoferis Marlou dar sujaudins teatralų pasaulį 1587 metais savo „Tamerlanu" – stulbinančiu poezijos šedevru, kuris netgi šiandien neprarado galios sukrėsti ir priblokšti rafinuotu brutalumu ir lyrine ugnimi, tačiau 1587-ieji dar už septynerių metų. Ta drama, kurią jis matė gimtajame mieste, vargu ar jam atrodė daug žadanti.

Vis dėlto man regis, kad pirmasis kiek didesnis dalykas, kurį Vilis parašė eilėmis, buvo draminis. Jis troško skleisti sparnus ir rasi dar jaunystėje ketino ar netgi pradėjo rašyti epinę poemą kokia nors tema iš Ovidijaus „Metamorfozių". Bet jam būtų tekę įveikti didžiulius techninius sunkumus. Daug lengviau pabandyti ką nors laisvesnio ir gal komiško. Kodėl nepamėginus perdirbti

1. Sidnis (Philip Sidney, 1554–1586) – anglų poetas, sukūręs pirmąjį anglų literatūroje meilės sonetų ciklą, pastoralinį romaną „Arkadija" ir traktatą „Poezijos gynimas".

Plauto ar Terencijaus pjesės? Kodėl neparašius jos baltosiomis eilėmis, kurios, nors vartojamos vis dar niekinamoje profesionalioje scenoje, neprarado pirmykštės kilnios paskirties – perduoti, kiek tai įmanoma, nerimuotą Vergilijaus hegzametrų tėkmę.

Nesu linkęs manyti, kad mintis prisitaikyti romėnų komediją šovė į galvą nei iš šio, nei iš to. Manau, kad turime ją susieti su viena iš populiariausių prielaidų apie tai, kaip Vilis pelnėsi duoną nuo mokyklos baigimo iki išvykimo į Londoną mokytis aktorystės. Džono Obrio[2] „Trumpose biografijose", parašytose Restauracijos[3] laikmečiu, yra galybė visiškai neįtikimų dalykų apie trumpą Šekspyro gyvenimą, bet jose randame šitokią pastabą: „Nors, anot Beno Džonsono, jis menkai temokėjo lotynų ir dar menkiau graikų kalbą, iš tikrųjų lotynų kalbą jis suprato gana gerai, nes jaunystėje buvo kaimo mokytoju." Paraštėse priduria, kad šią informaciją gavęs iš „pono Bistono". Tas ponas Bistonas – tai sūnus Kristoferio Bistono, buvusio, kaip mums žinoma, aktoriaus Šekspyro kolega. Ši žinia gal ir klaidinga, kaip daugelis Obrio žinių, tačiau yra tam tikra tikimybė, kad ji gali būti ir teisinga. Bent jau sunku užginčyti, kad toks protingas berniukas kaip Vilis, kuriam poezijos meilė pakankamai pasaldino mechaninį kalimą, nuvedusį prie Ovidijaus, davė nemaža naudos kaip mokytojo padėjėjas klasikinėje mokykloje. Ar netgi, kai kieno spėjimu, kaip namų mokytojas Glosteršyre. Užuominos apie Berklio pilį „Ričarde II" lyg ir sako, kad autorius turėjo

2. Obris (John Aubrey, 1626–1697) – anglų literatas, „Trumpose biografijose" surinkęs populiarius, bet dažnai nepatikimus pasakojimus apie Šekspyrą, Beną Džonsoną, Rolį ir Bekoną.
3. Restauracija – monarchijos atkūrimas Anglijoje 1660 metais (po O. Kromvelio protektorato).

betarpiškai pažinoti Severno[4] apylinkes, o kai kurie vardai, minimi Skystapročio antrojoje „Henriko IV“ dalyje, kilę iš to krašto. Vilis turbūt praleido nemaža laiko tenai. Galva nesuima, ką jis ten galėjo veikti, jei ne mokytojauti.

Būdamas namų mokytoju, o ne klasikinės mokyklos mokytojo padėjėju, nuolat tikrinamu direktoriaus, jis būtų turėjęs geresnes sąlygas padaryti ypatingą mokymo eksperimentą. Eksperimentas būtų toks – suvaidinti Plauto pjesę ne lotyniškai, o angliškai. Jeigu tiesa, kaip mano kai kas, kad jis mokęs grafo Berklio vaikus, tai grafas būtų palankiai pažiūrėjęs į tokį eksperimentą, kadangi jis buvo žinomas dramos patronas ir jo vardu pasivadinusios aktorių trupės globėjas. Įsivaizduokime, kad Vilis pradeda versti Plauto „Dvynius“ į anglų kalbą. Kaip ir kitiems kūrybingiems menininkams, jam pabosta sekti pažodžiui kitą žmogų, tad galiausiai randasi vertimas, kuris, nors ir artimas originalui tema, veikėjais, veiksmo vystymu, gerokai skiriasi nuo jo žodžių rikiavimu, vertimas toks laisvas, kad galop išsirutulioja į originalų darbą. Šitokiam kūrybingam protui vien ištikimas sekimas – vertėjo dorybė – yra sunkesnis nei kūrimas iš naujo, ir man atrodo, kad Šekspyras turėjo būtent tokį protą. Pradėjęs rašyti „Dvynius“ angliškai, jis sukuria „Klaidų komediją“.

Palyginkime abi pjeses. Pasak Šekspyro, Sirakūzai vaidijasi su Efesu, ir kiekvienas sučiuptas Efese sirakūzietis nužudomas, jei neįstengia sumokėti tūkstančio auksinų. Egeonas, pagyvenęs Sirakūzų pirklys, suimamas Efese, tačiau jam suteikiama galimybė papasakoti kunigaikščiui, kodėl jis taip neatsargiai čia atsidūrė.

4. Severnas – ilgiausia Didžiosios Britanijos upė.

Jis turėjęs dvynius sūnus, abu vadinamus Antifolu, o šie turėję dvynius vergus vienodais vardais – Dromijus. Sudužus laivui, Egeonas drauge su vienu dvyniu ir vergu atsiskyrė nuo antrojo dvynio ir vergo. Nuo tada visą laiką jų ieškojęs ir keliaudamas nejučiomis atsiradęs Efese. Kunigaikštį taip paveikia ši istorija, kad jis duoda laiko Egeonui iki vakaro susiieškoti pinigų išpirkai. Tuo tarpu Antifolas (I ar II) jau seniai gyvena Efese su Dromiju I ar II, taigi gali būti vadinamas Antifolu iš Efeso. O kitas Antifolas (II ar I) atvyksta į Efesą tą patį rytą su Dromiju II ar I, ieškodamas brolio ir motinos. Jį pavadinsime Antifolu iš Sirakūzų. Kyla komiški nesusipratimai, kadangi ir abu Antifolai, ir Dromijai visiškai panašūs savo išvaizda. Galiausiai Antifolas iš Efeso uždaromas namuose kaip beprotis, o Sirakūzų Antifolas ieško apsaugos nuo pavydžios brolio žmonos vienuolyne.

Egeonas, vis dar be išpirkos, vedamas į egzekuciją. Tačiau Antifolas iš Efeso prašo kunigaikštį jo pasigailėti. To paties meldžia ir Sirakūzų Antifolas. Abu dvyniai su vergais pirmąkart susitinka, ir viskas paaiškėja. Pasirodo, kad to vienuolyno, kur Sirakūzų Antifolas ieškojo prieglobsčio, viršininkė yra dingusioji Egeono žmona Emilija. Sujaudintas šitokio daugiapusio susitikimo, kunigaikštis Egeoną paleidžia, ir viskas baigiasi laimingai.

Plauto pjesė daug paprastesnė. Sirakūzų pirklys turi vienodus dvynukus. Vienas iš jų septynerių metų pagrobiamas. Jo brolis Sosiklis pražuvusiojo atminimui pasikeičia vardą į Menechmą. Užaugęs Sosiklis (arba Menechmas II) leidžiasi ieškoti brolio ir galiausiai atvyksta į Epidamną, kur, pasirodo, gyvena tas brolis. Čia Menechmas II patiria nesusipratimų su Menechmo I meiluže, žmona ir uošviu ir palaikomas pamišėliu. Tačiau į gydyklą

bandoma nutempti ne jį, o Menechmą I. Paskui neišvengiama akistata, išsiaiškinimas, susitikimo džiaugsmas.

Šekspyro pjesė kur kas sudėtingesnė negu Plauto originalas, ir aš netvirtinu, kad pirmasis jos variantas labai panėšėjo į dabartinį (beje, pirmą kartą pastatytą ne vėliau kaip 1594 metais). Taip pat primygtinai neteigiu, kad pirmąjį variantą jis parašė kone būdamas mokinys, nors tos baltosios eilės savo beviltišku blyškumu labiau primena mitrų šeštoką, o ne būsimą poetą:

HERCOGAS
Kada užklysta į Efeso uostą
Sirakūzietis, jis privalo mirt,
O hercogui jo prekės atitenka;
Tačiau jam leidžiama ir išsipirkti,
Jei gali markių tūkstantį surinkt.
Tavasis turtas, net aukščiausiom kainom,
Nesieks nė šimto markių, ir todėl
Įstatymo tu pasmerktas myriop.
EGEONAS
Guodžiuos mintim, – kentėsiu neilgai;
Kai saulė leisis, baigsis man vargai[5].

Vadinamieji „slėpiningieji metai“ perkelia mus į trečiojo Šekspyro dešimtmečio pradžią, tad iki išvykimo iš Stratfordo (tikriausiai 1587 metais) jis galėjo dirbti mokyklos ar namų mokytoju. Šiaip ar taip, man rodos, kad „Klaidų komedija“, vienu ar kitu variantu,

5. Vertė A. Danielius.

turėtų būti kildinama ne tiek iš profesionalios dramaturgijos, kiek iš mėgėjiškos pedagogikos ir kad tai buvo pirmas didesnis užbaigtas Šekspyro darbas. Mano nuomone, tai jungtis tarp dokumentais paženklinto laikotarpio Stratforde ir išgarsėjimo kaip visų amatų meistro Londone. Manau, kad tai pjesė, – juodraštyje gal ne ilgesnė kaip vieno veiksmo, – kurią jis įteikė aktorių trupei kaip laidą to, ką pasitaikius progai jis geba padaryti.

Palikdami „Klaidų komediją“, pasakysime, kad jos galimybes geriausiai realizavo Holivudo miuziklas „Vyrukai iš Sirakūzų“, kuriam dainas sukūrė Rodžersas ir Hartas. Šiame filme išlaikytas Šekspyro siužetas, bet išmesti jo dialogai. Abi dvynių poros dėl operatoriaus triukų atrodo įtikimai: scenoje jos niekada nėra įtikimos. Klaidos iš tiesų juokingos. Jei Vilis būtų matęs filmą, jis tikrai nebūtų gailėjęs, kad pražuvo tie ištęsti, girgždantys dialogai. Juoką sukelia komiškos situacijos, o tos situacijos beveik visos jo.

Kūrinius, kuriuos Šekspyras parašė būdamas subrendęs dramaturgas, naivūs žmonės ir visokiausių pakraipų Bekono šalininkai laiko įrodymu, kad tuo ilgu tylos laikotarpiu jis ne mokytojavo, o veikė kažką kita. Yra knygų apie Šekspyrą jūrininką; yra netgi Dafo Kuperio studija apie seržantą Šekspyrą, šaunų Nyderlandų kareivą. Nemažai parašyta apie Šekspyrą kaip advokato raštininką, o jaunuolis su barzda ir pliktelėjusia kakta, kraigliojantis turto perdavimo dokumentus dulkėtuose kambariuose, beveik įgijo portreto iš natūros statusą. Reikalas tas, kad, nors Šekspyras ir pasirodo esąs daugelio profesijų ir amatų Autolikas[6], teisės srityje jis demonstruoja daugiau erudicijos, negu pritik-

6. Žr. 44 psl.

tų paviršiaus mažmožių graibytojui. Žinoma, jis pirko nekilnojamojo turto ir turėjo kaimietišką nuovoką apie sukčiavimus, tačiau gausybė teisininkų žargono žodžių ir dramose, ir sonetuose tarsi liudija, kad jie sklinda iš advokato, o ne kliento stalo pusės. Štai, pavyzdžiui, kapinių scena „Hamlete", kur randame visai čia netinkančią kadenciją, pilną gudrybių ir kliaučių, aktų, sutarčių, dvigubų garantijų ir išieškojimų, taip pat ir tam tikrą enharmoninį sąskambį, pereinantį iš vieno pažįstamo amato į kitą:

HAMLETAS: *Juk pergamentas daromas iš avino odos?*
HORACIJUS: *Taip, mano prince, be to, ir iš veršio.*
HAMLETAS: *Tie, kur stengiasi tuo būdu save įamžinti, – patys avinai ir veršiai*[7].

Viliui tikriausiai būtų buvę nesunku rasti darbo pas Stratfordo advokatą arba pas miesto tarybos sekretorių. Bet kas gi trukdo raštininkui mokytojauti? Gal jam pakyrėjo vienas darbas (gal net buvo atleistas?), ir jis griebėsi kito. Šiaip ar taip, šios dvi tarnybos ar pusiau profesijos turbūt labiausiai buvo palankios tai naudingai veiklai, kurios Vilis turėjo imtis (mokiniams verčiant nežinomą tekstą arba valandėlei atidėjęs į šalį dvigubas garantijas), mėgindamas pasidarytu poetu.

Gyvenimas – ne vien tik darbas. Jeigu įsivaizduosime Tiudorų laikų Stratfordą kaip nuobodžią ir atkarią vietą, kur vienintelės pramogos – tai krikštynos, vestuvės ir laidotuvės, piliečių teisminis persekiojimas už šiukšlių krūvas prie namų (tai kartą

7. Vertė A. Churginas.

ištiko Džoną Šekspyrą), ilgi pamokslai, demaskuoti sanguliautojai, bažnyčios nelankymas (vėl Džonas Šekspyras), raganų gaudymas, žvėrių kankinimas, bajoriškos medžioklės, šiurkštus ir kruvinas futbolas, tariami vaiduoklių, fėjų, kaukų arba Gerųjų Robinų (eufemistinė pravardė rodo, kaip labai jų bijota) pasirodymai, mugės, keliaujančių baladžių pardavinėtojų apsilankymai, metų laikų apeigos, besiveršiuojančių karvių mykimas, veršiukų pjovimas, kiaulių dūrimas, musės vasarą, užšalę šuliniai žiemą, maras, dizenterija, nederlius, paleistuvystė, žolynais apsikaišę gegužininkai, girtuokliavimas, religinių fanatikų prakeiksmai, kėgliai, brakonieriavimas, senius mušantys jaunuoliai, pabaigtuvės, šiaudinių stogų perdengimas, gaisrai, ryjantys sausus medinius pastatus, pabjurę po lietaus keliai, audrų išvartyti medžiai, storžieviški pokštai, dantų skausmas, skorbutas nuo prasto maisto žiemą – tai mes labai nesuklysime. Bet buvo ir kitokių dalykų.

Pavyzdžiui, aktorių gastrolės ir miesto lėšomis apmokami vaidinimai rotušėje: grafo Vusterio artistai 1569, 1575, 1576, 1582 ir 1584 metais; karalienės artistai 1569 ir 1587 metais (turbūt, kaip papasakosiu vėliau, tai buvo reikšmingas apsilankymas); Lesterio 1573, 1576 ir 1587 metais; Voriko 1575 metais; Streindžo (kaip Darbio) 1579 metais; Berklio 1581, 1582 ir 1583 metais. Gal pakaks? Buvo dainuojama, šokama. Buvo ir Mušeikų Valdovas[8], ir šlovinamas Robinas Hudas (girių dvasia kaip ir tas pirmykštis Amlotas, tapęs Hamletu), taip pat Gegužės dienos[9] ceremonija,

8. Kalėdų linksmybių ir pramogų tvarkdarys senovės Anglijoje.
9. Gegužės diena (Mayday) – liaudies šventė, švenčiama pirmąjį gegužės sekmadienį, kurios metu šokama aplink gegužės medį ir karūnuojama gegužės karalienė – pati gražiausia mergaitė.

labai smerkiama tokių puritonų kaip Filipas Stabsas, kuris „Blogadarybių gvildenime" (1583) rašo:

> „...didžiausia jų brangenybė, kurią atsineša iš tenai, yra gegužės medis. Jį parsigabena namo su didele pagarba šitaip: jie turi dvidešimt ar keturiasdešimt jungų jaučių, ir kiekvienam jaučiui ant ragų galų uždedama maloniai kvepiančių gėlių puokštė. Jaučiai velka namo šį gegužės medį (ar veikiau šlykštų stabą), apkaišytą gėlėmis ir žolėmis, aprištą nuo viršaus iki apačios kaspinais ir kartais išdažytą įvairiomis spalvomis; du ar trys šimtai vyrų, moterų ir vaikų seka paskui jį su dideliu atsidavimu. Paskui, pastatę jį ir nukarstę viršų skepetaitėmis ir vėliavomis, jie kloja žemę šiaudais, riša žalias šakas, iš jų šalimais stato pašiūres, lapines ir pavėsines; tada jie puola vaišintis ir puotauti, šokinėti apie jį ir šokti, kaip darydavo pagonys, garbindami savo stabus, į kuriuos jis visiškai panašus, o iš tikrųjų toks ir yra."

Tai, kas pasiekė mus kaip anemiškai daili vaikų puošyba, iš tiesų buvo – ir Stabsas puikiai tą suprato – pagoniškas stangrios vyro varpos šlovinimas, lydimas masinio ištvirkavimo atvirame ore. Kaip ir kituose Tiudorų Anglijos miestuose bei kaimuose, Stratforde netrūko geidulingumo, ir kai kurie geiduliai nebuvo slaptinami, o tam tikrais laiko tarpais aukštinami kaip dalis viso gyvenimo proceso, – gyvulių dauginimosi, želmenų dygimo, – su kuriuo žemės ūkio bendruomenė buvo taip glaudžiai susijusi. Jaunuoliai ir merginos tais laikais anksti prarasdavo nekaltybę, ir negalime tvirtinti, kad Vilis buvo išimtis.

4
Vedybos

Viktorijos epocha garbino Eivono Dainių kaip krikščionių filosofą ir dorovės vadovą (žinoma, po to, kai Tomas Baudleris[1] išmetė visas nešvankybes iš jo raštų ir pavertė juos „Šeimos Šekspyru"). Netgi dabar yra tokių, kurie laiko balandžio dvidešimt trečiąją šventojo diena ir dievobaimingai garbsto ir kelia į padanges pjeses ir eilėraščius, kurių patys niekad neskaitė. Mintis, kad didi dorovė ir didis menas yra neatskiriami dalykai, nuo seno populiari anglosaksų pasaulyje, taip pat Vokietijoje: juo didesnis menininkas, tuo iškilesnė jo moralė. Tai, žinoma, nesąmonė. Todėl labai malonu pakišti po visų Vilio Dorovingojo Menininko gerbėjų nosimis informaciją, kad Vilis ištvirkavo prieš vedybas ir kad tai įrodyta raštiškai. 1582 metų lapkričio 28 dieną du Vorikšyro ūkininkai laidavo, kad vedybos tarp kažkokio Viljamo Šagspyro (rašyba tokia vulgari, kad net miela[2]) ir kažkokios Anos Hatavėj yra teisėtos. Visa tai randame Vusterio vyskupo metrikų knygoje. Stratfordo parapijos bažnyčios metri-

1. Baudleris (Thomas Bowdler, 1754–1825) – anglų literatas, išleidęs 1818 metais Šekspyro raštus, kuriuose „praleisti tie žodžiai ir frazės, kurių negalima garsiai ištarti padorioje šeimoje". Iš jo pavardės kilo angliškas žodis *bowdlerize*, reiškiantis išmesti iš knygos visa, kas nepageidautina.
2. Šag (angl. *shag*) anglų kalboje reiškia šiurkštumą, gauruotumą, susivėlimą.

kų knygoje skaitome, kad 1583 metų gegužės 26 dieną mergaitė, Viljamo Šekspyro duktė, pakrikštyta Suzana. Vaikas gimė praėjus šešiems mėnesiams po vedybų.

Kai kurie literatūros tyrinėtojai, ypač tie, kuriems jų dorovės stabas negali turėti molinių kojų, teigia, kad sužadėtuvės, matyt, įvyko 1582 metų rugpjūtį ir kad sužadėtuvių ceremonija turėjusi tokią pat reikšmę, netgi bažnyčios papročiais, kaip vedybų ceremonija. Aš tuo netikiu ir manau, kad ir Šekspyras netikėjo. „Audroje“ jis verčia Prosperą žadėti baisiausias nelaimes, netgi „nesantaiką ir panieką piktą“, jeigu Ferdinandas atriš Mirandai mergystės juostą, kol dar „šventųjų vedybų apeigų“ nebuvo. Jis labai griežtai kalba apie tai, tad nėra reikalo abejoti, kad išreiškia tų laikų įstatymą ir visuotinai priimtą paprotį. Viljamas Šekspyras susiporavo su Ana Hatavėj (tokia įprastinė jos pavardės forma) bent trim mėnesiais anksčiau, nei jis vedė ją arba ji vedė jį, ir tikriausiai apie sužadėtuves nebuvo nė kalbos. Tai buvo išdykęs sanguliavimas, įvykęs, be abejo, rugių lauke vidurvasarį ir gyvai prisimintas „Kaip jums patinka“:

Rugių laukuos, atšilus orui,
Su ei! ir oi! ir ei-nonino!
Suguldavo sodiečių poros
Pavasarį...[3]

Vedybos, kurios, mūsų manymu, įvyko dėl Anos nėštumo ir spaudžiant dviem jų teisėtumą laidavusiems Vorikšyro ūkininkams,

3. Vertė A. Danielius.

turi kažkokią paslaptį. Dieną prieš tą laidavimą, kuris gerai dokumentuotas, vedybų leidimas buvo išduotas kažkokiam Viljamui Šakspyrui ir kažkokiai Anai Veitli iš Templ Graftono. Jis aiškiai įrašytas Vusterio vyskupijos metrikų knygoje. Mažai kam kyla abejonė, kad šis Šakspyras – tai Anos Hatavėj Šagspyras, tačiau kai kurie suabejojo, ar buvo tokia Ana Veitli, ir, žinodami Tiudorų laikų raštininkų ortografines fantazijas, tvirtino, kad „Veitli“ – tik smarkiai pakitęs „Hatavėj“ variantas. Betgi Ana Hatavėj kilusi iš Šoterio, o ne iš Templ Graftono, ir jokios gudrybės, geografinės ar ortografinės, negali pakeisti vienos vietos kita. Abu kaimai yra į vakarus nuo Stratfordo, bet jei Šoteris įsilietų į kokią didesnę gyvenvietę, tai būtų Stratfordas, o ne Templ Graftonas. Jau seniai taip ir atsitiko, ir dabar Šoteris tėra tik Stratfordo priemiestis. Templ Graftonas stovi atokiai, susilieti jam trukdo trigubas Bintono, Dodvelo ir Dreitono barjeras.

Yra pagrindo manyti, kad Vilis norėjo vesti merginą, vardu Ana Veitli. Ši pavardė gan paplitusi vidurio Anglijoje, ja netgi vadinamas aukštos klasės viešbutis Hors Fere, prie Banberio. Gal jos tėvas draugavo su Džonu Šekspyru, gal pigiai pardavinėjo ožkų odą – visokių yra priežasčių, dėl kurių Šekspyrai ir Veitliai arba jų santuokinio amžiaus vaikai galėjo susidraugauti. Siuntinėjamas pirkti odos į Templ Graftoną, Vilis galėjo susižavėti dailia dukra, meilia kaip gulbė ir baikščia kaip stirna. Jam buvo aštuoniolika – toks amžius, kai greitai įsimylima. Šiek tiek pažindamas merginas, jis galėjo nuspręsti, kad tai tikras daiktas. Turbūt tai buvo visai kitoks jausmas, nei tas, kurį jautė panelei Hatavėj iš Šoterio.

Bet kodėl, ketindamas vesti Aną Veitli, jis taip įkliuvo, kad turėjo vesti kitą Aną? Man rodos todėl, kad pagal tiesmuką, bet patogų aiškinimą, būdingą pamokomoms istorijoms senuose moterų žurnaluose, prie vienos jį traukė meilė, o prie kitos – geismas. Mano nuomone, paranku įsivaizduoti, kad pirmąkart jis lytiškai santykiavo su Ana Hatavėj 1582 metų pavasarį, tikriausiai gegužės šventės smagybių įkarštyje. Pažino ją turbūt kiek anksčiau, tačiau amžiaus skirtumas tarp jų, jam dar nepradėjus vyriškėti, buvo pernelyg didelis, kad leistų lytiškai suartėti. Juos skyrė aštuoneri metai: vedybų metu Ana buvo dvidešimt šešerių, o Vilis aštuoniolikos. Jos tėvas, miręs 1581 metais, ūkininkavo Šoteryje, o namai, dabar žinomi kaip Anos Hatavėj pirkia, iš tikrųjų vadinosi Hjulendo ūkiu. Ričardas Hatavėjus testamentu įpareigojo sūnų ir įpėdinį Bartolomėją atsikelti į ūkį ir valdyti jį našlės vardu. Ta našlė buvo ne Anos motina, o Ričardo antroji žmona, taigi Ana pasijuto gyvenanti namuose, pilnuose pusgenčių: ji turėjo tris įbrolius, o praėjus trims mėnesiams po Bartolomėjo atsikėlimo ir brolienę (mat Bartolomėjas dabar taip praturtėjo, kad galėjo vesti), kuri tikriausiai laikė save ūkio šeimininke. Kadangi paveldėtoja buvo Ričardo Hatavėjaus našlė, Ana neturėjo jokių realių teisių, tačiau darbo turbūt turėjo – gal sukosi pieninėje. Dvidešimt šešerių metų, jau praleidusi įprastą tekybos amžių, ji, matyt, gerokai sunerimo ir ėmė skubiai ieškotis vyro, kad nereikėtų klausytis prie vakarienės stalo kandžių pastabų dėl užsitęsusios senmergystės.

Kaipgi rasti vyrą? Vienas būdas – tapti apvaisintai žmogaus, kuris, padaręs tą nepadorų darbą, vėliau bus priverstas, galbūt skatinamas grasinimų ar įbesto nugaron šautuvo, atlikti ir

padorų. Vilio poema „Venera ir Adonis" pasakoja, kaip senstanti deivė meilinasi gražiam jaunikaičiui, kuris dar nesubrendęs meilei. Jam labiau patinka medžioti: poemos kūrėjas turbūt šiek tiek pasismagino dviprasmybe, kylančia iš priešingų žodžio „venery" reikšmių[4]. Venera, iškalbi, žaisminga, labai atkakli, tačiau kvailas berniokas raukydamasis atmeta jos siūlomas gėrybes. Jis nulekia paskui šerną, o šernas, kaip pritinka šernui, mirtinai jį nusmeigia. Venera rauda, iš dalies gailėdama savęs: to nuostabaus sudarkyto kūno ji nebegali suvedžioti. Bet Viliui-Adoniui, be abejo, labiau patiko nemedžioklinė žodžio „venery" reikšmė, tad Venerai-Anai turbūt neilgai reikėjo gražbyliauti. Ir, nors jis pamėgino vesti kitą, ji nugalėjo be gražbylysčių. Kaip sako Stivenas Dedalas[5], kad ir kas turėtų jos Vilį, Ana pasieks savo[6].

Manau, kad Vilis (o jis tikriausiai buvo meilus berniukas – kaštoniniai plaukai, lipšnios akys, miklus liežuvis, lotyniški posakiai), paragavęs Anos kūno pavasarį, nesiskubino grįžti į Šoterį vėl jo ragauti vasaros pradžioje. Gal Ana jau buvo prasitarusi apie meilės bendroje lovoje privalumus – nei karvės nesiglausto, nei ražienos neduria – ir žodis „vedybos" išgąsdino Vilį, kaip išgąsdintų bet kurį kitą jaunuolį. Tačiau – likimo ironija! – jis įsimylėjo jaunesnę Aną ir pats ėmė kalbėti apie vedybas. Ši Ana buvo tyra, nežaisminga ir neįkyri, ir jos šeima, matyt, nė girdėti nenorėjo apie vedybinį gyvenimą iškart po sužadėtuvių. Arba šventosios vedybų apeigos, arba nieko. Vilis, beveik pla-

4. Anglų kalboje žodis *venery* reiškia medžioklę su šunimis arba geidulingumą, goslumą, ištvirkavimą.
5. Stivenas Dedalas – Džeimso Džoiso romanų veikėjas.
6. Neišverčiamas žodžių žaismas, pagrįstas anglų patarle „Jei labai nori, tai pasieki" ir žodžio *Will* daugiareikšmiškumu, jis gali reikšti ir „Vilį", ir „norą".

toniškai meilinęsis jai per ilgą 1582 metų vasarą, pajuto smarkiai mygant savo paties geismą ar potraukį. Užuot prievartavęs tą skaisčią gėlytę – neįsivaizduojamas dalykas! – jis, tikriausiai savo nuostabai, vėl atsirado Šoteryje. Adonis medžiojo Venerą. Goslios aistros protrūkis rugpjūčio laukuose tebuvo tik lengvinamasis vaistas (taip, matyt, išvedžiojo kazuistinis jo protas), tik priemonė išsaugoti tyrą meilę tai kitai Anai, kol jos ir jo tėvai palaimins Himenėjo ryšius. Po šio rugpjūčio susitikimo Ana Hatavėj pastojo.

Turėjo praeiti dar du šimtmečiai, iki daktaras Kondomas savo išradimu apdovanojo anglų vyrus; ištvirkauti buvo rizikinga. Tačiau kaimo palaidūnai turėjo liaudiškų kontraceptinių priemonių, įskaitant Onano nuodėmę, tad gegužinės paleistuvystės nebūtinai duodavo vaisių kitais metais. Bet Viliui nepasisekė, o gal jis buvo neatsargus ar pernelyg jaudrus tą rugpjūčio dieną.

Du Vorikšyro ūkininkai, laidavę Vusteryje 1582 metų lapkričio 28 dieną, – ponai Falkas Sandelsas ir Džonas Ričardsonas – buvo, matyt, velionio Ričardo Hatavėjaus draugai, po jo mirties rūpinęsi jo dukra. Įsivaizduoju, kaip jie šoko ant Vilio, kai paaiškėjo, kad Ana nėščia, kaip liepė būti vyrui ir pasielgti kaip pridera. Turbūt pagrįstai, nors ir neriteriškai Vilis atsakė, kad jeigu ji buvo palaida su juo, tai galėjo būti palaida ir su kitais. Abiem vyrams tai nepatiko, ir jie, ko gero, pagrasino jam kietais ūkininkų kumščiais. Atėjus lapkričiui, Viliui, matyt, švietėsi priverstinių vedybų perspektyva, vadinasi, reikėjo įtikinti Veitlius ir savo paties šeimą, kad jam ir nekaltajai Anai būtina susituokti iškart. Kodėl iškart? Nagi todėl, kad nuo gruodžio antros iki sausio antros tuoktis buvo galima tik su specialiu leidimu, kuris brangiai

kainavo – tai susiję su bažnyčios požiūriu į adventą. Toks pat siutinantis bažnyčios veto galiojo nuo sausio dvidešimt septintos iki balandžio septintos. Taigi pasitaupykime ir iškelkime vestuves neprasidėjus adventui. Gerai sakai, berniuk, eik ir užsiregistruok. Šitaip atsiranda lapkričio dvidešimt septintosios įrašas Vusterio metrikų knygoje.

Kaip tik tuo metu atlėkė Sandelsas ir Ričardsonas su neįtikėtina keturiasdešimties svarų įmoka – dideliais pinigais tiems laikams, jų beveik būtų užtekę nupirkti Naujuosius Namus, gražiausią Stratfordo pastatą – tam, kad apdraustų Vusterio vyskupą ir jo sėbrus, jei kas mėgintų bylinėtis dėl specialaus leidimo santuokai tarp šio vyro Šekspyro ir Anos, kuri droviai ir melagingai įregistruota kaip „mergaitė". Ta įmoka buvo garantija, kad nėra kliūčių santuokai galioti pagal įstatymą: nė vienas nebuvo anksčiau vedęs, taip pat nėra artimi giminės. Specialus leidimas reiškė, kad užsakai bus skelbiami tik du kartus, o ne tris kaip paprastai. Per stiprius ir įtakingus draugus Ana parodė, kad moka pasiekti savo.

Anoji Ana ir abiejų tėvai, matyt, sužinojo visa tai. Vilis merginai (vargu ar merginai) padarė vaiką ir bando išvengti bausmės. Karčiai nusižeminęs, Vilis pasiduoda ir eina ant ešafoto, tai yra į vestuvinę lovą. Jam primetamas garbingo krikščionio džentelmeno vaidmuo. Toks dokumentų faktų aiškinimas įtikina, bet nė vienam Šekspyro gerbėjui nebūtina jį priimti. Gali būti ir taip, kad Viljamas Šekspyras, įrašytas į vyskupijos knygą 1528 metų lapkričio 27 dieną, nėra tas pats žmogus, kuris vėliau rašė pjeses. Vorikšyro Šekspyrai išmirė, tačiau Tiudorų laikais jų galėjo ten būti devynios galybės. Kitos dienos įrašo Šagspyras yra, be abejo,

mūsų Šekspyras. Šis sutapimas paguodžia tuos, kurie nori, kad Vilio gyvenimo kelias prasidėtų taip pat buržuaziškai padoriai, kaip ir pasibaigė. Tačiau man kartu su kitais, tokiais kaip Frenkas Harisas, tebūnie leidžiama manyti, kad Vilis buvo priverstas vesti moterį, kurios iš tikrųjų nemylėjo, ir kad tos be meilės vedybos – viena iš priežasčių, kodėl jis paliko Stratfordą ir pradėjo naują gyvenimą Londone.

Kai Vilis su Ana ėmė gyventi kaip vyras ir žmona, jie galėjo tai padaryti niekur kitur, tik jo tėvų namuose Henlio gatvėje. Džonas Šekspyras laimingais metais buvo nusipirkęs kažkokią sodybą, tačiau užpultas bėdų pardavė ją. Ana atsinešė labai nedidelį kraitį, – šešis svarus, trylika šilingų ir keturis pensus, – kuris pagal jos tėvo testamentą „turi būti išmokėtas jai vedybų dieną". Jaunavedžiai nebuvo pakankamai turtingi, kad galėtų įsigyti nuosavą namą, o Sandelsas su Ričardsonu jau buvo atvėrę savo dosnią ranką Anai. Galimas daiktas, kad Džono Šekspyro nuosavybė Henlio gatvėje neapsiribojo namu, dabar rodomu kaip Šekspyro gimimo vieta, ir kad jam taip pat priklausė gretimas namas. Vis dėlto sunku įsivaizduoti, kad Ana ir Vilis turėjo ką nors daugiau nei miegamąjį (Gilbertas dabar miegojo su Ričardu ir Edmundu) su vieninteliu vestuviniu baldu – dvigule lova, skirta, pasak tų laikų storžievių, šuoliuoti keturiom plikom kojom (kiti sako penkiom). Gal Ana pati parsivežė iš Šoterio šią lovą – jos tėvo ir pamotės santuokinį guolį, nebereikalingą našlystėje; paveldėtoja ponia Hatavėj, matyt, perėmė viengulę podukros lovą. Gal tai ta antroji pagal gerumą lova, užrašyta paties Vilio našlei. Nors ir nedaug jis ketino palikti Anai (ji sugebėjo išreikalauti našlės dalį pagal nerašytą įstatymą),

vargu ar galėjo paneigti jos teisę į tikro tėvo lovą. Bet tai, žinoma, vien tik prielaida.

Po abipusio nepasitikėjimo ir pavydo uvertiūrų („mano sūnelis mažne kūdikis, o pati jau bene būsi perbrendusi") Meri Šekspyr gal ir džiaugėsi turėdama namuose sumitusią marčią, mokančią šeimininkauti ir vikriai suktis su šluota, juoba kad po Edmundo gimimo tikriausiai buvo pavargusi ir jautė artėjančią senatvę. Reikėjo prižiūrėti penkis bejėgius vyrus, o Džoana, kad ir labai uoli, tebuvo trylikos metų. Ši Ana Šekspyr lyg ir pakeitė prarastąją Aną, be to, ji būtų tik pora metų vyresnė už seniai mirusią pirmąją Džoaną, jei ta būtų likusi gyva. Patyrusi akušerijos džiaugsmų ir bėdų anyta gal ir paguosdavo, palepindavo Aną. Kaip Ana sugyveno su vyru, galime tik spėlioti. Vilis, ko gero, ir toliau šaudė akimis ir troško šviežienos, kurią regėjo aplinkui Stratforde. Jeigu, kaip aš manau, „Klaidų komedija" buvo sumanyta ir apmesta tarp 1582 ir 1587 metų, tai nieko blogo, jei Adrianos vaidingume ieškosime asmeninių temų. Pastaroji, įtarinėdama vyrą neištikimybe, sako vienuolyno viršininkei, kad nuolat iš jo tyčiojasi:

Aš jam dėl to neduodavau ramybės,
Neleisdavau užmigti naktimis,
Dienom – ramiai pavalgyti prie stalo;
Be paliovos kalbėjau apie tai;
Net svečiuose jį nuolat varsčiau žvilgsniais,
Visad visur smerkiau jo nedorumą.

Abatė jai griežtai priekaištauja:

Todėl ir išprotėjo tavo vyras.
Pavydulingos moters piktos kalbos
Daug nuodingesnės negu įkandimas
Pasiutusio šunies. Drumstei jam miegą,
Todėl tokia nusilpus jo galva.
Jam priekaištais paskanindavai mėsą,
Trukdydama gerai suvirškint maistą;
Ir apėmė jį karštligės liepsna.
O karštligė – tai tikras pamišimas.
Sakei, visaip jo pramogas ardei;
O juk, atėmus džiaugsmą, liūdesys
Ir graužatis nyki apninka žmogų,
Kurios sesuo – karčioji neviltis.
Jai iš paskos būriai sunkių ligų
Žygiuoja grėsmę keldami gyvybei.
Be miego, pramogų ilgai netvėrę
Galutinai paklaiktų net ir žvėrys.
Pavyduliaudama taip įkyriai,
Pati iš proto vyrą išvarei[7].

Toks išraiškingumas rodo, kad rašoma iš širdies, bet Vilis galėjo a) turėti galvoje kieno nors kito žmoną arba b) gyventi laikiname grynai teatrališkos vaizduotės pasaulyje.

Vis dėlto netgi geriausios žmonos yra linkusios ieškoti priekabių, ir man atrodo, kad Ana keldavo barnius daugiau dėl naujo gyvenimo sąlygų nei dėl įtariamų Vilio neištikimybių. Kada gi

7. Vertė A. Danielius.

turės nuosavus namus? Kada gi Vilis ištrauks ją iš raugintų kailių smarvės, iš to apgailėtinai mažo miegamojo ir bendro valgomojo ir duos tai, kas pridera žmonai, kurios mergiūkšte nepavadinsi. Tik tada, kai gaus padorų darbą, bet kada gi tai bus? Jokių perspektyvų mokykloje, kadangi jis neturi laipsnio, jokių vilčių prasimušti teisėje, irgi dėl to, kad neturi laipsnio. Jis bando rašyti eiles, bet kokia iš to nauda? Jos tėvas bent jau valdė klestintį ūkį ir paliko jai kraičio. Kas gi jis, Vilis? Nei ūkininkas, nei tikras amatininkas. Ką jis paliks vaikams?

Vaikai. Tai, žinoma, buvo dar vienas rūpestis; tučtuojau iškilo gyvenamojo ploto problema. Kaip matėme, Suzana krikštyta 1583 metų gegužės 26 dieną. Per Grabnyčias, 1585 metų vasario antrą, dvynukų – Hamneto ir Juditos – krikštas. Prie nemažos pirmykštės Šekspyrų šeimynos prisidėjo dar keturi. Daugiau vaikų nebereikia. Judita, vieno apokrifo[8] herojė, nukerta Holoferno[9] galvą. Holofernu kartais juokais būdavo vadinamas vyro lyties organas. Tad Juditos Šekspyr gimimas davė ženklą baigti dauginimąsi. Kad taip ir buvo, liudija nutrūkę gimimo įrašai.

Dabar norėčiau leistis į onomastikos fantazijas, į kurias praktiškas skaitytojas gali nekreipti dėmesio. Esu linkęs manyti, kad Šekspyrų vaikų vardai išrinkti ne atsitiktinai ir nesivadovaujant jausmais, nors yra priešingų įrodymų. Sakoma, kad Hamnetas

8. Apokrifai – judėjų ir ankstyvųjų krikščionių literatūros veikalai, dėl abejotino autentiškumo neįtraukti į Senąjį Testamentą.
9. Turima galvoje istorija iš apokrifo „Judita"; kai Nabuchodonosaras, čia vadinamas Asirijos karaliumi, užpuola Izraelį, Judita suvilioja priešo generolą Holoferną, nugirdo jį, per puotą nukerta jam galvą ir atneša ją izraeliečiams, kurie, įkvėpti šio žygdarbio, priverčia asirus bėgti.

ir Judita pavadinti pagal poną ir ponią Sadlerius, Šekspyrų kaimynus. Suzana – tai tiesiog neblogas, kiek puritoniškas vardas iš Biblijos. Tačiau Suzana taip pat simbolizuoja nekaltybę, užpultą gašlių vyresniųjų. Vėliau, kai Suzana Šekspyr tapo Suzana Hol, gerbiamo vietinio daktaro žmona, ji atmetė kaltinimą neištikimybe, o jos kaltintojas buvo ekskomunikuotas. Kūdikystėje jos vardas skambėjo ironiškai: ji buvo gašlumo, o ne meilės vaisius, buvo ir viena gašli vyresnioji – Ana Hatavėj. Parinkdamas Holoferno vardą pedantiškam mokytojui iš „Tuščių meilės pastangų", Vilis paėmė jį iš pedantiško Gargantiua pedagogo Rablė knygoje. Gargantiua minimas „Kaip jums patinka"; Šekspyras mokėjo Rablė (dar vieną įrodymą pateikia dr. Hotsonas, aptardamas „vapijiečių" iš „Dvyliktosios nakties" kilmę). Gal Rodžersas, Stratfordo miesto raštininkas, mokė Vilį prancūzų kalbos, reikalingos teisininkui, gal tam naudojo Rablė tekstus? Gal Vilis, prisiminęs, kad ir jis šioks toks Holofernas, pradėjo galvoti apie pirmąjį Holoferną ir siejamą su juo moterį? Dabar jis turėjo vaiką, kurio vardas prasideda „S", ir dar vieną, kurio vardas prasidės „J", taigi užtvindytame sausio pabaigos ar vasario pradžios liūčių Stratforde, matyt, vaizdavosi esąs Nojus, kurio vaikų vardai prasidėjo „S" ir „J" ir galiausiai „H". Jis negalėjo turėti nei Semo, nei Jafeto, tačiau galėjo turėti Hamą ar veikiau mažąjį Hamą[10]. Hamnetas buvo paplitęs mažybinis vardažodis, dažnai vartotas tais laikais ir kaip vardas, ir kaip pavardė. Viliui dar berniokaujant, kažkokia Keiti Hamnet nusiskandino Eivono upėje – kai kas sakė, kad dėl meilės. Ofelija, pamišusi dėl mylimo tėvo

10. Pagal tradiciją lietuvių kalba šis vardas buvo rašomas „Chamas".

mirties, irgi nusiskandins. Hamletas ir Hamnetas būdavo maišomi. Anglų provincialų burnoms sunku buvo ištarti priebalsių grupę „mn“, jie sakydavo *chimley* vietoj *chimney*[11], neretai įterpdami buferį „b“ tarp nosinio ir šoninio priebalsio. Ir šiandien girdime tariant *chimbley*. Jaunasis Hamnetas Šekspyras, šaukiamas vakarienės ar miegoti, tikriausiai girdėdavo „Hambletai!“ Visa ši pastraipa labai menkai tepamatuota.

Dar daug praeis laiko, ligi Vilis pavers savo sūnų pašėlusiu danų princu, bet galimas daiktas, jog per pirmuosius penkerius vedybinio gyvenimo Henlio gatvėje metus jis mąstė apie kitą mitą – apie Venerą ir Adonį, paimtą iš Ovidijaus „Metamorfozių“. Tas mitas pataikė jam į širdį, kadangi lietė asmeniškai. Fizinis poemos betarpiškumas, tikroviškai tapomas kraštovaizdis, pernelyg apčiuopiama šneki deivė – visu tuo ji pranoksta kitas Elžbietos laikais sukurtas klasikinės legendos versijas, primenančias šaltus poetinius pratimus. „Veneros ir Adonio“ kalba nuostabi, tačiau pilna vingrių palyginimų ir kalambūrų (daktaras Džonsonas sakė, kad vingrybė Šekspyrui – tai fatališkoji Kleopatra, dėl kurios jis gali prarasti visą pasaulį), ir tik nepaisant šios poetinės manieros, o ne jai padedant, prasimuša sraigių, medžiojamų kiškių, prunkščiančių eržilų ir geismingų šauksmų realybė.

„Veneros ir Adonio“ veiksmas vyksta Voriksyro apylinkėse. Tas „rasos apkrėstas vargšelis“, medžiojamas kiškis – tai „zuikelis nabagėlis“, Anglijos kaimo žvėrelis. Jeigu šią poemą filmuotume kokiam pseudomeniškam televizijos serialui, filmavimo grupės

11. Chimney – dūmtraukis (*angl.*).

nereikėtų vežti į moly ir asfodelų šalį[12]. Venera – anglų gražuolė, labai geisminga, bet iš labai geros šeimos. Adonis – išlepintas kokio vietinio dvarponio sūnus. Turėdami omeny asmenines poemos asociacijas, tikriausiai neapsiriksime pasakę, kad Ana buvo šviesiaplaukė, trykštanti sveikata ir graži savotišku brandos grožiu. Tačiau ieškodami autobiografinių motyvų, nenueikime per toli. Vilis nejaučia didelių simpatijų jaunikliui medžiotojui, jis visada medžiojamųjų pusėje. Venera, nors kalba daugiau nei reikia, yra viena labiausiai gundančių veikėjų visoje grožinėje literatūroje. Noriu tik pasakyti, kad „Metamorfozėse“ šis matas Vilį patraukė dėl to, kad jis liečia jo paties gyvenimą pačiais bendriausiais bruožais – subrendusi moteris siekia suvedžioti pusbernį. Jeigu po vedybų jis ėmė rašyti kokią ilgesnę epinę poemą, tai, vienu ar kitu pavidalu, jis pradėjo kaip tik šią poemą.

Ir „Venerai ir Adoniui“, ir „Klaidų komedijai“ būdingas vienas bendras bruožas – šaltokas, netgi šiurkštokas požiūris į seksą. Tas seksas grynas, taip sakant, nesuteptas meilės. Štai ką Venera kalba Adoniui:

„Mielasis, – tarė, – prie manos krūtinės,
Baltos lyg dramblio kaulas čia glaudies.
Tu būsi elnias, aš – ramus draustinis,
Ganykis pagal užgaidas širdies.
Ragauki lūpas; jei tos kalvos sausos,
Nulipk žemyn, – ten, kur šaltiniai gausūs.

12. „Moly“ – pasakiška stebuklinga gėlė su juodom šaknim ir baltais žiedais, kurią, pasak Homero, Hermis davęs Odisėjui kaip vaistą nuo Kirkės burtų; asfodelai – graikų mitologijoje – mirusiųjų gėlės.

Erdvu ir laisva mano aptvare,
Jauki dauba, minkšta žole apaugus,
Gūbriai, ūksminga ir tamsi giria –
Ji nuo liūčių ir viesulų apsaugos.
Tad būki elnias. Šio draustinio plotuos
Nebaisūs šunys, nors šimtai jų lotų[13].“

Topografija įmantri, net pernelyg įmantri karštai aistrai. „Klaidų komedijoje“ topografija pereina į pasaulio geografiją. Sirakūzų Dromijas plėtoja labai prasto skonio metaforą. Trokštanti jo moteris, sako jis, apvalaina nelyginant gaublys. Tuoj pat, kaip ir Džono Dono[14] eilėraštyje, gaublyje turi būti pažymėtos šalys. „Kurioje jos kūno dalyje yra Airija?“ – klausia Antifolas iš Sirakūzų, o Dromijas atsako: „Kurgi jai būti, pone, jei ne užpakaliuke; atpažinau ją iš raistų.“ – „O kur Nyderlandai[15] (arba Olandija – olos vieta)?“ – „O pone, nežiūrėjau taip žemai.“ Vedybos neišmokė Vilio siekti to ekstaziško moters kūno sudvasinimo, kuris kyla iš tikros meilės. Platoniški eiliakaliai, „kurių vienintelė meilužė – mūza“, pernelyg nukrypsta į vieną pusę, o Vilis su mokiniškais kikenimais – į kitą.

Vedybų vienu seksu neišsaugoti. Traukiamas prie Anos vien fizinio geismo, Vilis turbūt patyrė pasibjaurėjimo priepuolių (tikrai patyrė jų vėlesniame gyvenime, kaip liudija sonetas, prasidedantis eilutėmis „Nei gėdos, nei garbės, nei duoto žodžio

13. Vertė A. Danielius.
14. Džonas Donas (John Donne, 1572–1631) – anglų poetas, sukūręs originalių meilės ir religinių eilėraščių, taip pat pagarsėjęs kaip vienas iš geriausių anglikonų pamokslininkų.
15. Nyderlandai – pažodžiui reiškia „žemi kraštai“.

nepaiso įsisiautę geiduliai“[16]). Baimė padidinti šeimą, kurią dėl gausumo jau ir taip nelengva buvo išlaikyti, gal pareikalavo susilaikymo, praktiškai sunkiai įmanomo. Jam būtinai reikėjo atsiskirti nuo Anos, bent jau kuriam laikui. Galbūt tai ir jos nuolatiniai priekaištai, kad jam trūksta garbėtroškos, buvo ta priežastis, dėl kurios jis išvyko iš Stratfordo. Išvarytas iš kantrybės karštą 1587 metų vasarą, jis turbūt atšovė, kad turto, kurio jam reikia ne mažiau kaip jai, jis neįgysiąs, jeigu neišsinešdinsiąs iš Stratfordo. Na tai ir nešdinkis. Mielai, mielai.

Buvo pateikta ir labiau melodramiška jo išsitrėmimo priežastis, nors dabar ją visi atmeta. Ji susijusi su tariamu Vilio brakonieriavimu sero Tomo Lusio iš Čarlkouto valdose. Čarlkoutas yra per geras keturias mylias nuo Stratfordo: toli nueiti, dar toliau pareiti, nešant surištą elnią, kad ir kiek brakonierių eitų drauge. Bet, priešingai tradicinei nuomonei, Čarlkouto miškas tuo metu nebuvo oficialiai paskelbtas uždaru, vadinas, elnių medžiotojai oficialiai ir nebrakonieriavo. Kaip jaudinamai atrodytų tai kine: brakonierių Vilį pagauna ir išplaka sero Tomo sargai, o gal ir pats seras Tomas, Vilis įžūliai atsikerta, jis įmetamas į kalėjimą, paskui išvaduojamas laisvėje likusių sėbrų ir mauna į pietus. Deja, neturime įrodymų, neturime net menkiausių užuominų, kurios paremtų tokią galimybę. Vilis tikriausiai išvyko iš Stratfordo, pastūmėtas impulso, tačiau tas impulsas buvo ilgų apmąstymų išdava. Gal prisidėjo ir pavydas: jis matė, kaip kitas stratfordietis, jaunasis Ričardas Fildas, išvažiavo į Londoną mokytis pas spaustuvininką, o šiam be laiko mirus, vedė šeimininko

16. 129 sonetas.

našlę ir sumaniai tvarkė klestinčią įmonę (Fildas vėliau išspausdino „Venerą ir Adonį"). Matyt, tarp Vilio ir Anos kilo didelis kivirčas, pasibaigęs dramatišku išėjimu iš scenos, kurį pritiko išreikšti baltosiomis eilėmis ir apvainikuoti herojiniu dvieiliu. Bet išeidamas vidury nakties ar dienos, ar žinojo jis, kad pasidarys aktoriumi ir dramaturgu?

Kad ir tokie prasti būtų buvę tie spektakliai bei vaidinimai, kuriuos jis matė miesto rotušėje, jį tikriausiai uždegė bent jau vieno aktoriaus meistriškumas. Tas aktorius – Edvardas Elinas[17], pirmasis iš didžiųjų profesionalų, pora metų jaunesnis už Vilį, bet jau „Grafo Vusterio artistų" trupės žvaigždė, tos pačios trupės, kuri, kaip žinome, šešis kartus lankėsi Stratforde, Viliui, berniukui ir vyrui, dar ten tebegyvenant. Elinas vėliau tapo nuostabiu tragiškųjų Marlou herojų interpretatoriumi; jam rašys ir pats Vilis; galiausiai jis pasidarys gerbiamu ir pasiturinčiu žmogumi, daktaro Džono Dono žentu, Dalidžo dvaro savininku, Dalidžo Viešpaties Dovanos koledžo įkūrėju. Jo didžiulės potencijos atsiskleidė, matyt, dar jaunystėje. Žiūrėdamas į jį, Vilis turbūt akimirksniu sumojo, koks pasisekimas laukia poeto teatro. Pamatęs Eliną, jis, aišku, nebegalėjo niekinti aktoriaus profesijos. Per šeimyninius ginčus išlavinęs retorinį smūgį ir kontrsmūgį, ko gero, pajuto pats turįs aktoriaus gyslelę. Aktorius tuomet dar negalėjo tapti bajoru, tačiau Vilis turbūt pranašiškai nuspėjo, kad tai tik laiko klausimas. Eliną tikriausiai jau gaubė būsimojo dvarponio aureolė.

17. Elinas (Edward Alleyn, 1566–1626) – talentingas anglų aktorius Marlou „Tamerlano" ir Kido „Ispaniškosios tragedijos" pagrindinių vaidmenų atlikėjas, turėjęs nuopelnų ir švietimui.

1587 metų vasarą „Karalienės artistai" antrąkart atvyko į Stratfordą ir turbūt vaidino pjesę „Septynios didžiosios nuodėmės". Geriausi šios trupės komikai buvo Dikas Tarltonas ir Vilis Kempas. Kempo karjera tada tik prasidėjo: sėkmingiausiai jis vaidins kartu su Šekspyru. Tarltono karjera artėjo prie galo. Kitais metais jis mirs nuo skurdo ir sugadintų kepenų. Jis pritapo prie „Karalienės artistų" 1583 metais ir labai išgarsėjo kaip sąmojingas improvizatorius ir išradingas farsų vaidintojas. Kartais jis būdavo pernelyg sąmojingas, išsišokdavo ne savoje kompanijoje ir 1587 metais užsitraukė karalienės nemalonę už tai, kad įžūliai pašiepė pirmąjį savo globėją, Lesterio grafą. Paskutinę jaunystės vasarą Stratforde Vilis matė nuostabų klouną liūdnomis akimis ir įsiligojusiu kūnu. Gal kaip tik į jį kreipėsi užsikertančiu arba tvirtu balsu, prašydamas priimti į trupę. Per vėlu tau, vaikinuk, mokytis šio amato. Ar galėtum taisyti klaidas tekste? Tada Vilis turbūt parodė, ką padaręs: vieną juodraštinį „Klaidų komedijos" veiksmą, posmą ar du iš „Veneros ir Adonio". Dailią ranką beturįs. Ar greitai perrašinėji? Ir visai gražaus sudėjimo, tiesa? Pažiūrėkime, kaip jis išeis ant scenos.

Gal šitaip, gal panašiai. Kuo greičiau iš užeigos, kur apsistoję aktoriai, į Henlio gatvę, susirišti vieną kitą drabužį, išprašyti kiek pinigų iš tėvo, tada atgal, apšlakstytam ašaringų „sudie". Ir liautis buvus Stratfordo Viliu. Mielo jaunikaičio Šekspyro vaidmuo laukė jo didesniame mieste – purviname, prašmatniame, niekšingame, pražūtingame. Tačiau tai buvo vienintelė vieta, kur naujosios genties narys, be žemės ir be profesijos, galėjo tikėtis įgyti pinigų ir vardą.

5
Londonas

O dabar pats laikas paženklinti pirmuosius Vilio įspūdžius Londone tradicine gražbylysčių porcija. Na, tai ir paženklinkime. Miestas, į kurį jis išvažiavo, buvo visai nepanašus į absurdišką šių dienų megalopolį. Tai buvo peraugęs kaimas, dar nelabai linkęs plėstis į vakarus. Pikadilis, gavęs vardą iš Pikadilio[1] dvaro, kur gyveno šeima, pralobusi iš rauktų apykaklių siuvimo, buvo nuošali kaimo vietovė. Londono miestas apytikriai reiškė tai, ką šiandien reiškia Londono Sitis – netvarkingas prekybinių įstaigų sangrūdis, smardinantis upę. Temzė buvo visų vieškelis. Čoserio laikų londoniečiams sunku būdavo persikelti per ją; Elžbietos valdymo metais atsirado vien Londono tiltas. Paprasti žmonės keldavosi valtimis, keltininkai šaukdavo: „Pirmyn į rytus! Pirmyn į vakarus!“ Upėje vyko prekyba, taip pat plaukiojo paauksuotos laivės, kartais veždamos karaliaus šeimos narius. Kada ne kada galėjai išvysti prirakintus prie krantinių nusikaltėlius, kurie turėdavo iškęsti trijų potvynių maudynes. Upė regėjo ir kitas to brutalaus amžiaus žymes – nukirstas galvas ant Templ Baro vartų ir ant paties Londono tilto.

1. *Piccadill* (*angl.*) – aukštos rauktos apykaklės, ypač populiarios XV–XVI a., karkasas iš standžios medžiagos ir vielos.

Gatvės buvo siauros, grįstos akmenim, slidžios nuo atmatų ir purvo. Namai susigrūdę, tarp jų nemaža slaptų landų. Naktiniai puodai arba šikpuodžiai ištuštinami pro langus. Jokios kanalizacijos. Nuo Flito upelio griovio taip trenkė, kad nors vemk. Tačiau miestas turėjo gamtinius valytojus – peslius, grakščius paukščius, sukančius lizdus iš skudurų ir šiukšlių medžių tarpušakiuose. Jie švarino gatves rydami viską su pasigardžiavimu. Vienas iš pirmųjų vaizdų, nustebinusių Vilį, tikriausiai ir buvo pesliai, draskantys ką tik nukirstas ir pamautas ant tvoros galvas prie Teismo rūmų. Ir tarsi atsvara žmogaus sukurtai smarvei įplaukdavo kaimo kvapai. Anksti rytą gatvėmis vaikščiojo raudonskruostės pienininkės, neseniai skintų pipirnių pardavėjos.

Tai buvo garsingas ir triukšmingas miestas – ant grindinio dundėjo kanopos ir negrabūs vežėčių ratai, šūkavo prekijai, riejosi pameistriai, pešėsi pėstieji dėl vietos prie sienos – kad neįkristų į dumbliną pamazgų lataką. Net taikūs pokalbiai aidėjo skardžiai, nes, mūsų požiūriu, visi buvo įkaušę. Niekas negėrė vandens, o arbatos dar nebuvo. Tradicinis alkoholinis gėrimas – alus, o alus būdavo stiprus. Alus pusryčiams labai padėdavo džiugiai arba vaidingai nusiteikti dienai. Alus pietums atgamindavo išeikvotas pirmoje dienos pusėje ląsteles. Alus vakarienei – garantija, kad miegodamas smarkiai knarksi. Labiau pasiturintys gerdavo vyną, kuris skatino bičiulystę ir kovas kardais. Tai buvo toli gražu ne blaivus miestas.

Žmonės mėgdavo dainuoti, gal dėl tos pakilios salyklinės nuotaikos. Gatvėse nusipirkdavo baladžių tekstų, be to, buvo nemažas populiarių liaudies dainų repertuaras. Tuomet neegzistavo ta praraja tarp muzikos kaip pramogos ir muzikos kaip

dvasios peno, kelianti nerimą mūsų laikais: ir kompozitoriai Berdas, Vilksas ir Vilbis[2], ir tas melancholiškas genijus, vardu Džonas Bulis[3], mielai kūrė fantazijas dainų „Vežiko švilpynė" ir „Džonai, eikš ir pabučiuok" temomis. O išsimokslinusios klasės manė, kad gebėjimas padainuoti madrigalą – tai vienas iš nežymių džentelmeno ar damos požymių. Skaityti iš lapo gaidas (tuo ir šiandien anglų muzikantai stebina Europos dirigentus) muzikai mokėjo ne prasčiau nei literatai raides, ir kai kuriuos jų dainuotus madrigalus mums būtų nelengva paskaityti iš lapo. Daugelis puikiai grojo liutnia (arba gitara) ir išilgine fleita. Klavišinis tų laikų instrumentas – spinetas; žinoma, kad juo virtuoziškai skambino pati karalienė. Tarp garsesnių instrumentų minėtini kornetai (trimito skambesio vamzdžiai iš dramblio kaulo ar medžio, kur skylutės išgręžtos kaip išilginėje fleitoje) ir sakebutai – mūsiški trombonai. Elžbietos epocha pašėlusiai mėgo malonius ir skardžius sąskambius.

Vilis girdėdavo muziką, sklindančią iš atvirų vasarą langų, iš kirpyklų (kur berniukas dainuodavo ir skambindavo liutnia, o muzikavimą stelbdavo čeksėjimas ir grandymas) ir, žinoma, iš smuklių. Šiame muzikaliame Londone jis turės išmokti taip rašyti eiles, kad jos ne tik pritiktų pjesei, bet ir išliktų atmintyje po to, kai ta pjesė bus suvaidinta. Jis turės būti ir Lorenzu Hartu[4], ir Vil-

2. Berdas, Vilksas ir Vilbis (William Byrd, 1543–1623, Thomas Weelkes, 1575–1623, John Wilbey, 1574–1638) – anglų kompozitoriai, ypač pasižymėję madrigalų kūryboje.
3. Džonas Bulis – tipiškas anglas (pagal ūkininką, vaizduojamą Dž. Arbetnoto pamflete).
4. Lorenzas Hartas (Lorenz Hart, 1895–1943) – amerikiečių literatas, kūręs libretus populiarioms kompozitoriaus R. Rodžerso muzikinėms komedijoms.

jamu Šekspyru. Kad jo muzikos žinios gerokai pasipildė, matyti iš muzikinių užuominų dramose. Pavyzdžiui, ledi Makbet perspėjimas vyrui – „gerai įtempk stygas pasiryžimo" – tiesiogiai susijęs su liutnios derinimu. „Romeo ir Džuljetoje" daugybė grynai muzikinių kalambūrų. Aktoriams privalu buvo meistriškai dainuoti ir šokti, kadangi kilmingieji jų žiūrovai šiose srityse patys buvo meistrai. Muzika artimai siejosi ir su žodžiais, ir su fiziniu judesiu. Pati karalienė buvo viena didžiausių tos epochos šokėjų.

Šią meilę menui mums sunku suderinti su žinomu mėgavimusi žiaurumais. Mus atstumia paties Šekspyro dramų – ir ankstyvųjų kaip „Titas Andronikas", ir vėlesnių kaip „Karalius Lyras" – brutalumas, tačiau klystume manydami, kad Vilis – mūsiškis, kad jis dievažin kodėl pasidavė to laikmečio žiaurumui ir kad taip jam išėjo atsitiktinai. Tačiau tik atsitiktinai Vilis yra „visiems laikams"; iš esmės jis vienas iš tų, kurie dar prieš Froidą mėgavosi viskuo, kas gali suaudrinti kraują ir uždegti aistras. Ir kažkokiu nesuprantamu mums būdu sugebėjo sutaikyti žiaurumą su estetine nuojauta. Korikas, darbavęsis Taiberne[5], buvo daugiau nei mėsininkas. Reikėjo nemenko įgudino, kad suspėtum išpjauti pakaruokliui širdį ir parodyti ją jam prieš užsimerkiant jo akims. Ir garuojantis lavonas turėjo būti ketvirčiuojamas greitais ir taupiais tikro menininko kirčiais.

Žengdamas per Londoną, žengei tiesiog per mirtį ir skausmą – kapojantys akis pesliai, šliundrų, plakamų Braidvele[6], klyksmas. „Karaliuje Lyre" Vilis ištrėkš Glosteriui akis, tačiau ir

5. Taibernas – viešų mirties bausmių vieta Londone; bausmės čia buvo vykdomos 600 metų (iki 1783 m.).
6. Braidvelas – pataisos namai.

pasmerks šliundrų plakiką kaip veidmainį, baisiai trokštantį to nuogo kūno, kurį plaka. Jis matė, kas slypi už jo amžiaus sadizmo, bet neeikvojo rašalo reformų propagandai. Jis priėmė. Priėmė lokių Sakersono ir Hario Hankso pjudymą Benksaide, prie pat teatro, kur dirbo, ir šunų užpultos paklaikusios beždžionės draskymą. Jis priėmė „koriko rankas“: kai Makbetui rodosi, kad jo rankos pasidarė tokios, jis neturi galvoje virvės traukėjo, jam vaidenasi šviežias kraujas ir sulipusios žarnos ant kumščių, panirusių į atvirą aukos pilvą. Vilis priėmė tai, ką pakeisti buvo ne jo reikalas: jis buvo dramaturgas, gyvenimo metraštininkas. Ir jis priėmė Dievo dovanas, Dievo, kuris turbūt atrodė toks pat žiaurus kaip žmonės – ligų nustekentus elgetų kūnus, nuolatines maro epidemijas.

Nepaisant visų siaubų, Londone buvo tiek puikybių, kad jis atrodė kaip pati geriausia vieta pasaulyje. Tai buvo tikra sostinė, o ne provincinis Europos užutėkis. Didžioji upė tekėjo į Europos upes, o Europos upės tekėjo atgal. Tai buvo ne tik protestantų Anglijos, bet visų protestantų sostinė. Kai 1587 metais atvyko Vorikšyro Vilis, jam iškart pakvipo problema, kurios tik silpnas aromatas kartais atklysdavo į Stratfordą: ar išliks protestantų bažnyčios germaniškai kalbančiuose kraštuose? Tai buvo religinė, tačiau ir politinė problema, kadangi, žuvus protestantizmui, žūtų ir tautos, įsitvirtinusios per protestantizmą, turinčios į gimtąją kalbą išverstą Šventąjį Raštą ir kaip Anglijoje – pasaulietišką tautinės bažnyčios galvą. Kontrreformacijos jėgos, daugiausia, žinoma, Ispanijoje, buvo galingos ir dar parodys visą savo galią. Anglija silpna, tačiau suvienyta talentingo valdovo. 1587 metais karalienė Elžbieta buvo penkiasdešimt trejų, o val-

dė jau dvidešimt aštuonerius metus. Aniems laikams senstelėjusi, ji vis dėlto buvo sauso ir sveiko kūno ir blaivaus, energingo proto. To nebūtum pasakęs apie didžiuosius patarėjus, kurie vedžiojo jos ranką ankstesniais metais: Sesilis ir Volsingamas sukriošo, Lesteris išstorėjo ir išlepo. O Elžbieta tebebuvo gudriausia ir klastingiausia monarchė Europoje, ir Europa tai žinojo.

Gerokai per sena gimdyti vaikams, ji nebegalėjo žaisti kadaise vylinga mergyste didžiajame dinastijų sąjungų žaidime. (Benas Džonsonas, kalbėdamas su Dramondu iš Hotorndeno[7], abejojo, ar karalienė išvis kada galėjo ištekėti: „Ji turi tokią plėvę, kad nevalioja prisileisti vyro.“) Sosto paveldėjimo problema seniai kėlė nerimą ir protestantų Europai, ir protestantų Anglijai. Bet 1587-aisiais, pirmąkart per daugelį metų, blykstelėjo vilties spindulys. Jeigu Vilis būtų atvykęs vasarį, o ne tų metų vasarą (remiantis savavališka mūsų prielaida), tai jį būtų apstulbinęs varpų talandavimas, laužų plieskimas, patrankų griausmas ir girti džiugūs šauksmai. Vasario aštuntą buvo nukirsdinta Škotijos karalienė Marija, iki pat galo neatsisakiusi katalikų tikėjimo. Taigi didžiulė grėsmė protestantiškai karūnai praėjo. Škotija, anksčiau palaikiusi Džoną Noksą[8], kai tas keikė „kekšę Jezabelę[9]“, dabar virė pykčiu, tačiau Marijos sūnus Jokūbas VI rūpinosi savo ateitimi. „Visi žmonės pasmerks mano meilę ir netvirtumą, jei pasirinkčiau motiną, o ne titulą. Mano religiniai

7. Dramondas (William Drummond of Hawthornden, 1585–1649) – anglų poetas, Beno Džonsono bičiulis.
8. Noksas (John Knox, 1505–1572) – Škotijos protestantų teologas, kovojęs prieš katalikus ir Mariją Stiuart.
9. Jezabelė – Izraelio karaliaus Ahabo (IX a. pr. Kr.) žmona, palaidos moralės, be principų moteris.

įsitikinimai visada vertė nekęsti jos politikos, nors mano garbė reikalauja išsaugoti jai gyvybę" – tokius nesūniškus žodžius jis ištarė dar prieš metus. Bet tiems, kurie bijojo, kad katalikas iš Škotijos atsisės į anglų sostą, daugiau nebereikėjo bijoti. Anglų katalikai prarado savo vilčių atsparą. Kai kurie jų, ėmę ieškoti užtarimo pas naują pretendentę – Ispanijos Pilypo dukterį, pamatė, kad dauguma jų bendratikių pirmiausia anglai, o tik paskui katalikai. Kad ir popiežiaus dešinioji ranka, Ispanija buvo svetima valstybė, ir ji grasė anglų žemei.

Kai Vilis įsikūrė pirmajame Londono būste, ta grėsmė dar padidėjo. Panikon niekas nepuolė, tačiau buvo imtasi atsargos priemonių: eilinius katalikus uždarinėjo į kalėjimus, o dviveidžius jėzuitus kankino, vilko gatvėmis, korė ir ketvirčiavo. Romoje ir Duė[10] ištremtieji anglų katalikai darė namie likusiems broliams meškos paslaugą, burnodami prieš karalienę, kurią jie pravardžiavo ne tik ereziarche, bet ir kraujomaišiška pavainike bei gašlūne, kupina „neapsakomų ir neįtikėtinų geidulių". Na, o Elžbieta, nors ir eretikė, vis dėlto neskatino savųjų fanatikų. Jai labiau būtų patikusi tokia anglikonų bažnyčia, kurioje atsirastų vietos daugumai krikščionybės atšakų, tokia, kokią ją matė Hukeris[11] „Bažnytinėje teisėje". Ta nepakanta, kuri vienodai kartino gyvenimą ir katalikams, ir laisvamaniams, ir aktoriams, buvo inspiruota ne valdžios. Augo nauja fanatikų karta, jų nemaža buvo tarp miesto tėvų ir pačioje Slaptojoje valstybės tarnyboje. Ramūs, patriotiš-

10. Duė – miestas Prancūzijos šiaurėje, kuriame 1610 m. buvo išleistas anglų kalba Senasis Testamentas.

11. Hukeris (Richard Hooker, 1554–1600) – anglų teologas; veikale „Bažnytinės teisės įstatymai" pagrindė atskiros Anglijos bažnyčios būtinybę.

kai nusiteikę katalikai būtų geriau tikę Elžbietos krikščioniškai valstybei nei naujieji karingi ir rėksmingi protestantai. Bet ne tokiems subtiliems kaip karalienės protams klausimas buvo paprastas: katalikybė reiškė Ispaniją, o Ispanija – priešas.

Ispanijos grasinimai įsiveržti į Angliją ėmė pildytis tik 1588 metais. Būtent tais metais Vilis sužinojo, kas yra anglų patriotizmas ir kaip jis gali praversti populiariose pjesėse. 1587 metais visi pripažino, kad karas neišvengiamas, ir jei ne valdiniai, tai bent karalienė su patarėjais tikrai žinojo, kaip menkai Anglija jam tepasiruošusi. Trūko pinigų. Jų nebegalima gauti plėšiant vienuolynus ar prievarta nusavinant turtus; kitaip negu kitose Europos šalyse, karalienė nesiskolino jų iš turtingų valdinių; dažniausiai jų skolindavosi už dideles palūkanas Antverpene, o laiduodavo Londono miestas (tai yra pavieniai pirkliai, užstatydavę savo prekes). Ir be karo buvo kam leisti pinigus, pavyzdžiui, didžiajai parodinei karališkojo dvaro vitrinai, kėlusiai užsieniečių nuostabą ir reklamavusiai anglų kultūrą, sąmojį, grožį ir galantiškumą, taip pat kūrusiai pertekliaus iliuziją. Reikėjo palaikyti jos spindesį, nes didikai, prašvilpę palikimus, negalėjo vaikščioti apsiskarmalavę: jie turėjo prašyti paramos iš karalienės kapšo. Tačiau skurdžius išteklius labiausiai alino būtinybė palaikyti protestantizmo Europoje gyvybingumą ir viltis. Reikėjo palaužti Pilypo II galią Nyderlanduose, padėti prancūzų hugenotams malšinti airių maištus ir sukilimus katalikiškoje Anglijos šiaurėje. Elžbietos gėdai ir pykčiui, nemažą dalį karo išlaidoms skirtų pinigų susižerdavo į kišenes vadai, kurie kaip Falstafas laikydavo savo kareivius pusbadžiu ir su pusmarškiniais. Ji turėjo, kaip ligi šiol sakoma, dėkoti Dievui už laivyną.

Nepasakysi, kad Britanijos laimėjimai jūrose – giliaminčių planuotojų ar admirolų, bėgiojančių su portfeliais po Vaitholą[12], nuopelnas. Elžbietos Anglija formaliai buvo labai centralizuotas despotizmas, o praktiškai rėmėsi asmenine iniciatyva. Taigi karą su Ispanija, grynai kolektyvinį veiksmą, ketinta kariauti pavieniais antpuoliais. Dreikas ir Hokinsas[13] įžūliai įplaukdavo į pačios Ispanijos uostus neduodami ramybės ten statomai armadai ir taip pat įžūliai plėšė Ispanijos valdas. Tokiam piratavimui valdžia oficialiai nepritarė; kas kita asmeninė Elžbietos nuomonė. Dreikas, *El Draque*, Drakonas buvo tikras stebuklas. Jis ir jo draugai piratai nė kiek neabejojo, kad Ispaniją įmanoma nugalėti jūroje: aptakumas laimės prieš gremėzdiškumą. Ispanai buvo pasistatę laivyną, tinkantį ramiems Viduržemio jūros vandenims, tačiau visiškai nepritaikytą didelėms jūroms, kurias jie troško valdyti. Jūrų mūšiuose jie kovodavo kaip viduramžiais: plaukiojanti tvirtovė prisiartindavo prie priešo su iškištais kabliais, prisitvirtindavo prie grobio, tada išleisdavo kareivius muštis ant denio, o jūrininkai tik žiūrėdavo. Anglų laivai buvo grakštūs ir greiti. Dar nuo Henriko VIII, tikrojo laivyno įkūrėjo, laikų jie buvo ginkluoti patrankomis. Jų mūšiai buvo jūrininkų mūšiai.

Būdamas Londone tais nuostabiais metais, Vilis sužinojo ne tik būsimų žiūrovų nuotaikas, ne tik populiarias temas, kurios patrauktų jų dėmesį; jeigu būtų buvęs Tilberyje, būtų sužinojęs kai ką apie iškalbą, būdingą karaliams. Štai kaip Elžbieta kreipiasi į kariuomenę:

„Žinau, kad turiu tik silpnos ir gležnos moters kūną, bet širdį ir narsą – karalienės, Anglijos karalienės, ir tenedrįsta nei Par-

12. Vaitholas – gatvė Londone, kur yra įvairios vyriausybės įstaigos.
13. Hokinsas (John Hawkins, 1532–1595) – anglų admirolas; Dreikas žr. p. 13.

ma, nei Ispanija, nei joks kitas Europos valdovas peržengti mano karalystės sienų; idant neužsitraukčiau negarbės, pati imsiuosi ginklo, pati būsiu jūsų generolas ir teisėjas, pati apdovanosiu už kiekvieną žygdarbį mūšio lauke."

Nė Vilio Henrikas V geriau nepasakys. Tie drąsūs žodžiai nebuvo vien tuščia vaidyba, nors karalienė, matyt, buvo puiki aktorė. Jau atėjo žinia, kad armada nugalėta: daugiau nei pusė didžiojo laivyno šiaip taip paršliaužė į Ispaniją; anglai neprarado nė vieno laivo. Jeigu dabar, kaip, sklido gandai, Parmos kunigaikštis pamėgins įsiveržti į Angliją, jį sutiks neregėtas jokios tautos istorijoje įniršis ir priešiškumas, patriotinė dvasia, niekada anksčiau taip tobulai neįsikūnijusi jokiame Europos valdove ir niekada neregėta vėliau, nepaisant Vinstono Čerčilio, paveldėjusio sukompromituotą iškalbą, pavyzdžio. Parma neįsiveržė, Ispanijos karalius visą dieną meldėsi Eskorialyje[14]. Visoje Anglijoje ir Anglijos sostinėje aidėjo varpai.

Į anglų sostinę Vilis atvyko pačiu laiku. Konfliktas su Ispanija dar nepasibaigęs, tačiau nedidelė tauta jau parodė, kad ryžtas, patriotizmas ir asmeninės iniciatyvos ugnis gali palaužti didžiulės imperijos galią. Sostinės narsą drauge su Anglijos narsa reikėjo išreikšti populiaria meno forma, kurią Vilis, žmogus iš liaudies, įgijęs profesionalių įgūdžių, galėjo pateikti geriau už kitus. Drama nebebuvo vien tik priemonė prablaškyti provincijos miestelio nuoboduliui, atsitiktinė pramogėlė Stratfordo rotušėje. Ji tapo didžiojo pasaulio dalimi.

14. Eskorialis – Ispanijos karalių rezidencija netoli Madrido.

6

Drama

Žodis „profesionalus“ turi dvi reikšmes. Jis apibūdina dalykus, daromus už pinigus; jis taip pat išreiškia įgudimo, pasididžiavimo, atsidavimo ir tobulybės siekimo sąvoką. Abi reikšmės tinka Elžbietos ir Jokūbo I laikų dramai jos suklestėjimo metais. Prieš tai į pjesių kūrimą ir vaidinimą žiūrėta kaip į grynai piniginį reikalą. O pirma šio siauro ir verteiviško požiūrio buvo daugel mėgėjiškos kūrybos amžių.

Dramos ištakos slypi burtuose. Apeigos, kurių tikslas sukelti lietų, priartinti pavasarį, atgaivinti nykstančius javus, yra labai svarbi pirmykščio gyvenimo dalis. Kai jėgos, lemiančios metų laikų kaitą ir žemės derlingumą, sudievinamos, pasidaro galimi tam tikri magiški draminiai vaidinimai. Tamsiausiu metų laiku, kai saulė merdi, neturintys mokslo žinių žmonės bandys padėti sergančiam ugnies dievui danguje geranoriškais burtais. Aktorius, vaizduojantis tamsą, kovoja su aktoriumi, aptaisytu saulės dievo drabužiu: saulės dievas laimi, tamsa krinta negyva. Tai, kas vaizduojama simboliškai, pagal geranoriškų burtų dėsnį turi išsipildyti tikrovėje. Žinoma, žiema praeina, saulė atgyja, ir atrodo, kad burtai išties padeda. Pačia primityviausia forma burtai praktikuojami netgi civilizuotose šalyse. Įpykę tarnautojai mėgi-

na nugalabyti tironiškus viršininkus, smaigstydami segtukus į jų vaškines figūrėles. Tarp tikrovės ir tikrovės atvaizdo egzistuoja emocinis ryšys. Dauguma mūsų labai nusimena, kai nuo spintelės nukrinta kokio nors mylimo asmens fotografija.

Pirmykštė burtų drama tampa sudėtingesnė, kai vaisingumo dievas ar simbolis vaidinime užmušamas tam, kad vėl atgytų. Kalėdinėje pjesėje, kartais dar vaidinamoje Anglijos kaimuose, šventas Jurgis nukauna drakoną, turkų riterį ir milžiną Terpiną. Tada ateina daktaras su „mažu buteliuku mikstūros", atgaivina mirusiuosius ir liepia jiems vėl kautis. Tai, matyt, susiję su kažkokiomis senomis apeigomis, simbolizuojančiomis augalų augimą. Kartais atsiranda aukojimo elementas, tad terminas „tragedija", paprastai siejamas su kokio nors didžio žmogaus nuopuoliu ir mirtimi dėl žmonių gerovės (pavyzdžiui, Edipas), gali būti kildinamas iš graikiško žodžio *tragos*, kuris reiškia ožį. Ožys visada buvo dvilypis gyvulys – gašlumo ir vaisingumo simbolis, bet kartu ir tas padaras, ant kurio kupros sukraunamos žmonių nuodėmės prieš ritualinį aukojimą arba – kaip darydavo hebrajai su atpirkimo ožiu – prieš išvarant į dykumą mirti badu. Na, o jeigu jau palietėme dramos žanrų temą, tai žodis „komedija" kilęs iš *komos* – kaimo šventės, skirtos dievui Dionisui, vyno ir augalijos dievui, kuris kenčia, miršta ir vėl prisikelia.

Nuo burtų iki religijos – tik vienas žingsnis. Tačiau istorijoje dar randame ilgaamžę pasaulietinės dramos tradiciją, kuri įsiterpė tarp tų ritualinių užuomazgų ir laikų, kai krikščionių bažnyčia panaudojo mimezę, arba žmogui įgimtą vaidybos instinktą, apeigoms bei doroviniam auklėjimui. Graikų tragedija turėjo dorovinę funkciją, be to, kaip mokė Aristotelis, ir psichologinę.

Didžio žmogaus kritimas rodė, kad dievams nepatinka didybė. Išdidi panieka dieviškai dorovinei tvarkai, arba *hubris*[1] – ši yda buvo būdinga didiems žmonėms, ir už ją reikėjo bausti. Tačiau bausmės reginys ir tragiško herojaus kančios sukeldavo žiūrovo gailestį ir siaubą. Tos stiprios emocijos būdavo iškraunamos per procesą, žinomą kaip katarsis. Civilizuotiems žmonėms tai buvo sveikas dalykas, jis padėdavo atsikratyti savybių, kurias pirmykštėje visuomenėje kūrė ir naikino veiksmas. Graikų komedijų autorių poveikis buvo taip pat visuomeninis. Perdėjimais ir prasimanymais jie taip išryškindavo civilizuoto žmogaus ydas, kad jos pasidarydavo aiškesnės nei gyvenime. Žmogus absurdiškas, o iš absurdo reikia juoktis. Juokas – tai kitoniškas katarsis: jis laikinai atpalaiduoja nuo atsakomybės ir gyvenimo civilizuotoje visuomenėje įtampos. Komedija ir tragedija nėra priešingi poliai: tai dvi vienos monetos pusės.

Romėnai sukūrė originalią komediją, nors ir Terencijus, ir Plautas pripažino graikų komediografo realisto Menandro įtaką. Seneka rašė kamerines tragedijas, nemaža pasisavindamas iš Sofoklio ir Eschilo, bet jose randame naują elementą – stoišką tragiško herojaus orumą, tam tikrą ramų *hubris*, žmogaus asmenybės pajautimą, išliekantį ir dieviškos bausmės akivaizdoje. Dievai galingi, tačiau būna ir neteisingi. Seneka padarė įtaką populiariems Renesanso italų, prancūzų ir anglų dramaturgams, bet tais laikais jis tiekė pjeses aristokratų pasiskaitymui, o amfiteatrų jo vaidinimai neužpildydavo. Drama, viešai vaidinama persisotinusiems paskutiniųjų imperatorių pavaldiniams, buvo žiaurumų

1. Hubris – maištinga arogancija (*graik.*).

ir nešvankumų drama, kurios mūsų amžius, kad ir koks atviras ar pagedęs, negali nė palytėti. Scenoje būdavo atvirai vaizduojamas lytinis aktas, o siužeto dalį sudarydavo ne vaidinama, o tikra nusikaltėlių egzekucija. Ši liguista scenon užkeltos realybės tradicija, skirtinga nuo paprasto scenos realizmo, tęsėsi iki ankstyvųjų krikščionybės amžių, ir bažnyčia ją pasmerkė. Jeigu tai drama, bažnyčiai nereikia tokios dramos.

Tačiau nori ar nenori, drama jau buvo bažnyčioje. Mišios vaizduoja Kristaus auką simboliškomis, bet labai teatrališkomis priemonėmis. Čia ir dialogas, ir spalvingi drabužiai, ir kulminacija. Nenuostabu, kad dar devintajame amžiuje į šias apeigas leista įterpti vieną kitą teatralinį intarpą, tinkantį kuriai nors bažnyčios šventei. Pavyzdžiui, Velykoms:

ANGELAI: *Ko gi jūs ieškot šiame kape, o Kristaus sekėjai?*
MOTERYS: *Ieškom Jėzaus Kristaus, kur buvo nukryžiuotas, o angelai.*
ANGELAI: *Jo čia nebėra, jis prisikėlė, kaip buvo sakęs. Eikite ir skelbkite, kad jis prisikėlė iš numirusių.*

Panašios teatrališkos vaidybos būta ir Didįjį Penktadienį, ir per Kalėdas. Prancūzijoje yra trylikto amžiaus rankraštis, kur randame labai paprastas dramines sceneles, vaizduojančias angelo apreiškimą apie Kristaus gimimą, Rytų išminčių atsilankymą, Erodo surengtas kūdikių žudynes, taip pat šv. Mikalojaus stebuklus, stebuklingą Pauliaus atsivertimą, Kristaus pasirodymą kelyje į Emausą. Rašyta lotynų kalba: reikia manyti, kad aktoriai buvo dvasiškiai, ne pasauliečiai.

Normanai supažindino Angliją su liturgine drama. Iš pradžių ji buvo glaudžiai susijusi su pamaldų apeigomis, vėliau nuo jų atitrūksta ir persikelia pirma į šventorių, paskui į miesto gatves. Liturginė drama sekuliarizuojasi, evangelijų fragmentus vis dažniau vaidina pasauliečiai, o neilgai trukus žiūrovus ankstyvojoje dramoje labiau ima dominti smagūs reginiai ir pamokymai. 1264 metais popiežius Urbonas IV įvedė Kristaus Kūno šventę. Iš tikrųjų ją pradėta švęsti tik nuo 1311 metų, kai Bažnyčios susirinkimas patvarkė, jog ji turi būti švenčiama su visomis prideramomis apeigomis. Anglijoje tam skirtų religinių pjesių statymą perima amatininkų cechai. Šios pjesės dažnai vadinamos misterijomis, tačiau žodis *mystery*[2] čia turėtų reikšti ne tiek krikščionių tikėjimo, kiek pačių amatų paslaptis. Šia reikšme to žodžio anglų kalboje nebevartojame, bet italai tebeturi *mestiere*, o prancūzai – *métier*[3].

Vaidinimams cechai pasirinkdavo epizodus iš Šventojo Rašto, kuriuose galėdavo pademonstruoti savo sugebėjimus. Pavyzdžiui, Česterio cechai duodavo vaidinti paskutinę vakarienę kepėjams, Kristaus kančią ir nukryžiavimą lankininkams, kubiliams ir geležiams, o nusileidimą į pragarą – virėjoms. Kiekvienas cechas turėjo savo išpuoštą vežimą, vadinamą padžentu; tai buvo lyg kokia judama scena, kurią veždavo per miestą, sustabdydavo kai kuriose vietose ir po ilgos vaidinimo dienos vėl nustumdavo į pašiūrę iki kitų metų. Viršutinė padžento dalis buvo tarsi apvali scena, nes žiūrovai galėjo apstoti ją ratu ir žiūrėti į veiksmą iš visų pusių. Pjesės buvo vaidinamos griežta chronologine seka, pradedant

2. *Mystery* (*angl.*) reiškia ir paslaptį, ir misteriją (viduramžių religinį vaidinimą); pastarasis žodis kilęs iš lotyniško *ministerium*.
3. Mestiere (*it.*), *métier* (*pranc.*) – amatas, profesija.

Liuciferio nupuolimu arba pasaulio sukūrimu ir baigiant paskutinio teismo diena. Česteryje per Kristaus Kūno šventę iš viso buvo vaidinamos dvidešimt keturios pjesės, Veikfilde galbūt trisdešimt trys, Koventryje keturiasdešimt dvi, Jorke penkiasdešimt keturios. Ir aktoriams, ir žiūrovams labai praversdavo ilga tos šventės vasaros diena: tik per ją ir buvo galima suvaidinti tokį milžinišką spektaklį.

Visi vaidintojai buvo mėgėjai, tačiau vildavosi gauti užmokestį iš cechų lėšų. 1490 metais Koventrio kalvių cechas išvardija kai kurias išlaidas:

„Pirma Dievui: 2 šilingai
Taip pat Erodui: 3 šilingai 4 pensai
Taip pat velniui ir Judui: 17 pensų.“

Erodo vaidmuo buvo svarbus, čia reikėjo mokėti trankiai ir pompastiškai deklamuoti. Koventrio kalėdinėje pjesėje jis apsiskelbia „tuo, kurs valdo kaipo karalius Judėjoje ir Izraelyje“, ir sako:

Sukūriau aš ir pragarą, ir dangų;
Mana galybe laikosi pasaulis.
Apstulbinau Magogą ir Madroką
Ir, kardu kirtęs, išbarsčiau jų kaulus.
Perkūnus ir žaibus sukelt aš moku, –
Kai įnirštu, jie tuoj daužytis šoka.
Nuo mano rūsčio debesys aptemę
Sudrebina pagautą siaubo žemę.[4]

4. Vertė A. Danielius.

Galimas daiktas, kad Šekspyras matė šūkalojantį Erodą kokiame nors cechų spektaklyje ar bent jau girdėjo iš tėvo apie tradicinį šio vaidmens atlikimą. „Hamlete", kur princas pateikia paties autoriaus nuomonę apie vaidybos metodą, griežtai smerkiami tie, kurie „drasko į gabalus ar tiesiog į skutelius aistrą ir plėšo ausis prasčiokams". Šitoks pervaidinimas, sako nekenčiantis pervaidinimo Hamletas, yra „erodiškesnis už patį Erodą".

Visų cechų pjesių autoriai nežinomi, o neturėdamos autorių, dauguma jų neturi nei rimtų meninių tikslų, nei kruopščiai nugludintos formos, nei meistriškos žodžio įtaigos. Yra jose realizmo, yra humoro, tačiau nedaug to, kas, mūsų supratimu, patiktų išsilavinusiems žiūrovams. Vis dėlto cechų vaidinimai gyvavo beveik tris šimtmečius ir išnyko tik todėl, kad anglų Reformacijos dvasia buvo jiems priešiška. Bet per juos Anglijos miestuose įsitvirtino liaudies dramos tradicija, o kai kurie rafinuotojo Londono teatro elementai – tai tos pačios pasaulietinių misterijų smagybės. Marlou Tamerlanas ir Barabas gal simbolizuoja tų laikų tvirtą, makiavelišką asmenybę (blogis, intrigos ir visiška bedievybė), tačiau jie primena ir Erodą, ir Poncijų Pilotą. Pigi klounada, kurią Šekspyras kartu su Viliu Kempu[5] išbraukinėjo vėlesniuose kūriniuose, savo šaknimis siekia tokias pjeses kaip Veikfildo antrasis piemenėlių vaidinimas su avių vagimi Meku arba Česterio pjesė apie tvaną (vaidinama Dy upės vandenvežių) su komiškais Nojaus ir jo žmonos barniais. Tačiau Elžbietos laikų drama negalėjo kilti tiesiog iš šios liaudiškos tradicijos.

5. Kempas (William Kemp) – komedijinio plano aktorius, vaidinęs daugelyje Šekspyro dramų.

Jai reikėjo pasaulietinių siužetų tradicijos ir gebančių šiuos siužetus pateikti profesionalių aktorių.

Pasaulietinės temos atėjo į anglų dramą per naujovišką religinę ar pusiau religinę pjesę – moralitė. Moralitė – tai ne cechų pjesė, ir siužetas jos ne biblinis. Jos tikslas – moralizuoti naudojant alegoriją ir vaizduoti abstrakčias moralines savybes kaip konkrečius žmones. Daugelis moralitė nuobodžios, prastai parašytos, didaktiškos ir visai be veiksmo ir be individualizuotų charakterių. „Protas, Valia ir Supratimas“, „Žmonija“, „Ištvermės pilis“ – šiose ir kitose pjesėse puikaujasi popierinės abstrakcijos – Išmintis, Klasta, Malonumai, Kvailybė, Šmeižtai, Pasipiktinimas, Atkaklumas, Įtūžis, Kerštas, Nesantaika ir taip toliau. Norisi tikro konflikto ir trupučiuko humoro, daugiau žmogiškumo ir mažiau pamokymų. Bet išlikusiuose rankraščiuose randame ir vertingų dalykų. Pavyzdžiui, sužinome, kad „Ištvermės pilį“ vaidino trupė aktorių, keliavusių iš miesto į miestą, visur stačiusių scenas – kaip šiuolaikinis cirkas stato palapines ir narvus – ir vaidinusių už pinigus. Pagaliau išvystame profesinę dramą jos pirmykšte pinigine prasme. Geriau įsižiūrėję pamatysime, kad pigaus humoro raugas pradeda veikti Blogio pavidalu (jį prisimena Festė „Dvyliktojoje naktyje“, taip pat princas Henris „Henrike IV“); šią nedorovingumo pesonifikaciją talentas galų gale padaro Falstafu.

Paskutinėmis XV amžiaus dienomis darosi sunku atskirti moralitė nuo interliudijų. Jos skiriasi daugiausia ne temomis ir jų traktavimu, bet vaidinimo vieta ir proga. Interliudija, kaip sako pats pavadinimas, buvo trumpa pjeselė, įterpiama tarp kažko kito – gal šventės – dalių, lyg ir atsitiktinė pramoga. Žiūrovai

čia turbūt kiek labiau apsišvietę nei tie, kurie, neturėdami nieko geresnio, plūsdavo į keliaujančius moralitė spektaklius. Kitais žodžiais tariant, liaudiškas ir aristokratiškas tos pačios dramos formos variantas ima vystytis greta kits kito. Didikai puikiuose namuose gėrisi subtiliomis moralitė, vaidinamomis aktorių, kurie yra lyg ir vyresnieji tarnai, aprengti šeimininkų livrėjomis; paprasti žmonės užeigų kiemuose ar kaimų aikštėse žiūri prasčiau nudrėbtas moralitė, vaidinamas beglobių klajūnų, kurie džiaugtųsi vilkėdami livrėjas. Abiem pjesių rūšims dabar reikia susilieti.

Aristokratiškoji moralitė ar interliudija dažnai priskiriama kokiam autoriui; pradeda rodytis vardai, tokie kaip Rastelas, Medvolas ir Beilas[6]. „Dievo pažadų" interliudijoje Beilas kaip tikras protestantų pamokslininkas pernelyg ilgai ir moksliškai svarsto laisvą valią ir Dievo malonę, tačiau jo kalba taikli, pjesė turi šiokią tokią formą, ir jis jau yra suvokęs dalijimo į veiksmus pranašumą. Medvolas parašė „Fulgentą ir Lukreciją", kurios pats pavadinimas primena Elžbietos laikų pjesę, o tai, kad sena romėnų istorija naudojama kaip iliustracija, padedanti aptarti tikrojo kilnumo prigimtį, priartina ją prie tų laikų dramaturgų praktikos. Tačiau iš Tiudorų laikų interliudijų mus kiek daugiau pasmagintų tik ryškiai nedidaktinės Džono Heivudo[7] pjeselės; jų autorius mirė, kai Šekspyras buvo bebaigiąs mokyklą. „Keturios P" – vien plepalai (lažybos tarp maldininko, indulgencijų pardavėjo, vaistininko ir prekeivio[8] dėl to, kuris

6. Rastelas, Medvolas ir Beilas (John Rastell, 1475–1536; Henry Medwall, minimas 1490; John Bale, 1495–1563) – moralitė ir interliudijų autoriai.
7. Heivudas (John Heywood, 1497–1578) – Henriko VIII rūmų poetas ir muzikantas.
8. Šių profesijų pavadinimai anglų kalba prasideda raide „P".

sugalvos neįtikimiausią melą), tačiau plepalai be sustabarėjusių moralų. Miela žiūrėti, kaip grynai pramoginės mielės kelia sunkią didaktinę tešlą.

Kad anglų drama taptų ta Elžbietos laikų legenda, į kurią įžengs Šekspyras, kurią jis pakeis ir padės įamžinti, jai reikia ir kitų dalykų. Pirmiausia jai reikia teatro. Pastato sandara, būdinga ir „Gulbei“, ir „Rožei“, ir „Gaubliui“, ir „Fortūnai“, kilusi iš Elžbietos epochos užeigos namų; keliaujantiems moralitė vaidintojams jų kiemai labiausiai tiko vienadienei scenai. Stačiakampį kiemą juosė viršutinė galerija, į kurią išėjo miegamieji. Vadinasi, apačioje buvo stovimos vietos atsitiktinai užklydusiems prasčiokams, o balkonuose sėdėjo prašmatnesnė publika – ponai ir ponios, apsistoję užeigos namuose. Scena būdavo kiemo gale ant laikinai pastatytos pakylos, o virš jos esanti galerija taip pat būdavo panaudojama kaip erdvė vaidinimui. Spektaklių dienomis padidėdavo vyno ir alaus pardavimas, o išaugus žiūrovų skaičiui, kai kurie trupių savininkai ryždavosi perimti užeigos namus ir paversti juos stacionariais teatrais. Scena dabar pasidarė nejudama – aikštelė ar išsikišęs tarp žiūrovų „liežuvis“; virš jos stulpais paremtas stogas saugo nuo lietaus aktorius; galerija virš scenos, kadaise beveik nenaudojama, tampa svarbia jos dalimi, dabar vadinama terasa; pora durų aktoriams įeiti ir išeiti; už „liežuvio“ alkova, tinkama intymioms scenoms, vadinama kabinetu. Teatrai atvirame ore iki pat jų gyvenimo pabaigos panėšėjo į užeigos namų kiemus, o prekyba gaivinamaisiais gėrimais pelningai papildydavo meną. Kai 1613 metais sudegė Šekspyro „Gaublys“, vienas žiūrovas užsiliepsnojusias kelnes užgesino alumi iš butelio.

Jei teatras kildintinas iš užeigos namų kiemo, tai pjesės – iš Teismo Namų[9]. Senos liaudiškos tradicijos į viešuosius Londono teatrus atėjo (jei išvis atėjo) tik aplinkiniais keliais. Išsilavinę mėgėjai rodė profesionalams, ką reikia daryti. Kaip žinome, 1561 metais buvo pastatytas „Gorbodukas“, parašytas baltosiomis eilėmis, kurias anglų poezijoje pirmąkart pavartojo grafas Saris. Šios pjesės autoriai – Tomas Nortonas ir Tomas Sakvilis; ji buvo vaidinama Vidiniame Templyje[10]. Siužetas paimtas iš „Britanijos istorijos“, papasakotos viduramžių kronikininko Džefrio Monmutiečio[11]. Britanijos karaliaus Gorboduko ir karalienės Videnos sūnūs Fereksas ir Poreksas susikivirčija dėl karalystės padalijimo. Poreksas užmuša Fereksą, o karalienė Videna nužudo Poreksą. Olbanio hercogas bando paimti valdžią, prasideda pilietinis karas. Baisybių su kaupu kaip ir visose Elžbietos laikų tragedijose, bet Nortonas ir Sakvilis gerbia Senekos tradicijas: apie baisybes galima tik kalbėti, o ne rodyti scenoje. To paties požiūrio laikėsi ir graikų dramaturgai: jeigu veikėjas išprievartaujamas, suluošinamas ar nužudomas, tegu apie tai praneša heroldas; niekada to nerodyk ir neversk rafinuotų žiūrovų vemti.

Senekos tragedijų pavyzdžiu dramaturgai elžbietiečiai galėjo sekti trejopai. Galėjo tiesiog imti lotyniškus Senekos tekstus

9. Neišverčiamas žodžių žaismas: anglų kalboje žodis „court“ reiškia ir kiemą, ir teismą; Teismo Namai (*Inns of Court*) – keturios didžiausios teisininkų korporacijos Londone.
10. Vidinis Templis – viena iš keturių Teismo Namų korporacijų, taip pat jos pastatas; pavadinimas kilęs iš toje vietoje stovėjusios katalikų riterių tamplierių šventyklos (lot. *templum* – šventykla).
11. Džefris Monmutietis (Geoffrey Arthur arba Geoffrey of Monmouth, 1100–1154) – istorikas, anglų beletristikos tėvas, kronikoje panaudojęs Arturo legendų motyvus.

ir mėginti perduoti jų dvasią anglų kalba. Šitaip elgėsi mėgėjai, rašę Teismo Namų teatrui. Antras būdas – versti prancūzų dramaturgą Garnjė[12] ir manyti, kad jo atskiesta Senekos kalba ne taip žeidžia ausį kaip aistringa paties romėno retorika. Tačiau šis būdas nebūtų turėjęs pasisekimo nei didikų svetainėje, nei viešame teatre. Samuelis Danielas[13] dar prieš Šekspyrą parašė tragediją „Kleopatra“ pasigardžiuoti intelektualams, susibūrusiems aplink grafą Pembruką. Ji nepakenčiamai nuobodi, jeigu skaitai iškart po Šekspyro „Antonijaus ir Kleopatros“, kadangi jos kalbai trūksta pikantiškumo ir tas trūkumas nekompensuojamas pikantišku veiksmu. Trečiasis kelias, kuriuo ėjo daugelis populiarių dramaturgų – sekimas italų tradicija, tariamai artima Senekai, tačiau nusėjusia sceną lavonais, dažnai begalviais, beliežuviais ir bekojais. Šia tradicija Šekspyras maksimaliai pasinaudojo „Tite Andronike“, kur randame išprievartavimų, žudynių, luošinimo ir galiausiai žmogėdrystę.

Galime manyti, kad pirmaisiais pameistrystės metais Londone Vilis uoliai mokėsi ne tiek iš mėgėjiškų Senekos mėgdžiotojų, kiek iš Oksfordo ir Kembridžo humanitarinių mokslų magistrų, kurie už elgetišką atlyginimą teikdavo medžiagą profesionaliems teatrams. Tai, kas Teismo Namų dramaturgams buvo tik mėgstamas užsiėmimas (labiausiai jiems rūpėjo studijuoti teisę ir teisininko gyvenimo plonybes), tiems absolventams, kurie nejautė pašaukimo nei kunigavimui, nei advokatavimui ir niekino

12. Garnjė (Robert Garnier, 1534–1590) – prancūzų dramaturgas, rašęs dramas Senekos stiliumi ir turėjęs nemažą poveikį daugeliui anglų literatų.
13. Danielas (Samuel Daniel, 1562–1619) – žymus Elžbietos epochos poetas, kultūros ir humanizmo gynėjas.

mokytojo profesiją, buvo priemonė užsidirbti pragyvenimui. Tais laikais, kai Elžbietos tėvas dar nebuvo uždaręs vienuolynų, jų celės ir bibliotekos mielai priimdavo bepinigius mokslininkus, tačiau dabar bepinigiai mokslininkai turėjo verstis taip, kaip išmanė. Jauni mokslavyriai kaip Grinas, Nešas, Pilas ir Kidas neįstengė nieko daugiau, tik rašyti intriguojančias knygeles ir griebtis dramos (jeigu jie, žinoma, nenorėjo šnipinėti kaip Marlou ir baigti gyvenimą su durklu smegenų pusrutuliuose. Bet ir Marlou turėjo rašyti pjeses). Taigi gyvenimas buvo nelengvas net baigusiems universitetus, ką ir kalbėti apie bemokslį iš Stratfordo, atėjusį ir padariusį geriau nei geresni už jį. Šekspyro kaip dramaturgo vardą pirmą kartą sutinkame pašaipioje parodijoje, kupinoje kartaus pavydo ir paniekos.

7
Scenos purtytojas

Ačiū Dievui už Filipą Henslou. Daugelis, pažinojusių jį asmeniškai, taip nemanė, kadangi šitaip pažinti jį dažniausiai reiškė būti skolingam jam pinigų. Tipiškas kuklaus masto Elžbietos laikų biznierius, jis turėjo krakmolo fabrikėlį, keletą viešnamių, lombardą ir teatrą. Nežinome nieko nei apie jo gimimą, nei apie kilmę, tiktai tiek, kad jo šeima tikriausiai atvyko iš Haunzlou. Žinome, kad mirė 1616 metais – tais pačiais kaip ir Šekspyras. Gyvenimą praleido pelnydamas pinigus ir būdamas tradiciškai pamaldus arba, kai kurių nuomone, veidmainiškas. Tiems, kurie nepažįsta Elžbietos laikų ir anglų, gali pasirodyti, kad laikyti viešnamius ir pradėti sąskaitų knygas tokiais šūksniais kaip „Jėzus“ yra, švelniai tariant, nenuoseklu. Bet kaip tik todėl, kad jis vedė sąskaitų knygas, kad ir su kokiais religiniais pagražinimais, mes dėkojame Dievui už jį. Po visų spėliojimų apie ankstyvąjį Šekspyro gyvenimo laikotarpį, pomirtinių apkalbų klausymosi ir pusiau patikimų faktų dėliojimo kaip palengvėja širdžiai, kai įžengi į teatro statistikos valdas ir sužinai, kad 1592 metais „Rožės“ teatro remontui Henslou pirko du tuzinus tekintų baliustrų po pustrečio penso už kiekvieną, paskui dar porą tuzinų su fartingo nuolaida, ir kad naujas vėliavos

stiebas su plevėsuojančia vėjyje spalvinga rože kainavo dvylika šilingų.

Naujaisiais 1592 metais, kai artėjo dvidešimt aštuntoji Vilio Šekspyro gimimo diena, Londone buvo trys teatrai. Mano užuomina, kad naujasis puikusis Londonas – tai potenciali Šekspyro publika, gal padarė įspūdį, kad miesto valdovai ne mažiau troško teatrų kaip miestelėnai. Tai netiesa. Miesto tėvai į teatrus žiūrėjo nepatikliai – tai vietos, kur plinta maras, renkasi maištingi elementai, šaipomasi iš religijos (jau pats vaidinimas, tam tikra melo rūšis, buvo lyg ir nuodėmė), žeminamas sostinės orumas. Be to, teatras dažnai būdavo tik nereikšminga ištiso pasilinksminimų komplekso dalis (kaip Pariso[1] ar Rojaus parke); kartu su bulių, meškų ir beždžionių pjudymu jis drumstė ramybę, kėlė triukšmą ir apskritai teršė gerą komercijos centro vardą. Taigi tie trys Londono teatrai stovėjo už miesto ribų, vadinamosiose „privilegijose" – „Teatras" ir „Uždanga" į šiaurę, Šordiče, o „Rožė" – Sadarke, į pietus nuo Temzės, netoli Londono tilto.

„Rožė", iš naujo apdengta, ištinkuota, perdažyta ir atnaujinta viso labo už 100 svarų, 1592 metų vasarą buvo pasirengusi priimti „Lordo Streindžo artistus". Tai buvo garsi trupė, dažnai kviečiama vaidinti rūmuose (keturiskart per praėjusias Kalėdas, dukart per Užgavėnes), jai vadovavo pats geriausias tų laikų aktorius Edvardas Elinas. Vasario 19 dieną trupė atidarė intensyvų sezoną Roberto Grino[2] komedija – „Vienuolis Bekonas ir vie-

1. Pariso parke, pavadintame Ričardo II laikų didiko Roberto de Pariso vardu, buvo laikomos karalienės meškos.
2. Grinas (Robert Greene, 1560–1592) – anglų dramaturgas, iš dalies kaip ir K. Marlou paruošęs dirvą Šekspyro kūrybai; minėtoje pjesėje komediniu ir lyriniu stiliumi pavaizdavo žymų anglų mokslininką Rodžerį Bekoną.

nuolis Bangis". Teatras buvo tik puspilnis. Paskui buvo keletas pjesių be autorių – „Mulis Malokas", „Ispaniškoji dono Horacijaus tragedija", „Senas Džonas Mandevilis" ir „Haris iš Kornvalio". Dar ėjo Grino tragedija „Pašėlęs Orlandas". Neabejotinam Henslou nusivylimui, nė viena jų neturėjo didesnio pasisekimo pajamų požiūriu. Bet vasario 26 dieną, šeštadienį, kai vaidinama Kristoferio Marlou pjesė „Maltos žydas", teatras perpildytas. Kitą penktadienį, kovo 3 dieną, pastatyta istorinė kronika, davusi didžiausią pelną per visą sezoną. Tai „Henrikas VI", ir, nors žiūrovai to nežinojo, mes žinome, kad jos autorius buvo Viljamas Šekspyras.

Šie pliki faktai teikia nemaža peno apmąstymams. Šekspyras įstojo į geriausią tų laikų aktorių trupę tarp 1587 ir 1592 metų. Jei jis kada nors ir priklausė „Karalienės artistams", tai paliko juos kartu su Viliu Kempu, kuris dabar buvo pagrindinis lordo Streindžo trupės komikas. Tarltonas jau miręs, „Karalienės artistai" nusivaidinę, ateitis priklausė aukštam retoriniam menui, o ne improvizacijoms, kvailiojimams ir vaipymuisi. Jei Šekspyras rašė pjeses lordo Strindžo trupei, tai, matyt, ir vaidino, bet tikriausiai tik heroldus, ketvirtaeilius bajorus ar penktaeilius žudikus. Prieš sukurdamas „Henriką VI", pirmąkart suvaidintą 1592 metų kovo mėnesį, Šekspyras turbūt vertėsi padieniais uždarbiais – užbaiginėjo kitų pradėtas pjeses, atšviežindavo senienas svarbiomis, aktualiomis temomis, įterpdavo naujus retoriškus monologus, kur geriausi aktoriai galėdavo pademonstruoti plaučių galią. Tačiau „Henrikas VI" parodė „Rožės" lankytojams, kad atsirado naujas autorius, ne prastesnis už Marlou ir geresnis už Griną, parodė Elinui, kad turi po ranka dramaturgą,

įvaldžiusį visą dramos diapazoną, parodė Henslou, kad su tuo bemoksliu iš Stratfordo galima užkalti pinigų.

Tą meistriškumą, meno ir apsukrumo lydinį, geriausiai galėsime įvertinti trumpai apžvelgę du dalykus – to meto istorinę padėtį ir dramos būklę atėjus Šekspyrui. „Henrikas VI" – tai seni laikai, tačiau pjesėje atrodo, kad jie tiesiogiai liečia paskutinį XVI amžiaus dešimtmetį. Joje kalbama apie feodalų vaidus, draskiusius Angliją po Henriko V mirties ir kūdikio įžengimo į sostą ir atvedusius į Rožių karą. Joje taip pat pasakojama apie Prancūzijos maištą prieš anglų valdovus, dofino karūnavimą Reimso katedroje ir nuostabią Orleano mergelės Žanos d'Ark karinę sėkmę. Kronikos herojus – seras Džonas Talbotas, kuris priverčia Žanos kariuomenę bėgti, tačiau miršta, kai įtarinėjantys kits kitą Somersetas ir Jorkas nesusivienija ir jo neparemia. Talbotas – didis patriotas, pakylantis virš Raudonosios ir Baltosios rožės grupuočių egoizmo, o jo kalbos, nors jose netrūksta įmantrių kalambūrų – amžinos Vilio silpnybės, primena aistringą iškalbą to karaliaus, kuris šios pjesės pradžioje negyvas, tačiau vėliau bus atgaivintas irgi jo pjesėje:

Kaip sugrūsti į aptvarą, šunų
Prancūziškų rujos aplojami,
Mes, elnių Anglijos baikšti banda!
...Pigiai neatiduokime gyvybių –
Tegu pajus, kokie mes brangūs elniai.
O Dieve, Talbotai ir šventas Jurgi,
Po vėliava mus pergalei suburkit![3]

3. Vertė A. Danielius.

Priešiškumas prancūzams buvo savalaikis ir kiek nuspalvintas karingos 1588 metų dvasios. 1589 metais, kai armada buvo sumušta, bet ispanai ketino dar kartą veržtis į Angliją, jeigu tik jiems pavyktų surinkti laivyną Bretanės pakrantėje, didžiule religinių karų scena tapo Prancūzija, kur Henrikas Navarietis kovojo dėl sosto su Katalikų lyga[4]. Jį rėmė anglų pinigai ir anglų ginklai, į pagalbą buvo siunčiami kariuomenės būriai – tarp jų vienas, vadovaujamas jauno grafo Esekso – tačiau be žymesnių rezultatų. Kad ir kuo tai baigtųsi, katalikiškoji Prancūzija dramaturgui – tai tikros aukso kasyklos, ypač ta ragana Žana, deganti ant laužo. Vilis mokėsi suprasti finansinę sekso ir sadizmo vertę.

Jis taip pat mokėsi rašyti didžius monologus, nemaža naudingų Senekos tragedijų meninių priemonių galima buvo rasti Tomo Kido „Ispaniškojoje tragedijoje“ su jos kolosaliu tragišku herojumi Jeronimu (vienas geriausių Elino vaidmenų) ir jos giliai įsirėžiančiomis į atmintį eilėmis. Šitas daugelis intelektualų mokėjo atmintinai:

Kokie šauksmai mane iš guolio verčia
Ir širdį virpančią šiurpu nutvilko,
Nors ji tikrai nenujautė pavojaus?
Kam prireikė Jeronimo? Aš čia.[5]

4. Katalikų lyga – politinė sąjunga, kuriai priklausė dalis Prancūzijos katalikų dvasininkų ir pasauliečių feodalų; įkurta 1576 metais kovai su hugenotais.
5. Vertė A. Danielius.

Taip pat ir šitas, kur Jeronimas apverkia nužudytą sūnų:

O akys! Jūs – tik ašarų šaltiniai!
Gyvenime, tu – atmaina mirties!
Pasauli, tu – tikra skriaudų bedugnė,
Pilna piktadarysčių ir žudynių.[6]

Visiems suprantama, tačiau Vilis norėjo didesnio subtilumo, taip pat to nuostabaus aistrų šėlsmo, kurį, kieno nors paskatintas, jis jautė sugebėsiąs perduoti. Dramaturgas, iš kurio daugiausia galėjo išmokti, buvo Kristoferis Marlou.

Marlou buvo Šekspyro vienmetis, tačiau anksčiau pradėjo rašyti ir poeziją, ir dramas, ir jau buvo pagarsėjęs ne tik kaip rašytojas. Jis gimė Kenterberio kurpiaus šeimoje, taigi kilimo panašaus kaip Vilis, nors neturėjo tos bajoriško kraujo priemaišos, kurią anas buvo gavęs iš Ardenų. Bet jam pasisekė įstoti į Kembridžo universitetą, kur, kartu su kitais gabiais studentais, įsitraukė į šnipinėjimo pasaulį; bent jau daugelis linkę taip manyti, nors įrodymų ne per daugiausia. Tarkime, kad Marlou, kaip dera geram Kenterberio sūnui, ketino tapti dvasininku. Kaip dažnai atsitikdavo, antrame universiteto kurse į jį kreipėsi katalikų agentai. Jie paragino jį tarnauti vienai tikrai bažnyčiai ir tęsti teologijos studijas anglų koledže Duė arba Romoje. Tada įsikišo Jos Didenybės slaptosios tarnybos agentai, vadovaujami Volsingamo[7]; jie patarė jam paklusti katalikų priesakams ir Ro-

6. Vertė A. Danielius.
7. Volsingamas (Francis Walsingham, 1536–1590) – Elžbietos I ministras, vadovavęs slaptajai tarnybai; perimdavo Marijos Stiuart laiškus ir pranešdavo jų turinį Elžbietai.

moje ar Duė rinkti informaciją apie agentus, siunčiamus vykdyti ardomosios veiklos Anglijoje. Tai būtų labai patriotiška ir dievota, tik, deja, šis vertingas darbas negalės būti gerai atlygintas, nes Jos Didenybė šnipinėjimui skirianti nedaug lėšų.

Marlou taip ir netapo dvasininku, tačiau šnipinėti tikriausiai nesiliovė. Londone jis gėrė, rūkė, tvirkino vaikus (kartą yra pasakęs, kad tik kvailiai nemėgsta berniukų ir tabako), tačiau daugiausia piktžodžiavo ir tvirtino, kad Mozė buvęs tik fokusininkas, Kristaus stebuklai – vieni niekai, o jis pats – seksualinis iškrypėlis, lytiškai santykiavęs su savo mylimu mokiniu Jonu. Keista, o gal ir nekeista, kad už ateistines kalbas ir girtas išdaigas jo niekas neįmetė į kalėjimą (sargai ar policininkai sakėsi bijantys jo). Ko gero, tas paleistagerklis, blevyzgojęs apie šventus dalykus, šitaip dangstė kitokią veiklą, o Slaptoji valstybės taryba žinojo apie šią veiklą ir palikdavo jį ramybėje. Vis dėlto viena aišku: žmogus, rašęs dramas ir eilėraščius, toli gražu nebuvo vien nusilakęs ištvirkėlis, laukęs atpildo iš teisingumo ar sugadintų kepenų.

Tai buvo lyrinis, o ne draminis talentas; tokios pjesės kaip „Tamerlanas“ ir „Daktaras Faustas“ šlovę pelnė žodžių muzikos orkestruote ir tuo rašymo būdu, kuriuo klasikinės dramos kanonai – tik molis eiliakaliams, pasižymėjusiems vien apsiskaitymu – paverčiami į orą, ugnį ir krištolą. Vaidmenis gauna tokie veikėjai, kurie trykšte trykšta gyvybe, tačiau menkai tepanėši į žmones. Tamerlanas, skitų piemuo, tapęs Azijos nukariautoju, yra rafinuoto žiaurumo generatorius, prieš kurį markizo de Sado veikalai atrodo labai pilki ir nuosaikūs. Tamerlanas išpjauna visas Damasko merginas, Turkijos sultoną naudoja kaip suolelį kojoms, paskui vežiojasi uždarytą narve, kol tas išsitaško smegenis

į virbus, sudegina miestą, kuriame miršta jo meilužė Zenokrata, nužudo savo paties sūnus dėl jų tariamo bailumo, pasikinko du karalius į savo vežėčias ir šaukia:

Ei jūs, išlepę Azijos kuinėkai!
Didžiajam Tamerlanui važnyčiojant,
Karietą prašmatniausią traukdami,
Vos vos sukorėt dvidešimtį mylių?[8]

Jis paima Babiloną ir, prieš paskandindamas visus gyventojus ežere, liepia perverti jo valdovą strėlėmis. Vienas šios pjesės spektaklis privertė žiūrovus pavaidinti už dyką, mat strėlė netyčia pataikė į vaiką ir šis mirė. Atsirado nemaža ir tokių, kurie tvirtino, kad Marlou tai buvo įrašęs į scenarijų. Nors ir žiaurus, Tamerlanas pasirodo kaip lyrinis poetas:

Ir angelai, sargybiniai dangaus,
Sukrutę liepia nemirtingoms sieloms
Priimti dieviškąją Zenokratą.[9]

Ateistinę Tamerlano *Machtpolitik*[10] tų laikų šventei šventeivos nedelsdami priskyrė pačiam autoriui. O netrukus pasirodęs „Daktaras Faustas“ buvo palaikytas išmoninga Marlou autobiografija: kaip ir kiti bebaimiai amžinosios tiesos ir malonumų ieškotojai, jis turbūt pardavė savo sielą Liuciferiui. Ši pjesė taip pat peržengdavo scenos ribas. Keliuose spektakliuose Mefistofelį

8. Vertė A. Danielius.
9. Vertė A. Danielius.
10. *Machtpolitik* – jėgos politika (*vok.*).

vaidinančiam aktoriui į pagalbą ateidavo tikri velniai. Šmėkla Dalidže taip išgąsdino aktorius, kad jie visą naktį meldėsi ir pasninkavo, o kitą rytą aktorius, vaidinęs Faustą, prisiekė įkurti koledžą tame pačiame mieste ir pavadinti jį Dievo Dovanos koledžu. Tas aktorius buvo Edvardas Elinas, o koledžas stovi ir po šiai dienai.

„Daktaras Faustas" nuostabiai poetiškas, ir tai atsveria silpną pjesės kompoziciją bei nuobodų pokštavimą. Nemažą pjesės dalį turbūt sukūrė samdyti pagalbininkai, tačiau šios eilutės – ne jų darbas:

Tai šitas veidas tiek laivų nuplukdė
Į Troją ir sudegino jos bokštus?
Nemirtingumo bučinį, Elena!
Jos lūpos sielą iš manęs ištraukė.
Antai ji, skrenda. Sugrąžink man ją.[11]

taip pat ir ši, paskutinis Fausto atodūsis:

O Dieve! Dieve! Nežiūrėk taip rūsčiai!
Gyvatės, angys, leiskit atsikvėpt!
Neprasižiok, tu, pragare bjaurus!
Pranyk, Liuciferi! Aš tas knygas
Sudeginsiu. O, Mefistofeli...[12]

„Daktarą Faustą" verta patyrinėti ne tik kaip poetinį ir draminį kūrinį, bet ir kaip Marlou nenuoseklumo pavyzdį. Jeigu Marlou buvo tikras ateistas, įsitikinęs, kad „pragaras – tai pasaka",

11. Vertė A. Danielius.
12. Vertė A. Danielius.

kodėl gi taip vaizdingai parodė, kad pragaras realus? Jeigu, kaip kai kurie sako, jis buvo tipiškas Renesanso epochos atstovas ir išlaisvintos žmogaus sielos dainius, tai kodėl taip stengiasi pateisinti žmogaus siekių ribas, nustatytas Dievo įstatymų? „Daktarą Faustą“ visiškai galėjo parašyti praktikuojantis katalikas. Gal taip ir buvo: niekada nesužinosime visos tiesos apie Marlou.

Kitus Marlou kūrybos bruožus rodo pjesė, pastatyta 1592 metų sezoną – tada, kai buvo vaidinamas ir „Henrikas VI“. „Maltos žydo“ centrinis paveikslas yra Barabas, turtingas pirklys. Faustas simbolizuoja Renesanso ieškojimų dvasią, Tamerlanas – pasaulietinės valdžios šlovę, Barabas atstovauja kapitalistinėms epochos tendencijoms. Pjesės prologe pasirodo Makiavelis – ne tikrasis „Il Principe“[13] autorius, bet populiari Elžbietos laikais jo parodija. Nikolas Makiavelis – tai „Senis Nikas“[14], pats kipšas, absoliutaus blogio dvasia. Jis įkūnytas tokiuose veikėjuose kaip hercogas Gizas Marlou pjesėje „Skerdynės Paryžiuje“, kuris tyčiojasi iš religijos ir dėl valdžios pasiryžęs viskam:

Užkopt man liepk į aukštą piramidę
Su Prancūzijos karūna viršūnėj,
Ir aš arba nagais ją sudraskysiu,
Arba aukštyn užskrisiu, nors iš ten
Ir nugarmėčiau pragaro gelmėn.[15]

13. „Il Principe“ (*it.*) – „Kunigaikštis“, Italijos politinio veikėjo, rašytojo ir filosofo Makiavelio (Niccolo Machiavelli, 1469–1527) veikalas, kur išdėstoma jo politinė doktrina, tikslui pasiekti rekomenduojanti bet kurias priemones – klastą, veidmainystę, smurtą.
14. „Senis Nikas“ (Old Nick) – anglų kalboje vienas iš eufemistinių velnio vardų.
15. Vertė A. Danielius.

Vėl pragaras. Tikras pragaras ir tai, kas ištinka žydą Barabą scenoje. Maltos riteriai pagrobia visą jo turtą, kad galėtų sumokėti kontribuciją turkams. Barabas atkakliai keršija už patirtą smurtą. Jo žiaurumai mažesnio masto nei Tamerlano, tačiau tai galime suprasti, nes Malta mažesnė už visą Aziją. Vis dėlto jis išnuodija visą vienuolyną, pakursto abu dukters meilužius nužudyti kits kitą dvikovoje ir galiausiai pasiūlo užmušti įsiveržusių turkų vadus ir išskersti jų kariuomenę vienuolyne. Jis buvo beketinąs įmesti kai kuriuos savo priešus į katilą su verdančia alyva, tačiau Maltos gubernatorius jį pergudrauja, ir įkrinta jis pats:

Jei tik išvengęs būčiau šios klastos,
apstulbinčiau dabar ir jus, turkus
Netikėlius, ir jus, krikščionių šunys!
Tačiau jau nepakenčiama kaitra
Mane tuoj uždusins. Sudie, gyvybe!
Skriek, siela! Keiki, kol gali, liežuvi![16]

Sunku patikėti, kad kas mirdamas sakytų tokį monologą, bet, draminio natūralizmo požiūriu, Marlou kūryboje daug kas neįtikėtina. Būtent T. S. Eliotas iškėlė prielaidą, kad Marlou siaubai komiški ir kad hiperbolizavimo metodas sąmoningai tarnauja tokiai filosofijai, kuri, nors tariamai pakelia žmogų į anksčiau literatūroje neregėtą herojinę plotmę, iš tikrųjų nužemina jį iki labai gudrios, bet besielės pabaisos. Ir netgi aprašymuose, kur

16. Vertė A. Danielius.

laukiame tik paprasto faktų išvardijimo, nugali polinkis į perdėjimą (galbūt tai lyrinio ir retorinio stiliaus bruožas):

Ir iš bokštelio
Aš pamačiau, kaip kūdikiai maži
Po kraujo klaną plaukioja tėvų;
Kaip guli krūvomis begalviai griaučiai;
Kaip mergeles, sugriebę už plaukų,
Apalpusias prie mietų rato velka;
Kaip seniai, perverti kardais, suklupę
Pasigailėt jų prašo jauną graiką,
O šis kirviu jiems smegenis ištaško.[17]

Šitaip Enėjas pasakoja apie Trojos paėmimą pjesės „Didonė, Kartaginos karalienė" herojei. Mes į tuos siaubus nežiūrime taip rimtai kaip ji, nes jie pernelyg barokiški, pernelyg šaltai sudėstyti į hiperbolizuotą įvaizdį – tie plaukiantys kūdikiai (taip ir matau galingus jų grybšnius); visos mergaitės šviesiaplaukės; vienas graikų vaikinas su daugybe alebardų daužo keletą senių. Tai siaubų komedija.

Šekspyro kūryba – ne Marlou kūrybos tąsa. Jų temperamentai skirtingi, ir, kaip vėliau pamatysime, Marlou veda į Beną Džonsoną, į tokią satyrinę komediją, kokios Šekspyras nė nemanė rašyti. Bet pameistriui Viliui Marlou buvo pavyzdys, kaip reikia sudėlioti žodžius į gigantiškus monologus, jis buvo deklamacijų, lengvai pereinančių iš lyrikos į griausmingą retoriką, meistras ir

17. Vertė A. Danielius.

didis kalbos kūrėjas. Vienoje ankstyvoje pjesėje, tikriausiai parašytoje prieš „Henriko VI“ trilogiją, tačiau užregistruotoje tarp kitų „Rožės“ pastatymų tik 1592 metų pabaigoje, Šekspyras užsibrėžė tikslą pasiekti kraštutinę siaubų ribą ir sukurti makiavelišką veikėją, kuris prašoktų bet kurį Marlou herojų. Ta pjesė – „Titas Andronikas“.

Neseniai atnaujintas šios dramos pastatymas Londone sukėlė kai kurių žiūrovų pasibjaurėjimą ir privertė juos išeiti iš salės, o viena ponia apalpo. Šekspyras čia panaudojo neskoningus masalus iš „Ispaniškosios tragedijos“, kur Jeronimas scenoje nusikanda liežuvį, taip pat jis veikiausiai buvo matęs mirties bausmes Taiberne. Jei siaubų mėgėjai mano, kad jų nervai išlaikys viską, štai jiems scena, kur du broliai išprievartauja jauną moteriškę ant jų pačių nužudyto jos vyro lavono, o kad ji negalėtų išduoti prievartautojų vardų, jai nupjaunamas liežuvis ir nukertamos rankos. Vėliau ji išvedžioja vardus ant žemės lazdele, įsprausta tarp strampų, ir jos tėvas pradeda keršyti, nužudydamas prievartautojus, įkepdamas jų mėsą į pyragą (miltų susimaldamas iš kaulų – daug darbo reikalaujanti, tačiau išradinga idėja) ir pavaišindamas šiuo skanėstu jų motiną, nes, be kitų nedorų darbų, ji buvo sumaniusi ir šitą dvigubą išprievartavimą. Yra dar mauras Aaronas, sugyvenęs su ja juodą pavainikį ir prisidėjęs prie tos niekšybės. Jis gyvenimą baigia kaip Barabas, neatgailaudamas ir keikdamas:

Kodėl rūstybė, įsiūtis – nebylūs?
Ne vaikas aš, kad čia maldom niekingom
Už savo blogus darbus atgailaučiau.

Ir milijoną sykių blogesnių
Už juos aš padaryčiau, gavęs valią.
Bet jei nors kartą geras kam buvau,
Dabar gailiuosi iš visos širdies.[18]

Vadinas, šiek tiek atgailaudamas.

Šis pritrenkiantis veikalas man tėra tik ironiškos ar pašaipios pratybos siaubų ir keršto tema, kurios Šekspyras, nors ir nepatyręs, negalėjo rimtai traktuoti – nebent kasos pajamų požiūriu. Tas šaltakraujiškas išmoningumas, nežmoniškas sudėtingumas, išmata nesaikingos hiperbolizacijos, neperėjusios kaip Marlou kūryboje į savotišką didybę, – tai kita pusė tos monetos, ant kurios įrėžta „Klaidų komedija".

Per tris su puse mėnesio nuo vasario pradžios iki teatrų uždarymo birželį „Lordo Streindžo artistai" vaidino šimtą penkis kartus. Daugiausia pajamų davė „Henrikas VI", ir apytikriai apskaičiuota, kad iš viso jį pažiūrėjo apie dešimt tūkstančių žmonių. O Grino pjesės netraukė publikos, ir Grinas pyko, nors neturėjo teisės, nes atvirai reiškė panieką teatrui. Jo paties žodžiais tariant, jis visai netroško, kad jo eilės „stypčiotų po sceną ant koturnų, žodžiai dundėtų iš gerklės nelyginant Bou bažnyčios varpai ir rūstintų Dievą danguje tuo ateistu Tamerlanu". Jis visada norėjo kurti didžiai menišką literatūrą išrinktiesiems, tačiau turėjo griebtis to, kas nešė pinigus – pjesių ir populiarių knygelių. Vis dėlto jis klydo manydamas, kad dauguma žiūrovų – kvailiai – ir kad jie nepastebės nei nenuoširdumo, nei niekalo, nei neįtiki-

18. Vertė A. Danielius.

mo siužeto ir veikėjų. Kitą vertus, jie turi būti dėkingi už erudicijos nuograužas, mėtomas jiems meno meistro:

Valdove, meilės pergalių pasiekęs
Daugiau nei Cezaris savuos karuos,
Dėkoja jums Margarita, kuri
Kukli ir nusižeminus prieš jus,
Kaip kažkada Aspazija prieš Kirą.[19]

Mergaitė, sakanti šiuos žodžius – tai paprasta kaimietė iš Fresingfildo, kurią įsimyli Velso princas „Vienuolio Bekono ir vienuolio Bangio istorijoje“. Tai nebloga komedija, joje yra puikių lyrinių pliūpsnių, o scenos su abiem stebuklingais vienuoliais primena mokslinius fantastinius triukus, atliekamus per vidinę televiziją, tačiau ji nėra pakankamai gera.

Robertui Grinui gyvenimas nenusisekė. Jis buvo šešeriais metais vyresnis už Šekspyrą, gražus, gerai sudėtas, su nekarpoma ruda barzda. Turėjo ir Oksfordo, ir Kembridžo universitetų magistro laipsnius, tačiau nemokėjo sutelkti dėmesio į vieną darbą. 1592-aisiais, paskutiniaisiais gyvenimo metais, jis buvo smukęs taip žemai kaip paskutinis Grabo gatvės[20] rašeiva, kurpdamas knygiūkštes apie Londono sukčius, kortininkus ir viešnamių lankytojus, kuriuos pažinojo, net pernelyg gerai pažinojo. Turėjo tokį prielipą kišenvagį, vardu Pjoviką Bolą, kuris kaipmat išsitraukdavo durklą, kai jo šeimininkui pagrasindavo koks

19. Vertė A. Danielius.
20. Grabo gatvėje (*Grub Street*) XVIII a. gyveno nuskurdę literatai. Dabar ji vadinama Miltono gatve.

kreditorius. Kartą, gavęs tavernoje šaukimą į teismą, Grinas padėjo jį ant gražios lėkštės ir privertė įteikėją suvalgyti jį kartu su vaškiniu antspaudu. Turėjo ir žmoną, tačiau gyveno su Bolo seserim, ligota kekše, padovanojusia jam vaikiščią, kurį jis praminė Fortunatu. Per daug gėrė ir paskubomis kraigliojo tokias knygeles kaip „Nuostabus apgavystės išaiškinimas“ ir dvi „Kvaišelių gaudymo“ dalis tam, kad nusipirktų kvortą alaus ar butelį reinvynio. Jo kepenys ir inkstai gedo, kartais užeidavo pagiringos atgailos už vėjais praleistą ir praūžtą gyvenimą priepuoliai. Vėliau parašytose knygelėse atskleisdamas nusikaltimus Londone jis nesivaikė sensacijų, bet nuoširdžiai norėjo įspėti ir apsaugoti neatsargiuosius. Grinas darėsi pamaldus, tačiau paskutinės jo vasaros kūryboje nerasime jokios religinės anemijos. Tai gaivalingas rašytojas, jį įdomu skaityti ir šiandien.

Birželio vienuoliktą Sadarke kilo riaušės. Rytą karališkieji policininkai, gan šiurkštūs viešosios tvarkos saugotojai, be jokios konkrečios priežasties areštavo vėlyklos savininko tarną ir įmetė į Maršalsio kalėjimą. Po pietų „Rožėje“ buvo vaidinama nauja pjesė – „Kaip pažinti niekšą“, o po jos trumpas, nešvankus farsas, sukurtas Vilio Kempo. Teatras buvo pilnas pameistrių, pasipiktinusių žiauria policininkų savivale; pasibaigus vaidinimui jie būriu išėjo iš teatro, reikalaudami, kad suimtasis būtų paleistas iš kalėjimo. Policininkai puolė minią su durklais, vėzdais ir galiausiai kardais, bet mūšį pralaimėjo. Tada atjojo lordas meras su savo vyrais ir padarė tvarką. Miesto taryba labai rimtai išnagrinėjo šį reikalą, pamatė, kokį pavojų kelia teatrai kaip laisvo susiėjimo vietos, ypač neklusniems pameistriams, ir įsakė, kad nė viena pjesė daugiau nebūtų vaidinama iki kitų Mykoli-

nių – rugsėjo 29 dienos. Aktoriai išvažiavo į gastroles. Prievartinis „Rožės" uždarymas išėjo į gera, nes vasara buvo karšta ir sausa, miestas šiukšlinas ir tvankus, ir prasidėjo maras.

Grinas liko vienas purviname būste su barninga meiluže, klykiančiu vaikigaliu ir artėjančios ligos nuojauta. Jis gerdavo kartu su Nešu, kitu rašeiva, gal didesniu nei Grinas, ir godžiai valgė marinuotas silkes. Kūnas ėmė tinti, tačiau jis turėjo rašyti, kad užsidirbtų duonos kąsnį. Visiems aktoriams išvykus, jis karčiai, nors gal ir be pagrindo, mąstė apie jų nedėkingumą. Jie ateidavo pas jį prašyti pjesių, jis rašęs pjeses, o jie pelnėsi iš jų ir išdūmė ant arklių dar daugiau pasipelnyti į provinciją. O jį paliko vienišą tarp utėlių ir blusų ir dvokiančių miesto atmatų. Žmonėms pažastyse kilo bubonai, pro šalį važiavo lavonų vežimai. Užuominos apie žmogaus mirtingumą:

Argi kuo skirias grožis nuo gėlės?
Jį raukšlės tarsi kirminai suės.
Nuvysta žiedas vos teišsiskleidęs;
Princesės miršta jaunos, skaisčiaveidės;
Elenos akys dulkėm jau pavirtę,
O aš sergu, ir tuoj turėsiu mirti.
O Viešpatie, pasigailėki mūsų![21]

Tai Nešo eilutės, tačiau pats Nešas buvo išvykęs iš smirdinčio Londono. Grinas žiūrėjo į savo kūną ir matė greitai progresuojančią vandenligę. Iš tos graužaties sutelkė dėmesį į vieną atvaizdą – ramaus, besišypsančio mažamokslio, atvykusio iš kažkokios

21. Vertė A. Danielius.

laukinės provincijos. Ta graužatis pratrūko atvirame laiške, rašytame kolegoms humanitarams, finansiniams bankrotams, kilniaširdžiams vyrams, iš kurių triūso tunka pjesių ištroškę aktoriai. Jis įspėjo juos saugotis aktorių ir iš visos širdies piktai užsipuolė vieną konkretų aktorių:

„Taip, netikėkit jais; tarp jų yra išsišokėlis kranklys, apsikaišęs mūsų plunksnomis, su „tigro širdimi po aktoriaus kailiu", kuris mano, kad moka ne blogiau pyškinti baltąsias eiles negu geriausi iš jūsų; būdamas visų amatų meistru, pučiasi esąs vienintelis scenos purtytojas visame krašte. Melste meldžiu jus panaudoti savo retą išmintį vertesniems dalykams: tegu tos beždžionės mėgdžioja jūsų ankstesnius šedevrus, bet niekada daugiau nerodykit jiems nuostabių naujųjų kūrinių."

Šitai kaip ir ankstesnį pjesių sąrašą reikia iš lėto pasvarstyti. Išaiškėja vienas faktas, kurio nematyti pjesių sąrašuose – antroji „Henriko VI" trilogijos dalis buvo vaidinta prieš birželio 11 dieną, kadangi Grinas čia parodijuoja vieną jos eilutę. Belaisvis Jorko hercogas kreipiasi į kerštingąją karalienę Margaretą kaip į „Prancūzijos vilkę, nuožmesnę už Prancūzijos vilkus", o dar po kelių eilučių sako: „Tigro širdie po moters kailiu." Kalbėdamas apie visų amatų meistrą, Grinas turi galvoje pjesių pertaisinėtoją, monologų kompiliatorių, statistą Vilį, nūnai išaugusį į poetą dramaturgą, kurio eiles įsimena netgi nenorintis to pripažinti varžovas. „Scenos purtytojas" – tai vienas iš tų pavyzdžių didžiojo vardo iškraipymų, kurių šis didis vardas, regis, nestokoja – „Kapšo purtytojas", „Barzdos purtytojas" ir netgi turbūt ta

„Kretanti bjaurybė“[22], vartojama šiandien vadinti nekenčiamiems žmonėms, kurių pavardė ne Šekspyras. Visas laiškas yra puikus plūdimo pavyzdys, tačiau nė trupučio nepagrįstas. Duodama suprasti, kad šis išsišokėlis kranklys be diplomanto mantijos pešioja kailį iš pranašesnių už jį magistrų gobtuvų ir juo dabinasi, tačiau Vilis nedaro nieko kito, tik naudojasi bendrais poetinės dramos resursais, prieinamais visiems ir be skaitytojo bilieto ar aukštojo mokslo diplomo. Vis dėlto labiausiai Grinas graužiasi dėl to, kad literatai nesugebėjo užkariauti populiaraus teatro rinkos ir kad jo ateitį turbūt nulems nemokšos iš klasikinių mokyklų.

Reikia pripažinti, kad Grinas šio perdėm asmeninio užsipuolimo pats nepaskelbė. Jis mirė rugsėjo antrą, kažkada naktį, palikdamas nemaža popierių, kuriuos tučtuojau pasigriebė vanagai leidėjai. Jo galas buvo graudus, ir Šekspyras, matyt, jį turėjo omeny, aprašinėdamas Falstafo mirtį „Henrike V“. Grino šeimininkė ponia Izem pasakojo, kaip jis maldavęs nupirkti už pensą stiklą malvazijos, kaip buvo apipultas utėlių, kaip jo drabužius ir kardą ji pardavusi už tris šilingus, o jo įkapės ir laidotuvės kainavusios dešimt šilingų ir keturis pensus. Jis paliko laišką pamestai žmonai, prašydamas ją gailestingumo ir ankstesnės meilės vardan apmokėti skolas šeimininkui ir šeimininkei, kadangi jeigu jie „nebūtų pagelbėję nelaimėje, aš būčiau miręs gatvėje“. Ponia Izem, neaiškiai prisiminusi priedermę poetui, apvainikavo vargšę galvą laurų vainiku.

Raitas, Berbis ir Četlas pasiglemžė visus tinkamus leisti rankraščius ir paspruko. Četlas, tikras visų galų meistras knygų

22. Visi šie vardažodžiai anglų kalboje turi tą patį komponentą kaip ir Šekspyras (*Shake-scene, Shake-bag, Shag-beard, Shag-nasty*).

prekyboje, pasirengęs rašyti, spausdinti, leisti pjeses, daryti su žodžiais viską, kas duotų pelno, rugsėjo dvidešimtą jau turėjo išspausdinęs knygą Grino vardu – naujut naujutėlaitę, tiesiai iš kapo Bedlamo ligoninės bažnyčios šventoriuje. Ji vadinosi „Už grašį išminties, įgytos milijonu atgailavimų", joje perspektyvaus dramaturgo priešai galėjo pasimėgauti užsipuolimais prieš tą išsišokėlį kranklį ir „scenos purtytoją". O Berbis pavėlavo išleisti „Humanitarinių mokslų magistro Roberto Grino atgailą". Ji pasirodė tik spalio šeštą dieną, Grinui išgulėjus kape visą mėnesį.

Tą 1592 metų spalį „Lordo Streindžo artistai" turbūt visi sugrįžo į Londoną. Dvidešimt antrą buvo vestuvės: Nedas Elinas vedė Džoaną Vudvard, Henslou podukrą, ir turėjo iš to finansinės naudos – turbūt gavo dalį žemės sklypo, kur stovėjo „Rožė". Per tą šventę Šekspyras tikriausiai mąstė apie Grino užsipuolimą su prieštaringais jausmais. Jis užsitarnavo nuodingą mirštančio poeto pyktį; jis pakankamai aukštai iškilo pasaulyje, kad sukeltų pavydą; iš jo kikeno („Štai eina scenos purtytojas, išsišokėlis kranklys, kar kar kar. Kaip gyvuoji, storų galų meistre?"); garbinga pavardė pirmąkart pasirodė spaudoje gėdingai iškraipyta: tėvui tai nepatiktų. Jis niekada nelinkėjo Robinui Grinui blogo – netgi pastatydavo kartais stiklą vyno ir paskolindavo sidabrinį, nereikalaudamas grąžinti. Tai buvo nešvari istorija, tad reikia manyti, kad norėdamas nusiplauti jos purvą, Vilis nuėjo pas Četlą ir atvirai pasakė savo nuomonę.

Gruodžio mėnesį Četlas atsiprašė. Raitas išleido „Geraširdžio sapną", o Četlas vietoje įžangos įdėjo laišką „Ponams skaitytojams". Taip, jis pripažįsta, kad paties Grino žodžius turėjęs redaguoti rūpestingiau. Tuo metu apie Šekspyrą nieko nebuvo girdė-

jęs, tačiau dabar su juo susitikęs. Apgailestaująs dėl to paskvilio, „nes pats pamačiau, kad jo manierų galantiškumas nenusileidžia profesiniam meistriškumui; be to, keletas aukštos reputacijos asmenų pranešė apie jo dorovingumą komerciniuose reikaluose, tas raštiškai patvirtina jo sąžiningumą ir delikatų taktą, ženklinantį jo talentą“. Vaizdas pakankamai aiškus: Vilis ramus ir mandagus, ne koks blevyzgotojas ar apsilakėlis kaip Marlou, garbingai tvarkantis piniginius reikalus, malonus ir stropus rašytojas. Šitokiu įvaizdžiu visai nebloga užbaigti darbingus metus. Kalėdoms atsidarys „Rožė“, gruodžio trisdešimtą vaidinamas „Mulis Malokas“, tad Vilis turėjo teisę išgerti už ateitį – saikingai ir dėl įvairių priežasčių ne per daug viltingai.

8

Globėjas

Praėję 1592-ieji buvo nepaprasti metai: naujos pjesės, maras, nusmukusio poeto mirtis. Dar nepaprastesni buvo 1593-ieji. Be naujų pjesių, pasirodė naujų poemų, svarbių poemų. Maras taip siautė, kad kartais nusinešdavo po tūkstantį gyvybių per savaitę. Buvo ir poetas, ne tik pasileidęs, bet ir bedievis, pasmerktas ne mirti, o žūti.

Šalti orai 1593 metų pradžioje kiek prislopino marą, ir sausį „Lordo Streindžo artistai“ darbavosi „Rožėje“ išsijuosę. Jie suvaidino „Ispaniškąją tragediją“, „Maltos žydą“, „Titą Androniką“, vargšo Grino „Vienuolį Bekoną ir vienuolį Bangį“, nežinia kieno sukurtą „Pavydo komediją“ ir ugningas, kruvinas Marlou „Skerdynes Paryžiuje“. Buvo ir „Henrikas VI“, tikriausiai visa trilogija. Per Grabnyčias, vasario antrą, Šekspyro dvynių krikšto metines, teatrai buvo uždaryti; maro aukų skaičius siekdavo trisdešimt per savaitę. Atėjus pavasariui, padėtis nepagerėjo. Maras labai trukdė aktoriams, bet, matyt, jie manė, kad nuo jo kaip ir nuo plaučių vėžio gali mirti tik kiti žmonės. Šekspyras ir jo draugai nepanoro bėgti nuo jo iš Londono; jie būtų mielai ir toliau vaidinę „Rožėje“ gatvėmis dardant mirties vežimams.

Dabar apie šią rykštę žinome viską, tačiau Elžbietos laikų žmonės nežinojo. Kai Henslou viešnamiai turėjo užsidaryti ir

koks susirgęs lankytojas būdavo išnešamas ant langinės, turbūt daugiau buvo kalbama apie Dievo pirštą nei ieškoma dėsningų priežasčių. Viduramžių ir Renesanso Europoje buboninis maras – tai sena tautosakos tema, tačiau niekas nesiejo jo su žiurkėmis. Ir vis dėlto jį atnešė kaip tik Londono žiurkės, tikriausiai paslapčia atkeliavusios iš kitur. Blusos siurbė sergančių žiurkių kraują, tada apipuldavo žmones ir pernešdavo bakterijas. Keliu „žiurkė-blusa-žmogus" dažniausiai ir plisdavo maras; žmogus nuo žmogaus juo neapsikrėsdavo, išskyrus plaučių maro formą, kai infekcija būdavo perduodama per orą. Ir geriamasis vanduo čia buvo niekuo dėtas, nors daugelis manė kitaip. Epidemija plito tarp žmonių todėl, kad plito tarp žiurkių, o šį procesą skatino žiurkių kanibalizmas, užkrėstas maistas ir netgi žmonių išmatos. Gyvūnai šia liga susirgdavo dviem savaitėm anksčiau nei žmonės.

Ligoniams padidėdavo limfmazgiai, paprastai pažastyse, šitaip susidarydavo pirminiai bubonai; iš čia pavadinimas „buboninis maras". Kitose kūno vietose iškildavo antriniai bubonai, tačiau šie buvo nedideli ir nežymūs. Bubonai atsirasdavo po ne ilgesnio kaip dešimties dienų inkubacinio laikotarpio kartu su kitais simptomais – galvos skausmu, šalčio krėtimu, skausmais nugaroje, greitu pulsu, neramia būsena, aukšta temperatūra. Liga greitai progresuodavo ir, ligoniui vemiant ir klejojant, šuoliais lėkdavo į neišvengiamą galą. Septyniasdešimt procentų sergančiųjų mirtis ištikdavo po trijų keturių dienų. Tai buvo bjauri, skausminga, nešvari mirtis, ir tik toks kaip Nešas galėjo daryti iš jos poeziją, nors jis aprašė ją ir realistiškai romane „Nelaimingas keliautojas". Didžioji 1665 metų epidemija – paskutinis

maro antpuolis Londone ir kituose Anglijos miestuose, tai buvo impozantiškas istorijos reginys; palyginti su juo, tas, kurį matė Šekspyras, tai tik menkutis paniežėjimas. Tačiau tais pavojingais 1593 metais jis galėjo nugaluoti Šekspyrą, nes šis nepasekė draugų pavyzdžiu ir pasiliko Londone.

Gegužės mėnesį Nedas Elinas surinko nedidelę klajojančią trupę: likusią metų dalį jie ketino nešti kultūrą į provinciją. Gavo specialų leidimą iš Slaptosios valstybės tarybos vaidinti už septynių mylių nuo Londono ir toliau ir kaip ypatingos garbės ženklą – raštą vietinei valdžiai, raginantį jiems padėti ir remti jų gastroles. Mat „Lordo Streindžo“ artistai buvo karalienės malonėje ir prireikus turėjo būti pasirengę bet kuriuo laiku atvykti į rūmus. Kai kuriuos šios trupės aktorių vardus sutiksime vėliau: Tomą Poupą, Džoną Hemingsą, Gasą Filipsą, Džordžą Brajaną, taip pat Viljamą Kempą. Jie išvardyti „pagrindinių visų šių pjesių aktorių“ sąraše, įdėtame Šekspyro pjesių rinkinyje (pirmasis foliantas), kuris buvo išspausdintas po jo mirties 1623 metais. Jie jau tada buvo patyrę aktoriai, ir netrukus visi (išskyrus Kempą) labai išgarsėjo.

Pirmasis Šekspyro kaip kylančio dramaturgo laikotarpis baigėsi 1593 metais. Jei neskaitysime „Tito Androniko“ ir „Klaidų komedijos“, groteskiškų, bet gaivalingų pratybų itališkųjų Senekos keršto tragedijų bei Plauto nesusipratimų farsų temomis, tai galime tvirtinti, kad pradėta išties grandioziniu sumanymu – nei daugiau, nei mažiau kaip epine Rožių karų kronika. „Ričardas III“ natūraliai pratęsia „Henriko VI“ trilogiją ir užbaigia tą ilgą istoriją grafo Ričmondo ir Jorko Elžbietos vedybomis, sujungusiomis baltą rožę su raudona ir pradėjusiomis Tiudorų di-

nastiją, kuriai buvo lemta pražūti su karalienės Elžbietos I mirtimi. Visa tetralogija gudriai išnaudoja įvairias liaudies emocijas ir tam tikras menines priemones. Čia ir antiprancūziškos nuotaikos, ir rėksmingas patriotizmas, ir nuogąstavimai dėl sosto paveldėjimo; čia rasime ir naują kalbėjimo manierą – įrankį Elinui, ir naują makiavelizmą, taip pat ir veikėjų bei jų motyvų analizę: tai paties Šekspyro indėlis į dramą. Silpnavalis karalius Henrikas keistai patrauklus, o luošys Ričardas, Jorko hercogas, yra paskutinis niekšas, bet nė vieno negalime laikyti vien tik priemone sukelti žiūrovų reakcijai. „Ričardas III", nepaisant visų jo trūkumų, priartėja prie tos trimatės dramos, kur žmonės ne visada tokie, kokie atrodo. Klarenso sapne-monologe pirmąkart pagaunamas ir ištraukiamas iš gelmių nesąmoningas protas. Anos atsakas į Ričardo meilinimąsi – tai pagundos ir pasišlykštėjimo mišinys. Pats Ričardas geba sukelti šiurpią užuojautą. Nepaisant įprastinių šmėklų, pjesės siaubai pasemti ne iš Senekos katilo: klaustrofobiška[1] nuotaika, vyraujanti šioje kenčiančioje teatriškoje Anglijoje ne tik nauja, bet ir nepakartojama. Visi aktoriai žino, kad „Ričardas III" turi būdingą atmosferą, tokios nerasi jokioje kitoje pjesėje.

Šekspyras išardė stovyklą Bozvorto laukuos ir suvyniojo vėliavas. Kitais žodžiais tariant, jis atidėjo į šalį Holinšedo „Kronikas"[2], iš kurių ėmė medžiagą istorinėms dramoms. Neilgai trukus jam vėl jų prireiks. Norėdamas iki galo išdėstyti valdžios

1. Klaustrofobija – uždarų erdvių baimė.
2. Holinšedo „Kronikos" (Raphael Holinshed, m. 1580?, *Chronicles of England, Scotland, and Ireland*) – įvairių autorių parašyta ir Holinšedo 1577 m. (papild. 1586 m.) sudaryta Didžiosios Britanijos istorija nuo Nojaus laikų iki autorių epochos; iš jos sėmėsi įkvėpimo ne vienas anglų rašytojas.

užgrobimo ir baronų kivirčų temą, turės kada nors parašyti „Ričardą II“, dvi „Henriko IV“ dalis ir „Henriką V“. Vėliau visa serija turbūt galėtų užsibaigti Henriko VIII ir infantės Elžbietos gimimu. Jis pradėjo iš vidurio kaip daugelis epų kūrėjų, tačiau ne pro šalį kiek pailsėti ir tik tuomet vėl dažyti plunksną į kraują. Taigi dabar pradėjo dažyti ją į medų. Reikėjo dar kartą imtis pasakojimo apie Venerą ir Adonį. Buvo palankus metas įsitvirtinti kaip epiniam poetui. Būtent šiuo keliu jam dera žengti į priekį, o ne drebinti sceną ir būti pravardžiuojamam visų galų meistru. Tuo metu labai išpopuliarėjo klasikinės meilės istorijos. Lodžas[3] parašė gan nuobodžią „Scilės metamorfozę“, o žmogus, vardu Klapernas, išguldė Narcizo istoriją lotyniškomis eilėmis. Marlou buvo sutelkęs visą dėmesį į „Hero ir Leandrą“, Šekspyras matė šios poemos rankraštį. Hero drabužių aprašymas sutvirtino įsitikinimą, kad jo paties meilės tema pasirinkta gerai:

Išsiuvinėta jos žalia rankovė;
Ten Venera nuoga tarp medžių stovi,
Greta – Adonis guli nejautrus,
Paniekinęs jos grožį ir kerus.[4]

1593 metų gegužę Marlou kūrė šią poemą Skedberio dvare, netoli Čizlhersto, Kento grafystėje, savo draugo sero Tomo Volsingamo, sero Fransio jaunojo pusbrolio, užmiesčio rezidencijoje.

3. Lodžas (Thomas Lodge, 1558–1625) – anglų prozininkas, poetas ir dramaturgas, savo kūryboje sekęs klasikais ir anglų bei užsienio rašytojais, Senekos vertėjas. Jo romanas „Rozalinda“ davė siužetą Šekspyro komedijai „Kaip jums patinka“.
4. Vertė A. Danielius.

Jis tikriausiai ten nuvyko ne vien tam, kad galėtų ramiai dirbti, bet ir norėjo pabėgti iš maro nusiaubto Londono. Tačiau Londonas jį pašaukė atgal: Slaptoji valstybės taryba norėjo jį apklausti. Radosi nemalonių dalykų, nors tiesiogiai nesusijusių su Marlou. Nonkonformistai – ir katalikai, ir puritonai – smarkiai pasidarbavo ir paleido nešvankių paskalų apie protestantus Flemingus, padorią imigrantų darbininkų šeimą. Tarybos paskirti įgaliotiniai ėmė ieškoti kaltininkų tarp neatsakingų Londono literatų, tai yra tarp vargšų, pelnydavusių pragyvenimą knygelėmis ir pjesėmis; jiems rūpėjo rasti kokių raštiškų įrodymų, kurie padėtų išaiškinti paskalų skleidėjus. Tie įgaliotiniai turėjo nemažą valdžią, ir jeigu kas nors atsisakydavo duoti parodymus, jie galėdavo paguldyti jį ant kankinimo suolo ar sulaužyti jam pirštus. Sulaužyti pirštai, visų nuomone, apsunkindavo rašymą.

Įgaliotiniai nuėjo į Tomo Kido, gerai žinomo „Ispaniškosios tragedijos“ autoriaus, buveinę, suėmė jį ir išvežė į Braidvelą. Kol jis ten prakaitavo, jie rausėsi jo popieriuose ir surado tarp jų keletą eretiškų dokumentų – Kristaus dieviškumo paneigimą, šaipymųsi iš jo stebuklų, vulgarių argumentų ateizmo naudai. Atrodė, kad tai Marlou darbas, ir Kidas patvirtino, kad tikrai jo: Marlou palikęs tuos popierius Kido bute, kai jie kartu rašė pjeses. Taigi, jeigu Slaptoji taryba ir žinojo, kas slepiasi po ilgai toleruoto bedievio rėksnio kauke, ji vis tiek turėjo oficialiai iškviesti Marlou pasiaiškinti. Gegužės dvidešimtą jam liepta kas dieną laukti kvietimo į tarybą tol, kol tas paliepimas bus atšauktas. Jam buvo likę gyventi dešimt dienų, ir neatrodo, kad kurią nors iš jų jis buvo tardytas. Jis apsistojo Detforde, netoli ir nuo Sičio, ir nuo savo prieglaudos Kente. Gegužės 30 dieną užsuko į Detfordo

smuklę, kurią laikė našlė Eleanora Bul. Čionai ateiti jį tikriausiai pakvietė Ingramas Fraizeris, nemalonus ir suktas tipas. Kartu su Fraizeriu atėjo du jo draugai – aferistas Nikas Skeras ir priesaikos laužytojas bei dvilypis agentas Robertas Poulis.

Ta draugė vidudienį papietavo, išėjo į smuklės kiemelį, ilgai kalbėjosi, paskui sėdo vakarieniauti. Po vakarienės – ir, reikia manyti, gausių visos dienos išgertuvių – kilo ginčas. Vienų nuomone, dėl to, kam mokėti sąskaitą, kiti sako, kad dėl kažkokios moters garbės. Įsiutęs Marlou griebė Fraizerio durklą ir padarė jam porą negilių žaizdų; šis pabandė atsiimti ginklą. Bekovodamas įvarė durklą per du colius į Marlou galvą, virš dešiniosios akies. Skausmas buvo nežmoniškas, ir Marlou mirė klykdamas, kai kurie, žinoma, sako, kad piktžodžiaudamas. Per tardymą buvo tik trys liudininkai – Fraizeris, Skeras ir Poulis. Prisiekusieji Fraizerio veiksmus aiškino kaip savigyną.

Ar tai tiesa? Spėlioti galima įvairiai. Gal ispanų slaptoji policija nemažai užmokėjo, kad atsikratytų pavojingo šnipo? Gal tuos pinigus keršaudamas sumokėjo kokio nors kataliko, kurį Marlou įkišo į kartuves, draugas ar brolis? Gal paties Marlou darbdaviai dabar panoro nutildyti jį visiems laikams? Šito niekada nesužinosime. Naivesniems žmonėms atrodė, kad Marlou gavo galą užsitraukęs Dievo rūstybę. Taip žūsta visi, kurie burnoja prieš Dievą. Taip, ko gero, žūsta ir visi dramaturgai. Grinas tame laiške, kur užsipuolė išsišokėlį, buvo įspėjęs Marlou: „Kodėl tavo nuostabus protas, Jo dovana, taip apako, kad tu nebešlovini Kūrėjo? Gal tave paveikė pragaištingos Makiavelio mintys, kurias studijavai? Kokia kvaila puikybė!“ O toliau jis rašo: „Paklausyk manęs ir neperženk paskutinės ribos: nes ką gali žino-

ti, kas tave aplankys pabaigoje?“ Šis įspėjimas praleistas pro ausis; likimo pranašystė išsipildė.

Ką Kitui Marlou jautė Vilis Šekspyras, galime tik numanyti. Nėra abejonės, kad jis labai žavėjosi juo kaip poetu. Tačiau pagarba, išreikšta „Kaip jums patinka“, daugiau asmeninė nei literatūrinė:

Tu, miręs piemeny, gerai žinojai:
„Iš pirmo žvilgsnio meilė suliepsnoja.“[5]

Šią tiesą randame „Hero ir Leandre“, pačioje talentingiausioje poemoje, deja, neužbaigtoje. Marlou yra piemenėlis, nes parašė puikų eilėraštį „Įsimylėjęs piemenėlis savo meilei“, kuris prisimenamas „Vindzoro šmaikštuolėse“. Simpatija, matyt, buvo sumišusi su aiškiai neigiamu požiūriu į Marlou gyvenimo būdą, kadangi Šekspyras buvo ramus žmogus, norėjęs, kad jį laikytų bajoru. Tačiau Marlou buvo ir mokslininkas, o Šekspyras niekada neniekino mokslo. Mokslas ir laisvų tyrinėjimų dvasia – geriausias mokslo vaisius – traukė Marlou-Faustą kaip privatų asmenį, o ne kaip viešai vaidinamą Tamerlaną. Jis buvo rimtų diskusijų būrelio narys, įtarūs žmonės tą būrelį vadino naktine mokykla, o daugelis laikė žiniuonių landyne. Jam vadovavo seras Volteris Rolis, keliautojas, karys, dvariškis, poetas, istorikas, davęs Anglijai didžią gyvenimo paguodą[6]. Būrelyje skambėjo ir kiti garsūs vardai – Nortamberlando grafas, poetas Džordžas Čapmenas,

5. Vertė A. Danielius.
6. Turimas galvoje tabakas, kurį Rolis (Walter Raleigh, 1552–1618) atvežė iš Amerikos.

puikus matematikas ir astronomas Hariotas (kuris, pasak viešojo Marlou, buvo vertas dešimties Mozių), Gabrielis Harvis ir kiti. Susirinkimuose vyravo intelektuali atmosfera, jie labai stengėsi sutaikyti mokslą su religija, o pabaigoje seras Valteris visada pakviesdavo pasimelsti. Nėra žinių, ar lankydavosi čia Vilis, tačiau galime numanyti, kad jį ne itin domino teorinės diskusijos. Savo tiesas jis suvokdavo intuityviai. O idėjos – tai tik žaliava poezijai ir dramai; Ptolemėjo kosmologija sonetui ar monologui tinka ne blogiau nei Koperniko. Be to, kai kurie nauji draugai jį pamokė, kad tas tabaku prasmirdęs seras Voltas – niekingas žmogiūkštis, linkęs į klastą ir išdavystę, karalienės damų suvedžiotojas. Argi karalienė nebuvo uždariusi jo į Tauerį devyniasdešimt antraisiais už tai, kad nuplėšė garbę vienai freilinai? Jis draugavo su puritonais. Ir buvo ateistas. Argi tai galimas daiktas, mano pone? Galimas, Vili, galimas, viskas yra galima.

Galimas daiktas, pavyzdžiui, kad likimas nusprendė padaryti Šekspyrą geriausiu Anglijos poetu, pašalindamas iš kelio du varžovus – pirma Griną, paskui Marlou. „Venera ir Adonis“ pasirodė beveik šešiom savaitėm anksčiau, nei mirė Marlou. Jis tikriausiai matė atspausdintą egzempliorių ir pasakė: „Saldu, pernelyg saldu, saldumynai su medaus padažu. Prasčiokiška – vien apie vyrą ir moterį. Trūksta rafinuoto patvirkimo. Ė, palauk, kai užbaigsiu „Hero ir Leandrą“... Tai buvo puikiai išleista knyga, išspausdinta Diko Fildo, to laimingojo stratfordiečio, kuris buvo vedęs šeimininko, prancūzo Tomo Votroljė našlę ir paveldėjęs jo spaustuvę. Vėliau pasklis gandai, kad Vilis mikliai įlindo į jos lovą, kai Fildas buvo iškeliavęs į vieną iš daugelio kelionių į Stratfordą, turbūt veždamas meilius linkėjimus Anai ir vaikams, taip pat

kelis auksinus. Vis dėlto tuo metu Anos vyras nedaug teturėjo laiko svetimoteriauti. Jis siekė pripažinimo. „Veneros ir Adonio“ pradžioje įrašyta iškalbinga dedikacija, tikro dvariškio kūrinys: „Nežinau, ar neįžeisiu jūsų šviesybės skirdamas jums šias negrabias eiles, ir ar nepasmerks manęs pasaulis, kad pasirinkau tokį stiprų ramstį paremti tokiai menkai naštai...“ Dedikacija skirta gerbiamajam Henriui Rizliui, grafui Sautamptonui ir baronui Tičfildui. „Bet jeigu pirmasis mano fantazijos vaisius pasirodys luošas, man bus gėda prieš tokį kilnų krikštatėvį, todėl niekada daugiau nebevagosiu šios bergždžios žemės, pabūgęs, kad ji vėl neduotų man tokio prasto derliaus.“ Pirmasis vaisius? Arba tai buvo pirmasis Šekspyro literatūrinis bandymas namuose, Stratforde, arba pjesės nebuvo laikomos literatūros kūriniais. Jam rūpėjo išleisti poemas, o ne pjeses. Tokie poetai kaip Grinas išmokė jį, kad pjesėmis nėra ko labai didžiuotis.

Sautamptonas buvo devyniolikos metų, gražus, besidžiaugiantis savimi, nė kiek nelinkęs painiotis su moterimis. Džordžas Čapmenas parašė jam poemą apie Narcizą, kuri (veikiau tema nei sunkios ir raizgios eilės) buvo palankiai priimta. „Veneros ir Adonio“ tema taip pat vykusiai parinkta, ir tai kur kas geresnė poema. Ji nepaprastai išpopuliarėjo tarp Teismo Namų jaunimo, buvo kalbama, kad kai kurie pasidėdavo ją po pagalve. Garsas apie ją pasklido daugiau dėl Sautamptono nei dėl autoriaus. Gražus kilmingas jaunikaitis – ne kokia retenybė, tačiau retas kuris galėjo tapti tokio kūrinio kaip „Venera ir Adonis“ krikštatėviu. Žiū, eina jo šviesybė. Taigi jam „Venera...“ Taip, taip, tos sąmojingos išmonės, tos saldžios vietos. O, tas švelniabalsis ponas Šekspyras!

Sautamptono grafystė buvo visai nesena. Henrio Rizlio tėvas, antrasis Sautamptonas, mirė 1581 metais, jis kaip katalikas rėmė Norfolko hercogo teisę į tikėjimą, todėl atsidūrė Taueryje. Jo aštuonerių metų sūnus tapo karaliaus globotiniu ir buvo atiduotas auklėti lordui Viljamui Sesiliui Berliui, vyriausiajam karalystės iždininkui. Lordas Berlis pasiuntė jį į šv. Jono koledžą Kembridže. Įstojęs į pirmą kursą dvylikos metų, jis šešiolikos metų tapo humanitarinių mokslų magistru. Tada užbaigti mokslų buvo įstatytas į Grėjaus teismo mokyklą. Teismo Namų mokyklos tarsi apvainikuodavo didikų sūnų lavinimą: jos mokė ne tik teisės, bet ir gerų manierų. Kad ir jauną, Sautamptoną buvo nutarta apvesdinti. Lordas Berlis turėjo labai tinkamą partiją – ledi Elžbietą Verę, savo paties anūkę. Sautamptono motina, apnašlėjusi grafienė, primygtinai ragino jį pasirūpinti įpėdiniu. Juk nežinai nei dienos, nei valandos: siaučia maras, kiek jaunų ir gražių grafų jau išmirė. Mintis, kad būtina pratęsti giminę, įkyriai persekiojo didikus ir dėl kitos priežasties: karalienė rodė tokį blogą pavyzdį. Sautamptonas, suprantama, aiškinosi esąs nepasirengęs vedybiniam gyvenimui: jis prašė bent jau metų viengungiškos laisvės. Jo senelis lordas Montakjutas (ar Montegiu) Boljė bosu pritarė motinos diskantui, o vidury lordas Berlis garsiai giedojo apie savo globotinio priedermę. Vėliau jo balsas sušiurkštėjo, dar vėliau pasidarė piktas ir kerštingas.

Sautamptonas nenorėjo tvarkyti dvarų ir auginti šeimos. Jis norėjo tapti kariu ir vykti su grafu Eseksu kariauti į Prancūziją. Kiek vyresnis romantiško šaunumo etalonas Henriui Rizliui buvo Robertas Deveruksas, gimęs 1566 metais. Šis dvidešimt

pirmaisiais gyvenimo metais tapo Žirgų prievaizdu[7], dvidešimt trečiaisiais pasižymėjo Dreiko ekspedicijoje į Portugaliją, o dvidešimt penktaisiais vadovavo visai Normandijos ekspedicijai. Jis buvo vedęs, tačiau jo vedybos buvo ne mažiau romantiškos: jo žmona – sero Filipo Sidnio našlė; Sidnis krito didvyrio mirtimi 1586 metais prie Zatfeno, tačiau poezijoje tebebuvo gyvas – sonetų cikle „Astrofelis ir Stela". 1591 metais Sautamptonas troško lydėti savo didvyrį į Prancūziją, tačiau jam buvo liepta sėdėti namie ir galvoti apie įpėdinį. Karalienė skaidrino jo blogą nuotaiką nuolatiniu dėmesiu. Jis buvo gražus, sąmojingas, išmanė klasikus. Tai buvo rūmų papuošalas ir tokiam ambicingam žmogui kaip Šekspyras – idealus globėjas. Jis buvo ir turtingas.

Nežinia, ar grafas su poetu buvo susitikę prieš dedikaciją, ar leidimas dedikuoti poemą buvo gautas per kitą asmenį. Paslaugiu tarpininku galėjo būti Sautamptono sekretorius Džonas Florijas, italų protestanto pabėgėlio, apsigyvenusio Londone, sūnus. Florijas anksčiau dėstė užsienio kalbas Oksforde, o dabar rašė italų–anglų kalbų žodyną – svarbų indėlį į filologijos mokslus, išleistą 1598 metais. Sekretoriaus pareigos pas Sautamptoną teikė jam ir laiko, ir progų stebėti šnekamąją anglų kalbą sostinėje. Beveik nėra abejonės, kad jis ateidavo žiūrėti vaidinamų „Rožėje" pjesių: Florijas buvo pamišęs dėl žodžių (savo žodyną pavadins „Žodžių pasauliu"), o Šekspyras buvo kylantis žodžio meistras. Iš Florijo Šekspyras turbūt išgirdo apie Montenį, esė tėvą, ir kai ką pasisėmė iš jo „Hamletui". Montenis, miręs 1592 metais (jo „Esė" Florijas išvertė ir išleido 1603 metais), buvo tinka-

7. Žirgų prievaizdas – karaliaus dvaro pareigūnas, atsakingas už valdovo transportą: žirgus, arklides, karietas, taip pat skalikus ir šunides.

mas anglams prancūzas. Jis mėgo intelektualiai smalsautis, bet nevergavo dogmoms: jo didysis klausimas – *Que sais-je?* – Ką aš žinau? Jis skelbė etinio reliatyvizmo, tolerancijos, empirizmo idėjas. Jis nė kiek nepanėšėjo, tarkime, į arkivyskupą Vitgiftą. Tikroji „Hamleto" tema – tai nuožmaus valdžios ir intrigų pasaulio poveikis tokiam žmogui kaip Montenis. Princo tragedija kyla iš to, kad jis privalo veikti ir savo veiksmuose remtis prielaida, kuri Montenio tipo žmonėms labai ne prie širdies. Jei tėvo šmėkla kalba apie žmogžudystę ir šaukiasi keršto, sunku truktelėti pečiais ir tarti: *„Que sais-je?"*

Galimas daiktas, Šekspyras susitikinėjo su Sautamptonu taip pat dažnai kaip ir su Floriju (jeigu išvis susitikinėjo). Jaunieji Teismo Namų nariai teatrą lankė būriais. Aktoriai ir dramaturgai visais laikais turėjo progų palyginti laisvai sukinėtis aristokratų draugijoje. Prisiminkime Noelį Kauerdą ir grafą Mauntbateną[8]. Tačiau mums atrodo, kad tai nebuvo vien paprasta pažintis, ne tik formalūs globėjo ir globotinio santykiai, bet kažkas panašaus į draugystę. Praėjus tik vieniems metams po to, kai buvo išleista „Venera ir Adonis", Šekspyras paskyrė Sautamptonui kitą ilgą poemą. Tai „Lukrecijos išniekinimas", istorija apie tai, kaip Tarkvinijus sutrypė kilnios matronos skaistybę. Čia verta pacituoti visą įžanginį įrašą:

8. Noelis Kauerdas (Noel Coward, 1899–1973) – anglų dramaturgas, režisierius ir aktorius, sukūręs pjesių, filmų, memuarų apie Antrąjį pasaulinį karą; grafas Mauntbatenas (Earl Louis Mountbatten, 1900–1979) – admirolas, vėliau Indijos vicekaralius, Didžiosios Britanijos ginkluotųjų pajėgų štabo viršininkas.

Meilė, kurią jaučiu jūsų šviesybei, neturi ribų, ir šis kuklus kūrinys be pradžios išreiškia tik menką jos dalelę. Tiktai jūsų malonaus palankumo įrodymai, o ne mano nemokšiškų eilių privalumai leidžia man tikėtis, kad ši dedikacija bus priimta. Tai, ką aš sukūriau, priklauso jums, tai, ką dar sukursiu, taip pat jūsų kaip dalis tos visovės, kuri skirta vien jums. Jei mano privalumai būtų didesni, tai ir mano atsidavimo išraiška būtų svaresnė. Dedikuodamas šį kūrinį tokį, koks yra, jūsų šviesybei linkiu ilgo gyvenimo, kurį dar prailgins laimė.

Nuolankus jūsų šviesybės tarnas
Viljamas Šekspyras

Šekspyras, matyt, labai artimai bendravo su jo šviesybe tais atmintinais metais – metais, kai įsisiautėjo maras ir rugsėjo mėnesį kas savaitę nusinešdavo po tūkstantį gyvybių. Teatrai tebebuvo uždaryti iki 1593 metų gruodžio 26 dienos, bet „Rožėje“ vaidino „Sasekso artistai“ – iki 1594 metų Grabnyčių, kada maro baimė privertė uždaryti teatrus iki balandžio. Vilis gal ir kūrė pjeses, bet jų nevaidino. „Lordo Streindžo artistai“ buvo išvykę. Galima manyti, kad Vilis tuo metu gyveno Sautamptono namuose Holborne arba Tičfilde kaip vienas iš grafo palydovų – prijaukintas poetas, lyg ir draugas. Kažin ar toks gyvenimas atitiko jo lūkesčius, tačiau tai buvo tik užeiga ilgame kelyje į tikslą – prabangi užeiga, bet ne savi namai. Kelias iš Henlio gatvės į Naujuosius Namus Stratforde buvo nepaprastai vingiuotas.

9
Draugas

„Šiuo raktu, – rašė Viljamas Vordsvortas, – Šekspyras atrakino savo širdį." Jis turėjo galvoje soneto žanrą, tą iš svetur pasiskolintą lyrinį keturiolikos eilučių instrumentą, kuris, išleidus Sidnio „Astrofelį ir Stelą", labai išpopuliarėjo paskutinio XVI amžiaus dešimtmečio pradžioje. Niekada neatsiliekantis nuo madų Šekspyras tarp 1593 ir 1600 metų sukūrė šimtą penkiasdešimt keturis sonetus. Iš pradžių jie liejosi jam kaip iš gausybės rago; vėliau sonetui jis kiek atšalo. Juos išspausdino 1609 metais Tomas Torpas, tikriausiai prieš poeto norą. Tais laikais nebuvo jokių autorinių teisių; apsukriam spaustuvininkui niekas nekliudydavo spausdinti visa, ką tik nučiupdavo, be jokių atsiprašymų ar atlyginimo autoriui. Plėšikavimas skamba romantiškiau, artimiau Elžbietos laikų dvasiai nei vagystė. Kažin ar literatūrinis plėšikavimas buvo laikomas nedorovingu dalyku – juk didesnio masto ir pelningesnis plėšikavimas jūrose pelnė Fransiui Dreikui bajoro titulą.

Šekspyras ir jo kolegos aktoriai nemažai kentėjo nuo plėšikų teatre. Bet kuri pjesė automatiškai tapdavo tos trupės, kuriai buvo parašyta, nuosavybe. Pereidamas iš „Lordo admirolo artistų" pas „Lordo Streindžo artistus" Elinas negalėjo pasiimti su savimi „Tamerlano", kadangi Marlou buvo pardavęs pjesę trupei, o ne

pagrindiniam aktoriui. Teatrų trupės viena kitos neapgaudinėjo, nes apgaudinėjimas būtų reiškęs chaosą, išdidaus meno nupiginimą. Bet spaustuvininkai nejautė jokio sąžinės graužimo. Negalėdami pavogti budriai saugomo pjesės teksto, jie galėjo pasiųsti savo žmones į spektaklį teatre ir liepti jį stenografiškai užrašyti. Greitraščio sistema buvo ne fonetinė kaip Grego ar Pitmeno, o pagrįsta ideogramomis, ženklais, žyminčiais sąvokas kaip kinų rašte, ir buvo vadinama „ženklynu". Jeigu plėšikaujantis stenografistas užrašydavo ne girdimus scenoje garsus, o tik prasmę, tai pasekmės dažnai būdavo apgailėtinos. Pavyzdžiui, „būt" – „ar" – čia viskas paprasta; „nebūt" – priešybė „būt", vadinas, „mirti"; „štai" – koks nors jungties ar lygybės ženklas; „klausimas" – ženklas, reiškiantis ne tik „klausimą", bet ir „reikalą", „problemą", „argumentą". Parsinešęs savo ženklyną namo, stenografistas prisimindavo kai ką iš to, ką buvo girdėjęs, tačiau ne viską. Jis galėdavo perduoti Hamleto eilutę semantiškai gan tiksliai: „Gyventi ar mirti – štai problema." Bet nebelikdavo nei poezijos, nei žavesio.

1603 metais pasirodė „blogasis" nedidelio formato „Hamletas", pilnas vulgarių baisybių, atsiradusių iš nejautriai atkurto ženklyno. Išstumti blogą buvo galima tik vienu būdu – išleidus gerą, tai yra apvertus aukštyn kojom Grešemo dėsnį[1]. Taigi 1604 metais išleidžiamas toks „Hamletas", kokį parašė Šekspyras. Kiti leidimai, pasirodę jam gyvam esant, išėjo ne dėl poeto didybės ar tuštybės: jo trupė šitaip gynėsi nuo plėšikų.

1. Grešemo dėsnis – anglų finansininko Grešemo (Thomas Gresham, 1519–1579) suformuluotas dėsnis, pagal kurį blogi pinigai išstumia iš cirkuliacijos gerus: pavyzdžiui, sumažinus aukso kiekį monetose, bet nepakeitus jų nominalinės vertės, gyventojai ima kaupti senąsias monetas, kol jų nebelieka apyvartoje.

Buvo manoma, visiškai pagrįstai, kad žmonės, jei tik gali gauti, paprastai perka tikrą daiktą, ir šitaip išnyks netikras.

Šekspyro „Sonetų“ išleidimas 1609 metais neturėjo nieko bendro nei su ženklynu, nei su nemokšišku didžio meno darkymu. Torpui pavyko gauti eilėraščių švarraščius, kurie keliavo iš rankų į rankas ir pakeliui buvo nurašinėjami. Kažkas parūpino Tomui Torpui visą skrynią Šekspyro sonetų, ir už tai Torpas, suprantama, buvo dėkingas. Jo (ne Šekspyro) dedikacijoje skaitome: „Tam vieninteliam, kurio dėka rados šie sonetai, ponui W. H. visokeriopos laimės ir amžinybės, pažadėtos mūsų nemirtingojo poeto, linki geranoris leidėjas, surizikavęs čia juos pateikti.“ Paprastai manoma, kad „ponas W. H.“ – asmuo, kuriam skirta paties poeto dedikacija, žmogus, iš kurio tie sonetai rados, kaip iš tėvo randas sūnus, poeto vaizduotės apvaisintojas, tačiau Elžbietos laikų anglų kalboje žodžiai „rastis“ ir „surasti“ galėjo reikšti tą patį, vadinasi, ponas W. H. tikriausiai buvo asmuo, suradęs sonetus Torpui.

Bet jei sumanytume leistis į literatūros kritikų žaidimus ir imtume spėlioti, kokį vaidmenį vaidino tas ponas W. H. Šekspyro gyvenime, arba pradėtume kategoriškai teigti, kad jis buvo tas ar anas, tuomet įžengtume į pavojingą beprasmiškų vaidų pasaulį, kur stumdosi monomanai ir skeryčiojasi pamišėliai. Tie, kurie sako, kad ponas W. H. – tai Viljamas Herbertas, grafas Pembrukas, pešasi su tais, kurie tvirtina, kad tai Rizlis Henris[2], grafas Sautamptonas (žmogui liepiama pavardę rašyti pirma vardo); vyksta ir mažesnio masto susirėmimai, kuriuose dalyvauja tokie mokslininkai kaip dr. Hotsonas, parašęs knygą, kur įrodi-

2. Anglų kalboje vardas Viljamas rašomas *William*, o pavardė Rizlis – *Wriothesley*.

nėja, kad ponas W. H. – Grėjaus teismo mokyklos numylėtinis Viljamas Hatlifas, ir Oskaras Vaildas, tvirtinęs, kad tai jaunas aktorius Vilis Hjuzas, nors jo teorija jau seniai sutriuškinta. Valandėlę liaukimės spėlioję ir pažvelkime į pačius sonetus.

Tradicinis sonetas, kurį Elžbietos laikų poetai perėmė iš italų, buvo rafinuotas ir galantiškas, perdėm aristokratiškas ir kiek nuasmenintas; jo tikslas – išreikšti meilę mylimajai, kuri tikrovėje gali ir neegzistuoti. Didis šios formos meistras buvo Petrarka, taigi itališkosios struktūros sonetas dažnai vadinamas jo vardu. Šį variantą labai sėkmingai kūrė Miltonas, Vordsvortas ir Džeraldas Mantis Hopkinsas, tačiau elžbietiečiams jis nepatiko – pernelyg įmantrus buvo jo rimavimas. Du ketureiliai išplėtodavo temą, o du trieiliai apribodavo ją ar netgi paneigdavo. Ketureiliai buvo rimuojami *abba abba*, tad tebuvo tik du rimai – bepigu italams, kurių kalboje daug žodžių, turinčių tas pačias galūnes, tokių kaip *amore*, *cuore*, *fiore*, *dolore*, bet ne taip patogu rašantiems anglų kalba, kurioje trūksta rimų. Kaip prisimenate, šis trūkumas verčia poetą eiti į 101 kambarį Orvelo „Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt ketvirtuosiuose“[3]: jis žino tik vieną žodį, besirimuojantį su žodžiu „rod“[4], o tas kadaise šventas žodis supervalstybėje draudžiamas. Trieiliai buvo parankesni, kadangi galėjai rimuoti kaip nori: *cde cde* arba *cdc dcd*, arba (sunkiau) *ccd ccd*. Tačiau elžbietiečiai užsigeidė suskirstyti keturiolika eilučių į tris ketureilius ir vieną dvieilį. O dabar ne pro šalį būtų pristatyti

3. Orvelas (George Orwell, 1903–1950) – anglų rašytojas, utopiniuose romanuose „Gyvulių ūkis“ ir „Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt ketvirtieji“ pašaipiai, groteskiškai pavaizdavęs gyvenamojo meto visuomenę, pranašavęs žmonijos išsigimimą.
4. *Rod* (lazda) rimuojasi su *God* (Dievas).

dar vieną kilusį iš Vorikšyro ir gerai pažįstamą Šekspyrui žmogų – Maiklą Dreitoną[5]. 1594 metais išspausdintame rinkinyje, pavadintame „Minčių veidrodis“, yra išties puikus sonetas:

Pasibučiuokim, ir – geros kloties.
Manęs nelauk; užmirški, jog buvau.
Ir aš džiaugiuosi iš visos širdies,
Kad taip sėkmingai laisvę atgavau.

Sudiev, – nebeminėkim pažadų;
O jei kada ir susitiksim mes,
Tebus išdildęs laikas iš veidų
Visas tos meilės buvusios žymes.

Dabar, kai gaudo kvapą meilės lūpos,
Bežadė guli, alpstant jai, aistra.
Tikėjimas galvūgaly jos klūpo,
Ir kai akis užmerkia jai dora

Dabar dar ją, apleistą, be draugų,
Gali išgelbėt iš mirties nagų.[6]

Be dramatizmo, vykusio kalbos ritmų ir griežtų lyrinės formos reikalavimų derinio bei neregėto kalbos paprastumo, didžiau-

5. Dreitonas (Michael Drayton, 1563–1631) – produktyvus anglų poetas, sukūręs gal ilgiausią poemą (15 tūkstančių dvieilių) anglų kalba apie Anglijos upes, miestus ir kalnus bei rinkinį sonetų, iš kurių vertingiausias čia pateikiamas.
6. Vertė A. Danielius.

sias šio Dreitono soneto privalumas yra tai, ką turėtume pavadinti nuvalkiotu žodžiu – „nuoširdumas“. Tai ne tradicinis sudie, tai skamba kaip skausmingas išgyvenimas. Seras Filipas Sidnis mokė anglų sonetininkus, kad poezija – tai kažkas daugiau nei dailus niekutis poniai ar tingus sviedinio mėtymas miško aikštelėje. Pirmajame „Astrofelio ir Stelos“ ciklo sonete jis, kaip dera jaunam poetui, vaizduojasi ieškantis temos ir stiliaus:

Užėjus žodžių gimdymo kančioms,
Aš plunksną kandžiojau, kol Mūza tarė sykį:
„Kvaily, stebėki savo širdį ir rašyki.“[7]

Šio sonetų ciklo istorija buvo reali, karčiai reali. Astrofelis – tai Sidnis, o Stela – ledi Penelopė Deveruks, grafo Esekso sesuo. Jo meilė pražuvo; ji ištekėjo už lordo Ričo ir tapo vargše Peni Rič[8], nes vedybos buvo nelaimingos. Eseksas, vedęs Sidnio našlę (beje, Volsingamo dukterį) tarsi išpirko neaiškią kaltę. Na, o sonetai parašyti su tikra aistra ir širdgėla.

Ėmęsis soneto formos, Šekspyras galėjo ja išreikšti autobiografinius motyvus ir, matyt, taip ir darė. Jo sonetuose nemaža sąlygiškumo – žavėjimosi, pereinančio į besaikį dievinimą, būdingą kurtuazinės literatūros tradicijai, sielvarto, išdidinto iki kosminio kataklizmo – tačiau jų veikėjai gyvi žmonės ir jausmai ne dirbtiniai. Patys pirmieji sonetai, nurašinėjami ir perduodami iš rankų į rankas, tikriausiai maloniai nustebino jų skaitytojus, kadangi negailestingai laužė vieną tos formos tradiciją.

7. Vertė A. Danielius.
8. Žodžių žaismas – rič (*rich*) anglų kalboje reiškia „turtingas“.

Tokios meilingos frazės kaip „žiedas išdidus“, „veltkleidy žavingas“ ir „tu man gražus kaip vasaros diena“ adresuojamos ne moteriai, bet jaunikaičiui. Ar tai reiškė pederastinį polinkį? Nebūtinai; galbūt tik norą sukelti estetinį šoką, apdainuojant draugystę ir bičiulystę heteroseksualios meilės kalba. Dvidešimt devynerių metų vyriškis gali gėrėtis jaunuolio grožiu; jeigu jis poetas, jis ras tinkamų žodžių, o tik naivuoliams tinkami žodžiai pakiš mintį apie netinkamus santykius. Tuo tarpu aistra, reiškiama ankstyvuosiuose sonetuose, visai nerodo troškimo fiziškai ką turėti. Veikiau atvirkščiai: vyresnis vyriškis ragina jaunesnįjį vesti tam, kad jo nuostabus grožis pereitų ainiams.

Jaunesnysis vyriškis, mano manymu, buvo Sautamptonas. Stiprūs argumentai ir tų, kurie palaiko Viljamo Herberto versiją dėl to, kad jo inicialai taip tiksliai sutampa su pono W. H. inicialais. Herberto motina – grafienė Pembruk ir sero Filipo Sidnio sesuo – norėjo, kad jaunasis grafas vestų, o jis nenorėjo – ta pati situacija kaip ir Sautamptono. Būdama didelė mokslų ir menų globėja, ji netruko pastebėti Šekspyro gebėjimą įkalbinėti – gal jau buvo skaičiusi Veneros monologus – ir turbūt užsakė jam sukurti sūnui eilių, kurios paveiktų subtiliau nei proziški patarimai. Apie grafienės Sautampton literatūrinį skonį nežinome nieko. Tačiau Pembrukas atvyko į Londoną tik 1598 metais, tad sunku patikėti, kad nuo to laiko iki šimtmečio pabaigos poetas pliekė sonetus kaip ugnies pagautas; be to, iš sonetų matyti, kad aktorius-poetas ilgam atsiskirdavo (per gastroles?) nuo mylimo draugo ir kad draugystė tęsėsi labai ilgai – ištisus trejus metus; taip pat pažymimas karalienės didžiojo klimakso galas („Ūmai užtemęs, mėnuo šviečia vėlei“) šešiasdešimt trečiaisiais gyvenimo metais, tai

yra 1596-aisiais. Kaip rodo pirmojo folianto dedikacija, Pembrukas buvo maloningas Šekspyrui vėliau, bet paskutiniame amžiaus dešimtmetyje buvo tik kilmingas draugas ir globėjas.

Kažin ar Šekspyrą kamavo nemiga dėl to, kad Sautamptonas nenorėjo turėti įpėdinių; labiau tikėtina, kad vadinamuosius „veisimosi" sonetus užsakė grafienė, Šekspyro pamalonintа trečiajame sonete („Tu motinai – jos atšvaitas esi, kruopelė jos jaunystės aromato"). Jam tikriausiai buvo mokama auksinėmis monetomis, kurias galėjo siųsti namo, į Stratfordą. Pinigų reikėjo: teatrai buvo uždaryti, ir sunku įsivaizduoti, kad tas nerūpestingas žavus jaunikaitis, vadinęsis bičiuliu, o ne darbdaviu, būtų mokėjęs Viliui algą. Dovanų būdavo, tačiau jos negalėjo atstoti grynų, gaunamų už padarytą darbą. Man kartais atrodo, kad, kiek prisidengdamas finansinėmis metaforomis, poetas ketvirtajame sonete paprasčiausiai prašo pinigų:

Šykštuoli mielas, kam tau brangenybės,
Kurias turėtum perduoti kitam?
Kaip atkakliai laikais tu įsikibęs
Į lobį neaprėpiamą! Bet kam?[9]

Perskaitęs sonetą, Vilis galėjo tarti: „Jeigu jau užsiminėm apie pinigus, milorde..."

Sautamptonas nenorėjo vesti turbūt ne vien todėl, kad troško pasimėgauti viengungio laisve, bet ir todėl, kad jautė antipatiją moterims; o gal tai buvo tik laikina poza, būdinga jo rato

9. Vertė A. Churginas.

žmonėms. Turėti pederastų berniukų arba bučiuoti ir glamonėti savo amžiaus draugus – į tai buvo žiūrima kaip į madingą platonizmą. Per maro epidemiją valkiotis po viešnamius ar atsivesti nakčiai moterų iš miesto būtų buvusi tikra savižudybė. Su rūmų damomis miegoti galėjai savo rizika: karalienė žiauriai bausdavo už freilinų tvirkinimą (tai jau patyrė Rolis, ir dar patirs Pembrukas ir Sautamptonas). Žinoma, netrūko švarių sugulovių – nuo miestelėnų žmonų iki pasileidusių aristokračių – bet dėl kažkokios priežasties ar dėl įvairių priežasčių tada, kai Vilis susipažino su aristokratiško gyvenimo linksmybėmis, Sautamptono kompanija panėšėjo ir į beduinų stovyklą, ir į patogų vienuolyną, ir į helenų meilės puotą. Vilio nešokiravo homoseksualūs polinkiai: gal ir pats į tai buvo linkęs – juk galų gale dirbo teatre. Seksualinę Elžbietos laikų aktorių orientaciją tikriausiai veikė ir tai, kad moterų vaidmenis vaidindavo berniukai ir vaidindavo gerai. Viliui tikrai patiko šlovinti vyro grožį. Jeigu tai buvo savanaudžio poza, tai tą pozą buvo nesunku susikurti ir išlaikyti.

Kaip profesionalus jaunojo grafo širdies reikalų patarėjas Vilis buvo keblioje padėtyje. Aš pats turiu žmoną ir sūnų, milorde, jaučiu gyvenimo pilnatvę. Matau, matau, toks pilnas jų, kad nė namo nevažinėji jų lankyti. Tikriausiai tai tiesa: kažkaip sunku įsivaizduoti Šekspyrą, nekantriai šuoliuojantį į Stratfordą, vos pasibaigus teatriniam sezonui ar jam nutrūkus dėl maro arba riaušių. Visos moterys užsispyrusios, Vili – pats tai rodai scenoje. Jeigu joms neišpjauna lietuvių kaip Lavinijai. Na, Vilis galėjo ir perskaityti Sautamptonui užsispyrėlės tramdymo komediją, kuri baigiasi vedybų palaima, pripažįstant vyro viršenybę. Kiek žinome, ši pjesė pirmą kartą suvaidinta Njuington Batse 1594 metais.

Šekspyras tikriausiai dirbo prie jos tuo metu, kai tarnavo grafui, ir iš jo šviesybės ar iš jo daug keliavusių kilmingų draugų sužinojo apie gyvenimą Italijoje. Komedijose jis pasidarys labai jau itališkas, bet to krašto saulė ir elegancija radosi iš netiesioginių šaltinių. Jo Italija – tai Londone išpilstytas kiantis[10].

„Užsispyrėlės sutramdymas“ – ne aristokratų komedija, nuo jos trenkia eilinių teatro lankytojų kvapelis, bet jos mėgėjiškas spektaklis galėjo būti surengtas ir Sautamptono namuose. Joje yra pratartis ar prologas, neturintis nieko bendro su pačia pjese, tačiau reikšmingas, jeigu prisiminsime tuometinę Vilio padėtį. Girtam Vorikšyro cinininkui Kristoferiui Klasčiui iškrečiamas pokštas: jį pažadina iš pagiringo miego ir pasako, kad jis kilmingas aristokratas, praradęs atmintį. Apgyvendintas prabangiuose apartamentuose, kaip ir reikia tikėtis, jis pridaro komiškų žioplų klaidų, o paskui žiūri „Užsispyrėlės sutramdymą“, vaidinamą interliudijų aktorių. Vorikšyro kaimietis prabangiuose apartamentuose – tai Vilis. „Paklausk Marianos Haket, storosios Vinkoto aludės šeimininkės, ar pažįsta mane“, – sako Klasčius. Vinkotas arba Vilmkotas – tai Šekspyro motinos gimtasis kaimas. Taip pat vylingai primenama Sautamptonui, kad jo poetas jau yra jam gerai patarnavęs.

Paveikslus mėgsti? Tuoj atnešim tau
Adonį, nutapytą prie upelio,
Ir Kiterėją, tūnančią tarp viksvų,
Kurios nuo jos kvėpavimo, atrodo,
Siūbuoja, lyg šiurenamos vėjelio.[11]

10. Kiantis – raudonasis vynas, gaminamas Italijoje, Kiančio kalnų apylinkėse.
11. Vertė A. Danielius.

Vilis vengia minėti savo vardą: „Klasčiai – tai ne niekšai. Pasiskaityk kronikas: mes atvykome kartu su Ričardu Užkariautoju." Jeigu pritarsime Džoiso teorijai, kad Vilio brolis užkariavo jo lovą, tai iš tiesų pranašiški žodžiai. Vilis čia pasislėpęs po kauke, nors ta kaukė perregima: žmogus, kuris cituoja, taiso pjeses, kuris bando būti Kristoferiu kaip Marlou, kuris iš esmės yra klasčius. Ši fantazija, žinoma, neturi jokio pagrindo.

Dar viena komedija, kur kas prastesnė, neabejotinai buvo sukurta vien tik gerai išauklėtiems žiūrovams. Tai „Tuščios meilės pastangos", pasirodžiusi turbūt 1593 metų pabaigoje. Šekspyras jau buvo įsidėmėjęs Džono Lilio[12] pjeses, parašytas Karališkosios koplyčios ir šv. Povilo katedros vaikų trupei, – labai įmantrias ir gana simpatiškas komedijas, pilnas eufuistinio žodžių žaismo (Lilis jau buvo pademonstravęs šį gebėjimą romane „Eufujas"). Šios nedidelės dramos buvo skirtos ne viešiems teatrams: jų gležni žiedlapiai nuleiptų nuo česnako tvaiko, sklindančio iš parterio. Jos buvo vaidinamos karalienei ir uždaruose spektakliuose. Sautamptono būrelis tikriausiai mėgo jas, o gal vaizdavo, kad mėgsta. Paskutiniame dešimtmetyje kai kurios jų buvo išleistos: „Galatėja", „Midas", „Kampaspė", „Endimionas" – visų temos paimtos iš solidžios klasikos; dabar buvo galima neskubant išstudijuoti jų saldžiakalbę manierą ir įmantrių palyginimų serijas. Šekspyras ir išstudijavo jas, o tada pats ėmė kurti rafinuotą saloninę komediją, kupiną sąmojingų kalambūrų, mokslingų

12. Džonas Lilis (John Lyly, 1554–1606) – anglų rašytojas, išgarsėjęs pirmuoju manieristiniu anglų romanu „Eufujas", kuris įtvirtino puošnų ir labai įmantrų stilių – „eufuizmą"; ne mažiau įmantrios ir rafinuotam dvariškių skoniui skirtos jo pjesės.

žodžių ir užuominų apie užsienio keliones. „Tuščios meilės pastangos" aristokratiškos vos ne iki koktumo.

Jos tema labai artima Sautamptono draugų požiūriui į gerą gyvenimą. Pagrindiniai veikėjai – Navaros karalius, Bironas, Longavilis ir Diumenas – prisiekia trejus metus vengti moterų ir atsidėti mokslui. Šitokioje situacijoje jau patys vardai kelia juoką, nes Henrikas Navarietis garsėjo kaip vyras, negalėjęs atsižadėti moterų nė trim dienom, nekalbant apie trejus metus. Jo karo vadai – maršalas Bironas ir hercogas Longavilis – taip pat buvo mergininkai. Na, o Diumenas arba de Majenas buvo didžiausias Henriko Navariečio priešas Katalikų lygoje, ne daugiau linkęs sėdėti trejus metus Navaros „akademijoje" kaip melstis šventajam Martynui Liuteriui.

Po įvairių intrigų, komiškų nuotykių ir gausybės išdeklamuotų sonetų (iš pjesės matyti, kad Šekspyrą tiesiog apsėdo sonetų manija) „abstinencijos" įžadai neišvengiamai sulaužomi, laimi heteroseksuali meilė. Bironas, kad ir nenoromis, stipriai įsimyli Rozaliną, Prancūzijos princesės palydos damą:

Palaidą mergą su švelniom blakstienom
Ir dviem dervos kukuliais ten, kur akys!
O, dievaži, jinai pasieks, ko geidžia,
Nors sergėtų ją Argas šimtaakis.
Ir man dėl jos taip dūsaut! Nemiegoti!
Maldauti jos![13]

13. Vertė A. Danielius.

Tamsiaplaukė gražuolė ir geismas, sumišęs su pasibjaurėjimu, – tokį pajus Troilas Kresidis. Ar Šekspyras čia reiškia savo mintis? „Romeo ir Džuljetoje“ taip pat yra Rozalina, ji nepasirodo, tik aprašyta, bet jos šlaunis virpa. Vėliau, komedijoje „Kaip jums patinka“, Rozalinda išgryninama iki tokios mergaitės, kuriai gali pajusti meilę, ne vien karštą geismą.

Daug kartų minima naktinė mokykla, o pedantas Holofernas (jį tikriausiai vaidino Juditos Šekspyr tėvas) laikomas išmintingojo Harioto[14] karikatūra. Keistuolis ispanas Armadas, tuščiagarbis, juokingas, melodramatiškas, įsimylėjęs padienę darbininkę, turbūt yra pats Rolis – toks, kokį jį norėjo matyti Sautamptonas, nes grafas Eseksas išmokė jį nekęsti to gabaus ir ambicingo žmogaus. Šekspyras šaudo ir į Džordžą Čapmeną, Nakties poetą, tamsų ir vingrų metafiziką, vadinusį naktį savo mylimąja ir bendravusį su dvasiomis. Jis, be abejo, Vilio varžovas, žmogus, liaupsinęs Sautamptoną kaip Narcizą, tuo tarpu Šekspyras pavaizdavo jį Adoniu. Štai Čapmenas viename iš sonetų:

Gal žodis jo, lyg burė išdidi
Skrendąs aistringai paskui tavo šlovę,
Sumanymus užsmaugė man širdy
Ir viltį net iš jos gelmių išrovė?

O gal jo išmintis, kuriai dievai
Tiek nemirtingų strofų padiktavo,

14. Hariotas (Thomas Harriot, 1560–1621) – anglų matematikas ir astronomas, Volterio Rolio mokytojas.

Mane prieš jį paklupdė taip lengvai
Ir pribloškė baisia galybe savo?

Ne, tai ne jis ir ne kilni dvasia,
Kuri pas jį nakčia draugingai lankos,
Pasėjo siaubą mano mintyse
Ir plunksną ištrenkė iš mano rankos.

Bet jeigu jo visa jėga – tavy,
Aš – baigtas, mano posmai – negyvi...[15]

Tikriausiai tai parašyta 1594 metais, kai Čapmenas išleido „Nakties šešėlį“. Jam tada buvo trisdešimt ketveri, o likę rašyti dar keturiasdešimt metų. Daugeliui jis žmogus, kurio balsas nuskambėjo garsiai ir drąsiai Homero vertimuose, tai jie paskatino Džoną Kitsą[16] sukurti pagiriamąjį sonetą. Tačiau jis buvo ir prityręs dramaturgas, ir poetas epikas, sugebėjęs užbaigti Marlou „Hero ir Leandrą“ ir sukurti savo paties sudėtingų veikalų. Juose jauti jėgą, kartais nenusileidžiančią Šekspyro jėgai:

Ne jums, pagautiems geismo sūkurių,
Ragauti iš Kastalijos taurių,
Išlaisvinančių dvasią nuo grandinių;
Neapsimeskit radę tą šaltinį.
Nakties tamsa – šešėlis jo gelmės,

15. 86 sonetas; vertė A. Churginas.
16. Džonas Kitsas (John Keats, 1795–1821) – anglų poetas, su Dž. G. Baironu ir P. B. Šeliu atstovavęs jaunesniosios kartos anglų romantikams.

Ir užgaida ten nieko nelaimės;
Tik protas nuskaidrėjusioms akims
Lengvai tą skraistę paslapties nuims.[17]

Tai iš „Nakties šešėlio". Minėdamas „Kastalijos taures"[18], Čapmenas, regis, baksteli Šekspyrui. Epigrafe prieš „Venerą ir Adonį" sakoma, kad auksaplaukis Apolonas atneša poetui *pocula Castalia*, sklidinas krištolinio įkvėpimo vandens. Tačiau turėdamas galvoje Šekspyro poemos geidulingumą, Čapmenas mano, kad šis poetas pernelyg kūniškas aukštoms materijoms. Pasalūniškas grybštelėjimas, bet ir Šekspyras mokėjo kandžiotis iš pasalų; jo sonetas irgi kelissyk baksteli Čapmenui.

Sonetuose atsispindi nelygi draugystė, kurią temdo ne tik pavydas poetui varžovui. Sutamptonas neilgai išlaikė moterų nekentėjo pozą: kaip pamatysime, Vilis iki ausų įsimylėjo juodbruvę moterį, o jaunesnis, gražesnis, kilmingesnis vyras ją paveržė. Bet pirma jam reikėjo pamėgti moteris, tad „Tuščios meilės pastangos" tebuvo tik teorinė pamoka, duota vyresnio draugo, nusimanančio meilėje. 1594 metų spalį pasirodė keista, niekieno nepasirašyta poema, vaizduojanti, iš visko sprendžiant, padaužišką meilės nuotykį, kuriame dalyvavo ir Šekspyras, ir jo globėjas. Ji pavadinta taip: „Vilobis, jo Avaiza arba tikras kuklios merginos ir doros bei ištikimos žmonos paveikslas." Veikėjas, vardu H. W., baisiai trokšta permiegoti su gražute mergina, jau ištekėjusia už smuklininko, ir eina pas „savo mielą draugą W. S." pra-

17. Vertė A. Danielius.
18. Kastalija – Apolono ir mūzų šaltinis Parnase, prie Delfų, simbolizuojantis poetinį įkvėpimą.

šyti patarimo, kaip pasiekti šį tikslą. Minimi „naujas aktorius" ir „senas vaidila", ir (keturiasdešimt trečiojoje giesmėje, parašytoje proza) sužinome, kad „ši komedija vos nepavirto į tragediją dėl silpnos ir bejėgės būklės, kurioje atsidūrė H. W." W. S. drąsina bičiulį, tačiau Avaiza kratosi jo.

Šios istorijos – nesvarbu, tikros ar išgalvotos – pagarsinimas buvo nemalonus Sautamptonui, jis turėjo pagalvoti apie savo padėtį ir apie nelygią bičiulystę su paprastu aktoriumi. Galbūt 1594 metų rudenį Vilis panoro nusimesti nors ir saldžią prijaukinto poeto gyvenimo kilminguose namuose naštą. Draugystė tęsis, nenutrūks ir protekcija, kad ir ne tokia artima, tačiau aktoriui-dramaturgui atėjo laikas toliau ieškoti savo kelio. 1594 metų gegužės mėnesį suėjo beveik dveji metai nuo to laiko, kai priverstinai buvo uždaryti teatrai ir vėl pradėta vaidinti „Rožėje". Pradėjo burtis naujos trupės. Nedas Elinas, prieš tarnybą lordui Streindžui tarnavęs lordui admirolui, sugrįžo į senąją trupę ir ją pertvarkė. Ferdinandas Stenlis, arba lordas Streindžas, 1593 metų rugsėjį paveldėjo Darbio grafo titulą, bet kitų metų balandį numirė – paslaptingai ir dideliuose skausmuose, kai kurių nuomone, dėl raganų kerų. Jo proteguojami aktoriai turėjo ieškotis naujo globėjo ir jį rado – Henrį Karį, lordą Hansdoną, lordą šambelioną. Galiausiai į sceną įžengia „Lordo šambeliono artistai" – didžiausia visų laikų aktorių trupė su didžiausiu visų laikų dramaturgu. 1594-ųjų spalį jie susirado teatrą, taip ir vadinamą – „Teatras", vieną iš dviejų, esančių Šordiče, ir, kai jis atsidarė, Vilis Šekspyras buvo su jais.

10

Meilužė

Nemažai trupinių iš Šekspyro gyvenimo pas aristokratus nubyrėjo į naująsias jo pjeses, ir ne vien tik sąmojai bei kalambūrai, žirgai, skalikai, plonyčiai šilkai ir auksiniai padėklai. Štai, pavyzdžiui, gana bjaurus kivirčas tarp Sautamptono draugų ir Sautamptono kaimynų. Draugai buvo broliai Danversai – seras Čarlzas ir seras Henris – sero Džono Danverso, kaimo didžiūno ir taikos teisėjo sūnūs. O kaimynai – tai seras Volteris Longas su broliu Henriu, kurių dvaras buvo netoli Sautamptono valdų Tičfilde. Pykosi tos dvi šeimos jau seniai, gal dar nuo Rožių karų, tačiau padėtis ypač pablogėjo 1594 metais, kai seras Džonas Danversas taikos teisme nubaudė vieną iš sero Volterio Longo tarnų už apiplėšimą. Seras Volteris išgelbėjo tarną nuo bausmės, todėl, pasiskundęs, kaip dera, Aukščiausiajam teismui, seras Džonas pasistengė, kad seras Volteris sėstų į Flito kalėjimą. Paskui, norėdamas jį gerai pamokyti, nuteisė dar vieną sero Volterio tarną, apkaltintą žmogžudyste. Išėjęs iš kalėjimo, seras Volteris su broliu sukurstė keletą peštynių tarp savo ir sero Džono šalininkų, per kurias vienas tarnas buvo užmuštas, kitas sunkiai sužeistas.

Bet Longams rūpėjo ne tarnai, o pati Danversų šeima. Henris rašė įžeidžiančius laiškus serui Čarlzui, vadindamas jį melagiu,

kvailiu, šunyčiu ir vaikėzu ir žadėdamas duoti lazdų per pliką užpakalį. Seras Čarlzas labai supyko. Lydimas brolio ir keleto vyrų, jis įėjo į Koseno užeigos namus, kur seras Volteris pietavo su keliais kilmingais draugais, ir trenkė Henriui du kartus su vėzdu. Henris išsitraukė kardą ir sužeidė serą Čarlzą. Seras Henris Danversas išsitraukė pistoletą ir šovė į savo bendravardį priešą, kuris išvirto ir netrukus mirė. Broliai Danversai pabėgo ir rado prieglobstį pas grafą Sautamptoną, o šis, nepaisydamas išduotų orderių jų areštui, padėjo jiems paspukti į Prancūziją.

Šekspyras suprato, kokia tai dėkinga medžiaga dramai, tačiau jam magėjo nukelti ją į senesnius laikus. Jam patiko antika, egzotika, jis nemėgo vaizduoti gyvenamojo laiko tiesiogiai – tą paliko naujajai satyrinei mokyklai – ir jo mintys dar labiau stulbina savo aktualumu, kai jos švysteli iš prasimanytos praeities. Danversų ir Longų kivirčas įkvėpė jį sukurti tragediją apie „užsidegusias pykčiu nauju“ dvi šeimas Veronoje ir lemtingą vienos šeimos jaunikaičio meilę mergaitei iš kitos. Tai buvo sena ir gerai žinoma istorija. Paskutinį kartą angliškomis eilėmis ji buvo išguldyta eiliakalio, vardu Arturo Bruko, dveji metai prieš gimstant Šekspyrui. Paakintas Danversų ir Longų bylos, Šekspyras pabandė kurti naujovišką tragediją – itališką, bet ne Senekos, o tokią, kurios kalba spalvų skaistumu pranoks ką tik pralieto kraujo spalvą.

Įdomu pažymėti, kad trys pjesės – „Du veroniečiai“, „Romeo ir Džuljeta“ ir „Venecijos pirklys“ – buvo parašytos beveik viena po kitos tuo metu, kai poetas tarnavo Sautamptonui arba netrukus po to, ir kad visų trijų veiksmas vyksta aplink Veneciją. „Tuščios meilės pastangose“ Holofernas staiga nei iš šio, nei iš to pamini Veneciją ir deklamuoja:

Venetia, Venetia,
Chi non ti vede, non ti pretia[1].

Norint įvertinti „Venetia", kuri Šekspyrui reiškė Veneciją ir už septyniasdešimt mylių esančią Veroną, reikėjo jas pamatyti. Gal Sautamptonas buvo Šekspyrą ten nusivežęs? O gal Florijas jam tiek daug pripasakojo apie ją (netgi nupiešė Didįjį kanalą ir tikslią Rialto tilto vietą), kad jis pasijuto pažįstantis ją, nors ir nebuvęs?

Šekspyras turbūt suprato, kad „Du veroniečiai" scenoje neturės pasisekimo. Jis mėgino kurti viešajam teatrui taip, kaip kūrė Sautamptono namiškiams, tai yra rašyti pjesę, perkrautą sąmojų, pompastiškų frazių, kalambūrų, romantiškos meilės, jaunų aristokratų varžybų, ir apgyvendinti jos veikėjus krašte, kur siaučia aistros, plieskia saulė, žaižaruoja kardai. Viešajam teatrui tokia pjesė tiktų, jeigu turėtų įtikinantį siužetą ir įdomius veikėjus, bet nei to, nei kito „Dviejuose veroniečiuose" nėra. Šiandien pjesė mėgstama dėl dviejų dalykų – dainos „Kas Silvija?" (nors ją daugiau išpopuliarino Šubertas nei Šekspyras) ir tarno Lanso, išties angliškai atsidavusio savo nusususiam ciuckiui Krabui. Lanso šeimininkas Protėjas pačiu savo vardu[2] išreiškia būdo ir jausmų nepastovumą, visiškai priešingą tai paprastai ištikimybei. Tai labai būdingas Šekspyrui kontrastas.

Tie du ponaičiai neverti Veronos, o miestas prašyte prašėsi įamžinamas, taigi atsirado „Romeo ir Džuljeta", pjesė, padariusi Veroną, ko gero, svarbesne, nei ji iš tikrųjų buvo: jeigu šian-

1. „Venecija, Venecija, kas tavęs nematė – negali įvertinti" (*it.*).
2. Protėjas – graikų mitologijoje jūrų dievas, turėjęs pranašavimo ir pasikeitimo dovaną.

dien koks užsienietis aplanko Veroną, tai daugiausia dėl to, kad Šekspyras parašė „Romeo ir Džuljetą". Nėra reikalo kalbėti apie šios, pačios pirmosios romantinės tragedijos privalumus. Meistro plunksnos verta pirmoji scena, parašyta šnekamąja proza, visomis scenos galimybėmis atskleidžiamas priešiškų šeimų konfliktas, greita pagrindinių veikėjų charakteristika mums iš karto parodo, kad galime tikėtis puikios pramogos. Galbūt Šekspyras vartoja pernelyg daug žodžių, bet tie žodžiai pritvinkę lyrinės energijos kaip Merkucijaus monologe apie karalienę Meb (jį kurdamas Šekspyras tikriausiai jau galvojo apie „Vasarvidžio nakties sapną"). O atsvara jiems – kasdieniška Džuljetos auklės kalba. Nuostabu, kad tokiam audringam veiksmui nė kiek nekliudo gausūs statiškos lyrikos intarpai, pavyzdžiui, choro sonetai, ir kad dvieiliais surimuoti fra Lorenco pamokslai ne tik neįkyri, bet leidžia pailsėti, tai tarsi *canto fermo*[3], jungianti visas kontrapunkto melodijas. Šekspyrui buvo trisdešimt, gal trisdešimt vieni, kai rašė šią pjesę, ir jis nebebuvo jaunas, tačiau iš visų literatūros veikalų šis geriausiai įamžina jaunos meilės karštį ir jaunatvės energiją.

Jeigu šiai pjesei pradžią davė nuožmi neapykanta tarp dviejų šeimų, gerai pažįstamų Sautamptonui, tai galima manyti, kad „Venecijos pirklį" pagimdė visuotinesnio pobūdžio neapykanta, tiesiogiai Sautamptono nelietusi. 1594 metų pavasarį grafas Eseksas, Sautamptono požiūriu, vargu ar galėjęs klysti, viešai apkaltino daktarą Roderigą Lopezą, Portugalijos žydą ir rūmų

3. *Canto fermo* (*it.*) arba *cantus firmus* (*lot.*) – pagrindinė (dažniausiai grigališkojo choralo) melodija, imama kompozicijos pagrindu, prie kurios sukuriami kiti balsai.

gydytoją, susimokius su ispanų agentais nunuodyti karalienę. Šis kaltinimas buvo grynai asmeninės neapykantos ir nesantaikos išdava. Lopezas turėjo gerus ryšius su Portugalija, o kadangi Portugalija visai greta Ispanijos, tai slaptosios tarnybos vadovas Volsingamas panaudojo Lopezą kaip labai patikimą agentą perduoti ir gauti informacijai iš anglų šnipų Iberijos pusiasalyje. Volsingamui mirus 1590 metais, Lopezo paslaugomis ėmė naudotis Eseksas. Pastarajam atrodė, kad jis geriausiai įsiteiksiąs karalienei, perduodamas jai kaip asmeninę dovaną gautas iš Ispanijos per Portugaliją žinių nuotrupas. Bet Lopezas, būdamas lojalesnis karalienei nei Eseksui, savo informaciją pirmiau perduodavo jai. Kai Eseksas spindėdamas prisiartindavo prie sosto su šviežiausiomis naujienomis iš Iberijos, karalienė galėdavo jam pranešti, kad jas jau žinanti. Eseksas ėmė nekęsti Lopezo už tą dvigubą žaidimą ir nusprendė atkeršyti.

Proga pasitaikė, kai vienas žmogus, vardu Tinokas, prisipažino, kad jis kartu su kitu vyriškiu, vardu Ferara, buvo atsiųstas į Angliją įkalbėti Lopezą dirbti ispanams ir kad Lopezas sutikimo ženklan priėmęs brangakmenį iš Ispanijos karaliaus. Lopezas buvo suimtas ir ištardytas, tačiau nors visi jo asmeniniai popieriai buvo stropiai perversti, jokių kaltės įrodymų nerasta. Dabar karalienė apkaltino Eseksą piktais kėslais ir gėdingai išvijo iš rūmų. Eseksas įsiuto ir per 1593–1594 metų žiemą surinko tokių patikimų įrodymų prieš Lopezą, kad generalinis prokuroras turėjo jam iškelti bylą. Lopezas buvo oficialiai teisiamas rotušėje 1594 metų vasario pabaigoje, ir prisiekusieji, skatinami antisemitinių nuotaikų ne mažiau kaip pateiktų įrodymų, pripažino jį kaltu ruošus sąmokslą prieš karalienę. Jis drauge su Ti-

noku ir Ferara buvo nuteistas mirti pakariant ir ketvirčiuojant Taiberne. Nuosprendžio vykdymas buvo kiek atidėtas, mat karalienė vis dar abejojo dėl savo beždžionėlės, kaip ji vadino Lopezą, kaltumo, ir viešą pasismaginimą trigubomis smaugynėmis teko nukelti į birželį.

Galima įsivaizduoti, kaip Sautamptonas berniokiškai džiaugėsi grafo Esekso pergale prieš karalienės ir savo priešą. Šitoks džiaugsmas Šekspyrui turėjo būti labai nemalonus. Juk šios pasibjaurėtinos aferos akstinas buvo ne tiek ištikimybė monarchei, kiek asmeninis kerštas. Egzekucijos žiaurumą dar labiau pabrėžė visuotinis juokas, nuaidėjęs tuomet, kai Lopezas su virve ant kaklo, budelio peiliui blykčiojant saulėje, prisiekė, kad myli karalienę ne mažiau kaip Jėzų Kristų – dviprasmiški žodžiai žydo lūpose. Tą gražią birželio dieną tarp skerdynių žiūrovų regime ir Eseksą su kompanija. Aplinkui grūdasi, šaukia ir kvatoja miestelėnai, ant pečių vaikai čiulpia cukatas – tikra šventė, niekas nedirba. Norisi tikėti, kad Šekspyro ten nebuvo. Vis dėlto jis nepasidygėjo išnaudoti visuotinio pasipiktinimo žydais ir parašyti pjesę, kur žydas – niekšas, tiesa, ne išdavikas, bet lupikas. Barabas „Maltos žyde“ yra makiaveliška pabaisa, o Šailokas nori tik to, kas jam priklauso pagal įstatymą – svaro mėsos iš gyvo kūno[4].

Mūsų amžiui aišku, kad Šailokas, priešingai kanonams, pagal kuriuos rašė Šekspyras, nėra visiškai atstumiantis herojus, tačiau Elžbietos laikų žiūrovai matė tik storanosį palūkininką taukuotu kaptonu. Teismui pasibaigus, Šailokas tyliai išeina,

4. Anglų kalboje frazė *pound of flesh* reiškia ir svarą mėsos, ir tikslų pinigų kiekį, priklausantį pagal įstatymą.

sakydamas, kad blogai jaučiasi, jis išnyksta, prislėgtas ir pažemintas. Jis – ne Barabas, jis nesimėgauja griausmingais ir kupinais paniekos prakeiksmais. Jis tikroviškas ir panašesnis į Šekspyrą nei Šekspyras į tos nepakenčiamos ir nepakenčiančios Venecijos davatkiškus krikščionis. Šekspyras nesigėdijo uždirbinėti pinigus ir nemanė, kad dideli procentai – tai blogai, kai juos moki ne pats. Svaras mėsos iš kūno – tai, žinoma, jau per daug, tačiau mūsų siaubas kiek išblėsta, kai suvokiame, kad Šekspyro pjesė turi dvi plotmes – viena jų negali būti tragiška, kadangi niekas nemiršta, taigi yra komiška, nors juokų čia nėra, tik keistas lyriško antisemitizmo prieskonis; kita – alegorinė, kur simboliai svarbesni nei veikėjai. Tai pjesė apie kūną ir auksą. Kūnas gyvas, ir meilės muzika gali jį pakylėti virš žemėm užpiltų trūnėsių; auksas negyvas, tačiau jis daugina neapykantą kaip vikšrus. Kūno nepasversi kaip aukso, o meilei, kaip pamato Porcijos jaunikiai, nenustatysi kainos kaip brangiajam metalui. Auksas susigrąžina gerą vardą, kai iš jo nukalamas žiedas, vedybų simbolis, tuomet ir dangui negėda pasidabinti aukso skrituliais. Siužeto požiūriu, penktasis veiksmas nereikalingas, alegorijos požiūriu, jis užbaigia poetišką mintį.

„Romeo ir Džuljetoje“ nenustygstantis Merkucijus ima fantazuoti fėjų tema. Šekspyras atranda savyje liaudies fantazijos gyslelę, kuriai pasireikšti reikia daugiau erdvės nei jos yra puikiame, bet atsitiktiniame fragmente. Ketvirtojoje šios grupės pjesėje, komedijoje „Vasarvidžio nakties sapnas“, aiškiai ketinama pašlovinti vedybas. Komedijose dabar svarbiausia bus įsimylėjėlių vaidai. Tačiau vedybų pjesėje motyvuoti tokius vaidus atšalusiais pačių įsimylėjėlių jausmais ar kitokiais žmogiškais veiks-

niais būtų neatsargu, todėl Šekspyras sugalvoja fėjas. Nuo sero Džeimso Bario ir Inidos Blaiton[5] laikų fėjos sumenko ir sugležnėjo, bet Vilio Vorikšyre jos buvo šiurkščios ir pavojingos, tarp jų nebuvo Skambalėlio[6]. Jos panėšėjo veikiau į demonus nei į statulėles su baletiniais bateliais ir nors iš esmės nebuvo piktavalės, tačiau, teologiniu pasakymu, tai nelabos jėgos. Tai pagonių dievai, paversti miško dvasiomis. Kalboje, duotoje joms Šekspyro, jokių gležnumų nėra nė kvapo.

Nėra abejonės, kad „Vasarvidžio nakties sapnas“ – pjesė, parašyta svarbių jungtuvių proga. Kieno gi tai jungtuvės? 1595 metų sausio 26 dieną „Lordo šambeliono artistams“ buvo liepta vaidinti per vestuves Grinidže, dalyvaujant karalienei ir visam dvarui. Jaunasis buvo grafas Darbis, ankstesnio lordo šambeliono aktorių globėjo sūnus; jaunoji... apie ją pakalbėsime kiek vėliau. Labai galimas daiktas, kad šia proga buvo vaidinamas „Vasarvidžio nakties sapnas“ – tai pjesė, kurią lengva greitai surepetuoti (rūmams pakvietus parodyti naują pjesę, retai kada likdavo pakankamai laiko repeticijoms), kadangi ji sudaryta iš atskirų dalių – įsimylėjėlių, fėjų, amatininkų scenų – kurias repetuoti galima atskirai. Pjesėje buvo viskas, išskyrus Mendelsono muziką, tačiau su laiku ir tas trūkumas ištaisytas. Ji puikiai tiko atskleisti įvairialypiams lordo šambeliono artistų talentams. Nors joje nebuvo tragedijai būdingos retorikos, ją atstojo nė kiek ne prastesnė tragedijos parodija.

5. Džeimsas Baris (James Barrie, 1860–1937) – škotų rašytojas, parašęs simbolinių fantastinių dramų ir populiarių knygų vaikams seriją apie Piterį Paną; Inida Blaiton (Enid Blyton, 1895–1968) – populiari anglų vaikų rašytoja.
6. Fėja iš „Piterio Pano“.

Šių vestuvių jaunoji – ledi Elžbieta Verė, ta pati panelė, kurią buvo atsisakęs vesti Sautamptonas. Nusivylęs lordas Berlis atsižadėjo savo užmačios ir palaimino santuoką, kurioje nebuvo besispyriojančių partnerių. Tačiau įpykęs ant savo globotinio už kietasprandiškumą, jis jam uždėjo penkių tūkstančių svarų baudą, šitaip įvertindamas ledi Elžbietos apviltus jausmus, tarsi tai būtų brangusis metalas. Jei jis ir buvo matęs „Venecijos pirklį", tai nesuvokė gilesnės jo prasmės. Reikia manyti, kad anūkei laimingai ištekėjus už lordo Darbio, jis panaikino pabaudą.

O jeigu taip, tai buvo palanki proga Šekspyrui prašyti pinigų iš savo globėjo ir draugo. Yra tradicinė nuomonė, kad Sautamptonas jam davė – ne paskolino – tūkstantį svarų, tiems laikams tai dideli pinigai. „Lordo šambeliono artistų" trupei susikūrus akciniu pagrindu, Šekspyrui reikėjo kapitalo, o jo parūpinti galėjo Sautamptonas. Duotoji suma, jeigu išvis ji buvo duota, gal siekė tik šimtą svarų – vienos akcijos kainą, tačiau tūkstantis svarų dažniausiai minimas dėl to, kad paskutinėje antrosios „Henriko IV" dalies scenoje Falstafas sako savo draugui, nežymiam kaimo teisėjėliui Šalou: „Pone Šalou, aš jums skolingas tūkstantį svarų." Jeigu tokia suma galėjo disponuoti Šalou, tai ką jau kalbėti apie Sautamptoną. O jeigu Šekspyrui nereikėjo grąžinti tų pinigų, tai vien dėl to, kad Sautamptonas mainais gavo svarą gyvos mėsos.

Tiktai atsidarius teatrui Šordiče, baigėsi ilga Šekspyro pameistrystė ir prasidėjo tikro dramaturgo kelias. Tai buvo geras teatras, jį pastatė Džeimsas Berbedžas, kuris pradėjęs gyvenimą kaip ir Meilutis staliumi, pasidarė nepaprastu aktoriumi ir netgi vadovavo „Grafo Lesterio artistams", kai Šekspyras buvo dar kūdikis. 1576 metais Berbedžas įsigijo žemės Šordiče – dykvietę,

pilną piktžolių, kaulų ir šunų išmatų. Žemės savininkas Džailzas Elinas – ne giminė Nedui – išnuomojo ją dvidešimt vieniems metams ir davė suprasti, kad nedarys kliūčių nuomos sutarčiai atnaujinti. Išvalytame ir išlygintame sklype Berbedžas pastatė tikrai puikų teatrą, paprašęs jo statybą finansuoti savo svainį, turtingą bakalėjininką Džoną Breiną. Šis pastatas tapo patogiais namais „Lordo šambeliono artistams", vadovaujamiems paties Džeimso Berbedžo sūnaus Ričardo.

Dikas Berbedžas, trejais metais jaunesnis už Šekspyrą, aktoriaus meno mokėsi iš Nedo Elino. Elinas ir anksčiau, ir tada tebebuvo puikus aktorius, tačiau jo diapazonas nesiekė toliau sunkios retorikos, jam trūko humoro ir romantiško subtilumo, reikalingo vaidinant naujus itališkos kilmės įsimylėjėlių vaidmenis. Jeigu Berbedžas vaidino Metmens vaidmenį „Vasarvidžio nakties sapne", o tikriausiai taip ir buvo, tai Piramo ir Tisbės interliudijoje turėjo progą parodijuoti Elino manierą ir vienu atokvėpiu parodyti visus jo trūkumus:

Niūri nakties, pajuodus tamsoje!
Kur nėr dienos – naktis ten ištisai.
O tu, naktie! Deja, deja, deja!
Užmiršo Tisbė pažadus visai.[7]

Deklamavo turbūt kaip Elinas, vaidindamas Jeronimą „Ispaniškoje tragedijoje". Pasižymėdamas plačiu emociniu diapazonu ir nemažu fiziniu lankstumu, Berbedžas, be to, puikiai suprato vizualines naujosios dramos galimybes, taip pat realistinio grimo

7. Vertė Antanas Miškinis.

reikšmę. Jis ne tik vaidino, bet ir tapė portretus. Jam ir jo draugams dabar reikėjo tik repertuaro ir reikėjo tuoj pat. Šekspyras, įsikūręs naujame būste netoli teatro – Bišopsgeito kvartale, šv. Elenos parapijoje – apsiėmė jį parūpinti.

Vis dėlto jis negalėjo skirti viso savo dėmesio „Lordo šambeliono artistų" poreikiams, kadangi maždaug tuo metu buvo iki ausų įsimylėjęs. Stratfordo Ana buvo užmiršta, o jei atsimenama, tai su kaltės pojūčiu; jo jausmai nukrypo į išsilavinusią moterį, mokančią skambinti klavesinu:

Kai tu, manoji muzika, lieti
Lengvučiais pirštais klusnų klavesiną
Ir liejasi melodija saldi,
Kuri man sielos ilgesį malšina,

Aš klavišus dainuojančius stebiu,
O gilumoj širdies pavydas knieti:
Kodėl gi tavo rankų nuostabių
Aš negaliu kaip jie paglamonėti?

Ak, jei man būtų laimė suteikta
Pajusti švelnų žaismą tavo pirštų
Ir su klavišais pasikeist vieta, –
Aš pagalvočiau, jog iš džiaugsmo mirštu...

Bet jeigu jiems paskyrei tu rankas,
Bent lūpomis paguosk mane kol kas![8]

8. 128 sonetas; vertė A. Churginas.

Šis sugebėjimas, labai gražiai Šekspyro aprašytas, pakiša mintį, kad mylimoji buvo iš kokio aukštesnio luomo, gal rūmų gražuolė arba aukštos klasės kurtizanė su geišos įgūdžiais. Ji labai tamsi, o tuo metu nei tamsi oda, nei plaukai, nei akys nebuvo madingos, tačiau poetas tirpsta jos tamsybėje: „...Tuomet sakyčiau drąsiai visada, kad grožio saulė būna tik juoda!“ Viename sonete šis garbstymas gerokai nuosaikesnis, ir Vilis žvelgia į mylimąją kur kas aiškesnėmis akimis, negu pritiktų įsimylėjusiam:

Jos akys man kaip saulė neatrodo;
Jos lūpos – ne koralai; su sniegu
Bijočiau aš palyginti jos odą,
Raizgius ir juodus plaukus – su šilku.

Brangioji mano – ne puošnus bijūnas
(Veidų nemaža gražesnių mačiau),
Jos kūnas toks, kaip ir kiekvienas kūnas,
Ir kvepia ji už rožę daug prasčiau.

Ji prašmatniai kalbėti nesistengia,
Nėr muzikos jos balso šiurkštume.
Galbūt dangaus dievaitės oru žengia,
O mano meilė vaikščioja žeme.

Bet man brangesnė grožio jos dalelė
Už visa, ką kiti padangėn kelia...[9]

9. 130 sonetas; vertė A. Churginas.

Šekspyras čia griežtai atmeta romantiškas hiperboles, būdingas daugeliui meilės eilėraščių, nors patsai pasilieka teisę į hiperbolizavimą, iškrypėliškai girdamas vyro grožį. Tai nuoširdus eilėraštis, tik sunku įsivaizduoti, kad kokia nors moteris juo pasidžiaugtų. Jeigu Šekspyro mylimajai patiko toks atvirumas (raizgūs plaukai ir prastas kvapas), tai ji, matyt, turėjo labai savotišką humoro jausmą. O gal buvo išauklėta taip, kad nepripažino jokių meninių poeto liaupsių. Lengviau patikėti, kad šį sonetą Šekspyras skiria ne jo herojei, o pernelyg girianiam savo meilę jaunuoliui: matęs pasaulio vyras moko nepatyrusį berniuką.

Kas gi buvo ta „Tamsioji dama“? Siūlyta nemaža kandidačių arba, tiksliau sakant, negridžių. Pirmiausia reikia nutarti, ar ji turėjo tik juodus plaukus ir akis, o kitais atžvilgiais buvo „blyškiaveidė palaidūnė“ kaip Birono karštoje kalboje, ar buvo visa juoda, tai yra juosva, rusva ar kavinė. Kad Klarkenvelo viešnamiuose, visai netoli Šekspyro gyvenamosios vietos, buvo tamsiaodžių moterų, aiškiai matyti iš įvairių to meto užuominų – „Venecijos pirklyje“ Gobai, *pere et fils*[10], kalbasi apie maurę; Denisas Edvardsas laiške Tomui Lankfordui prašo jį „surasti mano negrę: ji tikrai Klarkenvele, Ternbulo gatvėje, dano alinėje; „Negrė Lusi, Klarkenvelo abatė“, suvaidinta su „vienuolių choru“ per Kalėdų linksmybes 1594 metais Grėjaus teismo mokykloje. Šekspyro pjesėse tamsių odų netrūksta – nuo Aarono iki Kleopatros; beje, Otelo visuomeninė padėtis rodo, kad, nepaisant paplitusio antisemitizmo, tais laikais nebuvo jokių rasi-

10. *Pere et fils* (*pranc.*) – tėvas ir sūnus; čia autorius klysta – apie maurę kalbasi Lančelotas Gobas su Lorencu.

nių prietarų. Gal Šekspyro simpatija tamsiai odai nelaikytina poeto keistybe, nors pirmąkart su ja susidūrė tikriausiai iš poetiško smalsumo.

Triste post coitum[11] sonetas, prasidedantis žodžiais „Nei gėdos, nei garbės, nei duoto žodžio nepaiso įsisiautę geiduliai", duoda pagrindo manyti, kad aistros protrūkiai, kuriuos patyrė Šekspyras su savo „Tamsiąja dama", buvo grynai kūniški ir labai audringi. Tai patvirtintų ir po to sekusio atoslūgio jėga. Nežinau didesnio pasišlykštėjimo už tą, kurį išreiškia frazė *had, having, and in quest to have*[12]; poetas, rodos, girdi save tankiai alsuojant kaip kokį šunį, besivaikantį įsiaistrinusią kalę. Tai buvo ne meilė, o fizinis geismas, moteris čia bevardė, ji tik gamtiško malonumo ir atgailos įrankis. Kai poeto draugas paveržė ją iš poeto, jis atėmė iš jo prekę – svarą ar daugel svarų gyvos mėsos. Papozavęs viengungiu ir paflirtavęs su homoseksualais, jis užsigeidė moters apskritai, o ne konkrečios meilužės ar panelės. Reikalas, man regis, buvo nešvarus, o už scenos girdėti monetų žvangėjimas.

Tie, kuriems „Tamsioji dama" baltaodė, iš visų pretendenčių išskiria Meri Fiton. Meri, arba Mal Fiton, buvo karalienės dama. Žinodamas, kas gali nutikti netgi aukšto luomo vyrui, pabandžiusiam įsisukti tarp tų pavydžiai saugomų gražuolių, Šekspyras, matyt, labai saugojosi. Bet jeigu sonetų draugas ir globėjas yra ponas W. H., o ponas W. H. – niekas kitas, tik Viljamas Herbertas, Herbertas ją suvedžiojo. 1601 metais Mal netgi

11. *Triste post coitum* (*pranc.*) – liūdnas po lytinio akto.
12. Šios 129 soneto eilutės vertimas į lietuvių kalbą („Jam tiek dar malonumų prieš akis") neperduoda trūkčiojančio originalo ritmo.

pagimdė Herbertui sūnų, gyvenusį labai trumpai. Vadinasi, yra ir meilužė, ir draugas, abudu išdavę poetą. Bet, mano nuomone, abi atribucijos klaidingos.

Jeigu Šekspyrui taip patiko Mal Fiton – iš visko sprendžiant, koketiška išdykėlė, vargu ar džiuginusi vargšą poetą savo kūno lobiais, nes negalėjo iš to turėti jokios naudos – tai jis tikriausiai ją prisimintų tik su liūdnu ir vis dar geismingu kartėliu. Jis nesišaipytų iš jos ir nesityčiotų. Tuo tarpu „Dvyliktojoje naktyje", vaidintoje rūmuose per užsitraukusios negarbę Mal nėštumą, randame šaipūnišką patyčią, už kurią galime atleisti Šekspyrui tik tuo atveju, jeigu laikysime jį profesionaliu dramaturgu, panaudojusiu rūmų apkalbas prajuokinti jas žinantiems žiūrovams ir neturėjusiu nieko bendro su apkalbėtais asmenimis. Seras Endrus Egiučikas giriasi savo gebėjimais šokyje, o seras Tobis Belčas sako: „Kam tokius talentus slepi? Kam jie laikomi po uždanga? Negi jie bijo dulkių kaip gražuolės Mal paveikslas?" Dr. Hotsonas knygoje „Dvyliktosios nakties" premjera" įtikinėja, kad gražiąją Mal čia primena ne vien atsitiktinis sarkazmas. Jis teigia, kad Malvolijus, melancholiškasis Olivijos prievaizdas, yra karalienės majordomo sero Viljamo Noliso karikatūra, mat šis, nors senyvo amžiaus ir vedęs, juokino visus asistuodamas Mal. Pats vardas aiškiai rodo jo ištvirkimą: *Mall voglio* – noriu Mal. Jei Šekspyras būtų kentęs dėl Mal, vargu ar būtų norėjęs susikrauti humoro kapitalą iš kito kančių.

Geriausiai telieka „Tamsioji dama" bevardė arba mozaika iš daugelio vardų. Šekspyras ilgai gyveno Londone, todėl tikrai neapsiribojo vienais meilės ryšiais. Sonetuose randame niekad nesenstančias tiesas apie kai kuriuos vyrams puikiai žinomus daly-

kus – maniakišką pakvaišimą dėl moters kūno, pasibjaurėjimą, išsiskyrimo skausmą, liūdesį dėl kito išdavystės. Šekspyras – tai ne Džonas Kitsas, aimanuojantis dėl Fani Bron, tai realistas, suvokiantis dvilypiškumą, juodosios ir baltosios dvasių kovą ir nenumaldomą pirmykštės tamsos trauką, gyvą visose moteryse – ir baltose, ir juodose.

II

Bajoras

Riaušės Sityje. Daužomos galvos Bilingzgite. Paskelbta karo padėtis. Pameistriai kariami, velkami ir ketvirčiuojami Tauer Hile[1].

Tai buvo 1595 metų vasara, o pagrindinė riaušių priežastis – aukštos kainos. Nesant visuomeniškai nusiteikusių studentų – šių dienų protesto specialistų – demonstruoti liejant kraują tekdavo pameistriams. Jie mušė kiaušinių ir sviesto pardavėjas už dvigubas ir dar didesnes kainas. Kiaušiniai po pensą, sviestas – septyni pensai už svarą – šito pakęsti neįmanoma, tad sviestas tepamas ant grindinio, o kiaušiniai naudojami kaip pirmieji šoviniai. Jauniems visada patikdavo dėl ko nors pykti, tačiau vyresnieji ne visada būdavo tolerantiški. Mums atrodo, kad žudyti jaunus berniokus nusikaltimo vietoje pernelyg žiauru, tačiau šitokia buvo geroji, senoji Anglija. Aišku, teatrai, kur dažnai rinkdavosi pameistriai, buvo uždaryti, ir „Lordo šambeliono artistai“ sėdėjo be darbo mažiausiai porą mėnesių.

Teatre Šekspyras buvo įamžinęs, gan ištęstai ir gan gražiai, pragaištingą praėjusių metų vasarą ir rudenį. Titanija visą kaltę suvertė vaidams tarp jos ir vyro Oberono: tai ne stichinė nelai-

1. Tauer Hilas – aikštė Londone, prie Tauerio, kur buvo vykdomos mirties bausmės Tauerio kaliniams.

mė, o nelabų dvasių darbas. Dabar Anglija kentėjo dėl nederliaus ir snukio ir nagų ligos. Nesunku įsivaizduoti, kad Šekspyras kaip ir kiti maži kapitalistai numatė grūdų trūkumą Londone ir buvo nusipirkęs kokį bušelį[2]. Pigiai pirkdamas ir brangiai parduodamas, gali garbingai užsidirbti pinigų.

Šią tautos nelaimę dar padidino žinia, kad ispanai pasistatė naują ir didesnę armadą ir kad Dreikas su Hokinsu visai ne laiku išsirengė į kelionę, kaip pasirodė, paskutinę. Laikai buvo baisūs, ir astrologų nedžiugino tas faktas, kad karalienei turėjo prasidėti didysis klimaksas. 1595 metų rugsėjo septintą ji pradėjo šešiasdešimt trečiuosius gyvenimo metus. Šešiasdešimt trys tai devyni kart septyni – labai reikšmingas ir grėsmingas skaičių derinys. 1588-aisiais, anos armados metais mistiniai skaičiai buvo devynetas ir šešetas – šešetas ne toks klastingas kaip septynetas, tačiau irgi pavojingas. Menka paguoda, kad 1588-ieji baigėsi šlovingai, paneigę liūdnus ženklus ir pranašavimus; antrą kartą Anglijai taip nepasiseks, kai aplinkui tiek nuodėmių, pasipūtimo ir išdavysčių.

Kalbant apie galimas išdavystes, atėjo pats laikas pažvelgti į Vilio globėjo didvyrį grafą Eseksą, Robertą Deveruksą, kadaise karalienei mielą gražuolėlį Robiną, o dabar, kaip žmonės kalbėjo, ne Robiną lovos draugą, bet Robiną blogą draugą[3]. „O Robinas tegu atsiprašys“, – šypteli Pakas „Vasarvidžio nakties sapno“ pabaigoje[4], tačiau Robinas vis negalėjo užmiršti, kad

2. Bušelis – anglų saikas (apie 36,4 l).
3. Anglų kalboje žodžiai lova (*bed*) ir blogas (*bad*) skamba panašiai.
4. Lietuviškame vertime šios eilutės nėra, nes versta iš rusiško pjesės vertimo, kur ji praleista.

karalienė jį pažemino per to Lopezo bylą. Jis kalbėjo, kad valdovė, kuri, laikydamasi romantiškų meilės dvaro tradicijų, padarė visus dvariškius garbintojais, o kai kuriuos labiau nei kitus, ir kitados buvo užvaldžiusi visą jo širdį, dabar nuseno ir nieko nebesugeba. 1595 metų lapkritį, per trisdešimt septintąsias karalienės įžengimo į sostą metines, jai į rankas pakliuvo knyga, pavadinta „Pokalbis dėl Anglijos karūnos įpėdinio". Jos autorius Doulmenas labai neatsargiai paskyrė šį kūrinį grafui Eseksui, ir karalienė panūdo sužinoti, koks ryšys yra tarp temos ir dedikacijos objekto. Nežinia, ką Eseksas atsakė, tačiau laikinai neteko karalienės malonės.

Vėl iškilusi katalikybės grėsmė iš užsienio vertė daugelį ištikimų pavaldinių rūpintis padėtimi namie. Dvasininkai nuolat kartojo, kad karalienė sena. Šv. Dovydo katedros vyskupas, sakydamas pamokslą karalienės akivaizdoje, kvailokai priminė jai, kad ji tokio amžiaus, kai silpsta pojūčiai, mažėja jėgos ir senka kūno galios. Jeigu ji staiga mirtų, kas visiškai galima, ji paliktų įpėdinystės klausimą atvirą, nes dar neaišku, ar Škotijos Jokūbo VI kandidatūra priimtina visiems valstybės sluoksniams. Tiesą sakant, ji lyg ir neakivaizdiniu būdu rengė Jokūbą paveldėti sostą, bet bijojo, kad kas nors jos pasirinkimo nesužinotų. Priešai katalikai galėjo nužudyti jį prieš įžengiant į sostą ir sukelti krašte naudingą jiems suirutę. Taigi kalbos nesiliovė, nesibaigė ir žmonių nuogąstavimai, nors pati karalienė darė viską, kad jie nepasitvirtintų.

Kad Elžbietą nuverstų nuo sosto koks garbės ištroškęs jos pavaldinys protestantas, matyt, niekas nesitikėjo, kitaip Šekspyras nebūtų parašęs ir pastatęs tuo metu „Ričardo II". Vis dėlto pjesė priminė tiems, kuriems tai rūpėjo, kad nuvertimas – ne pir-

miena, kad 1599 metais sukaks antras šimtmetis nuo to laiko, kai Henrikas Bolingbrokas užgrobė valdžią. Šekspyras, labiau susirūpinęs savo reikalais nei valstybiniais, vien dirbo savo darbą. Po komedijų, kurių veiksmas vyksta Venecijoje ar graikiško Vorikšyro fėjų šalyje, atėjo laikas tęsti draminę Rožių karų epopėją. Jis buvo parašęs pabaigą, dabar reikėjo rašyti pradžią, parodyti, kad konfliktas tarp Jorkų ir Lankasterių – tai prakeiksmas, užtrauktas vieno žmogaus nuodėmės, tokios nuodėmės, kurios neišpirks jokios kelionės į Šventąją žemę. Kaip ir Edipas, Henrikas IV atnešė nelaimes ir mirtį savo tautai per pirminį blogį. Nėra didesnio nusikaltimo už karaliaus nužudymą.

Šekspyras pasimokė iš vienos istorinės Marlou dramos („Edvardo II", dabar išleistos atskira knyga), kad į kaimo eiseną panaši įvykių seka, būdinga „Henriko VI" trilogijai, ne taip intriguoja kaip įvykius sukėlusių priežasčių analizė. Edvardas – silpnas vadovas, jaučiantis nenatūralią meilę savo favoritui Geivstonui, apleidęs ir karalienę, ir karalystę. Jis nuverčiamas nuo sosto ir žiauriai nužudomas, bet sostą užima jo sūnus. Ričardas taip pat nuverčiamas ir žiauriai nužudomas, tačiau jo giminė pražūva su juo. Taip pražus ir Tiudorų giminė.

Temperamentu Ričardas panašus į Edvardą, tai jausmingas ir svajingas estetas, tačiau Šekspyras negalėjo jo padaryti tokio, koks buvo tikrasis istorinis Ričardas iš Holinšedo „Kronikų" – pederastu. Seksualinį palaidumą Šekspyras pakeičia aistra kalbai, kalambūrams, žodžių žaismui – paties poeto silpnybėms. Savo monologus, viešus ir slaptus, Ričardas deklamuoja tol, kol jam nusibosta, o jo kūrėjas čia išties labai atlaidus. Parodomi ir susierzinimo priepuoliai, besaikis puikavimasis, maniakiška

nuotaikų kaita. Jis panašesnis į karalienę[5] nei į karalių. Suvaidinti Ričardą reikia visų virtuozo pastangų, o Šekspyras turėjo tokį virtuozą – Berbedžą.

Ar rašyti „Ričardą II“ šiuo metu, o ne vėliau, sumanė pats Šekspyras? Esekso partija augo, jai reikėjo programos, gal ir poeto. Sautamptonas, likęs ištikimas Eseksui iki galo, buvo davęs Viliui pinigų. Šis jam paskyrė dvi dideles poemas ir įamžino jo grožį daugelyje sonetų; be to, Sautamptonas pasiėmė ar ketino pasiimti Vilio meilužę. Tačiau, matyt, jis manė, kad jam priklauso gauti daugiau – kad ir netiesiogiai. Gal jis pasiūlė sukurti poemą ar pjesę, kuri parodytų, kaip Anglija kenčia nuo blogos valdžios ir kaip vienas karštas patriotas, įskaudintas valdovo, nuverčia jį ir išgelbsti kraštą. Vilis gal atsakė, kad jis kaip tik ir ketina rašyti „Ričardą II“, komedijos jam nusibodusios, todėl norėtų grįžti prie tragedijų ar draminių kronikų, o pradėti gali kad ir šiandien. Na, o propagandiniai motyvai jam nerūpi – jie išreikšti pačioje temoje; jis nė nemano klastoti istorijos, nebent tik meniniais sumetimais, ir neakcentuos aliuzijų į dabartį. Na, gerai jau gerai, imkis darbo.

Dirbdamas Šekspyras kaip visada sekė publikos nuotaikas. Kaip ir senais „Henriko VI“ laikais žiūrovai laukė patriotinių šūkių, kadangi vėl smarkiai grasė Ispanija, o atsitvėrusiems jūra anglams nėr maloniau, kai jiems įtaigiai sakoma, kad jie kartu ir didūs, ir maži. Mirštančio Džono Ganto kalboje – viename neregėtai ilgame sakinyje – daugybė lyg medy išdegintų frazių: „Šis deimantas, žėrįs sidabro jūroj... Ši Anglija, palaimintasis kraš-

5. Ne mažiau už Šekspyrą žodžių žaismą mėgsta ir šios knygos autorius: žodis „karalienė“ (*queen*) šių dienų žargone reiškia homoseksualą.

tas, lopšys ir auklė prakilnių karalių... Tokia brangi brangi šitoji žemė..." Šį nežabotą prašmatnių priedėlių pliaupsmą sutramdo tarinys, kuris, pasirodęs dvidešimtoje eilutėje nuo sakinio pradžios, be užuolankų teigia, kad Anglijos reikalai blogi. Patriotiškiausi prisiminimai, inkrustuoti brangakmeniais, nublanksta, atsitrenkę į frazę „Gėdingai įveikei pati save". Turėdami galvoje cinizmą, kurio rasis „Henrike IV", galime paklausti: ar ne todėl Šekspyras kelia šovinistinius jausmus tiradomis apie karalių sostus, kad juos atmetęs sukeltų dar daugiau skausmo? Laikyti Šekspyrą patriotu ne mažiau pavojinga kaip ir ateistu, vegetaru ar masonu.

Metų gale „Lordo šambeliono artistai" keturis kartus vaidino rūmuose. Kažin ar čia jie rodė „Ričardą II": tą sezoną populiariausios buvo komedijos. Rimtumo pakako realiame gyvenime, ypač kitais metais – 1596-aisiais. Tai buvo labai blogi metai Šekspyrui, bet, svarbiausia, jis liko gyvas. Daugybė žmonių numirė gatvėse dėl skurdo; maisto kainos sukėlė badą; pinigai, už kuriuos reikėjo pirkti maistą vargšams, ir toliau buvo eikvojami karui užsienyje. Prancūzijos karalius Henrikas IV skundėsi, kad Anglija nepakankamai padeda jam kovoti su bendrais priešais – katalikais; Elžbietą siutino gališkas jo ambasadoriaus reikalavimų tonas. Anot anglų, prancūzai visada buvo klastūnai. Prasidėjus naujiems metams, sąjunga, galima sakyti, iširo.

Su pavasariu iš Prancūzijos atėjo negeros naujienos. Išdavikai prancūzai ėmė kalbėti, kad jiems geriau turėti Kalė ispanus, o ne anglus, nes jeigu miestą užims ispanai, tai visada bus vilčių jį atgauti, tarpininkaujant popiežiui, tuo tarpu anglai, dar sykį jį užėmę, daugiau nebepaleis. Šie logiški galų argumentai labai įpykino anglus. Balandį ispanai įsitvirtino Kalė ir ruošėsi perplaukti

Lamanšą su didelėm pajėgom – toli gražu ne tokiu reidu, kuris kaip uodo įkandimas jau pakiršino Kornvalį. Didįjį Penktadienį šeši tūkstančiai vyrų pasiruošė žygiuoti į Duvrą, bet atėjus žiniai, kad Kalė neatsilaikys, rekrutai buvo paleisti. Velykų sekmadienį, kai šv. Dovydo katedros vyskupas pamokslavo karalienei apie jos kriošimą ir kalbėjo už ją kuklią maldelę, pritinkančią sukriošėlei, rekrutai vėl buvo pašaukti. Jų nesunku būdavo rasti: pamaldų metu uždarydavo bažnyčias ir paimdavo į karinę tarnybą tiek vyrų, kiek reikėdavo. Šį kartą juos nuvarė į Duvrą, bet į Kalė jie neišplaukė. Kalė jau buvo kritęs. Sklido gandai, kad užgrūdintas mūšiuose būrys iš Nyderlandų buvo prasiveržęs pro ispanus ir pasiekęs garnizoną, tačiau buvęs išskerstas dėl tų suskių prancūzų kliaučių. Mat ispanai jiems labiau *sympathiques* negu kimiai kalbantys protestantai iš šiaurės.

Anglai griebėsi vykdyti kitą, ilgai brandintą planą: pasiųsti laivyną, vadovaujamą lordo admirolo Čarlzo Hauerdo ir atgavusio malonę grafo Esekso, į Kadizą. Keletą savaičių prieš jam išplaukiant iš Plimuto, iš piratiškos kelionės sugrįžo Dreiko ir Hokinso laivai, tačiau be Dreiko ir Hokinso. Jie buvo negyvi, o ekspedicija sužlugo. Ženklai šiais karalienės klimakso metais buvo nepalankūs. Vis dėlto birželio trečią dieną, palydėtas karalienės maldų, laivynas su kariuomene išplaukė į Ispaniją.

Tuo tarpu prasidėjo blogoji Šekspyro vasara. Kažkoks Viljamas Gardneris, paperkamas ir piktas taikos teisėjas Sadarke, tvirtino, kad Šekspyras su „Gulbės“ teatro savininku Fransiu Langliu grasino jį užmušti. Tikriausiai tai buvo grynas prasimanymas: Šekspyras – ne Kitas Marlou, įkaušęs ir visada pasirengęs išsitraukti kardą; tai buvo niekas kitas, tik pikti kėslai,

bet tai reiškė teismo bylą. Slegiamas šios perspektyvos, Šekspyras bandė stumti į priekį naująją draminę kroniką, kuriai panaudojo vieną seną pjesę, vaidintą „Karalienės artistų“ – „Neramus karaliaus Jono viešpatavimas“. Vaizduodamas praeitį Šekspyras, kaip visuomet, svarsto dabarties problemas: čia ir nepastovioji Prancūzija, ir atkaklioji Anglija, ir anachroniškas protestantizmas, besireiškiantis piktais Jono atsiliepimais apie pasaulietinę popiežiaus valdžią. Rasime čia ir visuomet mielai Vilio pučiamas patriotines fanfaras:

Te iš visų pasaulio pakraščių
Mus puola priešai – čia jie ras kapus,
Jei Anglija ištikima sau bus.[6]

Tačiau nėra abejonės, kad tai blogiausia subrendusio Šekspyro pjesė. Joje yra puikių vietų, tačiau veikėjai tarsi iškirpti iš kartono. Ir vis dėlto, žinodami, kokia širdgėla kankino poetą tą vasarą, tai šen, tai ten randame aitraus skausmo dūrių. Pavyzdžiui, princo Henriko žodžiuose, kur įvardis „kuri“ dviprasmiškas:

Keista, kad mirtis taip gieda.
Esu jauniklis tos bejėgės gulbės,
Kuri himnu aprauda savo mirtį;
Tyliais vargonais kūną su siela
Į amžinąjį atilsį palydi.[7]

6. Vertė A. Danielius.
7. Vertė A. Danielius.

Ar mirštančio karaliaus Jono:

Tokia krūtinėj vasara karšta,
Jog virsta plėnim mano viduriai.
Esu paveikslas, pakraigliotas plunksna
Ant pergamento, ir ugnies kaitroj
Raitaus ir traukiuos.[8]

Eivono Gulbinas[9], dėvintis livrėją su išsiuvinėta lordo šambeliono gulbe, skubiai rašantis visą karštą vasarą – štai iš ko gimė šios metaforos. Ir jo gulbiukas mirė. Pembrukas sako:

Mes abu surasim
To nelaimingo vaiko tėvoniją,
Jo mažą karalystę, – šviežią kapą,
Kur po žeme jį prievarta pakišo.[10]

Labiausiai širdį gelia Arturo motinai Konstansai, kuriai lemta mirti:

Man sūnų sielvartas visur pamaino, –
Jo lovoj guli, vaikšto su manim,
Kur tik einu, kartoja jo žodžius,
Vis primena jo mielą, dailų veidą
Ir jo drabužių tuštumas užpildo.[11]

8. Vertė A. Danielius.
9. Eivono Gulbinas (*the Swan of Avon*) – taip Šekspyrą pavadino Benas Džonsonas pagal legendą apie Apoloną, Mūzų choro vadovą, pasivertusį gulbinu.
10. Vertė A. Danielius.
11. Vertė A. Danielius.

Rugpjūčio pradžioje mirė Hamnetas Šekspyras. Jam buvo vienuolika su puse metų. Ana Šekspyr baigė ketvirtą dešimtį ir turbūt manė, kad daugiau vaikų nebeišnešios. Vilis turi susitaikyti su mintimi, kad mirdamas nepaliks sūnaus, kuris paveldėtų visuomeninę šlovę, taip sunkiai iškovojamą. Ana, tvirta kaimietė, vengusi tokių miestų kaip Londonas pavojų, tikriausiai pergyvens jį. Dabar tie sonetai Sautamptonui apie tėvystės džiaugsmus Viliui skambės ironiškai. Ir tada, spalio dvidešimt devintą dieną, vargšui vaikeliui dar neatšalus savo mažojoje karalystėje, Keliaraiščio ordino heroldas pagaliau suteikia Džonui Šekspyrui tą titulą ir herbą, kurių jis taip seniai troško:

> „Laukas auksinis, ant juodos įžambinės juostos – sidabro ietis. Emblema – išskleidęs sparnus sidabrinis sakalas, stovintis ant suvyniotos vėliavos ir laikantis auksinę ietį; po juo, kaip dera, šalmas su klostėmis ir kutais, kurie aiškiau nupiešti šioje paraštėje. Šiuo pažymiu ir anksčiau minėtos įstaigos įgaliotas patvirtinu, kad minėtasis Džonas Šekspyras, bajoras, jo vaikai ir palikuonys turi teisę (bet kuriuo laiku ir bet kurioje vietoje) nešioti ir rodyti šitą ženklą arba emblemą ant didžiųjų ir mažųjų skydų, herbų, vėliavų, vimpelų, antspaudų, žiedų, pastatų, namų rakandų, livrėjų, antkapių ar paminklų ir visų kitokių karinių ir civilinių daiktų; ši teisė bajorams priklauso pagal Herbų įstatymą ir papročius, ir nė vienam asmeniui ar asmenims neleidžia naudoti ar nešioti tokį patį herbą.“

Jo devizas – *Non Sans Droict* – ne be teisės.

Tai buvo likimo pajuoka. Hamnetas galėjo tapti pirmuoju šeimoje gimusiu bajoru – neskaitant tų neaiškių protėvių, minėtų jo senelio – bet dabar jau nebetaps. Kas galėjo žinoti 1596-aisiais, kai Gilbertui buvo trisdešimt, Ričardui dvidešimt dveji, o Edmundui šešiolika, kad visa Šekspyro vyriškoji linija užsibaigs lygiai po dvidešimt metų? Laiko nešioti ar rodyti herbą liko nedaug.

Vis dėlto bajoras Šekspyras turbūt parjojo iš laidotuvių Stratforde su niūriu pasitenkinimu. To priežastis – santykiai, kuriuos jis užmezgė vos prieš trejetą metų su kilniuoju lordu, ragindamas jį pasidaryti tėvu ir šitaip perlieti mėlyną kraują ainiams. Socialinė praraja tarp lordo ir aktoriaus trukdė jiems pernelyg bičiuliautis, tačiau dabar ši praraja susiaurėjo. Jų santykiai buvo atšalę, bet dabar galėtų pagerėti. Sautamptonui pastaruoju metu iš tiesų mažai telikdavo laiko draugauti su poetais ir aktoriais. Jis dažnai lankydavosi rūmuose, ir sklido gandas, kad pavojingai suartėjęs su viena karalienės dama – panele Vernon. Jis bandė vykti drauge su Eseksu, pirma į Kalė, paskui į Kadizą, tačiau karalienė paliko jį sėdėti namie. Kadizo ekspedicija baigėsi šlovingai, ir Sautamptonas graužėsi, kad jam nebuvo leista pasidalyti ta šlove. Kažin ar jam dabar rūpėjo kažkokie sonetėliai, meldžiantys atnaujinti draugystę.

Tačiau per tą karštą rugpjūtį pasikeitė ir Anglijos, ir jos nusivylusių didikų nuotaikos. Kadizo avantiūra pasisekė kuo puikiausiai, ji atitiko romantinių tradicijų dvasią, jau seniai, visų manymu, pranykusią. Kai anglų laivai įplaukė į uostą, Eseksas iš džiaugsmo sviedė jūron skrybėlę. Rolis, Esekso priešas, bet dabar – trumpam – ginklo draugas, pasigirdus pirmiesiems ispanų patrankų šūviams, į juos atsakė skardžiomis trimitų fanfaromis.

Miesto sienos buvo įveiktos nepaisant jokių pavojų. Su užimtu miestu Eseksas pasielgė galantiškai ir humaniškai. Jeigu visi vadai būtų jautę panieką plėšimui, kurią Eseksas, nežiūrint jo ydų, laikė gero nugalėtojo savybe, tai ta ekspedicija būtų tikrai viena iš pačių šlovingiausių per Elžbietos viešpatavimą. Bet kareiviai paskubom grobė visa, kas pakliuvo po ranka, dažnai iš godumo pražiopsodami vertingesnius daiktus. Užuot atidavę anglams, ispanai sudegino keturiasdešimt didelių laivų ir daug mažesnių. Grobį, kuris turėjo atitekti karalienei ir padengti visas žygio išlaidas, parsigabeno namo frachtuotais laivais pavieniai kapitonai. Tai buvo didi pergalė, tačiau šios pergalės autorių laukė nemalonumai. Karalienė tuo pasirūpins.

Eseksas, dabar barzdotas, triumfuodamas perjojo Londoną su vyrais, besipuikuojančiais to paties kirpimo barzdomis. Visada troškęs garbės, jis netrukus pavirs visai nepakenčiamu garbėtroška. Bet dabar laikas skambinti varpais ir kurti laužus. Rugpjūtis pasibaigė, ir karalienė išplaukė iš pavojingų klimakso vandenų. Šia proga Šekspyras parašė savo globėjui sonetą:

Ūmai užtemęs, mėnuo šviečia vėlei,
Nors pranašai mus gąsdino tik ką...
Pradingo abejojimo šešėliai,
Alyvmedžiai vėl žydi. Bus taika!

Dabar mirtis man nebereiškia nieko:
Nemiršta meilės įstabi dvasia
Ir šimtmečiams gyventi pasilieka
Nutilusio poeto eilėse.

Suduš tironų sostai, kris karaliai,
Bet tu nepasiduosi laiko galiai![12]

Jie vėl buvo draugai. Be abejo, šis sonetas, gražiai išrašytas ant gero pergamento, buvo nusiųstas į Sautamptono namus su išdidžiu antspaudu ant voko – ietimi, sakalu, šalmu ir devizu *Non Sans Droict*. Ne be teisės ir ne prieš laiką. Na, o sūnui, mirusiam nuo karštligės ar kraujo užkrėtimo, pasiutusio šuns įkandimo ar iškritus iš medžio, Šekspyras turėjo rasti pakaitalų ne kūno, bet vaizduotės kūriniuose.

12. 107 sonetas; vertė A. Churginas.

12

„Gaublys“

Buvo metas, Spenserio „Fėjų karalienės“[1] metas, kai Anglijos dvaras panėšėjo į iškvėpintą ir rožėmis išpuoštą šventyklą, pilną grakščių laibakojų dabitų, keliaklupsčiaujančių prieš proto ir grožio etaloną. Elžbieta išlaikė deivės kultą iki senyvo amžiaus, tačiau dabar, dievaži, etalonas darėsi niekam nebereikalingas, bent jaunesniųjų didikų nuomone. Ji vis dar naudojosi moteriškomis gudrybėmis – kaprizais, nuotaikų kaita, nepastoviom simpatijom, pykčio priepuoliais, botagu ir meduoliu – bet visa tai nebežavėjo, o tiktai erzino. Juk ji jau senė – ištįsęs veidas, geltoni, išlūžinėję dantys, skysti žili plaukai, pridengti rusvo peruko. Tiesa, jos protas aštrus kaip visada. Legenda tapo ta improvizuota lotyniška oracija, kuria ji tarsi liūtimi užpylė įžūlų vienos valstybės pasiuntinį. Prancūzų ir italų kalbas ji mokėjo ne prasčiau už profesionalų vertėją. Ji tebebuvo didžioji intelektualė, vienintelė iš visų, kada nors sėdėjusių Anglijos soste, ir nė vienas Europos valdovas negalėjo lygintis su ja karališku didingumu ir orumu. Tačiau jos pačios jaunieji vyrai nebebuvo tokie

1. „Fėjų karalienė“ – žymaus anglų rašytojo E. Spenserio (Edmund Spenser, 1552–1599) epinė alegorinė poema, kur padavimų apie karalių Arturą motyvai jungiami su moraline humanistine Renesanso problematika.

ištikimi kaip anksčiau, ypač Eseksas. O Eseksas, tiesą sakant, neištikimybei gal ir neturėjo pagrindo, tačiau įsižeisti tikrai turėjo dėl ko.

Po anglų sėkmės Kadize Ispanijos karalius, nors ir subankrutavęs, įstengė suruošti dar vieną armadą. Karalienė manė, kad jo užmačias geriausia būtų atremti dvigubu smūgiu – užpulti Ispanijos uostą Ferolį, o tada užklupti jų laivyną, prikrautą Vakarų Indijos lobių, kai šis užsuks į Azorų salas. Kadizo didvyris Eseksas pareikalavo paskirti jį vienvaldžiu vadu, ir jo reikalavimas buvo patenkintas. Kai ekspedicija, kiek pavėluotai, išplaukė, kilo neišvengiama nesantaika tarp Esekso ir kontradmirolo Rolio. Apakintas asmeninės neapykantos, Eseksas nemokšiškai vadovavo žygiui, leido Ferolio laivynui išplaukti į Angliją – pastarajam tik audros sukliudė užpulti Falmutą – ir nesugebėjo sulaikyti laivų su lobiais. Sugrįžęs namo, jis atsidūrė nemalonėje, o karalienė tą žaizdą dar paaitrino, suteikusi lordui admirolui Hauerdui grafo Notingamo titulą (vieną iš svarbesnių grafysčių) ir pavadinusi jį savo rašte Kadizo pergalės bendraautoriumi. Tai buvo pateisinamas, bet neatsargus žingsnis, pernelyg daug karštakošių jaunuklių laikė Eseksą vieninteliu to žygio herojumi. Eseksas pasipūtė, pasitraukė iš dvaro ir besigraužmas dėl savo skriaudų pasiligojo.

Kai grėsmė iš Ispanijos sumažėjo, atsirado reikalas suvaldyti maištingąją Airiją. Norėdama nuspręsti, ką paskirti ten lordu vietininku, Elžbieta sušaukė pasitarimą, kuriame dalyvavo tiktai Eseksas, Notingamas, jaunesnysis Sesilis ir karališkojo antspaudo saugotojas. Elžbietai pareiškus, kad ji norinti atiduoti šį postą serui Viljamui Nolisui, Eseksas pasiūlė į jį paskirti serą Džordžą

Kerį – asmeninį priešą, kurį norėjo pašalinti iš rūmų. Karalienė atmetė šį kandidatą, Eseksas įniršo ir atsuko jai nugarą. Ji skėlė jam antausį ir pasiuntė po velnių. Jis instinktyviai griebėsi kardo, tačiau Notingamas sulaikė jo ranką. Eseksas prisiekė, kad neatleis šio įžeidimo ir pažeminimo, ir išdidžiai išstypčiojo.

Dvaras suskilo į grupuotes. Jis panėšėjo į šunidę, pilną lojančių šunų. Vienybės dvasia, pakėlusi tautą prieš armadų grėsmę, užleido vietą ciniškoms nuotaikoms. Sautamptono globėjo lordo Berlio mirtis reiškė didžių politinių veikėjų eros pabaigą: būtent tokie kaip Eseksas laikė save naujojo amžiaus veikėjais. Pilypo II mirtis – taip supūliavusio, kad net jo daktarai vėmė – užbaigė anglams pergalingų kovų laikotarpį. Prancūzijos Henrikas IV pasidavė katalikybei, sakydamas, kad Paryžius vertas mišių. Anglija nebeturėjo daugiau nei didelių sąjungininkų, nei didelių priešų. Užuot grūmusis su galeonais, ji pradėjo slopinti prastai kvepiančius kaimiečius užpelkėjusioje saloje.

Dramos intonacija pasikeitė. Žmogus – tai ne suskilinėjęs Marlou kolosas, tai vargšas padaras, kurio paikystes, dėl jo paties labo, reikia pliekti. Į teatrus atėjo nauja mada – satyra. Naujiesiems dramaturgams rūpėjo ši valanda ir ši vieta, o ne gyvenimas mirusioje Romoje ar tolimojoje Veronoje. Nors Šekspyro talentą pripažino visi, kai kuriems atrodė, kad jis yra iš ankstesnės epochos. Tam tikra prasme jie buvo teisūs. Jeigu Šekspyras su Berbedžu, Kempu ir kitais lordo šambeliono aktoriais kada nors įslinkdavo į „Rožę" Benksaide, kad sužinotų, ką veikia „Admirolo artistai", tai matydavo, kaip žiūrovai ploja Džordžui Čapmenui, rodančiam tokiose komedijose kaip „Linksmos dienos džiaugsmai" tų laikų Londono papročius – pavydžius

senus magnatus su jaunomis žmonomis, besisukiojančius apie dvarą sąmojingus vyriškius, drovius melancholikus. Įėjo į madą žodis „humoras“, tačiau jis nebuvo tiesiogiai susiję̨s su komedija. Tai savotiškos mechanistinės psichologijos, kurią labai pamėgo satyrikai, terminas. Kaip ir visos naujamadiškos kryptys, iš esmės ji buvo labai senamadiška. Šekspyras, kurio psichologija ne mechanistinė, buvo toks naujoviškas, kad modernistai nepajėgė suprasti jo naujoviškumo.

Humorų teorija kilusi iš senovės mokslo. Jeigu materiją sudaro įvairiais kiekiais paimti elementai – oras, žemė, ugnis ir vanduo – tai protą, arba veikiau temperamentą, sudaro įvairiomis proporcijomis sumišę pagrindiniai kūno skysčiai, nulemiantys kūno savininko būdą. Tokių skysčių arba humorų, atitinkančių keturis elementus, yra keturi – kraujas, flegma, cholija, arba geltonoji tulžis, ir melancholija, arba juodoji tulžis. Jei dominuoja kraujas, žmogus yra sangvinikas, jeigu flegma – flegmatikas, o esant didesniems kiekiams vienos ar kitos tulžies, žmogus būna choleriško ir pikto arba melancholiško ir liūdno temperamento. Sumaniai maišant skysčius galima gauti kitokių temperamentų. Normaliame žmoguje humorai tobulai subalansuoti. Bet naujiesiems komediografams mieliau patiko rašyti apie nenormalius – choleriską kareivį ir užsimaukšlinusį juodą skrybėlę melancholiką. „Humorų žmogus“, kurį Hamletas mini kalbėdamasis su aktoriais, tai ne juokingas žmogus, tai dirbtinis dramos produktas, sukurtas remiantis pseudomoksliniais principais, o ne stebint realius žmones – taip, kaip kūrė Šekspyras.

Humorų karalius buvo Benas Džonsonas, aštuoneriais metais jaunesnis už Šekspyrą ir pradėjęs reikštis 1597-aisaisias, va-

dinamosios Esekso salų kelionės metais. Jis teigė esąs bajoriškos kilmės, nors niekada neprašė herbo. Tai daugiausia jis, nors ir geraširdiškai, pajuokdavo Šekspyro pretenzijas į bajorystę ir vienos pjesės veikėjui suteikė herbą su šerno galva ir devizu: „Ne be garstyčių.“ Jo tėvas, anot jo, neteko žemių prie karalienės Marijos ir tuomet tapo pastoriumi, o mirė mėnesį prieš gimstant sūnui. Motina tada ištekėjo už mūrininko, ir nors Benas, padedamas vieno gero žmogaus[2], lankė Vestminsterio mokyklą, jis buvo priverstas imtis patėvio amato ir dirbti pameistriu. Jam nepatiko dėti plytas, todėl išvyko kariauti į Nyderlandus, kur, jo žodžiais tariant, jis nukovęs vieną priešą abiejų stovyklų akivaizdoje ir pasiėmęs negyvėlio daiktus kaip teisėtą grobį. Paskui pradėjo vaidinti neaukšto lygio klajojančiose trupėse – jo didžiausias vaidmuo buvo Jeronimas „Ispaniškojoje tragedijoje“ – o dabar Londone jis rašė pjeses Pembruko aktoriams „Gulbėje“.

1597 metais pastatyta jo pjesė „Šunų sala“ – aktuali satyra, kuriai poetas ir pamfletistas Nešas, mirusiojo Grino draugas, pridėjo porą veiksmų. Tai vykusi komedija ir gan akiplėšiška, bet tais neramiais laikais buvo neišmintinga taip smarkiai vainoti savo amžininkų kvailybes. Slaptoji taryba paskelbė ją maištinga ir šmeižikiška. Londono lordas meras nuėjo dar toliau ir pasmerkė visas pjeses kaip tvirkinančias, nepadorias, gašlias, sukeliančias geidulius ir skiepijančias žiūrovams tas pačias ydas, kurias jos pagal naująją madą užsimojusios išnaikinti. Jis paprašė tarybą uždaryti visus teatrus. Šį kuklų prašymą taryba patenkino su kaupu. Ji įsakė nugriauti teatrus abiejose upės pusėse. Tas

2. Manoma, kad tai buvo Viljamas Kamdenas, tuomet buvęs Vestminsterio mokyklos direktoriaus pavaduotoju, o nuo 1593 metų – direktoriumi.

siaubą keliantis potvarkis – tai nuosprendis visai Elžbietos laikų dramai. Susigraužę aktoriai, kuriems tiesiog netilpo galvoje, kad gali prarasti savo verslą, viskuo kaltino tą prakeiktą mūrininką.

Tas prakeiktas mūrininkas (ne vienam plytomis atmušęs kojų pirštus) buvo pasodintas į Maršalsio kalėjimą kartu su Gabrieliu Spenseriu ir Robertu Ša – lordo Pembruko trupės nariais. Norėjo pasodinti ir Nešą, bet tas persikėlė gyventi į Jarmutą, valgė ten silkes ir aprašė jas „Nešo pasninkiniame valgyje“, primenančiame Džoiso manierą („Šv. Denis – tai Prancūzija, šv. Jokūbas – Ispanija, šv. Patrikas – Airija, šv. Jurgis – Anglija, o raudona silkė – Jarmutas“). Džonsonas nebuvo kvailas, prieš areštą įstojo į „Admirolo artistų“ trupę ir gavo iš Henslou keturis svarus avanso: galės neblogai verstis kalėjime, žinoma, kol pinigai pasibaigs. Visų teatrų trupių laukė bedarbė vasara, apie rudenį ir žiemą jie nedrįso nė galvoti. Nėra abejonės, kad Šekspyras tuo metu sugrįžo į Stratfordą. Pagaliau jis užtvirtino savo bajorystę, nusipirkdamas senąjį Kloptono būstą – Naujuosius Namus. Čia vėl prisiminė savo padėties tragizmą. Ir herbas, ir gražiausi namai visame Stratforde, o kas paveldės tą šlovę, jei sūnaus nebėra?

Ne visada būna taip blogai, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Slaptosios tarybos pyktis dėl ardomosios ir maištingos teatrų įtakos atlėgo. Nors įsakymas juos nugriauti ne juokais visus išgąsdino, vis dėlto atėjus rudeniui jis dar buvo neįvykdytas, nes 1597 metų spalio pradžioje jie visi atsidarė. Sezonas žadėjo būti geras, nes susirinko parlamentas ir miestas buvo pilnas žmonių. Spalio aštuntą iš Maršalsio išėjo Džonsonas ir jo kolegos. Spalio vienuoliktą jie jau vaidino su „Admirolo artistais“ „Rožėje“.

Jei Berbedžas kada ir prašė Šekspyrą pabandyti sukurti naujamadišką komediją, prikamšytą aštrios satyros ir įvairiausių humorų, tai po atsitikimo su „Šunų sala“ turbūt nieko daugiau nebesakė. Bet absurdiškiausia buvo tai, kad kaltinimo ardomąja veikla pavojus – ir Šekspyrui, ir Berbedžui pakankamas pagrindas nevaizduoti amžininkų papročių – grėsė vienai iš pažiūros nekaltai Vilio istorinei tragedijai. Jis parašė „Ričardą II“, kadangi tai buvo logiška Rožių karų epopėjos pradžia, dabar pjesę išleido Endrius Vaizas, nors nuvertimo nuo sosto sceną iškirpo. Žmonės skaitė ją ne dėl jos literatūrinių privalumų, o todėl, kad Bolingbroko veide matė Esekso bruožus. Karštakošiai įžeistojo grafo šalininkai ieškojo paralelių tuose dviejuose laikmečiuose, o Šekspyro pjesė jiems buvo istorijos vadovėlis. O šis plunksnos darbininkas, neturintis jokių piktų kėslų ir nė kiek nesirūpinantis dėl to, kad iš jo kūrinio daroma propaganda, tiktai manė, kad laikas tęsti didžiąją draminių kronikų seriją ir pažiūrėti, ką galėtų išpešti iš Holinšedo „Kronikų“ apie Henriką IV.

Tačiau tuo metu „Lordo šambeliono artistai“ turėjo rūpesčių dėl teatro patalpų. Sklypo, kur stovėjo „Teatras“, nuomos terminas baigėsi, o žemės savininkas Džailzas Elinas neskubėjo jo pratęsti. Atrodė, kad aktoriams teks pasiieškoti kito atviro teatro, tačiau jie galvojo apie uždarą. Džeimsas Berbedžas, miręs 1597 metų vasarį, buvo pats numatęs, kad dramos ateitis priklausys ne nuo liaudies – prasčiokų, žiaumojančių dešras su česnaku, švilpiančių ir spjaudančių – o nuo išsilavinusių ponų, mokančių įvertinti taiklią epigramą, melodingą frazę ir vykusią aliuziją į antiką. Lilis turėjo pelningą teatrą rinktinei publikai „Juodųjų

brolių“[3] žemėje, kur jo mažieji berniukai vaidino tas rafinuotas pjeseles, patikusias kilmingiesiems. Pastate buvo didelė salė, kurioje buvo rengiami spektakliai, ir nemaža kambarių, atiduodamų nuomininkams. Lilis nesutarė su savininku, ir šis išnuomojo salę fechtavimo mokytojui iš Italijos. Paskui fechtuotojai išnyko, Berbedžas už nemažus pinigus įsigijo tą salę ir pavertė į teatrą, tinkamą „Lordo šambeliono artistams“. Bet turtingi gretimų apartamentų gyventojai ėmė maldauti Slaptąją tarybą uždrausti ten vaidinti pjeses, o tarybai tik to ir reikėjo. Suprantama, kad tuo metu, 1597 metų spalį, lordo šambeliono aktoriai nerimavo dėl ateities. Mirus Džeimsui Berbedžui, Džailzas Elinas kiek kitaip užgiedojo „Teatro“ užimamo sklypo nuomos tema: matyt, Dikas Berbedžas panaudojo visus profesinius įgūdžius ir sugebėjo jį perkalbėti. Radosi šiokių tokių vilčių, tačiau aktoriams nepavyko priversti Eliną patvirtinti jas raštu – netgi padėti parašą po nauja nuomos sutartimi, paslaugiai surašyta Diko ir jo brolio Katberto. Neturėdama juridinės teisės naudoti tas patalpas, trupė išsikraustė iš „Teatro“. Laimė, Džeimsas Berbedžas ir Džonas Breinas gal prieš dešimt metų buvo nupirkę gretimą „Uždangą“, bet jos niekas nenorėjo laikyti pastovia buveine. Tai buvo aptriušęs, be jokių patogumų pastatas.

Tuo tarpu Šekspyras toliau varė Henriko IV istoriją, neabejodamas, kad karūnos grobikas Bolingbrokas pritrauks minias žiūrovų. „Ričardą II“ Vaizas ketino išleisti antrą kartą; jo skaitytojai panorės sužinoti, kas dėjosi paskiau. Šekspyrui berašant,

3. „Juodieji broliai“ (*Blackfriars* – taip buvo vadinami dominikonai, 1276 metais atsikėlę į Londono rajoną prie Temzės, į pietus nuo Flito gatvės, vėliau pradėtą vadinti jų vardu.

istorija vis ilgėjo, tačiau jos ilgis mažai tepriklausė nuo to, ką veikė karalius Henrikas. Tiesą sakant, karalius Henrikas jį domino kur kas mažiau negu jo sūnus princas Henris. Bandydamas, kad ir nenoromis, sekti laikmečio mada, Šekspyras apstatė princą visa šutve „humorų“ – Bardolfu, Pistoliu, Poinsu ir storuliu, vardu seru Džonu Oldkaslu. Pastarąjį herojų Šekspyras rado vienoje senoje pjesėje, vaidintoje „Karalienės artistų“ – „Garsiosios Henriko V pergalės“ – bet istorija žino jo bendravardį, kankinį lolardą[4], sudegintą ant laužo Henriko V viešpatavimo metais. Šis Oldkaslas turėjo lordo Kobemo titulą, o šio titulo paveldėtojas gyveno ir Šekspyro laikais. Tuometinis lordas Kobemas visai nepageidavo regėti scenoje vieną iš savo protėvių, šmeižikiškai apkaltintą persivalgymu ir persigėrimu, bailumu ir nesąžiningumu. Vardą teko pakeisti: šis veikėjas tapo seru Džonu Falstafu.

Šitos kronikos – ir pirmosios, ir antrosios dalies – foną sudaro karas, pilietinis karas su neklusniuoju Hariu Persiu, labai panašiu į lordą Eseksą ir ne mažiau už jį mėgstančiu postringauti apie savo garbę. Tačiau vyrauja Falstafo balsas, o Falstafas baidosi garbės iš tolo: „Kas tai per žodis – garbė? Tuščias garsas. Tokia iš jo ir nauda. Kas turi garbę? Tas, kur numirė trečiadienį. Ar jaučia jis ją? Ne. Girdi ją? Ne. Vadinas, garbė nejuntama? Numirėliams nejuntama. O gal ji gyvuos su gyvaisiais? Ne. Kodėl? Pavydas neleis. Štai kodėl garbės man nereikia. Ji tik skydas su herbu, kurį neša paskui grabą. Štai ir visas mano katekizmas.“ Falstafas bent

4. Lolardai – oficialiai katalikybei opozicinio religinio judėjimo, XVI–XVI a. vykusio Vakarų Europoje, dalyviai; siūlė konfiskuoti bažnyčios turtus, likviduoti bažnytinę hierarchiją; Anglijoje dalyvavo 1391 metų Tailerio sukilime; vėliau buvo persekiojami.

jau neveidmainiauja. Jeigu jau karas, tai išpeš iš jo ką gali. Glosteršyre, rinkdami karius paskutiniesiems Esekso žygiams, verbuotojai nusikalto įstatymams, ir kaip tik Glosteršyre Falstafas su teisėju Šalou renka rekrutus iš parapijos. Falstafas paleidžia Pelėsį ir Buliuką iš kariuomenės, imdamas tris svarus už porą. Tikrieji Glosteršyro kapitonai buvo godesni – norėdamas išsipirkti iš karinės tarnybos, turėdavai mokėti po penkis svarus už koją.

Tai, kad Falstafas yra vienas iš mieliausių visų laikų literatūrinių herojų – amžina paslaptis tiems, kurie tapatina mielumą su dorovingumu. Bet tiems, kurie nemato jokių dorybių karuose, valdžios propagandoje, gaižiame puritonizme, sunkiame darbe, pedantiškume, rechabitizme[5] ir kurie dievina nupuolusiųjų pokštus ir šelmystes, čia nėra jokios paslapties. Falstafiška dvasia – varomoji civilizacijos jėga. Ji pranyksta, kai valstybė pasidaro pernelyg galinga ir kai žmonės ima pernelyg rūpintis savo sielomis. Kalbėdami apie Šekspyro dvasią, dažnai turime galvoje Falstafą. Kai Orvelo „Tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt ketvirtuosiuose" Vinstonas Smitas pabudo su Šekspyro vardu lūpose, jo pasąmonė šaukėsi ne patriotiško oratoriaus ir ne agitatoriaus už tvarką bei klusnumą valstybėje; ji pasinėrė į Šekspyro-Falstafo dvasią, liaudies dvasią, sąmojingai ir nepagarbiai besišaipančią iš politinių lozungų, į viską spjaunančio senojo Sileno[6] dvasią. Šių dienų pasaulyje nedaug teliko falstafiškumo, o

5. Rechabitai – blaivybės draugija, įkurta Anglijoje 1835 metais (vardas pasiskolintas iš Šventajame Rašte minimų rechabitų – klajoklių, negėrusių vyno).
6. Silenas – graikų mitologijoje Dioniso auklėtojas ir neatskiriamas palydovas, visada apgirtęs pilvotas senis, turintis aiškiaregystės dovaną ir dažnai atskleidžiantis nesmagias paslaptis.

jeigu valstybės galia dar didės, pražus ir tas likutis. Mūsų meilė Falstafui sumišusi su maudžiančiu ilgesiu.

Man atrodo, kad šiame aptukusiame vyno ir bailumo dieve yra ir dalelė Šekspyro – kaip žmogaus ir kaip išmoningo fantazuotojo. Tai ne vien rubuilis maištininkas, besiveržiantis iš lieso prisitaikėlio. Tai sąmojingas nedidelio dvaro juokdarys – Šekspyras Sautamptono namuose. Jis čia pakenčiamas, bet iš tikrųjų niekinamas. Galiausiai jį atstumia draugas, pasidaręs karaliumi, ir liepia eiti poteriauti. Jis skolingas tūkstantį svarų.

Matyt, maždaug tuo metu, kai Vilis rašė „Henriko IV“ dilogiją, atėjo galas jo draugystei su Sautamptonu. Grafo suvedžiota karalienės dama – panelė Vernon – jau buvo aštuntame mėnesyje. Jis pasielgė kaip vyras, nusivežė ją paslapčia į Paryžių ir vedė, bet jiems sugrįžus karalienė smogė žiaurų smūgį: ir Sautamptoną, ir jo grafienę įkišo į kalėjimą. Nuo to laiko Esekso reikalas tapo Sautamptono reikalu. Nebebus daugiau laiko klausytis gerų patarimų iš prasčioko poeto, nebebus laiko megzti abejotinų pažinčių su aktoriais. Vis dėlto, nors ir pavėluotai, vieno patarimo jis paklausė ir vergiškai pasekė savo auklėtojo pavyzdžiu – pirma apvaisino ir tik po to vedė.

Taigi Šekspyras atsiduoda kūrybai ir kala pinigus. Falstafas, kaip ir reikėjo laukti, turėjo didelį pasisekimą, o dvaras palankiai jam šypsojosi. Seniai nusistovėjusia nuomone, „Vindzoro šmaikštuolės“, kur vaizduojamas įsimylėjęs seras Džonas, buvo sukurtas dėl to, kad karalienė norėjusi daugiau Falstafo. Iš tikrųjų sunku patikėti, kad Šekspyras savo noru būtų sugalvojęs dar apie jį rašyti po to, kai tiek buvo prirašęs. „Henrike V“, kurio tema – teisingas ir kilnus karas, plačiagerkliui cinikui vietos

neatsirado, ir Šekspyras išmintingai padaro, kad vienoje kupinoje nuostabaus patoso scenoje nudobia jį. „Vindzoro šmaikštuolių" Falstafas nekelia simpatijų; ištvirkauti jam netinka, o savo sąmojus jis iššvaistė tinkamesnėje aplinkoje.

Benas Džonsonas apie Falstafą turbūt atsiliepė teigiamai, nepaisant jo neigiamų atsiliepimų apie Šekspyro nemeniškumą ir klasikos neišmanymą. Falstafas jam tikriausiai atrodė kaip visai neprastai sukurptas „humoras" nelabai gerai sukurptoje pjesėje. Beno požiūriu, Šekspyro pjesėms trūko formos – jos buvo padrikos. Jos nesilaikė reikalavimų, kuriuos kėlė antikos dramaturgai, mokę koncentruoti žiūrovų dėmesį per laiko ir erdvės vienumus. Apribok veiksmą viena vieta ir suvaidink jį per vieną dieną – jeigu sugebi, žinoma. Bet niekada nesek Šekspyru ir neištęsk veiksmo per daugelį metų ir nekilnok jo iš miesto į miestą, juo labiau iš krašto į kraštą. Žiūrovai susipainioja, jie neįstengia visko aprėpti. Taip Benas Džonsonas patarinėdavo pradedantiems dramaturgams. Benas su Viliu, valgydami pietums žuvį „Undinės" tavernoje arba gerdami alų „Trigubоje kvortoje", ilgai svarstydavo kūrybos problemas. Sako, Benas buvęs lėtas kaip ispanų galeonas, o Vilis reaguodavęs žaibiškai kaip anglų karo laivas.

Jie nuėjo savais keliais. Šekspyras metė istoriją ir sugrįžo prie komedijų – „Daug triukšmo dėl nieko". Benas perėjo pas „Lordo šambeliono artistus" ir parašė jiems „Kiekvienas turi keistenybių". Elinas supyko, kad tas pametė trupę, taip nuoširdžiai priėmusią jį netgi po skandalo dėl „Šunų salos". Henslou, prisiminęs duotą keturių svarų avansą, kalbėjo apie nedėkingumą. Gabrielis Spenseris, sėdėjęs kalėjime kartu su Džonsonu, tačiau likęs

ištikimas „Admirolo artistams", susikivirčijo su juo. Hokstono dykvietėje, netoli „Uždangos", jie susikovė špagomis. Benas buvo apkūnus, bet neaukštas, o jo špaga dešimt colių trumpesnė už Spenserio. Vis dėlto jis pervėrė Spenseriui dešinį šoną ir nudūrė negyvai.

Aišku, Beną suėmė. Teisme jis pasinaudojo dvasininkijos neteismingumu. Tai buvo senas kazuistinis metodas, rėmęsis dviem žodžio „klerkas" reikšmėmis. Klerkas yra dvasininkas[7]. Klerkas – tas, kuris moka skaityti ir rašyti. Benas Džonsonas mokėjo skaityti ir rašyti, vadinas, buvo klerkas. Tai yra dvasininkas. O dvasininko karti nevalia. Argalai, tu nepakorei Beno Džonsono. Tačiau išdeginai jam ant nykščio raidę „T", reiškiančią „Taibernas" ir primenančią, kad kitąkart kartuvių nebeišvengs. Ir konfiskavai jo turtą. Nors, kaip daugumos dramaturgų ir poetų, Džonsono turtas buvo jo galvoje.

Belaukiant teismo (arba, pagal kitą versiją, atliekant bausmę po „Šunų salos" bylos), Džonsonui atsitiko keistas dalykas. Jį aplankė kunigas ir atvertė į katalikybę. Iš jo paties sužinome, kad išpažinęs šį tikėjimą iki 1610 metų, o tada susitaikymo su anglikonų bažnyčia ženklan išgėręs sklidiną komunijos taurę. Tai išties keista, nes šis atsivertimas nė kiek nekliudė jo karjerai: Slaptajai valstybės tarybai Džonsono katalikybė, regis, rūpėjo ne daugiau kaip Marlou ateizmas. Keistumo nebeliks, jeigu manysime, kad Džonsonas buvo paslapčia užverbuotas slaptosios tarnybos, taigi jis buvo Marlou įpėdinis daugiau nei viena prasme. Užbėgdami už akių, pasakysime, kad jis demonstratyviai

7. Anglų kalboje žodžiai „klerkas" arba „raštininkas" (*clerk*) ir dvasininkas (*clergyman*) kilę iš to paties lotyniško žodžio *clericus* (dvasininkas).

susidraugavo su Robertu Keitsbiu, „parako sąmokslo“[8] iniciatoriumi, ir galimas daiktas, jog kaip tik Džonsonui turime būti dėkingi už tai, kad bandymas susprogdinti anglų parlamentą nepasisekė. Todėl per kasmetinę Britanijos šventę, fejerverkais minėdami sužlugdytą sąmokslą, turėtume užtraukti „Išgerk vien žvilgsniais už mane“[9]. Visi žino tą dainą, nors ne visi žino „Girdi vieversėlį?“ ar „Kas Silvijai?“[10]. Tai Beno mažytė pergalė, tačiau Šekspyras toks didis, kad čia gali nusileisti.

Šekspyras, ir toliau nieku gyvu nenorėjęs veltis nei į šnipinėjimą, nei į politiką, buvo bepradedąs patį nuostabiausią dramaturgo kelio tarpą. Didžioms pjesėms reikia didžio teatro, o netrukus rasis ir viena, ir kita. Jeigu Džailzas Elinas būtų pratęsęs žemės nuomą Šordiče, nebūtų buvę to akstino dirbti naujai, kurį duoda nauja materiali aplinka – bent jau niekas nedraudžia taip manyti. Šiaip ar taip, 1598 metų rugsėjo pabaigoje pasidarė aišku, kad „Lordo šambeliono artistams“ nebelieka jokių vilčių prasitęsti nuomą. Tačiau nusivylimą tuojau pakeitė pakili nuotaika. Tai romantiška istorija ir, galima sakyti, būdinga Elžbietos amžiui.

Viename 1576 metų nuomos sutarties punkte buvo įrašyta, kad jeigu pastatas Šordičo žemėje bus nugriautas nesibaigus nuomos laikui, jis taps Berbedžų nuosavybe. Katbertas ir Ričardas Berbedžai, tikėdamiesi, kad Elinas pratęs nuomos terminą, negriovė „Teatro“, nes ketino neilgai trukus į jį sugrįžti. Bet kai

8. Parako sąmokslas – nepavykęs katalikų mėginimas susprogdinti 1605 metais anglų parlamento rūmus, o kartu ir Jokūbą I bei jo ministrus; jo metinės pažymimos lapkričio 5 dieną gausiais fejerverkais ir laužais.
9. Beno Džonsono „Dainos Silijai“ pirmoji eilutė.
10. Dainos iš Šekspyro pjesių.

1598 metais Elinas pateikė naują sutartį, jos sąlygos taip visus papiktino, kad Berbedžai atsisakė ją pasirašyti. Elinas to ir laukė; tiesą sakant, jis tyčiomis taip pakeitė nuomą, kad kitokio rezultato ir būti negalėjo. Mat jis norėjo panaudoti „Teatro“ pastatą savo reikalams. Jam nereikėjo pratęsimo, jam reikėjo savo žemės ir neužimto teatro.

„Lordo šambeliono artistai“ kurį laiką putojo iš piktumo, paskui ėmė ieškotis naujo sklypo. Toks atsirado netoli „Rožės“ ir jų varžovų „Lordo admirolo artistų“. Tai buvo daržų žemė prie Meid Leino, ir pagal pasirašytą sutartį jie galėjo įsikelti jon per Kalėdas. Žinoma, reikėjo kapitalo. Pusę davė broliai Berbedžai; kitą pusę sudės Šekspyras, Hemingsas, Filipsas, Poupas ir Kempas. Šitai duos Šekspyrui teisę į dešimtadalį teatro trobesio, taip pat į dalį trupės pajamų. Užduotis pastatyti naują teatrą atiteko statybos rangovui Piteriui Stritui. O iš kur gauti rąstų?

Į šį klausimą buvo tik vienas atsakymas. Per Kalėdų atostogas, kai Elinas buvo išvykęs iš Londono, Berbedžai nusivedė kokį tuziną darbininkų į senąjį „Teatrą“ Šordiče ir pradėjo jį ardyti. Tada pervežė į kitą upės krantą vežimais ir sukrovė rąstus Benksaido daržuose. Gruodžio gale smarkiai šalo, Temzę sukaustė ledas. Tačiau darbas nenutrūko, be to, nereikėjo važinėti per Londono tiltą. Jie vaikščiojo per Temzę kaip izraelitai per Raudonąją jūrą. „Lordo šambeliono artistams“ padėjo pats Dievas.

Visą pavasarį darbininkai nežiūrėdami valandų statė patį gražiausią Londono teatrą. Aktoriai žinojo, ko nori – apvalaus statinio, medinės O, su visais senais priedėliais, kurie padėjo Elžbietos laikų dramai tapti dinamišku, intymiu ir retorišku menu: išsikišusios į publiką pakylos, pridengtos užuolaida alkovos, arba

kabineto, viršuj esančios terasos, arba galerijos, o dar aukščiau – galerijos muzikantams. Nemažo rūsio ir nuleidžiamų durų. Jie troško kuo greičiau sulaukti tos akimirkos, kai virš teatro pirmąkart suplevėsuos jo vėliava – Heraklis su žemės rutuliu ant pečių. Devizas – *„Totus mundus agit histrionem“*, apytikriai verčiamas taip: „Visas pasaulis – teatras“. Šis teatras vadinsis „Gaubliu“.

13

Poetų karas

Ankstyvą 1599 metų pavasarį, kai „Gaublio" statyba tebuvo tik įpusėjusi, o Džailzas Elinas bejėgiškai niršo dėl pražuvusių rąstų, Šekspyras turbūt nutarė, kad laikas baigti rašius apie Rožių karus. Visi šnibždėjosi, kad greitai bus neleidžiama scenoje vaizduoti nė vieno Anglijos istorijos laikotarpio: rodės, kur tik dursi pirštu, visur rasi kurstančias maištauti paraleles dabartiniams laikams. Vienas negudrus Kembridžo teisininkas – daktaras Džonas Heivardas – vasario mėnesį išleido knygą apie tai, kaip Bolingbrokas nuvertė Ričardą II, ir meilikaujamai dedikavo ją grafui Eseksui. Pats Kenterberio arkivyskupas pareikalavo tą dedikaciją iškirpti: bažnyčia, kuri Viešpaties pateptojo nuvertimą laikė šventvagyste ir išdavyste, dramaturgams ir pamfletų rašytojams galėjo būti baisesnis priešas nei Slaptoji valstybės taryba. Šekspyras skubėjo rašyti „Henriką V": gaila būtų palikti tą ilgą sagą neužbaigtą.

Naujajam teatrui, gal net jo atidarymui, ši pjesė būtų pati ta, jos žvalūs trimitai turbūt paskutinį kartą galėjo natūraliai iššaukti senąją Elžbietos laikų agresyvaus patriotizmo dvasią. Nors santykiai tarp Esekso ir karalienės tebebuvo atšalę, kas jei ne Eseksas sugebės išspręsti Airijos problemą? Laikinai jis vėl

tapo oficialiu didvyriu, ir kai kurie jo bruožai atsispindėjo, be pavojaus autoriui, naujosios pjesės karaliuje karžygyje. Šekspyras netgi leido chorui jį tiesiai paminėti:

Jei mūsų karalienės karvedys,
Kaip laukiama, iš Airijos sugrįžtų,
Parnešdamas ant kardo maišto galvą,
Kokia minia, palikus taikų miestą,
Išeitų jo pasveikint![1]

Jis turėjo omenyje tą triukšmingą pritarimą, su kuriuo Eseksas ir jo kariuomenė buvo palydėti į žygį kovo dvidešimt septintą. „Telaimina jūsų šviesybę Dievas ir tebūna palankus jums dangus“. O Eseksas, kukliai apsitaisęs ir nusižeminęs nelyginant Bolingbrokas, kilnojantis skrybėlę prieš austrių pardavėjas, tik sumurmėjo: „Ačiū, mano tėvynainiai, mano mieli bičiuliai.“ Sautamptonas, jau paleistas iš kalėjimo, vyko kartu. Eseksas pasiūlė pakelti jį į kavalerijos generolus, tačiau žinodamas, kad karalienė nepritars, atidėjo šį paaukštinimą, iki jie laimingai – ar nelaimingai – pasieks Airiją.

Venecijos ambasadorius pavadino Airiją anglo kapu, ir iš tikrųjų šarvuotiems kareiviams niekaip nesisekė malšinti drąsaus ir sumanaus airių vado, pakėlusio maištininkus į kovą prieš anglų viešpatavimą, – Hju O'Nilo, grafo Tirouno, valdžiusio centrinį ir rytų Alsterį. Nors jo kareiviai priminė pirmykščius laukinius, jie buvo drausmingi. Sklido baimingi gandai, kad Ispanija, nors

1. Vertė A. Danielius.

ir gerokai nusilpusi, tyko už airių nugarų, ketindama sučiaumoti visa, kas liks iš anglų kariuomenės po to, kai airiai ją šiurkščiai iškapos, nepaisydami jokių civilizuoto karo taisyklių. Tačiau Eseksas turėjo šešiolika tūkstančių pėstininkų ir tūkstantį tris šimtus raitelių – pačią didžiausią armiją, kuri kada buvo išsirengusi iš Anglijos per visą Elžbietos karaliavimą. Jis pasitikėjo savo jėgomis. Gaila tik, kad jiems žygiuojant per Izlingtoną į šiaurę atsitiko bloga lemiantis dalykas. Iš šiaurės rytų užslinko juodas debesis, atnešęs krušą ir perkūniją. Elžbietos epochos žmonės buvo sveikai prietaringi: tie, kurie bijojo paties blogiausio, dabar turėjo tam pagrindą.

Elžbieta buvo siūliusi vietoj Esekso pasiųsti Čarlzą Blantą, lordą Mauntdžojų. Prieš keletą metų Eseksas kovėsi su juo dvikovoje, o dabar jis buvo vargšės Peni Rič, Esekso sesers meilužis. „Henrike V" Šekspyras duoda Mauntdžojaus vardą prancūzų heroldui, tad galima pagalvoti, kad čia kokia reikšminga aliuzija, nors ta reikšmė neaiški. Bet Šekspyras paprasčiausiai paėmė pirmą pasitaikiusią prancūzišką pavardę, ta pavardė priklausė hugenotų šeimai, kurioje jis nuomojo kambarį Silvero gatvėje, Kriplgeite. Kristoferis Mauntdžojus su visiškai anglizuota pavarde siuvo ponioms kykus arba puošnius galvos apdangalus. Toks šeimininkas Šekspyrui labai pravertė, kai jis kūrė tą nešvankią sceną „Henrike V", parašytą vien prancūzų kalba ir pilną negražių žodžių; tiesa, jie užsienietiški, todėl vargu ar galėjo ištvirkinti anglų publiką. Berniukai, vaidinę prancūzes, turbūt vaikščiojo į Silvero gatvę mokytis prancūziškos tarsenos.

Mauntdžojai turėjo santuokinio amžiaus dukterį Mari, ir teismo bylos dėl jos vedybų dokumentuose užtinkame Šekspyro

vardą. Stivenas Belota, vedęs ją pameistrys, pasiskundė, kad Kristoferis Mauntdžojus nedavęs žadėto šešiasdešimt svarų kraičio, be to, nepatvirtinęs savo testamente žodinio pažado palikti jam dar du šimtus svarų. Teisme Mauntdžojų mergaitė pasakė, kad „kažkoks ponas Šekspyras, gyvenęs jų namuose, buvo šeimininko pasiųstas „palenkti ieškovą į vedybas". Iš Vilio parodymų, duotų Stratforde, matyti, kad jis nelabai patikimas liudininkas. Jis pasakė, kad, jo nuomone, Belotas neblogas vyrukas, tačiau jis nieko neprisimenantis apie žodines sutartis. Iš to galime padaryti išvadą, kad derantis dėl vedybų jis buvo išsiblaškęs, rašęs pjesę ar ką kita. Geraširdis, nelabai įdėmus, sunkiai dirbantis ir gyvenantis išnuomotame būste, o ne puikiuose Londono namuose, kuriuos dabar turėjo už ką nusipirkti – štai dar vienas miglotas portretas.

Rašydamas „Henriką V" Šekspyras dažnai prisimindavo Beną Džonsoną. Atrodo, kad sukūrė ir jo karikatūrą: tai Nimas, naujas Falstafo šutvės narys, nors Falstafas, žinoma, jau miręs. Nimas sako Pistoliui, kad jam mažumą paleisiąs žarnas – „draugiškai – štai kur visas humoras". Pistolis komiškas Elino antrininkas, atsako senojo Erkulio[2] stiliumi: „Prakeiktas pagyrūne ir patrakusi menkysta!" ir taip toliau. Tačiau Beno pašaipos apie dramines kronikas, kurių meninė sandara neleidžianti pasireikšti naujajam realizmui (pavyzdžiui, kaip sutalpinti scenoje visą armiją?), davė norimą efektą – pjesėje atsirado choras, nuolat atsiprašinėjantis dėl to, ko „medinė O" neįstengia žmoniškai padaryti.

2. „Vasarvidžio nakties sapne" Metmuo aiškina, kaip reikia vaidinti Erkulį (t. y. Herkulį arba Heraklį) – „žemę drebinti ir viską šipuliais leisti".

Ta medinė O – iš tikrųjų aštuoniakampis, apvainikuotas puikiu šiaudiniu stogu, kuris po keturiolikos metų pridarys bėdos – atsidarė liepos mėnesį. „Henrikas V" praėjo sėkmingai, niekas neabejojo, kad Eseksas sutriuškins Tirouną, tad šovinistinis pjesės patosas visiems buvo prie širdies. Tačiau aukštuosius valdžios sluoksnius, matyt, apėmė pesimizmas ir baimė, antraip kam gi būtų reikėję arkivyskupui visai pagal nacių madą vadovauti pernelyg laisvamaniškų knygų deginimui? Birželį suliepsnojo įspūdingas laužas, paleidęs dūmais satyrinius ir meilės eilėraščius, net ir „Vilobį ir jo Avaizą". Kai dėl dr. Heivardo knygos apie Ričardo II nuvertimą, tai sudegė visi tūkstantis penki šimtai naujojo leidimo egzempliorių, o visi be išimties kūriniai apie Anglijos istoriją buvo uždrausti. Tai privertė rašytojus nusikelti į dar senesnius laikus ir leisti knygas apie Romos istoriją. Kažin ar Šekspyras tuo kūrybos laikotarpiu būtų gilinęsis į Norto Plutarchą, jeigu jo nebūtų paskatinęs šis draudimas ir iš naujo kilęs susidomėjimas senovės Roma. Jeigu reikia istorinės paralelės pavojingiems laikams, Julijaus Cezario nužudymas tam tinka ne blogiau kaip Ričardo II nuvertimas.

Tačiau prieš rašydamas „Julijų Cezarį" Šekspyras turėjo nuleisti šiek tiek komedinio kraujo. Jis buvo įsitikinęs, kad Džonsono požiūris į šiuos veikalus neteisingas: ir satyrinis dabarties vaizdavimas (dar ir pavojingas), ir primityvūs „humorai" spraudžia į gėdingus rėmus žanrą, kuriame puikiai telpa ir sąmojai, ir meilės istorijos, ir netgi filosofija ir kuriame niekas nedraudžia šmaikščiai pakomentuoti aktualių problemų. Be to, jis įžvelgė potencinių galių kitoniškame kloune – tai ne senasis pamaivìškas vaipūnas, be perstojo krečiantis pokštus ir griuvinėjantis; tai

toks juokdarys, kuriam nesvetimas intelektualus sąmojis, aštrus pastabumas, muzikalumas ir aistra. Kitais žodžiais tariant, Vilio Kempo dienos buvo suskaičiuotos. Į trupę atėjo jaunuolis, vardu Robinas Arminas – duok jam tinkamą tekstą, ir jis sugebės visiškai pakeisti komiškus dramos elementus – ir tariamojoje komedijoje, ir tragedijoje. Arminas vaidins Galąstuvą „Kaip jums patinka“ ir Festę „Dvyliktojoje naktyje“. Jis bus juokdarys ir „Karaliuje Lyre“.

Bet pirmiausia tą 1599 metų vasarą turėjo išeiti Kempas. Aktorių poilsio kambaryje, dar kvepiančiame naujais dažais, būta ir tulžingų barnių, ir įgimtos vaidybos. Be abejo, Kempas kalbėjo, kad tapęs aktoriumi anksčiau, negu daugeliui motinos pienas nudžiūvo nuo lūpų, o šito kanopų purtytojo, mėsininko bernioko – todėl ir „Ne be garstyčių“ – argi neišmokęs jo visko, ko pats mokėjęs, tais laikais, kai šis negrabiai kurpė pjeses „Karalienės artistams“? Visi jie nedėkingi, ypač tas „Kapšo purtytojas“. Jis tik džiaugsis išėjęs, teatras nebe toks, koks buvo anksčiau – vien žodžiai, žodžiai, žodžiai, „honorificabillibus“ ir panašiai, ir jokios pagarbos improvizacijos mūzai. Jis pardavė savąją „Gaublio“ dalį ir išėjo. Ketino nuveikti ką nors, kas atneš jam daugiau šlovės ir turto nei tolesnė tarnyba pas kliedinčius žodžiais pedantus, nuolat minінčius tokius poetus kaip Metamorfozė ir Vigilijus. Su lelijiniais žvangučiais ant kojų ketino šokdamas nueiti iš Londono į Noridžą ir praturtėti atversdamas knygą (galima eiti lažybų, kad šito nebūtų įstengęs padaryti), o paskui ir pats rašydamas.

Knyga buvo parašyta, ji mums dabar prieinama. (Kad taip Šekspyras būtų parašęs tokią kvailą, įžūlią ir apsinuoginančią knygą.) Ji vadinasi „Kempo devynių dienų stebuklas“ ir išėjo

1600-aisiais, tais metais, kai lydimas „būgnininko Tomo Slajaus, tarno Viljamo Bi ir Džordžo Sprato, paskirto prižiūrėti, kad nepasilengvinčiau nusistatytos užduoties", šitas „vienintelis lelijinių žvangučių nešiotojas ir geriausias varpelių dzvangsintojas nuo Siono iki Sario kalnų" smagiai šokavo, kaip ir buvo žadėjęs, devynias dienas tarp tų miestų, visų sveikinamas – kabaljeras Kempas, nušluostęs nosį tiems, kurie jį išmetė, ir ypač žmogystai, vadinamai „mano garsiuoju skarmalų purtytoju". Vėliau jis bandė nušokuoti skersai Europą, per Alpes iki Romos, tačiau didysis patrepsynių (ar juokdariškų šokių) meistras žemyne toli gražu nebuvo taip žinomas, todėl šis sumanymas neišdegė.

Taigi komedijoje „Kaip jums patinka" Kempo nebebuvo, tačiau joje buvo tiek daug viso kito, kad niekas jo labai ir nepasigedo. Jeigu prasčiokams reikia išviečių humoro, prašom, jo čia yra, tik labai rafinuotu pavidalu. Prieš keletą metų seras Džonas Haringtonas[3] buvo parašęs knygą apie savo higienišką išradimą – klozetą su vandeniu – ir pavadino ją „Adžekso metamorfoze". Adžeksas – Džonsono sukurtas keistuolis, žmogus, turintis per daug juodosios tulžies, melancholiškas niurzglys. Tokį paranku įsodinti į sostą, labiausiai tinkantį apmąstymams, kai viduriai užkietėję, tad Adžeksas tampa Džeksu arba Džeku[4]. Šekspyras, jautęs silpnybę veikalams, kurių pavadinime yra žodis „metamorfozė", paėmė šį vardą ir, suprancūzinęs jį į Žaką, suteikė savo paties melancholiškam veikėjui. Šis kilmingas protautojas

3. Džonas Haringtonas (John Harington, 1561–1612) – L. Ariosto vertėjas į anglų kalbą.
4. Šitokia vardo metamorfozė anglų kalboje turi prasmę, kadangi Džekas yra mažybinė Džono forma, o „džonas" reiškia vyrų tualetą.

apie žmonių kvailybę, ištremtas su hercogu į Ardeno giria, yra ne vien keistuolis, bet pilnakraujė būtybė, ir jam pavedama išdrožti vieną iš geriausių Šekspyro oracijų. Joje „Gaublio" devizas išplėtojamas į filosofijos traktatą apie žmogaus vaidmenis, vaidinamus nuo kūdikystės iki senatvės, nes jei gaublys yra pasaulis, o „Gaublys" – teatras, tai pasaulis turi būti teatras.

„Gaublys" vertėsi neblogai, tačiau jis negalėjo verstis tik Šekspyro pjesėmis. Spektakliai ilgai neidavo, reikėjo didelio repertuaro, o nervingiems, kaprizingiems ir kritiškiems žiūrovams reikėjo ne tik įvairių pjesių, bet ir įvairovės pačioje pjesėje. Žiūrovai, tai yra Londono miestelėnai, labai nervinosi visą 1599 metų vasarą – vėl sklido gandai, kad ispanai laipinasi Vaito saloje, miesto vartai buvo rakinami, gatves užtvėrė grandinės, ėjo kalbos, kad Londoną apgins tiltas, pastatytas iš laivų ties Greivzendu. O naujienos apie Esekso žygį į Airiją ar veikiau jų nuotrupos, prasmukusios pro Slaptąją tarybą, nežadėjo nieko gero. Eseksas, rodės, nieko daugiau nedarė, tik dalijo riterių titulus – tai buvo jo manija, ir, anot karalienės, stūmėsi į priekį maždaug tūkstančio svarų per dieną kaina. Tą nervingumą, pavojaus valstybei nuojautą, minios nepastovumą ir tą pragarą, kuris įsivyrauja sugriuvus tvarkai Šekspyras pavaizdavo pirmojoje romėniškoje tragedijoje „Julijuje Cezaryje". O skaitydamas Plutarcho aprašytą Antonijaus gyvenimą, matyt, įžvelgė ir kitos tragedijos kontūrus.

Bet „Gaublys" taip pat pastatė ir Džonsono „Kiekvieną be savo keistenybių", komediją, kurioje Benas tyliai šaiposi iš bajoriškų Šekspyro pretenzijų („ne be garstyčių"). Benas taip pat šaipėsi iš Šekspyro ketinimo rašyti romėnišką pjesę beveik ne-

mokant lotynų kalbos: vieną dieną jis, Džonsonas, parodysiąs visiems, kaip reikia rašyti romėnišką pjesę. Ypač jis tyčiojosi iš eilutės „Be priežasties nė karto Cezaris neklydo“. Šekspyras paslaugiai ją pakeitė:

Atsimink,
Jog Cezaris – teisingas ir sprendimo
Nekeičia niekuomet be priežasties.[5]

Iš aktorių sąrašo matyti, kad Šekspyras vaidino ankstesnėje Džonsono komedijoje „Kiekvienas turi keistenybių“, bet, regis, nepanoro gauti vaidmens antrojoje. „Lordo šambeliono artistams“ ji nelabai patiko – pernelyg ilga, pernelyg pamoksliškai pliekiami pagedę papročiai. Jie sutrumpino ją, o kam gi patinka, kai jo pjesę trumpina. Didžiai įsižeidęs, Benas sugrįžo pas „Lordo admirolo artistus“.

Per visus tuos metus, taip pat ir kitus, ir teatre, ir valstybėje viešpatavo nerami ir irzli nuotaika. Admirolo aktorių „Rožė“ buvo vos per akmens svydį nuo šambeliono trupės „Gaublio“, ir, galimas daiktas, šis atstumas buvo patikrintas tiesiogine metaforos prasme. „Rožė“ bandė įveikti „Gaublį“ jo paties dramaturgija: jeigu, pavyzdžiui, „Gaublyje“ sėkmingai ėjo pjesė su Falstafu, tai ir „Rožei“ prireikė savojo Falstafo, tačiau ne Šekspyro išgalvoto ir suklastoto storulio, o tikrai gyvenusio, realaus sero Džono Oldkaslo. Taigi su būdingu Henslou operatyvumu užsakymas sukurti „Tikrą ir teisingą sero Džono Oldkaslo, gerojo

5. Vertė A. Churginas.

lordo Kobemo gyvenimo istoriją" buvo išdalytas poetams Mandžiui, Dreitonui, Vilsonui ir Hatvėjui. Dreitonas – tai Maiklas Dreitonas, Šekspyro tėviškėnas ir draugas, o Hatvėjus – Anai ne giminė. Pjesė turėjo pasisekimą, tačiau palikuonys ją atmetė, vietoj tikrojo sero Džono mieliau pasirinkę netikrąjį.

Vis dėlto tais laikais viena pjesė negalėjo užpildyti viso sezono. Henslou ir jo žentas nusiminę pripažino, kad Benksaidas dabar priklauso „Gaubliui", o „Rožės" vasara jau peržydėjo. Todėl jie pasidavė į šiaurę ir nusipirko žemės šv. Džailzo parapijoje, tarp Oldersgeito ir Murgeito. Jie nusprendė statyti stačiakampį teatrą, vardu „Fortūna", ir nubraižė smulkų planą, išlikusį iki šių dienų ir rodantį, ko šimtmečio pabaigos elžbietiečiai norėjo iš teatro. „Fortūnos" scena turėjo būti keturiasdešimt trijų pėdų pločio ir išsikišti į publiką per dvidešimt penkias pėdas. Bendra išlaidų suma, be dažymo kainos, turėjo būti 440 svarų – septyniskart daugiau, negu Šekspyras užmokėjo už Naujuosius Namus Stratforde. Teatro, žinoma, seniai nebėra, tačiau yra sklypas – Fortūnos gatvė, tarp Vaitkroso gatvės ir Golden Leino, E. C. I.[6]

Milžinai kovėsi su milžinais, o nykštukai – ir su tais, ir su anais. Admirolo ir šambeliono aktoriai kentė vieni nuo kitų, tačiau kaip ir mažesnės trupės jie visi kentė nuo vaikų aktorių, geltonsnapių „Hamleto" vanagiukų, kuriuos vėl pamėgo kilmingoji publika. Ji galėjo lankytis Šv. Povilo katedros dainavimo mokykloje, žiūrėti, kaip mieli, dailūs mažulėliai mechaniškai imituoja senamadišką klasikinę komediją, ir nesibijoti šiurkščių pameis-

6. E. C. I. – dabartinis šio rajono pašto indeksas.

trių juokų bei paleistų iš armijos griuvinėjančių girtų kareivių. Grafas Darbis atkūrė šią vaidinančią berniukų choristų trupę ir ieškojo jiems dramaturgų. Vienas iš naujųjų autorių buvo Džonas Marstonas[7], mįslinga asmenybė, mirusi 1634 metais, nors nežinia kokio amžiaus. Jis perdirbo seną pjesę, pavadintą „Aktorių rykštė“, ir paliko joje beviltiškai pasenusias alegorines moralitė figūras – Taiką, Karą, Pavydą, Perteklių ir taip toliau. Tačiau kitose pjesėse – „Antonijus ir Melida“ ir „Antonijaus kerštas“ – jau daugiau originalumo, kaip matyti iš šių eilučių: „Kai nirtūs gūsiai lapus besyvius kanda / Nuo tirtančios plikos šakos“ ir „Juodi tamsios nakties žirgai miglos žiedais / Padangės veidą ima juosti...“ Džonsonas nepakentė šitokio perkrauto stiliaus ir pyko, kad Marstonas skelbiasi jo mokiniu. Tuo nesantaikos metu juodu smagiai kapojosi. Viskas prasidėjo nuo poeto Melidaus kritikos pjesėse „Kiekvienas be savo keistenybių“ – tikriausiai tai buvo „Antonijaus ir Melidos“ autorius: „Kvaišelis karštakošis, kamštelis, ižena“. Džonsonui patiko kariauti. Vėliau jis pasakodavo, kad sumušęs Marstoną ir atėmęs iš jo pistoletą: ar tai tiesa, sunku dabar patikrinti, tačiau, žinoma, jis tai būtų padaręs su malonumu.

Šv. Povilo katedros berniukai taip išpopuliarėjo, kad Henris Evansas, dirbęs su Džonu Liliu pirmuoju „Juodųjų brolių teatro“ laikotarpiu, ir Natanielis Džailzas, vadovavęs karališkosios koplyčios vaikų trupei nuo 1597 metų, sukirto rankom ir įkūrė naują vaikų trupę. Evansas žinojo, kad „Juodųjų brolių teatras“ tuščias ir kad Berbedžui ir jo draugams draudžiama ten

7. Džonas Marstonas (John Marston, 1575?–1634) – anglų satyrikas ir dramaturgas.

vaidinti, nes kambarių nuomininkai skundėsi, jog tai sudaro jiems nepatogumų. Vis dėlto jis vylėsi, kad į vaikų spektaklius bus žiūrima kitaip. Ir nesuklydo. Evansas pasiekė, kad juodviem su Berbedžu būtų leista pasirašyti dvidešimt vienų metų nuomos sutartį, ir šitaip naujasis vanagiukų pulkelis gavo namus. Geras tai buvo pulkelis, jame darbavosi ir jaunasis aktorius Salatielis Peivis, puikiai vaidinęs senius; numiręs trylikos metų, jis užsitarnavo iš Beno Džonsono gražią elegiją. Džonsonas, neatsisakydavęs rašyti visoms trupėms, kurios neabejojo jo autoritetu dramos srityje, mielai kūrė ir „Juodųjų brolių" vaikams. Jis, pavyzdžiui, parašė „Sintijos linksmybes", kurių nepavyko įbrukti rūmams per 1600–1601 metų kalėdines atostogas: ten pageidavo „Dvyliktosios nakties". Benui, aišku, tai nepatiko. Jam patiko jo paties pjesė – Sintijos žodžiais tariant, „neįkainojamas nuostabaus proto krištoliukas". Sintija – tai karalienė Elžbieta, o šiais žodžiais Benas iš anksto susiteikia sau rūmų poeto titulą. Beno nuomone, niekas nemoka taip rašyti kaip Benas.

Marstonas, nuvogęs „Dvyliktosios nakties" paantraštę, parašė pjesę Evanso varžovams – Šv. Povilo katedros berniukų trupei. Komedijoje „Kaip norite" taip taktiškai, kaip tik įmanoma, keliama mintis, kad Benas Džonsonas (užmaskuotas Filomūzo kauke) per daug kritikuoja kitus ir neturi jokios teisės barti žiūrovų (kaip daro „Sintijos linksmybėse") už tai, kad jie nemėgsta to, ką jis liepia mėgti. Jam primenama, kad „meno taisyklės buvo sukurtos pramogai, o ne pramoga – jūsų taisyklėms". Kas jis toks, kad „su panieka spjaudo į kitaminčius", ir taip toliau. Dėl to nedrąsaus protesto Džonsonas vos nepasiuto. Jis parašysiąs pjesę ir joje užkursiąs pirtį nemokšoms amži-

ninkams, bet, demonstruodamas savo santūrumą ir didį padorumą, nevadinsiąs jų tikraisiais vardais. Apie šį sumanymą jis kalbėjo tavernose, todėl tai, be abejo, sužinojo ir lordo šambeliono aktoriai. Jie nusprendė, kad satyrikas Džonsonas pats prašosi satyros. Nė vienam aktoriui nepatiko klausytis jo pašaipų – atseit jie tik smuikeliai, grojantys jo, meistro, melodijas, ir dar prastai grojantys. Be to, „Gaublio“ trupė nejautė simpatijos dramaturgams, rašantiems vaikams ir atitraukiantiems žiūrovus nuo talentingesnių autorių. Berbedžas nesitikėjo, kad satyrą sukurs Šekspyras, taigi patalžyti Beną scenoje jis pavedė Tomui Dekeriui.

Dekeris, kuriam tuomet buvo trisdešimt, teatre išgarsėjo „Senuoju Fortunatu“ ir „Kurpiaus švente“. Pastaroji – tai pirma ano meto pjesė apie miestiečius. Joje vaizduojamas visiems pažįstamas amatininkų ir pameistrių Londonas, ir joje yra žavingas komiškas personažas – Saimonas Eiras, sveika Rablė dvasia alsuojantis batsiuvys („ji turi tokią intymią ydą – miegodama ji pirdauja“), galiausiai tapęs lordu meru. Dekeris taip pat parašė nemaža smagių knygelių apie tikrąjį Londoną: jo „Žioplio abėcėlė“ – tai klasikinis miesto gyvenimo vadovas. Jis nebuvo toks talentingas poetas kaip Benas ar netgi Marstonas, tačiau sukūrė vieną eilėraštį, kurį kiekvienas žino ne blogiau už „Išgerk vien žvilgsniais už mane“. Tai lopšinė, prasidedanti žodžiais „Saldūs sapnai bučiuoja akutes“. Norėdamas atremti Džonsono puolimą prieš aktorius, Dekeris turėjo palaukti, kol tas puolimas prasidės. Džonsonas niekada nemokėjo greitai dirbti, tad „Eiliakaliui“ parašyti jam prireikė keturių mėnesių. Rašydamas sužinojo,

kad į jį atsakys Dekeris, taigi ir Dekeris tapo priešu, kurį būtina išjuokti scenoje.

Kai „Eiliakalį, arba jo kaltinimą“ pirmąkart suvaidino „Juodųjų brolių teatro“ berniukai, jis nustebino ne tiek satyros aštrumu, kiek dirbtiniu, iškamuotu stiliumi. Benas rodo savo mokytumą ilgiausiuose monologuose (kaip vaikai raudojo, kai į jų galvas įmušinėjo tas eiles: Evansas ir Džailzas mokyklinę drausmę palaikė senoviškais metodais), bet reikšdamas savo karštus jausmus, jis nestokoja nei gyvumo, nei sąmojaus. Štai apie aktorius: „Vos tik koks doras nuskuręs kareiva paelgetaus, pasukčiaus ar į viešnamį užsuks, tuoj jį ir kiša į savo pripirintas komedijas. Visai pasileido tie niekšai; ištvirkėliai, tikri ištvirkėliai. Užmiršta nenaudėliai, kad jie kilmingose knygose, kad herbais apsikaišę – ir jie, ir visa jų veislė: žinia, jiems nereikia kitokių heroldų.“ Benas, regis, niekaip negali atleisti Šekspyrui už tą herbą.

Pjesės veiksmas vyksta Romoje viešpataujant imperatoriui Augustui, pagrindiniai veikėjai – romėnų poetai – Ovidijus, Vergilijus ir Horacijus. Horacijus, nedidukas ir storas, bet genialus, tai, aišku, pats Benas. Pavyduoliai Krispinas ir Demetrijus („pjesių apie miestą kurpalius“) – tai Marstonas ir Dekeris. Jie rezga pinkles prieš Horacijų, bet nieko nepeša. Paties imperatoriaus akivaizdoje Horacijus priverčia Krispiną išvemti savo kvailą rašliavą (ištiės nelabai juokingas sąmojis), ypač tokius sprangius žodžius kaip „pramaniūgiškas“, „apsisnarglinęs“, „pompastiškas“, „niekatauškis“. Nebūtų nuostabu, jeigu tokio Rablė maniera vykdomo puolimo auka taptų ir Šekspyras, tačiau sunku pasakyti, ar jam kas nors atstovauja šioje pjesėje. Jos pradžioje Ovidijus sako šias eilutes:

Tada, kai kūnas šitas pelenais pavirs,
Mano vardas gyvens, o siela dangun kils.[8]

Jos skamba panašiai kaip baigiamasis vieno Šekspyro soneto dvieilis, tačiau pasirodo, kad tai nežmoniškai ilgos poemos, parašytos herojiniais dvieiliais, pabaiga. Šekspyras mėgo Ovidijų, o jaunasis Fransis Meresas neseniai buvo jį palyginęs su Ovidijum, bet vargu ar Benas būtų suteikęs jam malonumą būti Ovidijumi scenoje. Vis dėlto, nors ir labai smerkdamas Vilio nedrausmingą kūrybą, jis jautė, kad jo nesugrūsi į bendrą katilą su kitais eiliakaliais. Pernelyg jis didelis, kad galėtum lengvapėdiškai iš jo šaipytis. Be to, Benas, kaip vėliau pats pripažino spausdintu žodžiu, negalėjo nematyti laisvos ir atviros Vilio natūros, kuriai buvo svetimas smulkus pavydas. Nepaisant visko, jie buvo draugai.

Dekerio atsakymas į „Eiliakalį“ vadinosi „Satyros rykštė, arba keistenybių poeto nunuoginimas“. Pagrindiniai veikėjai tie patys kaip ir Džonsono pjesėje, bet čia Krispinas ir Demetrijus yra dori ir talentingi poetai, o Horacijus, turintis nuostabiai pavadintą draugužį Azinijų Bubą, yra pagyrūnas ir niurzga, kuriam galiausiai uždraudžiama tapatinti save su Augusto Romos Kvintu Horacijum Flaku. „Horacijus mylėjo poetus ir nekentė tik mulkių, o tu nemyli nieko – nei protingų žmonių, nei kvailių, tik save vieną.“ Taip sako Taka, apie kurį Benas-Horacijus sukūrė nešvankių epigramų. Perkeldamas savo pjesės veiksmą iš Romos į karaliaus Vilhelmo Rufaus[9] šalį ir laikus, Dekeris

8. Vertė G. Kirvaitis.
9. Vilhelmas Rufus (William Rufus, 1056/60?–1100) – Vilhelmas II, Vilhelmo I Užkariautojo sūnus, valdęs Angliją nuo 1087 iki 1100 metų.

pabrėžia, kad jo Horacijus – paprasčiausias apsimetėlis. Tiesiog galva sukasi, kaip lengvai tie elžbietiečiai miešia ar maišo skirtingas epochas ir kultūras.

Benas nesupyko, tik pasijuto įskaudintas. Juk viską, ką jis daręs, daręs meno labui. Na, o atsakyti į šiuos Dekerio šmeižtus...

Kas įžeidėjams keršija, tasai
Įskaudintas esąs prisipažįsta.
Te jie naudojas juokdario turtu, –
Jo liežuviu, kuris jam naudą neša,
Geriausią pavaizduodamas blogiausiu.

Ir toliau

Aš tuos pabaisas palieku
Likimo valiai. Komiškoji Mūza
Tokia grėsminga man, jog pabandysiu,
Ar tik nebus Tragedija meilesnė.[10]

Tai ir dar daugiau randame epiloge, kurį Džonsonas, ilgai gromuliavęs nuoskaudą, pridūrė prie „Eiliakalio“. Ta tragedija – „Sejanas“, tai bus tikroviškas Romos paveikslas, o ne koks niekalas kaip „Julijus Cezaris“.

Šekspyras, mums regis, nedalyvavo šiame nedideliame kare, bet manoma, kad jis turėjęs kažkokį ryšį su jo rezultatais, tik nežinia kokį. Vienoje kalėdinėje pjesėje – „Sugrįžkime iš Parna-

10. Vertė A. Danielius.

so" – pastatytoje Šv. Jono koledžo studentų Kembridže, randame daugybę užuominų apie teatro reikalus Londone, taip pat atgaline data reiškiamas simpatijas ir antipatijas minėtos polemikos dalyviams. Pasak vieno personažo, Benas Džonsonas „toks neišmoningas, kad jam geriau būtų vėl imtis senojo amato – mūrijimo; tas įžūlus šunsnukis lipdo knygas su tokiu pat pasitikėjimu kaip senais laikais plytas". Šekspyrui, sakoma pjesėje, išeitų į naudą, jeigu rašytų rimtesnėmis temomis: per daug meilės jo „virpančioj širdy". Matyt, čia turimas galvoje poetas, o ne dramaturgas. Paskui, tarsi nežinomas autorius būtų nieko negirdėjęs apie kivirčą tarp „Lordo šambeliono artistų" ir jų senojo pagrindinio klouno, į sceną išvedami Kempas su Berbedžu tam, kad duotų vaidybos pamoką. Kempas (veikiau „Kempas") lieja tulžį ant mokslinčių dramaturgų:

„...jie pernelyg atsiduoda... tuo rašytoju Metamorfoze ir pernelyg daug kalba apie Prozerpinę ir Jupiterį. Štai, pavyzdžiui, mūsų bičiulis Šekspyras rašo apie visus juos; na, Benas Džonsonas irgi. O, tas Benas Džonsonas – tai bjaurus padaras; jo Horacijus duoda poetams vimdomųjų, tačiau bičiulis Šekspyras paleido jam vidurius ir nuplėšė šlovę."

Autorius nežino reikalo esmės. Kempas mėgo Vilį tikriausiai ne daugiau kaip antrąjį mokslingą dramaturgą ir turbūt jųdviejų erudiciją vertino maždaug vienodai. Tačiau čia randama užuomina, regis, turi ryšį su kažkuo, ką Vilis padarė Benui, ir mes nesame tikri, kaip ją reikėtų aiškinti – asmenine, profesine, metaforine ar kitokia prasme. „Nuplėšti šlovę" – tai kur kas blogiau nei vėmimas. Gal čia turimas omenyje (taip mano dr. Hotsonas) tas faktas, kad kalėdinėms pramogoms rūmai pasirinko

„Dvyliktąją naktį“, o „Sintijos linksmybes“ atmetė? O gal Šekspyras parašė kokią pjesę, dabar pražuvusią, kurioje, panašiai kaip „Eiliakalyje“, po klasikos kauke užtaisė stiprią paleidžiamųjų dozę slapyvardžiu užmaskuotam Džonsonui? Gal paslapčia įbėrė kasijos ir rabarbaro į jo vyną „Undinėje“? Šito niekada nesužinosime. Tiesiog siutas ima – kai Šekspyras nieko nenuomoja ir nerašo pjesių, istorija kaipmat užtrenkia savo žabtus.

14
Maištas

Šie poetų pasikandžiojimai ir pasidraskymai buvo vieni niekai palyginti su didele vieša tragedija ar farsu, pradėtu tuo metu repetuoti. Pagrindinis aktorius buvo grafas Eseksas, patekęs į nemalonę. Airijoje jis mažai ką nuveikė, tiktai teikė riterių titulus, ir karalienė niršo ant jo. Su Tirounu jis susitiko prie upės – Eseksas ant kranto, Tirounas vandeny ant žirgo – ir sklido gandas, jog jis pasakęs maištininkui, kad Anglijoje greitai pasikeisianti valdžia ir jeigu Tirounas būsiąs draugiškas, jam tai išeisią į naudą. Neilgai trukus – 1599 metų rudenį – jis išplaukė į Angliją, nujojo tiesiai į Nonsačo rūmus ir tiesiog iš kelionės, visas purvinas, stojo prieš karalienę jos miegamajame. Ji iš pradžių nepriekaištavo, tik liepė eiti ir persivilkti drabužius: etiketo pažeidimas buvo tik degtuko žybsnis pragare. Vėliau tą dieną vyko pokalbiai akis į akį, o jiems pasibaigus Eseksas buvo perduotas lordo kanclerio priežiūrai. Tuo metu visas Londonas jau žinojo, kad Eseksas su Tirounu padarė paliaubas.

Jo šalininkai nė nemanė nukabinti nosies. Grafą Sautamptoną visi dažnai matydavo besismaginantį teatruose. Nėra žinios, ar jis pasikalbėdavo su savo senuoju protežė: turbūt Šekspyras buvo pernelyg nusivylęs, kad trokštų susitaikyti. Dramaturgo

protą tuomet buvo užvaldžiusi mįslė, kuri vargu ar rūpėjo Benui ir kitiems „humorų“ aprašinėtojams – kodėl geri norai kartais pagimdo blogį? Eseksas su Sautamptonu nuoširdžiai tikėjo, kad karalienės nuvertimas kraštui išeis į gera; Eseksas kalbėjo tik apie sąžinę ir patriotizmą, o ne asmeninę naudą. Vis dėlto kilnūs motyvai galėjo sukelti šalyje kraujo praliejimą, chaosą, nekaltų žmonių skerdynes. Į šitą anomaliją Šekspyras gilinosi „Julijuje Cezaryje“. Brutas, nors ir žudikas, tačiau kilniausias iš visų romėnų. Žudiko sąžinės tema neduos ramybės Šekspyrui tragedijose, kurias ketino netrukus rašyti.

Eseksas susirgo. Karalienė laikinai jo pagailėjo ir nusiuntė aštuonis geriausius ano meto daktarus apžiūrėti jo. Jie nusprendė, kad tai ne kūno, o proto liga. Karalienė pagailėjo gailėjusi ir paliko Eseksą uždarytą, nemalonėje ir neteistą iki kitų metų vasaros.

Oficialus teismo procesas prasidėjo 1600 metų birželio 5 dieną, jį vedė Žvaigždžių rūmai[1]. Eseksą kaltino, kad jis nepaklausęs įsakymų: jį nusiuntė į Airiją malšinti laukinių airių, tai brangiai atsiėjo, o jis ėmė ir padarė paliaubas. Kaltintojai kalbėjo vienuolika valandų – generalinis prokuroras, jo pavaduotojas ir seras Fransis Bekonas (kuriam Eseksas kadaise buvo geras ir įtakingas draugas) buvo pačios geriausios retorinės formos. Eseksas fiziškai buvo nusilpęs, tačiau jam buvo leista atsisėsti tiktai ilgos dienos pabaigoje: teismui atrodė, kad labiausiai deranti jam poza – klūpėjimas. Nuosprendis buvo žinomas iš anksto. O bausmės dydis?

1. Žvaigždžių rūmai (*Star Chamber*) – aukščiausias karališkasis teismas, įkurtas Henriko VII ir veikęs nuo 1487 iki 1641 metų; pavadinimas kilęs nuo paauksuotomis žvaigždėmis išpuoštų lubų Vestminsterio rūmuose, kur jis posėdžiaudavo.

Taueris, atleidimas iš pelningų pareigų, didžiulė pabauda – visa tai buvo pasiūlyta, atskirai arba kartu. Galiausiai nutarta, kad paskutinis žodis – karalienės. Vėl laukimas, ir Eseksas sugrįžta į lordo kanclerio globą. Žmonės pradėjo jo labai gailėtis – šitoks pažeminimas, šitoks nusižeminimas, šitokia kantrybė.

Rugpjūčio 26 dieną jį paleido. Karalienės pyktį dėl Airijos reikalų gerokai sušvelnino pranešimai apie lordo Mauntdžojaus pergales; pastarojo tylus veiksmingumas buvo tokia priešingybė rėksmingai Esekso tuštybei, kad vien tai šiam turėjo būti pakankama bausmė: galgi dabar jis pasimokys ir sueis į protą? Bet jam buvo uždrausta lankytis rūmuose. Šitai Eseksas galėjo pakelti, bet jis negalėjo pakelti perspektyvos sulaukti baisesnės bausmės – netekti teisės rinkti mokesčius iš saldžių vynų pirklių; ši monopolija buvo vienas iš karalienės malonės ženklų ir labai pelninga. Jos terminas baigėsi per Mykolines, o Eseksas pirkliams buvo įsiskolinęs iki ausų; jis rašė karalienei laiškus, kupinus meilės ir nusižeminimo, jis prakaitavo iš baimės. Karalienės neapgavo šie atgailos gestai, ji nepatikėjo tos meilės nuoširdumu: ji taip ir pasakė Fransiui Bekonui, o Bekonas pasakė kitiems. Paskui, išlaikiusi Eseksą nežinioje iki Visų Šventųjų, ji paskelbė, kad jo monopolija nebus pratęsta: teisę rinkti mokesčius už saldžius vynus ji pasiliks sau pačiai.

Likus keturioms dienoms iki Kalėdų Londoną sukrėtė neilgas žemės drebėjimas – ne toks galingas kaip Azijos kataklizmai, bet pakankamai reikšmingas ženklas prietaringiems. Esekso namai dabar pasidarė lyg ir partijos štabu, kur rinkosi visi, kurie manė, kad jų reikalus geriausiai gali paremti grafas, o ne, anot paties grafo, senutė, kurios protas taip pat suklypęs kaip

ir kūnas. Netekę malonės dvariškiai bičiuliavosi su praradusiais laipsnius kapitonais. Puritonai sakė pamokslus, kur tvirtino, kad monarchas turi paklusti aukštesnei valdžiai ir kad tą valdžią galima įžvelgti tuose, kurie žino, kad jie išganyti – ši doktrina po penkiasdešimt metų buvo įgyvendinta nužudant karalių. Vienas Esekso šalininkas, žmogus, vardu Kafas, atlapaširdis Kaskos[2] dvynys, kalbėjo, kad negarbinga žmogų taip žeminti ir kad milordas, jau ir taip likęs be kai kurių teisių ir turtų, pamažu visai nuskurs, jeigu nepradės veikti nedelsdamas. Šitaip padrąsintas, Eseksas ėmė lieti susikaupusį pyktį, o jo žodžiai buvo skubiai atpasakojami karalienei. Kadangi Esekso namuose lankydavosi daugybė žmonių, nuo šnipų sunku buvo apsisaugoti.

Tikriausiai tuo metu Šekspyras parašė „Troilą ir Kresidą“. Draudimas rašyti knygas apie Anglijos istoriją dar buvo nepanaikintas, todėl vaizduoti ją scenoje buvo pavojinga, tačiau dramaturgų paslaugoms buvo visa antika, o kadangi politiniai veikėjai visais laikais vienodi, tai neramiam Elžbietos viešpatavimui galima rasti nemaža pikantiškų paralelių Romoje ir Graikijoje. Graikija tuomet tapo populiaresnė už Romą, kaip rodo „Rožėje“ pastatyti „Trojos kerštas“, „Agamemnonas“ ir „Orestas ir furijos“, taip pat Četlo ir Dekerio kita pjesė apie Troilą ir Kresidą. O 1598 metais pasirodė septynios „Iliados“ knygos, išverstos Čapmeno ir dedikuotos grafui Eseksui – „gyvam Achilo dorybių, įamžintų dieviškojo Homero, įsikūnijimui“. Dorybių? Tuo metu Eseksas demonstravo Achilo ydą – blogai nusiteikus lindėti palapinėje.

2. Kaska – sąmokslininkas prieš Julijų Cezarį Šekspyro pjesėje.

Troilo ir Kresidos istoriją jau buvo papasakojęs Čoseris, tačiau traktavęs ją kaip romantišką meilės nuotykį. Šekspyras išmetė meilę ar veikiau išgrynino ją iki geismo. Matyt, jis vėl patyrė aistras ir kančias, panašias į tas, kurias išgyveno su „Tamsiąja dama", o gal – tomis dienomis su kartėliu galvodamas apie Sautamptoną – prisiminė nesėkmingą vergystę aistrai. Šekspyras buvo labai seksualus žmogus, ir anuo metu jo merginėjimas davė pagrindą kilti mažų mažiausia vienai legendai. Džono Maningamo iš Vidurinių Teismo Namų dienoraštyje 1601 metų kovo 13 dieną įrašyta:

„Tuo metu, kai Berbedžas vaidino Ričardą III, vienai miestietei jis taip patiko, kad, prieš išeidama iš teatro, ji pakvietė jį ateiti tą vakarą pas ją ir prisistatyti Ričardo III vardu. Šekspyras, nugirdęs jų suokalbį, nuėjo anksčiau, buvo pavaišintas ir pradėjo savo žaidimus, Berbedžui dar neatėjus. Kai buvo pranešta, kad prie durų laukia Ričardas III, Šekspyras liepė atsakyti, kad Vilhelmas Užkariautojas buvęs prieš Ričardą III."

Šis atsitikimas nebūtinai tikras, tačiau tokių anekdotų nepasakoja apie vyrus, kurie nemyli moterų. Šekspyro tragedija gal radosi dėl to, kad jis mylėjo ne išmintingai, o per daug rimtai, kad nežiūrėjo į moteris lengvai, kaip turbūt žiūrėjo į jas Benas, ir dažnai palaikydavo meile paprasčiausią geismą. Jis pernelyg vertino lytinį aktą, kaip nuoširdžios meilės išraišką, o paskui įsitikindavo, kad jo meilė lieka be atsako. Kamuojamas jausmų nevertam jų objektui, jis patirdavo pasibjaurėjimo priepuolius – daugiausia savimi pačiu. Jis regėjo save, meilužį Vilį, šniokštuojantį tarsi šunį

su kale. „Troile ir Kresidoje" sąvadautojas Pandaras dainuoja nešvankią dainelę, kurioje meilužio atodūsiai „ho ho ho" paverčiami į šuns šnopavimą ir orgazminius kalės šūksnius – „ha ha ha". Pjesė pasakoja apie nusivylimą geismu: Troilas iš pradžių pamišęs iš meilės Kresidai, paskui pasišlykštėjęs deive, pavirtusia į prostitutę.

Nusivylimo meile ar geismu tema glaudžiai siejasi su politiniais motyvais. Odisėjas, aiškindamas, kodėl graikams nepasisekė paimti Trojos, kaltina graikų nesugebėjimą laikytis tvarkos. Pasaulis turi tam tikrą hieratinę[3] struktūrą, kurią žmonės dėl bendro labo turi imituoti. „Vos vos nukrypk nuo tono, išderink stygą / Ir paklausyk, kokia baisinga nedarna..." Graikų kariuomenė išsiderinus:

Vyriausią vadą niekina jo pirmas
Pavaldinys, o šį – už jį žemesnis,
Kol, palaipsniui, visi, lig apačios,
Pakęsti nebenori aukštesniųjų;

Ir taip, pavydo karštlige susirgę,
Įnirtę varžosi lig išsekimo.
Štai kas neleidžia mums įveikti Trojos.

Užbaigsiu šitaip po kalbų ilgų:
Silpnybė mūsų teikia jiems jėgų.[4]

3. Hieratinis – žynių, dvasininkų (gr. *hieratikos*); hieratinis raštas susidarė Egipte XIX a. pr. Kr. iš sutrumpintų hieroglifų formų religiniams tekstams rašyti; žodis „hieratinis" taip pat vartojamas apibūdinti kai kurioms religinio meno šakoms.
4. Vertė A. Danielius.

Kas tiesa, tai tiesa: kalbos išties ilgos. „Troile ir Kresidoje" kalbų daugiau nei veiksmo, todėl scenoje pjesė nesulaukė pasisekimo. Bet kalbų perteklius aiškiai rodo, kad Šekspyrui labiau rūpi išreikšti asmeninius įsitikinimus negu sukurti pjesę. Niekur kitur nerasime tokių puikių eilių ir tokių įspūdingų įvaizdžių, tačiau žodinės grožybės nustelbia draminę kompoziciją: užuot tarnavę, žodžiai valdo – per daug nukrypta nuo tono. O graikų išsiderinimo priežasties reikia ieškoti Achile, tame bosiniame graikų kariuomenės kaištelyje, kuris

Be saiko prisiklausęs pagyrimų,
Apsvaigęs nuo puikybės, guli sau
Ir tyčiojas iš mūsų.[5]

Lygiai taip pat Esekso burnojimai prieš hierarchinę anglų karalystės struktūrą gali užtraukti negalią ir pražūtį, anarchiją ir chaosą.

Tačiau koks gi ryšys tarp nusivylimo geismu ir valstybės irimo? Tai dviguba paralelė. Pirmiausia, tai pasitikėjimo praradimas. Jei taip lengvai laužo priesaikas mylimieji, tai ką ir kalbėti apie pavaldinio priesaiką valdovui. Antra, tai metafora (išplėtota „Koriolane"), kuri paverčia valstybę į kūną su galva, galūnėmis ir pilvu. Neišranki meilė gali sugriauti kūną: žodis „venerinis" reiškia ir meilę, ir ligą. Juk taip lengva postringauti apie garbę, aukštesnę nei meilė, ir vis dėlto naudoti tą garbę kaip įrankį griauti sveikam valstybės kūnui. Pandaras savo epiloge mini

5. Vertė A. Danielius.

„Vinčesterio žąsis“ iš Benksaido – tas prostitutes, kurių viešnamiai buvo pavaldūs Vinčesterio vyskupui – ir pabaigoje testamentu palieka savo ligas žiūrovams. Šitaip išreiškiamas dvejopas pasibjaurėjimas. Gal Šekspyras, sunerimęs dėl pasiligojusio gigantiško kūno, tuomet įžvelgė ligos pradžią ir savo paties kūne?

Menininkai turi stebėti didžius įvykius, o ne dalyvauti juose. Vis dėlto kartais meno kūrinys įvykių kūrėjų prievarta išstumiamas į veiksmų areną. Šitai atsitiko ir vienam Šekspyro kūriniui; tai buvo jo profanacija, kaip visada būna, kai menas paverčiamas propaganda. 1601 metų vasario 6 dieną, penktadienį, į „Gaublį“ atėjo keli grafo Esekso šalininkai ir paprašė kitą popietę surengti specialų „Ričardo II“ spektaklį. Lordo šambeliono aktoriai atsakė, kad pjesė paseno ir vargu ar pritrauks daug žiūrovų. Tada Esekso vyrai pažadėjo aktoriams atlyginti kasos nuostolius; už spektaklį jie užmokėsią keturiasdešimt šilingų. Tai buvo aukšto luomo žmonės, tarp jų lordas Montiglas, tad kaip atsisakysi. Berbedžas ir jo trupė buvo tik aktoriai.

Taigi šeštadienį, lygiai trečią valandą po pietų, nuaidėjo įžangos trimitai, ir pjesė prasidėjo. Eseksas neatėjo, tikriausiai ir Sautamptonas, tačiau tarp žiūrovų buvo keletas žymių vardų – vienas lordas ir nemaža riterių; pastarieji ne visi gavę titulus iš Esekso. Kodėl buvo pasirinkta būtent ši pjesė, prasčiokai netruko suprasti. Atėjo ir praėjo nuvertimo scena: įsidėmėkime, kad kitados dėl garbės ir, kaip vėliau pasirodė, karalystės labui didikas nuvertė monarchą, kaprizingą ir isterišką tironą, per daug apkrovusį mokesčiais žmones ir ištrėmusį vieną geriausių Anglijos vyrų. Galų gale, kad ir apgailestaujant, karalių reikia nužudyti. Pjesė pasibaigė. Dieve, saugok karalienę.

Susirūpinusi Slaptoji taryba tą vakarą iškvietė grafą Eseksą, bet šis atsisakė atvykti: nesaugu išeiti iš namų, pasakė jis, kai tiek turi priešų. Tą naktį ir kitą rytą jis su šalininkais ruošėsi užimti Sitį. Greta to, kas buvo pavaizduota „Ričarde II", norėta pakartoti dar vieną istorijoje žinomą įvykį. Hercogas Gizas, pasirodantis scenoje Marlou pjesėje „Skerdynės Paryžiuje", 1588 metais užėmė Paryžių, padedamas tik saujelės šalininkų, tačiau jį sveikino visas miestas; jis išvijo iš sostinės karalių. Kodėl gi Eseksui, Londono numylėtiniui, turėtų čia nepasisekti? Sekmadienio rytą, dešimtą valandą, į Esekso namus atvyko lordas kancleris, vyriausiasis teisėjas, grafas Vusteris ir seras Viljamas Nolisas ir karalienės vardu paragino jį susilaikyti nuo neapgalvotų veiksmų, jeigu tokių būtų sumanęs. Susirinko didžiulė minia, kai kurie šaukė: „Užmušk juos!" Eseksas keturis didžiūnus suėmė ir paliko saugoti savo namuose kaip įkaitus. Paskui su pora šimtų šalininkų, visi jauni vyrai, nujojo į Sitį.

Ladgit Hilo gatvėje ir Čipsaide Eseksas visą laiką šaukė, kad prieš jį rezgamas sąmokslas: „Už karalienę! Už karalienę!" Tada šauklys paskelbė jį išdaviku, tačiau Eseksas manė, kad karalienė nieko nežino apie jo ketinimus: šauklys bet ką paskelbs už porą šilingų. Išgirdę žodį „išdavikas" kai kurie jo šalininkai paliko jį ir įsimaišė į minią. Šerifas buvo žadėjęs Eseksui ginklų, bet pažado neištesėjo. Eseksui pasidarė karšta; jis suprato, kad turi prasimušti į įtvirtintus savo namus. Bet Ladgit Hilo gatvė buvo užtverta grandinėmis, ir čia laukė ginkluotas būrys. Jo vyrai puolė, ir seras Kristoferis Blauntas vieną nukovė, tačiau iškart buvo suimtas. Eseksui pavyko sugrįžti į namus upe, bet čia jis sužinojo, kad įkaitai paleisti, o jo tvirtovė iš sausumos pusės apgulta.

Vakare lordas admirolas pagrasino susprogdinti namą, taigi Eseksas, sunaikinęs visus, kokius tik rado, kompromituojančius dokumentus, pasidavė. Ši naujiena buvo pranešta karalienei, kai ji kaip paprastai viena pietavo. Ji nėmaž nesusijaudino ir nesiliovė valgiusi.

„Nedėkingas kvaiša, – pasakė ji kitą dieną, – pagaliau parodė, ką ilgai slėpė mintyse." Sitį apsupo stipri sargyba, o rūmai virto tvirtove. Keli nuotykius mėgstantys pameistriai pabandė surinkti penkių tūkstančių būrį ir išvaduoti Eseksą, bet tai buvo romantiška kvailystė: „Rožėje" jie turbūt pernelyg daug prisižiūrėjo to, ką šiandien rodo televizija. Kiek rimtesnį sąmokslą surengė kapitonas Li, nusprendęs pagrobti karalienę ir priversti ją paleisti Eseksą ir jo šalininkus. Jis pasiekė duris to kambario, kur ji paprastai pietaudavo, ir čia buvo sučiuptas.

Po savaitės įvyko Esekso ir Sautamptono teismas. Eseksas buvo apsivilkęs juodai ir į teisėjus žiūrėjo su panieka. „Man nesvarbu, kas manęs laukia. Aš skolingas Dievui vieną mirtį." Moterų siuvėjas „Henrike IV", paimtas Falstafo į kariuomenę, pasakė panašiai: „Man nusispjaut; žmogus miršta tik vieną kartą; mes skolingi Dievui mirtį." Eseksas jautėsi kaip scenoje ir troško palikti žmonėms prisiminimą apie gerą spektaklį. Jis iškalbingai pats nusiplovė visus išdavystės purvus, viską prisipažino ir, laukdamas Taueryje mirties bausmės, apsišaukė „pačiu didžiausiu, niekšingiausiu ir nedėkingiausiu išdaviku, kurį kada matė ši žemė". Jis paprašė nevykdyti bausmės viešai, nes nenorėjo, kad minios sveikinimai paskutinę valandėlę pakirstų jo ryžtą.

1601 metų vasario 24 dieną, per Užgavėnes, „Lordo šambeliono artistai" buvo pakviesti vaidinti į rūmus. Kokią pjesę jie ten

vaidino, nežinome: karalienė gal pareikalavo „Ričardo II“ – jis būtų taip atitikęs jos sardoniško humoro jausmą. Aktoriai, matyt, jautėsi neramiai; juk jie, šiaip ar taip, už keturiasdešimt sidabrinių sutrimitavo tam sekmadienio maištui. Kitą rytą, Pelenų dieną, Tauerio kieme Eseksui buvo nukirsta galva. „Dėkodamas Dievui jis pripažino, kad šitokiu būdu teisingai išmetamas iš karalystės.“ Jis buvo tik trisdešimt ketverių metų – jaunas mums, bet savo amžininkams per daug senas, kad nesuvaldytų beprotiškų aistrų. Na, o grafas Sautamptonas kankinosi Taueryje, jis kankinosi ten ir po dvejų metų, kai mirė karalienė. Jį paleido karalius Jokūbas, ir prie naujos valdžios jis klestėjo.

Slaptoji taryba įtarė lordo šambeliono trupę suvaidinus savo vaidmenį sukilime: kam rodyti tokią maištingą tragediją tokiu maištingu laiku? Ogastinas Filipsas, vienas iš aktorių, gal vaidinęs Ričardą, prisaikdintas išsakė trupės nuomonę apie šį įvykį. Atnaujinti „Ričardo II“ pastatymą juos paprašę didikai, karalystės lordai ir riteriai; būtų buvę negražu atsisakyti. Jų pasiteisinimas buvo priimtas; daugiau jų nepersekios. Vis dėlto dramos menas nebegalėjo būti laikomas vien nekalta pramoga, tinkama užpildyti laisvai popietei. Tokie vyrai kaip Šekspyras išmokė dramą liesti skaudamas gyvenimo vietas.

Didesnę tų metų dalį Šekspyras nieko nerašė. Paskui, rudenį, jis sukūrė pjesę, kuri iš visų kada nors parašytų pjesių pasauliui buvo reikalingiausia.

15
Karalių mirtys

Trečia valanda po pietų, „Lordo šambeliono artistai“ ruošiasi pasaulinei „Hamleto“ premjerai. Dikas Berbedžas, kaip visuomet vaidinantis pagrindinį vaidmenį (patį didžiausią ir patį išraiškingiausią visų laikų vaidmenį), apsitaisęs juodai kaip Eseksas per teismą, rūpestingai sumaišytais dažais tepa veidus dviem berniukams, kurie vaidins moteris. Užkulisiuose ankšta: vaidmenų užteks visiems – Džekui Hemingsui, Gasui Filipsui, Tomui Poupui, Džordžui Brajanui, Hariui Kondelui, Viliui Slajui, Dikui Kauliui, Džekui Louinui, Semui Krosui, Aleksui Tuliui, Viliui Eklstounui, Džozefui Teilorui, dar dviem Robinams (Benfildui ir Gofui), Dikiui Robinsonui – Beno Džonsono favoritui, ir dar dviem Džekams ir Džoniams – Šenkui ir Raisui. Raisas – tai Rysas arba Apas Rysas, velsietis, išgarsėjęs sero Hju Evenso ir Fluelino, o dar anksčiau – Glendoverio vaidmenimis.

Yra ir Vilis Šekspyras, besigrimuojantis šmėkla. Trisdešimt septynerių, jis pakankamai pražilęs: nedaug tereikia grimo plinkantiems smilkiniams ir barzdai. Jis atžingsniavo iš savo buto Silvero gatvėje, nusukdamas akis į šalį nuo Pariso parko, kur pjudomas lokys Sakersonas (o gal Haris Hanksas?): nuo kraujo jį pykina, jo ir taip nemažai pralieta Londone per pastaruo-

sius dešimt metų. Šmėklos vaidmuo jam primena, kiek mirčių jau regėjo – šįmet savo tėvo, prieš keletą metų – sūnaus. Jis, gyvas tėvas, vaidins mirusį. Gyvo sūnaus pjesėje beveik toks pat vardas kaip ir sūnaus, kur numirė. Kaip keistai kartais susikloja gyvenimas.

Kiek į šią tragediją įdėta jo kūno ir kraujo, nors parašė ją ne savo noru. Pjesių rankraščių skrynioje Berbedžas užtiko senąjį Tomo Kido „Hamletą“, ir, kadangi keršto tragedija vėl išpopuliarėjo, pasakė, kad iš senos istorijos apie danų princą, apsimetusį bepročiu tam, kad galėtų atkeršyti už nužudytą karalių ir tėvą, būtų neblogai sukurpti ką nors įmantraus ir moderniško. Na, sprendžiant iš triukšmo parteryje, prasčiokai laukia tokio pasismaginimo kaip „Ispaniškojoje tragedijoje“, kurią Benas atnaujino „Admirolo artistams“. Aukštuomenė, sėdinti galerijose ir scenos šonuose (pasiruošusi užsirašyti lentelėse įsimintinas vietas ir sentencijas), jau matė Marstono „Antonijaus kerštą“. Visi buvo išgyvenę tikrą gyvenimo tragediją – Esekso iškilimą ir kritimą. Nors Hamletas – tai ne Eseksas; neprimena jis ir tradicinio melancholiko, kad ir apsisiautęs juodu apsiaustu. Jis kilęs iš liaudies legendos apie girinį Amlotą, kuris elgėsi kaip pamišęs. Argi grafas Darbis negrasindavo: „Tuoj parodysiu tau Amlotą“, kai norėdavo pasakyti, kad ims šėlti?

Visi mini Daniją. Rodos, nebėra jokių abejonių, kad sostas atiteks škotų Jokūbui VI ir kad niekas tam nesipriešins po visus sukrėtusio Esekso maišto. Neilgai trukus Londone atsiras karalienė danė su savo draugais danais. Šiuo metu danai ne itin mėgstami – ar dėl brakonieriavimo anglų žvejybos vietose Šiaurės jūroje, ar dėl šokiruojančių gėrimo manierų. Žmogus,

kuriam priklauso daniška aludė – Joanas ar panašiu vardu – geria tol, kol ima vemti. Po kiek laiko antipatijos danams pakvips išdavyste, dabar jos madingos.

Daugelis aktorių tyliai kartoja savo vaidmenis; kai kurie semiasi girtos drąsos iš statinaitės, atsiųstos Joano, ar kuo jis ten vardu. Štai nepažįstamas žmogus, priimtas vaidmenims be žodžių. Jis panašus į stenografistą: slapčia užsirašinės tekstą pačioje scenoje arba užkulisiuose. Regis, nelabai išmaningas. Jis pakeis tikruosius Klaudijaus žodžius į „Šviesos, šviesos! Aš noriu miego“, tarsi tas būtų tik nuilsęs, o ne sukrėstas tiesos, kurią atskleidžia pjesė pjesėje. Pastarąją gudrybę sugalvojo Tomas Kidas. Gerą naujovę verta panaudoti.

Muzika. Trimitai. Ant aukštojo bokšto suplevėsuoja vėliava. Vaidinimas prasideda. Terasoje arba galerijoje nervingas sargybos karininkas: per Esekso neramumus nervingų karininkų buvo sočiai. Visi tie danai turi romėniškus vardus ar bent jau itališkus, juk prasčiokams tragedija – ne tragedija, jei joje nėra karšto pietietiško kraujo. Franciskas, Horacijus, Maralas, Bernardas. Dar visiškai šviesu, ir rudens saulė šilta, tačiau žodžiai netrukus sukuria naktį ir skvarbų šiaurės šaltį. Baugios kalbos apie šmėklą; Horacijus panašus į šių dienų skeptikus. Tada pasirodo šmėkla, Vilis Šekspyras, visų tų žodžių kūrėjas, tačiau pats kol kas neištaria nė žodžio. Horacijaus monologe – neseniai vaidinto „Julijaus Cezario“ atgarsiai, pranašiški ženklai prieš nužudymą.

Argi ne tokius negandų skelbėjus
Ir įvykių nežinomų šauklius,

Jų priekyje žygiuojančius grėsmingai,
Drauge ir žemė, ir pati apvaizda
Tautiečiams mūsų atsiuntė dabar?[1]

Valandėlei Danija tampa Anglija; žiūrovai dar prisimena tą kalėdinį žemės drebėjimą. Už scenos Arminas meistriškai pragysta gaidžiu. Šmėkla išnyksta. Horacijui ir kareiviams baigiant sceną terasoje, apačioje pagrindinę sceną užpildo karališkasis Danijos dvaras.

Skamba trimitai ir būgnai Klaudijui, šalimais – berniuko vaidinama Gertrūda. Karalius nuo galvos lig kojų, jis sako kalbą nuo pakylos su dviem sostais. Per ilgai? Na, klausytojai tuo tarpu gali žiūrėti į gaižų ir liūdną Hamleto veidą – kontrastą tam karališkam tvirtumui ir santūrumui. Hamletas rymo prie stulpo žemesnėje avanscenoje, kuo toliau nuo pakylos su karaliumi. O dabar pirmasis monologas: jie tuoj pamatys, kad jis ne koks Beno melancholikas, juoda nevilties žolė, neturinti šaknų. Jo šaknys stiprios, jo juoduma – gedulo juoduma, jį slegia tėvo mirtis ir valstybės nuosmukis, kurį simbolizuoja jo paties motinos neištikimybė ir dar blogiau – jos kraujomaišiškos vedybos[2]. O jo aistringą kalbą, pliekiančią užžėlusį pasaulio sodą ir jo gėlių – moterų – menkybę, tarsi atsveria nelengvai sujaudinamo, blaivaus proto mokslavyrio Horacijaus pasirodymas, o kitoje scenoje – miela Ofelijos nekaltybė (joje tikrai nieko nėra iš Gertrūdos, nors susigraužęs Hamletas įžiūrės daug ką) ir pamokomos Polonijaus sentencijos.

1. Vertė A. Churginas.
2. Šekspyro veikėjai vedybas su brolio našle laiko kraujomaiša.

Ir vėl terasa, ir žvarbus, vėjuotas oras, ir šaltis kaulus pergelia visus. Hamletas, smerkdamas danus už girtuokliavimą, darosi nuobodokas. Na, prasčiokų dėmesys ima klaidžioti, kažkas kosčioja. Į tą nuobodybę vėl įsiveržia šmėkla ir papurto pradedančius snausti. Šmėkla moja Hamletui eiti su ja, tai reiškia, kad abu palieka terasą ir, greitai nusileidę laiptais, vėl pasirodo apačioje, pagrindinėje scenoje. Jų perėjimui pridengti pakanka penkių Horacijaus ir Marcelo eilučių. Vadinas, didysis šmėklos monologas deklamuojamas pagrindinėje teatro scenoje. Sufleris pasiruošęs pasakinėti, kadangi Viliu ne visada galima pasikliauti, jis užmiršta netgi tuos žodžius, kuriuos pats parašė. O po to rytinis šmėklos išnykimas: šįkart gaidys negieda, nes kartojamas efektas nebe toks įspūdingas. Dabitos iš Teismo Namų, įsitaisę ant taburečių į kairę ir į dešinę nuo scenos, jau rašosi kurias ne kurias eilutes į savo lenteles: jas pacituos tą vakarą per vakarienę. Hamletas irgi išsitraukia lenteles. Jis nustebina dabitas, pats užsirašydamas, kad galima be paliovos šypsotis ir būti niekšu. Horacijus su Marcelu į pagrindinę sceną nusileido daug lėčiau – gal dar spėjo už scenos gurkštelėti – o šmėkla tuo tarpu nusigavo po scena, į rūsius. Iš po žemių atsklinda raginimas: „Prisiekit!“ Skeptikui Horacijui tai pasirodo keista. Hamletas jam sako, kad ir danguje, ir žemėj daugiau dalykų paslėpta negu sapnavo jo išmintis. Nepaisydami Hamleto ankstesnės švelnios pašaipos, kai kurie dabišiai stropiai tą užsirašo. Šmėklai, nerimstančiai dvasiai, liepiama ilsėtis. Vilis šį paliepimą gali išpildyti pažodine prasme. Jo kitas ir paskutinis išėjimas dar po daugelio scenų.

Netrukus užmirštame bręstančią tragediją, nes atvyksta Rozenkrancas ir Gildensternas ir praneša princui, kad atvažiuoja

artistai; tada ilgai aptarinėjama Londono teatrų būklė. Gildensternas ir Rozenkrancas – tai palūkininkų vardai. Abu Hamleto mokslo draugai be paliovos šypsosi ir yra niekšai. Įdomu, kad Rozenkranco vardas[3] lyg ir pranašauja graudžią mirtį, nieko bendro su juo neturinčią: Ofelija sutinka savo vandeningą galą su rožių vainikais; per laidotuves ji apkaišoma „nekaltybės pynėmis". Tačiau šiuo metu svarstoma tiktai sunki „sostinės tragikų" dalia; tai lordo šambeliono aktoriai, atvažiavę gastrolių net į Danijos Elsinorą. Kodėl gi jie ne namie, ne Londone? Todėl, kad jaunikliai, geltonsnapiai vanagiukai, sutraukia visus žiūrovus. „Ir vaikėzai paėmė viršų?" – klausia Hamletas. „Taip, prince, – atsako Rozenkrancas. – Ir priedo dar – Herkulį sykiu su jo našta." Visi žvilgteli į „Gaublio" bokšte plazdančią vėliavą, kurioje matyti tas pats po našta sulinkęs Heraklis.

Įeina artistai, Hamletas mini pjesę, vaidintą „nebent vieną vienintelį kartą". Ji „nepatiko miniai, – daugumai ji buvo tas pats kas ikrai". Iš tos pjesės pirmas artistas deklamuoja ilgą monologą – apie Trojos apgultį, Priamą, Pirą ir Hekubę. Iškart suprantame, kas tai per pjesė – „Troilas ir Kresida". To monologo išspausdintame tekste nėra, tikriausiai jis buvo išbrauktas repetuojant. Pjesė nepatiko niekam ir nesulaukė „velniškų" minios plojimų. Bet Šekspyro nuomone, tai puikus kūrinys, ir jis pasiryžęs įbrukti tą iškirptą monologą ir aktoriams, ir publikai. Geras darbas neturi nueiti niekais.

Kai neilgai trukus pasigirsta Hamleto monologas „Būt ar nebūt", kai kurie naivesni žiūrovai suglumę raukosi. Na, ir

3. Vokiečių kalboje šis vardas reiškia rožių vainiką.

žmogus – svarsto, ar yra kas nors po mirties – „neištirta šalis, iš kur negrįžta / Joksai keleivis“ – kai jam jau įrodyta, ir net jo paties mirusio tėvo, kad ir dangus, ir skaistykla iš tikrųjų egzistuoja. Tačiau išmintingesni klausytojai suvoks, kad šis naujasis „Hamletas“ – tai iš esmės dvi pjesės: senoji Tomo Kido keršto tragedija su tikru pragaru, į kurį keršytojas gali pasiųsti nudėtą niekšą, ir nuodugni labai šiuolaikiško agnostinio proto analizė. Ar išvis įmanoma abi jas sulydyti į vieną?

Koks pikantiškas temų derinys: savižudžio apmąstymai, pamišėliški burnojimai prieš visas moteris, adresuoti vargšei Ofelijai, ir maniakiškas dėmesys dramos kūrinio interpretacijai. „Malonėkite sakyti monologą, – pataria Hamletas artistams, – taip kaip aš – lengvai ir šmaikščiai“, o paskui duoda kuo išsamiausių pamokymų iš vaidinimo technikos, pabaigoje iškalbingai pateisindamas Kempo išmetimą iš lordo šambeliono trupės. Prieš pat prasidedant pjesei pjesėje, Polonijus sako Hamletui, kad „vaidinęs Julijų Cezarį ir buvo užmuštas Kapitoly; mane nužudė Brutas.“ Nei iš šio, nei iš to? Nevisiškai, nes galimas daiktas, kad vaidinantis Polonijų aktorius tik prieš keletą dienų šitame pačiame teatre vaidino Julijų Cezarį. O Brutą, žinoma, vaidino artistas, dabar vaidinantis Hamletą – Dikas Berbedžas. Tai šiek tiek komiška: abu vyrai valandėlę užmiršta dabartines roles ir turbūt nusilenkia šypsodamiesi, kai žiūrovai ploja, prisiminę anuos vaidmenis. O vėliau ironija tampa labai sudėtinga, nes Brutas–Hamletas perveria kardu Polonijų–Cezarį, kai tas slepiasi už kilimo. „Iš jo pusės buvo labai brutalu nužudyti tokį kapitalinį veršį.“ Kas dabar juokai, vėliau nebekels juoko.

Vėliau, po Polonijaus nužudymo, būtinybė veikti sužadina prisiminimus apie rimtesnius dalykus nei dramos interpretacija. Hamletas pasidaro Eseksu. Karalius sako:

Net baugu,
Kad jis dabar sau laisvėj vaikštinėja!
Tačiau jo pažaboti mes nedrįstam:
Jį myli siautulingoji minia,
Kuri ne galva sprendžia, bet akim,
Kuri temato pasmerktojo bausmę,
Bet jo nusikaltimo – niekuomet.[4]

Paskui, kai Hamletas išsiunčiamas, Eseksu tampa Laertas, nužudytojo Polonijaus sūnus. Minia jam ploja ir rėkia: „Būk karaliumi, Laertai!" Ir ar ne velionio Esekso aidas atsiliepia pamišusios Ofelijos dainų nuotrupoje – „Mano Robinas šaunus man mielesnis už visus"?

Vaizduodamas Ofelijos mirtį, Šekspyras sugrįžta į Vorikšyrą ir į vaikystę. Kido „Hamlete" Ofelija miršta nukritusi nuo uolos; Šekspyras paskandina ją tarp gausybės Vorikšyro gėlių:

...dilgėlių, vėdrynų ir saulučių
Ir žydinčių gegužraibių, kurioms
Drąsus piemuo grubesnį vardą duoda,
Bet skaisčiosios mergaitės jas vadina
Numirėlės pirščiukais.

4. Vertė A. Churginas.

Grubesnis vardas – tai bulių pimpalai. Ši informacija apie gėlių vardų sinonimus kažkaip čia nedera (juk karalienė pasakoja įtūžusiam jaunuoliui apie sesers mirtį), tad peršasi išvada, kad Vilį taip užplūdo prisiminimai apie Vorikšyrą, jog jis visai užmiršo, apie ką rašo. Mat jis galvoja apie mergaitę, gyvenusią vos per mylią nuo Stratfordo jo vaikystės metais ir pasiskandinusią – kai kas sakė dėl meilės – Eivono upėje. Jos vardas buvo Keitė Hamnet. Ji susilieja su Ofelija ir jo paties mirusiu sūnum.

O duobės kasimo scenoje, prieš nusiunčiant pirmajam duobkasiui padėjėją atnešti stiklinės baltosios iš „Joano“, prisimenami Stratfordo tardytojo samprotavimai apie savižudžių teisę į krikščioniškas laidotuves. Pasirodžius Hamletui ir Horacijui, kaukolių mėtymas duoda progą apmąstyti tris Šekspyro karjeros aspektus, įkūnytus mirusiame didike („Puiki metamorfozė! Gaila tik, kad mes neapdovanoti galia ją matyti. Argi vertėjo tuos kaulus tiek penėti, kad jie pagaliau tiktų vien žaisti kiaulytę?“), mirusiame teisininke (su tikru teisinių žinių fejerverku, tarsi poetas norėtų pasirodyti, ko išmokęs priplėkusioje Stratfordo kontoroje) ir mirusiame didžiajame juokdaryje Jorike, o iš tikrųjų – Dike Tarltone, kuris (jeigu Šekspyro kūrybos kelias iš tiesų prasidėjo pas „Karalienės artistus“) metaforiškai nešiojo pameistrį dramaturgą ant kupros.

Pjesė artėja į pabaigą. Leidžiasi sutemos, taigi paskutines scenas galima vaidinti su šviesomis, o Hamleto lavoną išnešti su deglų nešėjų palyda. Nukloję sceną lavonai vėl atgyja ir lankstosi publikai. Polonijus su dukterim sugrįžta iš kapo atsiimti jiems skirtų plojimų, o ir šmėkla droviai dėkoja žiūrovams. Pastarieji žino, kad tai pjesės autorius, tačiau nežino jo didybės. Kai kurie

iš jų meiliau regėtų senąjį „Hamleto“ pastatymą. Berbedžui visiškai užtarnautai skiriama didžiuma aplodismentų. Paskui malda už karalienę, ir žiūrovai išsiskirsto. Nešvankių farsų – lengvo deserto po sunkiai virškinamo maisto – dienos pasibaigė: jos pranyko drauge su Viliu Kempu. Aktoriai baigė darbą, tačiau dar turi peržvelgti kitą pjesę rytdienai, turbūt atnaujintą ir tikriausiai komediją. Ta tragedija iš jų visus syvus išsunkė.

Išorines Elžbietos laikų spektaklio detales galime atkurti pasikliaudami vaizduote, spėdami ar numanydami tai, ką žiūrovai regėjo. Tačiau gerai žinome, ką žiūrovai girdėjo, o girdėjo jie ne tai, ką girdime šiandien. Šekspyro pjesės – mažuose ar dideliuose tomuose – atrodo dabar taip pat, kaip atrodė prieš keturis šimtmečius, bet anglų tarimas taip pasikeitė nuo anų laikų, kad daugelis mūsų, nusikėlę laiko mašina į „Hamleto“ spektaklį „Gaublyje“, apstulbtų išgirdę, kaip provincialiai skamba Šekspyro anglų kalba. Kad susidarytume apytikrį akustinį jos įspūdį, turime pamėginti įsivaizduoti Berbedžą, kalbantį su pusiau Lankašyro, pusiau Naujosios Anglijos ir pusiau Dublino akcentu. Kai vaidinama pjesė pjesėje, Hamletas sako Ofelijai, jog ji vadinasi „Pelėkautai“ ir jog pavadinimą reikia suprasti tropiškai (*tropically*). Žodis *tropically* skambėjo taip, kaip taria šių dienų amerikiečiai – beveik *trapically*. Šių žodžių žaismo neįmanoma perduoti šiuolaikine anglų kalba[5]. Digrafas *ea* visada buvo tariamas taip, kaip šiandien žodžiuose *steak* ir *great*, tad Dublino anglų kalboje *raisins* (razinos) ir *reasons* (priežastys) skambėjo labai panašiai (Falstafas žaidžia šiais žodžiais kalbėdamas, kad

5. Pelėkautai anglų kalboje yra *trap*, tad Šekspyro laikais *tropically* (tropiškai, metaforiškai), ištartas *trapically*, galėjo reikšti dar ir „pelėkautiškai“.

priežasčių visur pilna kaip gervuogių). Žodžiai *see* ir *sea* skambėjo nevienodai; *love* ir *above* buvo rimuojami su *prove* ir *move*; garsas „r“ visada buvo ištariamas. Vadinas, tai buvo provincialiai skambanti kalba, tačiau, kaip rodo „Hamletas“, gebanti pakelti beveik beribę sudėtingiausių pasaulinių problemų naštą.

Mažiau nei per dešimt metų anglų teatras nuėjo kelią nuo girgždančios melodramos iki tokio rafinuoto intelektualumo, prie kurio priartėti įstengė tik nedaugelis dramaturgų, rašiusių po Elžbietos epochos, o pralenkti nepralenkė niekas. Jau vien tokio stulbinančio pasiekimo užtektų pašlovinti bet kurio monarcho valdymui, o juk tai buvo, kaip žinia, tik vienas pasiekimas iš daugelio. Visi didieji to amžiaus darbai paženklinti ypatingo talento, kurį iš visų Britanijos karalių turėjo tik Elžbieta. Jai priklauso ne vien „Hamletas“, bet ir Berdo himnai, karališkoji birža, „Auksinės stirnos“ kelionė aplink pasaulį, Virdžinijos apgyvendinimas, „Bažnytinės teisės įstatymai“, akcinės bendrovės, Ispanijos sutriuškinimas – tik keletas iš daugelio paminklų jau besibaigiančiam viešpatavimui.

Esekso tragedijos šešėlis tirpo negreitai, tačiau niekas negalėjo paneigti, kad to reikalavo teisingumas ir kad karalienė, paskyrusi pelnytą bausmę, kankinosi daugiau nei kas nors kitas. Jos karaliavimo pabaigą žymėjo eleginė nuotaika. Airijoje Mauntdžojus pasiekė tai, ko nepadarė Eseksas; Tirounas pasidavė prie Kinseilo, o jo užnugary stovėjusi ispanų kariuomenė pabūgo ir netrukus kapituliavo. Tarsi Dreiko ir Hokinso avantiūrų aidas nuskambėjo sero Ričardo Livesono žygdarbis prie Cezimbros, kai jis, nepaisydamas, rodos, neįveikiamo pasipriešinimo, užgrobė portugalų galeoną, grūste prigrūstą aukso. Bet prisiminti

praeitį lengviau nei ją atgaivinti. Nebeliko pirmykščio optimizmo, tikėjimo, kad, turėdami laisvą valią, žmonės elgiasi gerai, o ne blogai. Ričardo II istorija vis nėjo Elžbietai iš galvos. „Tas, kas užmiršta Dievą, – pasakė ji, – užmiršta ir savo geradarius. Ši tragedija buvo suvaidinta keturiasdešimt kartų gatvėse ir namuose." Mauntdžojus, dabar jos vietininkas Airijoje, kartą buvo pasiryžęs kaip Eseksas išvesti prieš ją kariuomenę. Nėra ko norėti, kad visi elgtųsi kaip vienas. (Šią mintį Šekspyras bandė išreikšti naujosiose pjesėse). O dar tas Prancūzijos Henrikas IV, kuriam Elžbieta nešykštėdama padėjo pinigais ir kuris dabar, kai jų prireikė Anglijai, siuntė tik gražius žodžius. Elžbieta vadino jį „nedėkingumo antikristu". Ir vis dėlto kartais pasirodydavo, kad žmonių meilė ir pasitikėjimas nėra vien įsivaizduojami dalykai. Paskutinysis Elžbietos parlamentas, iš pradžių ketinęs graudžiai skųstis dėl tų, anot jo, skandalingų karališkų monopolijų (tokių kaip Esekso turėta teisė rinkti mokesčius už vyną), galų gale triukšmingai ją pasveikino, o ji į tai atsiliepė šitaip: „Nors ir aukštai iškėlė mane Dievas, tačiau didžiausia garbe laikau tai, kad valdžiau su jūsų meile."

Kaip ir viskas pasaulyje, tai buvo ir tiesa, ir netiesa. „Turėjau gerų kaimynų, bet sutikau ir blogų, ir pasitikėjime radau išdavystę" – žodžiai, kuriuos ji pasakė parlamente, likus dvejiems metams iki Nenugalimosios armados užpuolimo. Ir dar: „O pati aš nematau jokio didelio reikalo, dėl kurio turėčiau trokšti gyventi ar bijoti numirti." Ši filosofija jai tapo dar artimesnė 1603 metais, kai įžengė į septyniasdešimtuosius metus. Jos sveikata tebebuvo gera, bet ji nesistengė jos saugoti. Nepaprastai šaltą tų metų sausį ji nebijojo vaikščioti lengvai apsirengusi, tuo tarpu jos dvariškiai

suposi į kailius. Vasarį ji pasirodė visoje karališkoje didybėje Venecijos pasiuntiniui, bet kai pastarasis pasveikino ją esant tokios geros sveikatos, ji neatsakė. Turbūt nenorėjo galvoti, kad sveikata – tai dar daugiau būsimų metų. Ji nebetroško gyventi.

Maždaug po savaitės mirė jos pusseserė ir bičiulė grafienė Notingam, ir jos organizmas priėmė tai kaip dingstį pulti į depresiją. Ji nenorėjo taisytis, atrodė, kad mirti ar nemirti priklauso grynai nuo jos noro. Ji negėrė jokių vaistų. Kiek anksčiau buvo liepusi perpjauti karūnacijos žiedą ir numauti nuo piršto. Vis dėlto iki pat mirties mūvėjo nedidelį žiedelį, dovanotą kadaise Esekso. 1603 metų kovo 19 dieną Škotijos Jokūbui buvo nusiųsta žinia, kad reikia būti pasiruošusiam: vienas aktorius netrukus paliks sceną, kitas turi klausytis, kada bus jo eilė įžengti. Elžbieta nevertė jo ilgai laukti. Nugręžusi veidą į sieną, ji įpuolė į komą. Kovo 24 dieną, tarp antros ir trečios valandos ryto, ji ramiai numirė.

Poetai tylėjo. Niekas nerašė pjesių, pavadintų „Nuostabus viešpatavimas“ arba „Skaisčioji Anglijos karalienė“. Aktoriai buvo nukreipę žvilgsnius į tuojau įeisiantį. Turėjo praslinkti dešimt metų, iki Šekspyras „Henrike VIII“, prieš pat sudegant „Gaubliui“, pavaizdavo tą buvusią šlovę kaip būsimą. Tačiau tada profesionalų plunksnos tesugebėjo išspausti tik bet kaip sulipdytus pataikūniškus nekrologus, tokius kaip Dekerio „Nuostabūs metai“.

> „Ji atėjo krintant lapams ir išėjo pavasarį; jos gyvenimas (kuris buvo paaukotas skaistybei) pradėjo ir užbaigė stebuklingą Mergelės ciklą, nes ji gimė Marijos apreiškimo išvakarėse

> ir mirė Marijos apreiškimo išvakarėse; jos gimimas ir mirtis įsimintini dėl šio stebuklo; pirmieji ir paskutinieji jos valdymo metai pažymėtini tuo, kad žmogus, vardu Li, buvo lordas meras, kai ji įžengė į sostą, ir Li buvo lordas meras, kai ji paliko jį. Ji išgarsino tris vietas trim dalykais: Grinvičą – savo gimimu, Ričmondą – mirtimi, Vaitholą – laidotuvėmis."

Tikriausiai niekas, netgi Šekspyras, neįstengė rasti tinkamų tai progai žodžių. Jų tebeieško ir palikuonys.

16

VI ir I

Karalius Jokūbas atvyko į Londoną, ketindamas užsidėti didesnę karūną nei Škotijos. Vykdamas į pietus, jis visą laiką medžiojo ir vežėsi gyvus kiškius pintinėse. Jam patiko vaikyti žvėris. Niuarke jis įsakė pakarti kišenvagį be teismo. Monarchas – aukščiau įstatymų. Tarp Edinburgo ir Londono pakėlė į riterius tris šimtus vyrų. Galėdavo būti dosnus, kai tas nieko nekainuodavo. Paprastų žmonių jis nelabai mėgo. Jie veržėsi pamatyti jį, bet jam trūko jo pirmtakės takto. „O viešpatie! – sušuko jis. – Nusimausiu kelnes ir tegu spokso man į šikną." Buvo linkęs į homoseksualizmą. Visa galva žemesnis už savo pirmtakę, vaizdavosi esąs *Caesar Caesarum* – visų imperatorių imperatorius. Jokie pataikavimai nekėlė jam pasidygėjimo. Rūmuose vėl prasidėjo perdėtas iki šleikštulio garbinimas. Aukšti didikai turėjo patarnauti jam prie stalo ir paduoti valgius priklaupę ant vieno kelio. Jeigu į jį nesikreipdavo kokia rytietiška liaupse – švenčiausiasis, mokslingiausiasis ar išmintingiausiasis – jis net nesiklausydavo. Dėl savo išminties buvo laikomas Saliamonu. Cinikai, prisimindami jo motinos ryšius su muzikantu Dovydu Riciju, teigė, kad Saliamonu vadinamas ne be pagrindo, kadangi buvo arfininko Dovydo sūnus.

Jis buvo dvejais metais jaunesnis už Šekspyrą. Turėjo pakenčiamą išvaizdą. „Gražus, orus, linksmas“, – teigė svečias iš Italijos, gal kiek persūdydamas. „Dailaus stoto, nei storas, nei liesas, labai gyvas.“ Plaukai kaštoniniai, veidas rausvas. Kitaip tariant, tai eilinis žmogus, ne koks seilius ir be tų kūno ar eisenos trūkumų, kuriuos jam priskyrė jo priešai ir perdavė ainiams. Jis buvo neblogai išsimokslinęs, o jo prozos kūriniai kaip, pavyzdžiui, „Kontrsmūgis tabakui“, rodos, nuspėjęs plaučių vėžį, parašyti gyvu stiliumi. Eiliuoti jis nemokėjo. Mėgo skaniai pavalgyti ir dažnai pasigerdavo, ypač veikiamas princo Karolio draugo Džordžo Viljero, grafo Bakingamo. Buvo labai religingas ir atsidavęs anglikonų bažnyčiai, vienam iš nedaugelio angliškų dalykų, kurie jam tikrai patiko. Jį išauklėjo dogmatiški škotų kalvinistai, ir jo atsimetimas nuo jų nuvylė anglų puritonus. Nors jo žmona, Danijos Ana, buvo katalikė, Romos jis nemėgo. Bet jo vyskupai mėgo jį, ir jis mėgo savo vyskupus. Vienas iš didžiausių jo nuopelnų buvo tai, kad jis užsakė naują Biblijos vertimą. Niekada nesimaudė ir nesiprausė, tik kartais pamirkydavo pirštų galus rožių vandenyje.

Dabar atsirado nauja karalystė: Anglija ir Škotija susijungė ir tapo tuo, kuo Velsas jau buvo – britų šalimi. Šekspyras vėliau tai paminės Edgaro eilėraštuke „Karaliuje Lyre“:

Į tamsų bokštą Roulendas atėjo
ir šūktelėjo: „Fi-fo-fen,
Brito kvapą jaučiu ten.“

Anglai, pasiilgę taikos ir ramybės ir tikėjęsi jos gauti iš naujos valdžios, prasidėjus Jokūbo viešpatavimui, pasijuto keistai apvilti.

Londoną užplūdo trokštantys iškilti škotai. Dvarui netrūko didybės, tačiau tautos gyvenimas prarado spindesį. Nebeliko didžių problemų – tokių kaip jūrinė ir karinė anglų reformacijos apsauga – kurių sprendimas įšvirkštų adrenalino į anglų gyslas. *Ichabod, ichabod*[1]: šlovė pražuvo. Jų geriausi laikai praėjo.

Bet karalius, auklėtas labai asketiškai, smaginosi tokiom gyvenimą įvairinančiom pramogom kaip drama. Jo laikais teatras suklestėjo, tačiau to klestėjimo šaknys, kad ir sunkiai įžiūrimos, dažniausiai buvo ligotos ir papuvusios. Vietoj „Romeo ir Džuljetos“ buvo „Baltasis velnias“, vietoj „Kaip jums patinka“ – „Vaistas nuo ragų“. Šiam laikotarpiui priklauso didžiosios Šekspyro tragedijos – neįtikėtinai puikūs ir jaudinantys kūriniai, gimę iš nusivylimo. Komedijos „Viskas gerai, kas gerai baigiasi“ ir „Akis už akį“ skirtos ne juokams; jose suglumęs užuodi laisvesnės moralės kvapelį, laisvesnės nei senosios karalienės laikais – pernelyg noriai poruojamasi su netinkama moterimi ir pernelyg atsitiktinai su tinkama, per daug pašaipų iš skaistybės, paliktų be atsako, pernelyg daug šiurkštaus atvirumo tarp vyrų ir moterų. Vien tai, kad šias pjeses sunku priskirti kuriai nors vienai dramos formai, rodo apnikusias autorių abejones, jas išduoda ir eiliavimo vingrybės pjesėje „Viskas gerai...“, parašytai pagal paimtą iš Bokačo nedidelį pamokomą pasakojimą[2]. „Akis už akį“ pesimizmas labiau pritinka tragedijai, o ne pjesei su laiminga ar bent jau nelabai liūdna pabaiga. Viena jos scena davė pavadinimą pačiai aitriausiai atominio karo pasekmių vizijai – Hakslio romanui „Beždžionė ir esmė“. Kitoje randame patį baisiausią vi-

1. Hebrajų kalbos žodis, reiškiantis „šlovė pražuvo“.
2. Tai „Dekamerono“ trečios dienos devinta novelė.

soje literatūroje monologą apie mirties baimę ir pačius geriausius užkalbėjimus nuo artėjančios mirties. Puiku, bet visa tai skirta dvaro pasmaginimui. Šis rimtas, bręstantis ar rūgstantis žmogus prarado natūralų linksmumo jausmą.

Kad ir kas dėjosi toje smuiko pavidalo galvoje, materialinė Vilio ir trupės, kurioje jis buvo akcininku, padėtis prie naujos valdžios geresnė ir būti negalėjo. Pačiais pirmaisiais jos metais – 1603-iaisiais – „Lordo šambeliono artistai" pavirto „Karaliaus artistais". Vyresnieji trupės nariai, tarp jų ir Šekspyras, tapo rūmų kamerdineriais. Eidami šias pareigas, jie lydėjo Ispanijos ambasadorių, kai tas buvo atvykęs derėtis dėl taikos 1604 metais. Dramaturgas, sukūręs didžių patriotinių, kovos dvasią keliančių monologų, dabar lankstėsi draugui, vakarykščiam priešui. Kovos dvasios nebeliko: alebarda nukrito. Karalius Jokūbas neapkentė karo ir nenorėjo nė žiūrėti į kareivių ginklus (žudyti elnius – visai kas kita). Karalienė Elžbieta mielai būtų vedusi savo pulkus mūšio lauke, o jos įpėdinis – visi tai žinojo, tik mažai kas kalbėjo – buvo bailys. Pakaks tokių ugnim spjaudančių pjesių kaip „Henrikas V".

Kaip rūmų pareigūnas, Vilis gavo pageidaujamą progą vėl lankytis aukštuosiuose visuomenės sluoksniuose. Grafas Sautamptonas buvo paleistas iš Tauerio, tačiau globa ir bičiulystė senuoju gėdingu pagrindu vargu ar buvo atnaujinta. Galimas daiktas, Vilio planeta dabar ėmė suktis kitos saulės sistemoje, kurios skaistus centras buvo ne tiek Sautamptono antrininkas Viljamas Herbertas (HW – WH), kiek Viljamo Herberto motina. Herbertas 1601 metais paveldėjo grafo Pembruko titulą, dėl aferos su Meri Fiton buvo pakliuvęs į karalienės nemalonę, tačiau dabar prie naujos valdžios buvo laisvas, veiklus ir mylimas karaliaus.

Jo motinai grafienei Pembruk 1603-iaisiais sukako keturiasdešimt dveji metai. Graži, meili, išmokslinta ji buvo moters idealas, nenusileidžiantis vyro idealui, kuris buvo jos miręs, bet visada gyvas brolis seras Filipas Sidnis. Viltono dvare netoli Solsberio, kuris, anot Džono Obrio[3], „panėšėjo į koledžą, tiek daug ten buvo mokytų ir išmintingų žmonių“, juodu abu kūrė pastoralinį romaną „Arkadija“. Sidniui mirus nuo žaizdų prie Zatfeno, grafienė išleido jo sonetų ciklą „Astrofelis ir Stela“. Vėliau ji globojo kitus sonetų autorius, taip pat mokslininkus, gal ir dramaturgus. Ją geriausiai apibūdina Viljamo Brauno nekrologas:

Žinokite, – po gedulo skraiste
Svaja poetų guli šiam karste.
Sesuo čia Sidnio, Pembruko mama.
Mirtie, tau nebebus pasiekiama
Kita tokia graži, gera, mokslinga,
Nes Laiko strėlės į tave jau sminga.[4]

Yra žinių, kad Šekspyras lankęsis Viltone, nors ir ne kaip svečias. Jokūbo įžengimą į sostą gegužės mėnesį kaipmat pasveikino maro protrūkis, tad ir karaliaus dvaras, ir teatrų trupės išvažiavo iš miesto. Jokūbas viešėjo pas Pembrukus rudenį, kai maras tebesiautė. „Karaliaus artistai“ buvo apsistoję Mortleike, kur Gasas Filipsas turėjo savo namus. Jiems buvo įsakyta atvyk-

3. Obris (John Aubrey 1626–1697) – anglų filologas, parašęs „Trumpas biografijas“, kur surinko žodinius pasakojimus apie Šekspyrą, Beną Džonsoną, Rolį ir Bekoną.
4. Vertė A. Danielius.

ti į Viltoną ir suvaidinti pjesę. Išliko įrašas, kad trupės impresarijus Džonas Hemingsas už tą paslaugą gavo trisdešimties svarų sumą. Po pustrečio šimtmečio kita ledi Pembruk dievagojosi, kad šeimos archyve yra didžiosios grafienės laiškas sūnui, kur jis prašomas atsivežti karalių pažiūrėti „Kaip jums patinka" ir dar priduriama: „Pas mus yra tas žmogus Šekspyras." Laiškas pražuvo, tačiau ta frazė dėl kažkokios magiškos priežasties savo autentiškumu net sušiurpina nugarą. Ne „Šekspyras" – pjesių ir poemų autorius, bet „tas žmogus Šekspyras", geriantis, šnekantis, pakantus, mielas, sąmojingas, įžymus asmuo, trumpam atskirtas nuo aktorių draugės. Šiaip ar taip, panašu į tiesą.

Grafienei, matyt, patiko pjesės, ir ji net pati sulipdė pjesę. Tai buvo „Marko Antonijaus" – gana lėkšto Senekos sekėjo, prancūzo Roberto Garnjė veikalo – vertimas. Turbūt ji parodė jį 1603 metais tam žmogui Šekspyrui. Turbūt jis pasakė: „Visai neblogai, ponia. Labai taktiškai ir santūriai, sakiniai sklandūs." Mintyse turbūt nusprendė: „Šitaip negalima. Jeigu jau rašyti pjesę apie Antonijaus meilės nuotykius, ją reikia pripildyti aistros ir raiškios žodžių muzikos, o karalienė turi gundyti ir atsiduoti muskusu kaip maurė iš Klarkenvelo kekšynų. Pasižymėsiu tai savo atminties lentelėse."

Bernardo Šo nuomone, ledi Pembruk yra grafienės Rusijon iš „Viskas gerai, kas gerai baigiasi" prototipas. Savo papratimu gerokai perdėdamas, jis teigia, kad ši ponia „yra pati žavingiausia iš visų Šekspyro senučių, netgi žavingiausia iš visų jo moterų, jaunų ir senų." Tačiau pokalbiuose tarp grafienės Rusijon ir jos sūnaus Bertramo, atmetusio vedybas dėl šeimos gerovės, nuolat asmenuojamas tas pat veiksmažodis, kuris taip dažnai skambėjo ir

Sautamptono šeimoje, ir Viltone. Herbertas spyriojosi vėliau nei Rizlis – arčiau šios pjesės sukūrimo datos. Taigi Šo nustatytas tapatumas mus visai patenkina.

Bet kas tai yra Pembrukų šeimos malonė ir draugystė palyginti su aukštąja rūmų globa! Karalius Jokūbas labai vertino trupę, turinčią jo vardą. Elžbieta mokėdavo dešimt svarų už kviestinį spektaklį, o jis, tai yra rūmų iždininkas, mokėdavo dvidešimt. Tiesa, kainos kilo (viena iš prislėgtos visų nuotaikos priežasčių, kaip teigia kritikai marksistai), bet Jokūbas čia negalvojo apie kokį pragyvenimo lygio indeksą. Jis mėgo smagius vaidinimus, tačiau manė, kad kuo jie brangesni, tuo geresni. Labiausiai jam patiko kaukių vaidinimai, o kaukių vaidinimai kainavo brangiai. Šekspyras galėjo mesti rašęs penkiaveiksmes tragedijas ir būtų užsidirbęs krūvą pinigų už vienaveiksmes kaukių dramas, tačiau menininkas pergalėjo verslininką. Jis neparašė nė vienos kaukių pjesės.

Kaukių pjesė – tai senosios moralitė arba interliudijos ir naujamadės operos mišinys (ar, tiksliau sakant, pastarosios užuomazgos, nes viena pirmųjų operų, Monteverdžio „Orfėjas", pastatyta tik 1607 metais). Tai buvo trumpas, bet puošnus reginys, teikęs daugiau peno pojūčiams, o ne protui. Tai sintetinė meno forma, čia turėjo glaudžiai bendradarbiauti ir poetas, ir kompozitorius, ir choreografas, ir dailininkas, ir kartais sulaikyti kylantį delikačia gerkle šleikštulį, kai specialiems efektams prireikdavo žvėryno prižiūrėtojo pagalbos. Jokūbui I dar tebebūnant Jokūbu VI[5], Stirlingo pilyje buvo suvaidinta kaukių pjesė, kurioje dalyvavo visas pulkas liūtų. Damos persigando. Šekspyras

5. Škotijos karalių dinastijoje Jokūbas buvo šeštas, o Anglijos – pirmas.

žinojo tai rašydamas „Vasarvidžio nakties sapną“: „Vyrai, – sako Metmuo, – patys pagalvokit. Apsaugok, Viešpatie, prieš damas demonstruoti liūtą! Tai klaiku! Juk nėra siaubingesnio laukinio sutvėrimo už liūtą, ir dar gyvą!“

Kaukių dramų temos abstrakčios. Jos vaizduodavo kovą tarp dorybių ir ydų, įasmenintų kaip moralitė, tačiau aprengtų įmantriais kostiumais, ir dorybės visada laimėdavo. Jose būta nuostabių scenos efektų, rūsčių žodžių, kilnių poelgių, bet nieko šiurkštaus. „Antikaukė“, vaidinama po kaukių pjesės kaip farsas po dramos, būdavo pilna groteskiškų kontrastų, joje siausdavo ir spygaudavo laukiniai, pigmėjai, juodukai, turkai, beždžionės ir juokdariai.

Rūmuose vaidintos kaukių pjesės patenkindavo dvariškių norą pasirodyti. Dekoracijas, tekstą ir muziką kūrė profesionalai, o aktoriais paprastai būdavo aukšto rango mėgėjai – didikai, kuriems magėjo pademonstruoti savo puikią figūrą ir skambų balsą. Viešojo teatro suvaržymai, vertę berniukus vaidinti moteris, kaukių pjesėse negaliojo, taigi damos mielai išstatydavo apžiūrai savo perlamutrines krūtines ir netgi apatines galūnes šokiuose arba monumentaliose pozose. Karalienė Ana – danė, bet visai ne paniurusi – pjesėje apie dvylika deivių segėjo labai trumpu sijonėliu ir, anot vieno stebėtojo, „galėjome pamatyti tai, ko niekad anksčiau nežinojome – kad moteris turi ir pėdas, ir kojas.“ Šie gražūs pasirodymai ne visada praeidavo kaip turėdavo praeiti. Aktoriai ir aktorės kartais pasigerdavo – matyt, veikiami danų įtakos – ir ne tik supainiodavo žodžius, kuriuos dar prisimindavo, bet ir kikendavo, griuvinėdavo, išeidavo nenurodytu scenarijuje laiku išsivemti. Kai į britų dvarą atvyko Danijos karalius, pats nemenkas gėrovas, jis buvo pasmagintas kaukių pjese, kuri

pavirto grandiozine girtavimo orgija, o jo duktė, padėrusiom akim ir žagsėdama, visiems rodė pavyzdį. Šitokie spektakliai scenarijaus autorių turbūt prislėgdavo, bet jis, kaip ir Holivudo scenaristai, slegiami įvairių priežasčių, galėdavo prisiminti didelį honorarą ir tuo praskaidrinti sau nuotaiką.

Šekspyras, gelbėdamasis nuo tokios depresijos, nesukūrė nė vienos kaukių pjesės, išskyrus vieną kitą į kaukę panašią šmėklą vėlyvosiose dramose, o Benas Džonsonas mielai naudojosi progom pasididžiuoti savo išmone, išsilavinimu ir poetiniu talentu nedideliuose vaidinimuose už didelį užmokestį. Jis anksti suprato, kur vėjas pučia, – tada, kai priėmė užsakymą sukurti pastoralinę kaukių pjesę „Satyras“, suvaidintą Oltorpe, atvirame ore, kai karalius keliavo iš Škotijos į Londoną. Kai kurios iš jo parašytų pjesių tikrai puikios ir meistriškai sueiliuotos:

Tau spindi uždegti žibintai,
Žvaigždynai danguje sušvinta,
Užlieja žemę mėnesiena,
Vidurnaktį šviesu, kaip dieną,
Ir fejerverko ugnys krinta!

Fortūnos ratas rodo kelią,
Tu nesipriešinki jo valiai,
Bet eik kartu su berniuku, –
Jis lydi, nešinas lanku, –
Kol rasi laimingesnę dalią![6]

6. Vertė A. Danielius.

Kaukių pjesė buvo naudinga Benui ne tik finansiniu požiūriu. Ji pažabojo dvi didžiausias jo aistras – daugžodžiavimą ir pamokslavimą. Šių vaidinimų žiūrovai nepageidavo klausytis išvedžiojimų apie savo kvailumą, o mėgėjai aktoriai nesugebėdavo įsiminti ilgų monologų. Reikėjo rašyti lakoniškai, įtaigiai ir subtiliai, o tokio lygio menininkas kaip Benas šitai mokėjo.

Pagarsėjęs karingumu ir irzlumu viešajame teatre, Benas iškeldavo baisaus pavydo scenų ir šiame žanre, kur susikirsdavo kelių bendraautorių interesai. Talentingas dailininkas Inigas Džounsas kaukių pjesėms sukurdavo tokias nuostabiai gražias dekoracijas, kad pliki žodžiai, dažnai prastai išmokti ir prastai ištarti, praeidavo pro publikos ausis. Džounsas, metais jaunesnis už Džonsoną, buvo didis menininkas. Dailę studijavo Italijoje ir, įkvėptas Paladijaus[7], stengėsi įkūnyti jo vizijas Anglijoje, kuri daugelyje sričių buvo kosmopolitiška, tačiau tapyboje ir architektūroje – provinciali. Su pieštuku jis darydavo stebuklus, o jo aštri akis neklysdavo nei atrenkant paveikslus karaliaus kolekcijai, nei projektuojant savo paties architektūrinius ansamblius. Iš pradžių jis su Benu bendradarbiavo, jeigu galima taip pasakyti, kurdamas karaliaus dvarui negridinį etiudą „Juodumo kaukė“. „Tai jos didenybė užsinorėjo tų juodukų“, – vėliau niūriai pakomentavo Benas. Ta tema jam nekėlė jokio entuziazmo, ir pjesę išgelbėjo tik išradingi Inigo Džounso kostiumai ir įtaisai. Nuo to pastatymo jis visų akyse, išskyrus poetų, pasidarė pranašu. Jis suprojektavo sudėtingus mechanizmus keisti dekoracijoms, *machina versatilis,* arba sukamą sceną, ir pastatė prosceniumo arką. Karaliaus

7. Paladijus (Andrea Palladio, 1508–1580) – italų architektas ir architektūros teoretikas, savo kūryboje laikęsis klasikinių romėnų architektūros principų.

dvaras ir aukštoji visuomenė šiuos vizualinius stebuklus su fantastiškais jo kostiumais laikė kaukių pjesės esencija, o žodžius – tik menku priedėliu. Teatrą apsėdo reginių manija, triukšmavo pasipiktinęs Benas. Ir kiek ji kainuoja – tūkstančiai svarų išmetami vienam girtam spektakliui, jų pakaktų finansuoti visam blaivių „humorų“ komedijų sezonui „Gaublyje“ ar „Fortūnoje“.

Šekspyras į visa tai nesikišo. Jis teberašė pjeses „Gaubliui“, kviestiniams rūmų spektakliams ir nuo 1609 metų privačiam „Juodųjų brolių“ teatrui. Būtent 1608 metais sutinkame jo pavardę dokumente, kur jis minimas kaip vienas šio teatro nuomininkų: jame „Karaliaus artistai“ vaidino žiemą, o „Gaublys“ ir toliau juos priglausdavo vasarą. Į „Juodųjų brolių“ gyventojų nusiskundimus dėl nepatogumų niekas nebekreipdavo dėmesio. „Karaliaus artistai“ buvo žymūs žmonės.

Kodėl gi tiems žymiems žmonėms nepavyko įsigriauti į „Juodųjų brolių“ teatrą anksčiau, pavyzdžiui, 1603 metais? Reikalas tas, kad ten tebebuvo vaikų trupė, ir pagal sutartį, jų pasirašytą su Berbedžais, buvo neįmanoma jų iškraustyti. Bet jie padarė klaidą suvaidinę pjesę, kur išjuokė Prancūzijos karalių. Prancūzų ambasadorius pasiskundė, ir Slaptoji taryba jiems uždraudė vaidinti „Juoduosiuose broliuose“. Šitaip taryba parodė, kad išseko jos nuostabi kantrybė, nes tai buvo ne pirmas nusiskundimas dėl vaikų trupės elgesio. Evansas, nelyginant naujokus imantis karininkas, tiesiog prievarta verbuodavo gabius berniukus į, jo žodžiais tariant, karališkąją tarnybą. Bet kartą jis persistengė. Vieną berniuką, kažkokį ponaitį Kliftoną, jis pagriebė einantį į mokyklą. Tėvas, kuris priklausė bajorų luomui, atėjo į mokyklą ir pareikalavo sūnų paleisti. Evansas nusišaipė ir pasakė tu-

rįs teisę imti į aktorius bet kurį berniuką, netgi hercogo sūnų. Tada Kliftono akivaizdoje įspraudė vaikui į ranką tekstą ir liepė išmokti jį atmintinai, kitaip pagrasino išplakti. Kliftonui tėvui prireikė dviejų dienų išvaduoti sūnui iš šios nelaisvės.

„Juodųjų brolių“ vaikų trupė tuomet turėjo blogą vardą, ir vietoj jų šiame teatre Slaptoji taryba mieliau norėjo regėti talentingus, bet padorius profesionalus, tarp kurių buvo mažų mažiausia vienas bajoras. Taigi tais laikais „Gaublyje“ ir „Juoduosiuose broliuose“ ponas V. Šekspyras, karališkasis kamerdineris, savininkas, smulkus kapitalistas, vienas geriausių dramaturgų buvo pasiekęs karjeros viršūnę. Jis turėjo viską, ko kadaise troško, o žmonių gyvenimą ėmė vaizduoti kaip tragediją.

17
Nesveikas pasaulis

1604 metais Šekspyrui sukako keturiasdešimt. Pats laikas pasiteirauti apie jo tuometinę sveikatą ir, neišlikus ligų istorijoms bei receptams, paspėlioti, ar neserga jis, o gal ką tik sirgo arba netrukus susirgs. Kiekvienas skolingas Dievui vieną mirtį, o sunkiai dirbantis menininkas kartas nuo karto privalo atiduoti duoklę likimui kūno ar nervų išklerimo pavidalu: neįmanoma kurti naujų pasaulių, nepažeidžiant savojo. Šekspyras uoliai triūsė daugelį metų kaip aktorius, dramaturgas ir komersantas. Mums atrodo, jog kai kurių vaidmenų jis galėjo ir atsisakyti: kam vaidinti 1603 metais Beno Džonsono „Sejane“, jei užteko ir savų darbų? Bet jis, matyt, turėjo nemaža energijos, ir tikriausiai tai buvo nervinė energija. Kai nereikėdavo sėdėti Londone, paplūdusiame srutomis, pilname musių ir nustekentame maro, jis jodinėdavo po Angliją gastroliuodamas arba lankydamas šeimą ir nekilnojamąjį turtą Stratforde. Londone jis tik nuomojo kambarį, o nuomininko duona retai kam išeina į sveikatą. Gėrė nedaug – pasakojama, kad atsisakydavęs kvietimų išgerti alaus dėl to, kad jam „skauda“, bet, ko gero, ir valgė ne per daugiausia. Beno Džonsono pjesėse yra besaikio kimšimo, tačiau Vilis niekada nevarvina seilės. Tiesa, Falstafas persivalgo, bet tik rūkytų silkių – sveiko baltymin-

go maisto; „Vindzoro šmaikštuolėse“ teigiamai atsiliepiama apie obuolius ir sūrį; tačiau pokyliai niekur smulkiai neaprašinėjami. Iš daugelio pjesių susidaro įspūdis, kad pagalvojus apie gausų valgymą Viliui kildavo ne apetitas, o šleikštulys. „Troile ir Kresidoje“ nuo žodžio „saldainis“ keliamų asociacijų norisi vemti; „Timone Atėnietyje“ randame karšto vandens puotą viduriams paleisti; stiprūs vyrai kaip Antonijus yra valgę maisto, į kurį vien pažiūrėję kiti mirdavo – turbūt tokio kaip tas baisingas pyragas „Tite Andronike“; Makbeto *bon appétit* skamba kaip pono Vudhauso[1]: „Na, geras virškinimas tarnauja apetitui, o sveikata – abiem.“

Net jeigu ir Vilis rūpinosi sveikata prisilaikydamas valgyje, tai toli gražu nereiškia, kad jis maitinosi sveikai. Anuo metu nedaug buvo žinoma apie subalansuotą dietą, o vitaminai dar glūdėjo pirmykštėje tamsoje. Štai būdingas receptas iš „Gerų šeimininkių lobyno“; jame rašoma, kaip iškepti pyragą su mėsos įdaru:

> „Paimkite veršienos arba avienos, truputį apvirinkite, tada ataušinkite. Kai atauš, paimkite tris svarus lajaus vienam avienos kumpiui arba keturis svarus vienai veršienos filė, smulkiai sukapokite – atskirai arba kartu, pridėkite prieskonių – pusę uncijos muskato branduolio, pusę uncijos gvazdikų ir džiovinto muskato lukšto, pusę uncijos cinamono, truputį pipirų, druskos pagal skonį ir sumaišykite su aviena arba veršiena. Tada paimkite aštuonis kietai virtų kiaušinių trynius, pusę pintos rožių vandens, pusę svaro cukraus, užpilkite trynius rožių vandeniu su cukrumi ir sumaišykite su mėsa. Jeigu

1. Anglų rašytojos Džeinės Ostin (Jane Austin, 1775–1817) romano „Ema“ komiškas personažas.

turite apelsinų ar citrinų, paimkite porą, supjaustykite labai plonais griežinėliais ir smulkiai sukapokite, įmaišykite į svarą serbentų ar datulių ir pusę svaro džiovintų slyvų, tada užpilkite serbentus ir datules ant mėsos. Paimkite du ar tris sultingus obuolius ar kriaušes ir susmulkinę įmaišykite į mėsą, galite sunaudoti ir prastesnius. Kad apsitrauktų gražia plutele, pridėkite tris ar keturis plaktus trynius, truputį rožių vandens ir didoką žiupsnį cukraus."

Labai riebu ir maistinga – pernelyg maistinga. Pokyliuose labai dažnai maišydavo saldų su rūgščiu, o žalumynų nebūdavo nė pauostyti. Vyrai ir moterys aptukdavo, jiems reikėdavo valyti vidurius ir nuleidinėti kraują. Siautėjo skorbutas, ir tai rodo vitamino C stoką.

Sunku patikėti, kad Vilis rydavo seilę išvydęs tokį „pyragą su įdaru", taip pat sunku patikėti, kad jis valgydavo ką daugiau nei sūdytą mėsą ar žuvį su duona (dažniausiai sveiku rupiu maistu, nors jau pradėta kepti ir išbaltintą, minkštą jos pakaitalą), bet jokių daržovių. Bulvės jau buvo atkeliavusios, tačiau dar labai brangios. Žiemą prieskoniais pagardinta sūdyta mėsa erzindavo skrandį. Jodinėjimas atkratydavo kepenis, ir visi gausiai prakaituodavo (spausti drėgną delną sveikinantis buvo įprastas dalykas). Alus buvo puikus, tačiau jo gerdavo per daug, nes visus troškindavo. Oda niekad neregėdavo saulės šviesos. Manyta, kad praustis ir maudytis ne tiek sveika, kiek pavojinga, tad blusos ir utėlės buvo geros bičiulės. Nuo visų tų cukrinių valgių išgesdavo dantys, o šių dienų dantisto arba stomatologo paslaugas laisvalaikiu suteikdavo barzdaskutys. Bet apskritai, vis-

ką pasvėrus, Šekspyro laikų vyrai ir moterys valgė ne prastesnį maistą už mūsų. Jie nesinuodijo purškiamais chemikalais ir eksperimentinėmis trąšomis ir nesimaitino konservais. Jie daug judėjo. Mes, žinoma, jei galėtume, mielai nusiųstume jiems – laiko mašina – vieną kitą porciją amerikietiškų salotų. Gyvenimo paslaptis anuo metu buvo paprasta: nenumirti vaikystėje.

Šekspyro mityba mums knieti daugiausia dėl to, kad, iš visko sprendžiant, jis nepakankamai rūpinosi atkurti išeikvotas ląsteles – greitomis prarydavo kąsnį, kitą ir vėl dirbdavo. Tam jis ir atvyko į Londoną – dirbti, o ne valgyti ir patogiai gyventi. Valgis ir patogus gyvenimas, taip pat poilsis bus tuomet, kai parvažiuos į Naujuosius Namus Stratforde. Šekspyras pasiryžo užsitikrinti pasiturimą senatvę iki penkiasdešimties metų ir, regis, tai padarė sulaukęs maždaug keturiasdešimt šešerių. Bet prieš tai, katorgiškai dirbdamas Londone, jis panėšėjo į vieną iš britų emigrantų, gyvenančių kolonijose vienišą gyvenimą – pietums šaukštas troškintos mėsos su padažu, o desertui užteks paglostyti godžiu žvilgsniu pinigus, sutaupytus namams.

Kad ir kaip Šekspyras būtų maitinęsis, aišku viena: jo nervai buvo gerai išdirginti, kai ėmėsi rašyti dvi tragedijas, turinčias daug bendro – „Karalių Lyrą“ ir „Timoną Atėnietį“. Abiejų pagrindinių personažų beveik neįmanoma vaidinti: galva nesuima, kaip galima išdeklamuoti visas tas pamišėliškas klejones negavus insulto. Abi jos labai pesimistiškos. Abiejose čaižomas ištvirkimas, nors siužetas tam neduoda pagrindo. Jei Šekspyras sunegalavo ne nuo persidirbimo, o nuo ligos, tai ta liga buvo venerinė. Monologe, kurį Timonas sako dviem Atėnų kurtizanėms, neblogai apibūdinami kai kurie sifilio požymiai:

Sėkite ligas
Į vyrų kaulus; jiems pakirskit kojas,
Atimkit visą galią. Advokatui
Jūs pagadinkit balsą, kad skardžia
Kalba nebeapgintų apgaviko.
Apkrėskit kunigą, kurs keikia kūno
Geismus, bet netiki savais pamokslais.
Supūdykite nosį lig viršaus
Kiekvieno, ieškančio tik sau naudos,
Netekusio uoslės bendrai gerovei.
Plikai plikdykit garbanotą niekšą;
Kentėt priverskit karo pagyrūnus,
Kurių odos nepalietė joks ginklas.
Visus apkrėskit, griaukit ir naikinkit
Stojimosi versmes ir šaltinius![2]

Timono ta liga nepačiupo. Jo svarbiausia misija – atskleisti nekaltą malonumą, kurį teikia filantropija. Per savo dosnumą jis pavirto iš turtingo vargšu. Seni draugai jį apleido, o jis pats pasidarė nekenčiančiu žmonių atsiskyrėliu. Pritrenktas nedėkingumo, jis meldžia dievus nubausti nedėkinguosius venerinėmis ligomis. Rodos, pakaktų maro ir žemės drebėjimo, bet ne – jis pranašauja, kad nuo sifilio jiems užkims gerklės, nuslinks plaukai ir nukris nosys. Tai niekuo siužete nemotyvuota venerinė manija.

Kaip ir „Timone Atėnietyje", „Karaliuje Lyre" šėlstama prieš nedėkingumą. Dykynėje pamišusiam Lyrui seksas simbolizuoja pragarą, į kurį jis gramzdina visą pasaulį:

2. Vertė A. Danielius.

O atsiganęs kumelys ar šeškas
Gašlumo jai galėtų pavydėt...
Aukščiau juosmens – jos moterys yra,
Užtat žemiau – tikri kentaurai;
Ligi pusiaujo kūnas jų priklauso
Dievams, o apačia – šėtonui[3].

Visuomet pavojinga priskirti autoriui jo personažų jausmus, bet ir Lyras, ir Timonas, skelbdami moterį nuopuolio ar ligų šaltiniu, nukrypsta į šalį nuo pagrindinės dramos intrigos. Šekspyras pats čia, regis, pasimaišęs, ir, nors į tai galime žiūrėti kaip į laikiną psichozę, kurios subjektui pasaulis atrodo nedėkingumo, veidmainystės ir socialinio neteisingumo („Paklus ir šuniui, jeigu tas valdžioj") pragaras, vis dėlto dažniausiai pasikartojantis motyvas – tai pyktis ir gėda dėl vergavimo lytinei aistrai ir jos žeminančių pasekmių. Žmogus per silpnas kovoti su geiduliais ir išvengti atpildo:

Aš tai žinau. Bet ką daryti man,
Kad rojus nenuvestų pragaran?[4]

Čia kalba pats poetas, o ne jo personažai. Tai, kas sukoncentruota keturiolikoje soneto eilučių, šiose dviejose tragedijose išsiveržia tarsi pūliai ar lava.

3. Vertė A. Churginas.
4. Vertė A. Churginas; 129 sonetas.

Okamo skustuvas[5], draudžiantis vartoti daugiau sąvokų, nei būtinai reikalinga, labai praverstų grožinei literatūrai, kur personažų skaičių reikėtų griežtai riboti, tačiau realus gyvenimas knibždėte knibžda žmonių ir tam knibždėlynui galo nematyti. Tuo noriu pasakyti, kad Šekspyro pesimizmą ir perdėtą dėmesį lytiniams nesaikingumams bei ligoms knieti susieti su vienu konkrečiu objektu – „Tamsiąja dama“, tačiau, turint omenyje didžiulę Vilio seksualinę energiją, jo bėda turbūt buvo ne viena kokia meilė, o daugybė atsitiktinių santykių. Jis mylėjo ne išmintingai, o pernelyg dažnai. Ir vis dėlto šio laikotarpio tragedijose randame ne tik perdėm tamsią damą, bet ir tamsų vyriškį, tarytum Šekspyrą būtų sudominusios ir neeuropiečių, tiksliau sakant, šiaurės afrikiečių manieros ir emocijos. Kleopatra – tai įkūnyta seksualinė vilionė, o pasiduoti jai – kaip pasakytų žmonės – blogiau nei susigriebti prancūziškąją ligą (beje, tas faktas, kad Džirolomas Frakastoras, sugalvojęs žodį „sifilis“, dirbo gydytoju amžinos meilės mieste Veronoje, Šekspyrui turbūt pasirodė kaip pasityčiojimas: mat Sifilis – tai susirgusio piemens vardas). Pasidavimo pasekmės – gausybė mirčių ir imperijos žlugimas. Bet šį kartą Šekspyras šlovina aistrą, o pragaras čia tolimas ir kiek abstraktus, neišreikštas šankeriais ir opomis.

„Otelas“, „tamsiojo vyriškio“ tragedija yra, matyt, pirmoji iš tų didžių pohamletinio laikotarpio tamsiųjų vizijų, ir, galimas daiktas, ji buvo sukurta dar tebegyvenant Elžbietai. Pagal rašy-

5. Okamas (William of Occam arba Ockham, 1285–1349) – anglų filosofas ir teologas, suformulavęs paprastumo principą (vėliau pavadintą Okamo skustuvu), reikalaujantį apriboti vartojamų sąvokų skaičių iki minimumo, o visas neesmines arba nepatikrintas sąvokas nupjauti kaip su skustuvu.

tinius šaltinius ji pirmą kartą suvaidinta 1604 metais, nors keli gabalai įkišti į piratiškąjį 1603 metų „Hamleto“ leidimą. Jago vardas ispaniškas (itališka forma būtų Džiakomas), šitaip niekšiškas klastingumas tarsi priskiriamas tautai, dar tebebuvusiai priešu, be to, jo atitikmuo anglų kalboje – Jokūbas. Būtų buvę netaktiška padaryti makiavelišką niekšą karaliaus bendravardžiu pačioje valdymo pradžioje. Šiandien mus ypatingai domina ir gėdina tai, kad linkę į ksenofobiją žiūrovai priimdavo juodaodį kaip didį žmonių vadą. Otelo spalva nereiškė jokio vergiško nevisavertiškumo. Tais laikais būta didžių negrų (arba maurų, nes maurais paprastai vadindavo visus tamsiaodžius žmones), tokių kaip Antonijus Manoelis de Vuntas, buvęs Kongo karaliaus pasiuntiniu prie Šventojo Sosto. Į juodus krikščionis ar net pagonis buvo žiūrima kur kas palankiau nei į šviesiaodžius musulmonus, ir kaip tik prieš musulmonus, šviesesnius už jį patį, Otelas veda Venecijos kariuomenę.

Iš visų vėlesniųjų tragiškų personažų Otelas, be abejo, kelia didžiausią užuojautą, o jo pirmieji žiūrovai jį užjautė daug daugiau negu dabartiniai. Ano meto publika jame matė žmogų, apdovanotą kaitriom savo rasės aistrom ir pastūmėtą pavydo bedugnės link, ir ne vien tik Jago. Elžbietos ir Jokūbo amžininkai tikriausiai manė, kad Dezdemona toli gražu ne tokia tyra ir nekalta kaip Ofelija. Ji – venecijietė, o visos venecijietės buvo laikomos kurtizanėmis; labai jau drąsiai pasiima Otelą už vyrą, o jos dukterišką neklusnumą nelengva atleisti. Kaip ištekėjusios moters, jos elgesys, nors ir mielas, žiūrovams tikriausiai atrodė pernelyg laisvas. O antrasis „Žilvičio dainos“ posmas tikrai nepadorus:

„– Kodėl, – pasakiau, – su kitom tu bastais? –
Dainuokim žilvitį, žilvitį!
O man jis: – Miegosi ir tu su kitais!..[6]

Tačiau pjesės veiksmas kankinamai prikausto žiūrovų dėmesį tuo, kuo mums, gyvenimo patirties pamokytiems, nelengva patikėti – įasmeninto absoliutaus blogio poveikiu iš esmės geraširdiškai ir kilniai natūrai.

Tokiu pačiu konfliktu grindžiamas ir „Makbetas“, nors jį rašydamas Šekspyras blogio neįasmenino ir išnaudojo vieną karaliaus pomėgį – raganavimą. Jokūbas šia tema labai domėjosi ir netgi parašė nedidelį traktatą – „Demonologija“. Anglijoje jis gal kiek tolerantiškiau žiūrėjo į vienišas senes su juodom katėm arba su karpom, atrodančiom kaip papildomi speniai naminių dvasių maitinimui, negu tuomet, kai buvo Škotijos karalius. Mat Anglija – civilizuotas kraštas, čia jo sostui, regis, niekas negrasė. Škotija buvo pusiau laukinė, ten jį dažnai ištikdavo pavojai, juos galėjo sukelti ir antgamtinės, ir žemiškos jėgos. Raganų Jokūbas, dar būdamas Jokūbu VI, prisibijojo, ypač kai gavo įrodymą (taip jam pasirodė), kad grafas Botvelas, kruvinasis jo motinos trečias vyras, raganavo ketindamas nužudyti karalių. Buvo rasta vaškinė figūrėlė su užrašu: „Tai karalius Jokūbas VI, pasmerktas sudeginti, didikui, grafui Fransiui Botvelui panorėjus.“ O kartą Jokūbui plaukiant į Daniją, į jūrą kažkas mėtė gyvas kates, pririštas prie sukapotų lavonų gabalų, – kad sukeltų audras. Jokūbą geidė pražudyti šėtonas, ir jo bergždžios pastangos tik dar labiau įtiki-

6. Vertė A. Churginas.

no karalių, kad jį saugo Dievo apvaizda kaip vieną iš brangiausių Dievo kūrinių. *„Il est un homme de Dieu“*[7], – šėtono vardu šaukė viena ragana, kurios kėslai sugriuvo. O kas geriau žino tokius dalykus, jeigu ne pats šėtonas?

Škotijoje Jokūbas piktai iškalbinėdavo teisėjams, kodėl tie nebaudžia nuteistų raganų taip, kaip reikalauja įstatymas. Jis pats dalyvaudavo baisiuose kankinimuose ir žiauriose egzekucijose. Bet Anglijoje jis tik moksliškai tyrinėjo teologinius raganavimo aspektus ir tam tikslui padėdavo kryžmiškai apklausinėti įtariamąsias. Į gyvenimo pabaigą jo tikėjimas demonais kiek susvyravo. Kaip pažymėjo istorikas Tomas Fuleris, jis „iš pradžių pradėjo abejoti, o paskui visiškai neigti raganų ir velnių kerėjimus kaip apgavystes ir paklydimus“. Vis dėlto žinia apie jo ankstesnį potraukį paakino taikos teisėjėlius ir nuobodžiaujančius kaimiečius beprasmiškai persekioti niekuo nedėtus keistuolius. Šiame amžiuje prietarai klestėte klestėjo. Šekspyrui raganystė buvo gera draminė medžiaga, tinkama rimtai tragedijai. Benas Džonsonas ją naudodavo rūmų pramogai, pavyzdžiui, „Raganų kaukei“, tačiau rimtomis komedijomis, tokiomis kaip „Alchemikas“, siekė išreikšti panieką lengvatikiams, priimantiems už gryną pinigą visokius iracionalius stebuklus.

Antgamtinis elementas „Makbete“ davė Šekspyrui progą įvesti laumių sceną, rodančią karaliaus Jokūbo kilmę iš Banko genties. Prie visų tų burtų ir stebuklų jis dar pridūrė – ten, kur pjesės veiksmui mažiausia to reikėjo, – trumputį fragmentėlį apie karaliaus galią išgydyti skrofuliozę:

7. „Tai Dievo žmogus“ (*pranc.*).

Kaip jam dangus palaimą savo siunčia,
Jisai tik vienas žino, bet šimtus
Votėtų ir ištinusių ligonių,
Kuriems jokia vaistažolė negelbsti,
Jis gydo maldomis, ant kaklo jų
Kabindamas auksinį medalėlį;
Ši stebuklinga dovana, girdėjau,
Jo įpėdiniams pereiti turės[8].

O juk karališkasis kamerdineris Šekspyras tikriausiai žinojo, jog pats Jokūbas netiki, kad karaliaus prisilietimas gali išgydyti „šašligę". Jo nuomone, tai romėnų prietaras, tačiau jo nenorą daryti tariamus stebuklus turbūt reikia aiškinti tuo, kad jis bjaurėjosi liesti pūliuojančias paprastų žmonelių votis. Vis dėlto, bijodamas juos įžeisti, jis kartais vaizduodavo tikintis gydomąja savo rankų galia. Ką Šekspyras norėjo tuo pasakyti? Mėgino sugėdinti karalių, kam tas apsimetinėja? Patarė jam rimtai žiūrėti į šį dalyką? O gal tik išnaudojo progą įterpti įprastinę liaupsę?

Vilis persikėlė į Škotiją taip pat lengvai, kaip buvo laikinai priėmęs Romos ar Ilirijos pilietybę. Dar niekas neparašė geresnės pjesės, kurios veiksmas vyktų Škotijoje, o Makdufo liūdnas šauksmas „O, Škotija, Škotija!", nors sukurtas žmogaus iš Vorikšyro, visuomet sudrėkina šiaurės brito akis. Karaliui Jokūbui „Makbetas", matyt, patiko, nors per spėjamą rūmų spektaklį 1606 metų vasarą, kai atvažiavo Danijos karalius, sąmokslo prieš Dunkaną scenos tikriausiai buvo taktiškai iškirptos: Jokū-

8. Vertė A. Churginas.

bas buvo jautrus tokiems dalykams, ypač po praėjusių metų lapkričio 5 dieną atskleisto „parako sąmokslo".

Beno Džonsono, kad ir slapčia padėjusio tą sąmokslą atskleisti, Jokūbas tikrai taip nemėgo kaip jo draugo Vilio. Dėl savo pasipūtimo ir šiurkštumo, taip pat dėl nepaprastai kandžių replikų savo pjesėse jis tiesiog meistriškai susikivirčydavo su valdžia. Drauge su Čapmenu ir Marstonu jis sukūrė komediją, pavadintą „Pirmyn į rytus", joje Jokūbą užgavo šaipymasis iš škotų, kuriuo ši nedarni trijulė sumanė paskaninti pjesę. Ten kalbama, kad Virdžinijos kolonijoje gyvena „tik keli darbštūs škotai, kurių šiaip jau gali aptikti bet kuriame pasaulio kampelyje" – įžeidžiamai pajuokiamas tas škotų veržimasis iš savo tėvynės, kuriuo taip gėrėjosi aštuonioliktojo amžiaus Džonsonas. Pjesėje dar sakoma, kad škotai – geri Anglijos draugai, tačiau tik tada, kai išsinešdina iš jos. Tokius sąmojus nelengva virškinti. Tačiau gerokai po to, kai trenkė valdžios kumštis, Benas lankėsi Škotijoje, keliaudamas pėsčiomis iš Londono į Viljamo Dramondo iš Hotorndeno dvarą. Dramondas užrašė Beno pasakojimą apie šį įvykį:

> „Seras Džeimsas Maris apskundė jį karaliui už tai, kad parašęs kažką prieš škotus pjesėje „Pirmyn į rytus", tada jis savo noru nuėjęs į kalėjimą ir atsisėdęs su Čapmenu ir Marstonu, su kuriais kartu rašė. Buvo nuspręsta, kad jiems nupjaus ausis ir nosis. Kai juos paleido, jis vaišinęs visus savo draugus, atėjęs Kamdenas Seldenas ir kiti. Vidury vaišių jo senutė motina išgėrusi į jo sveikatą ir parodžiusi jam popierėlį, kuriame buvo baisiai stiprūs nuodai, juos reikėjo (jeigu nuosprendis

būtų įvykdytas) kalėjime įmaišyti jam į gėrimą, bet ji ne kokia niekšė, sakė ketinusi pirma pati jo paragauti."

Beno istorija atrodo nelabai įtikima. Sunku įsivaizduoti, kad jis lieptų kalėjimo prižiūrėtojui įleisti vidun, atseit noriu būti su draugais ant drėgnų akmenų ir tarp žiurkių. Ką jis manė apie Marstoną, matyti iš „Eiliakalio", o Čapmenas jam buvo per daug talentingas ir per daug graikiškas. Jų bendradarbiavimas buvo ne bičiuliškas, o komercinis. Vis dėlto tai įdomi istorija, labai pritinkanti tokiam falstafiškam pagyrūnui kaip Benas. Jis postringauja sau prie vyno butelių Hotorndene, o šeimininkas pagarbiai klausosi, pasirengęs viską užsirašyti savo knygelėje. Taip sakant, *Ben trovato*[9]. Vienos istorijos jis, rodos, niekada nepasakojo: kaip nuėjo vakarieniauti su Keitsbiu ir jo draugais ir sužinojo, kad ruošiamas „parako sąmokslas".

Žinome, kad britų vaikų fejerverkai ir Gajaus Fokso iškamšų deginimas lapkričio 5 dieną istoriškai kilę iš kažkokių senovinių liaudies apeigų, tačiau įdomu tai, kad iš visų nesuskaičiuojamų mėginimų nužudyti britų monarchą kaip tik šis paliko tokią neišdildomą žymę žmonių atminty. Jokūbas daug dažniau nei Elžbieta pabrėždavo savo valdiniams dievišką karališkos valdžios kilmę: monarchas yra tarsi koks dievas, ir smurtas prieš jo asmenį – tai šventvagystė, griaunanti (kaip Šekspyras visada buvo pasirengęs parodyti scenoje) normalią tvarką. Jokūbo vyskupai ne tokiuose smagiuose pusantros valandos pamoksluose visada būdavo pasirengę nuodugniai aptarinėti dieviškosios teisės doktri-

9. Žodžių žaismas: „laimingai atrastas" arba „Benas atrastas" (*it.*).

ną. Na, o per tą Keitsbio sąmokslą žmonės beveik akis į akį susidūrė su pačia siaubingiausia apokaliptine vizija – jų karalius, plautas tik šventuoju aliejum, išlekia į orą. Jo tėvas irgi išlėkė į orą Kerk-o-Fildse, kai jo motina buvo išvažiavusi į pokylį.

Sąmokslą pagimdė baisus nusivylimas. Jokūbas, turėjęs katalikę žmoną, buvo pažadėjęs elgtis su katalikais tolerantiškai. Paskui jis sulaužė savo pažadą ir pradėjo žiauriai persekioti šio tikėjimo šalininkus. Robertas Keitsbis drauge su kitais kilmingais katalikais ir šauniuoju kareiviu Foksu nutarė išsprogdinti parlamento pastatą, kai ten, prasidėjus sesijai, ateis karalius, karalienė, princas Henrikas, vyskupai, didikai, teisėjai, riteriai ir dvasininkai. Gajus Foksas patvarkė, kad rūsyje po pastatu būtų sukrauta dvidešimt statinių parako su lengvai užsidegančiais žabų kūleliais. Tai buvo tokia nežmoniška paikystė, kad pagalvojus net saldu darosi. Iš šito sąmokslo Marlou, jei būtų buvęs gyvas, būtų padaręs puikią makiavelišką pjesę, geresnio siužeto ir norėdamas nesugalvosi. Bet Fransis Trešemas, tryliktasis sąmokslo dalyvis, pamanė, kad būtų neteisinga kartu su protestantais išsprogdinti ir katalikų didikus (katalikė karalienė, matyt, nesiskaitė; ji buvo svetimšalė), tad jis laišku įspėjo savo svainį lordą Montiglą. Laiške buvo rašoma: „Šio parlamento nariai patirs baisų smūgį ir vis dėlto neišvys to, kuris jiems smogė. Pavojus praeis, kai tik sudeginsite šį laišką.“ Montiglas jo nesudegino. Jis nunešė laišką Robertui Sesiliui, grafui Solsberiui. Sesilis, nors didžiagalvis ir žemaūgis, buvo paveldėjęs iš tėvo greitą orientaciją. Laišką parodė karaliui. Šis prisiminė, kas atsitiko jo paties tėvui, lordui Darnliui, ir paliepė ieškoti parako. Sąmokslas sužlugo. Su Dievo pagalba Jokūbas išgelbėjo save ir visą karalystę. 1606 metais

pasirodė knygutė, pavadinta „Pasakojimas apie tai, kaip buvo atskleistas neseniai rengtas sąmokslas.“ Nors ją parašė ne Jokūbas, joje buvo išdėstyta Jokūbo nuomonė apie tai, kas įvyko.

Galbūt todėl, kad karalius pasakė viską, ką reikėjo pasakyti, dramaturgai nesiskubino nešti į teatrą puikių jaudinančių pjesių, kuriose kilnus valdovas demaskuoja savo būsimus žudikus. „Makbete“ kraujas papuošia raudonais kaspinais Dunkano sidabrinę odą. 1606 metais, per Kalėdas, rūmai buvo pavaišinti „Karaliumi Lyru“. Kažin ar tai šventinė pramoga, ir įdomu, kaip ji patiko linksmybių mėgėjai karalienei Anai. Beje, ir pačiam Jokūbui, nors jam galėjo pasirodyti, kad Šekspyro pamišėliška fantazija apie nedėkingumą užgauna stygą ir jo širdyje. Paklusnumo valdovui iš Dievo malonės tema pakankamai garsiai skamba pačioje pirmoje scenoje, bet Lyras, daugiau trokštantis perdėto meilikavimo nei tikros tiesos, labai jau primena Jokūbą; Lyro tragedija kyla iš atstumtos doros ir sąžinės. Vargu ar Jokūbas čia įžvelgė kokį jam skirtą moralą: ko gali pamokyti mitinis senovės Britanijos karalius tikrąjį šiuolaikinės Britanijos karalių? Be to, visa pjesė – tai niekas kitas, tik variacija groteskiškos neotragedijos tema; ko tik čia nerasi – netgi viešo akių išspaudinėjimo. Vis dėlto Glosterio žodžiai apie valstybės smukimą skambėjo aktualiai: „Gerieji laikai praėjo... Sąmokslai, apgavystės, neištikimybė ir klaikiausi neramumai persekios dabar mus iki pat grabo lentos.“ Jis kalbėjo ne vien apie „parako sąmokslą“. Tačiau jo kūrėjas, taip plačiai panaudojęs išdavystės atskleidimo per laiškus motyvą, savo pjesėje turėjo galvoje tiktai „parako sąmokslą“. Laikmetis padiktavo meninę priemonę, tačiau apie blogį jam nepasakė nieko naujo.

Iš tiesų, išskyrus droviai škotiškais sijonėliais ir kailiniais krepšeliais apkaišytą „Makbetą“, Jokūbo laikais sukurtos Šekspyro tragedijos daugiau dairosi atgal negu aplinkui. Net ir „Makbete“ prisimenamas Eseksas: tai apie jo egzekuciją girdime, o ne Kodoro:

Bet aš su vienu žmogumi kalbėjau,
Kurs liudininkas buvo jo mirties.
Jis pasakojo man, jog atvirai
Pats tanas pripažino savo kaltę
Ir meldė atgailaudamas karalių
Jam dovanot. Gyvenimas jo visas
Nevertas tos akimirkos vienos,
Kada su juo turėjo atsisveikint.
Jis mirė taip, lyg būtų jau seniai
Išmokęs mirčiai žvelgti į akis
Ir tai, kas kiekvienam yra brangiausia,
Be sielvarto numesti lyg žaisliuką.[10]

Kleopatros kaip žavios gundytojos prototipas gal tebebuvo gyvas, tačiau Kleopatra-karalienė buvo mirusi, nors tam tikra prasme jos nebūtis naujoje valstybėje jautėsi labiau negu karaliaus būtis. Kleopatros Nilas – kuo ne Temzė prieš trisdešimt metų? Kaprizinga, pavydi, gudri, kerštinga, ori, nuostabi net ir sendama, Elžbieta, rodos, išliko gyva maurės ar čigonės, ar įdegusios saulėje kekšės iš Klarkenvelo viešnamio odoje. O be visų šių savybių,

10. Vertė A. Churginas.

išskyrus patriotizmą, jėgą ir iškalbą, ji tampa Volumnija, Koriolano motina, sveikinama senatorių kaip „mūsų globėja, Romos viltis". Tuo tarpu Jokūbas – niekieno prototipas, dievybė, bet ne mitas – mokė savo valdinius gerbti vyskupus ir mesti rūkius.

Ar yra ankstesnio laikmečio žymių „Timone Atėnietyje"? Pjesės pradžioje herojus – didžiūnas, panašus į Sautamptoną, turtingas ir maloningas menų patronas. Pirmojoje scenoje poetas ketina įteikti jam eiles, kurios – matyt, kitaip ir būti negali – skamba taip, tarsi jas būtų parašęs Šekspyras:

Kai už atlyginimą giriam ydą,
Mes sutepame spindesį eilių,
Kurios, kaip dera, apdainuoja gėrį.[11]

Dailininkas, taip pat ieškantis globėjo, klausia jo, ar jis „įnikęs į kokį kūrinį, skirtą didžiam lordui". Šekspyras tikriausiai gyvai prisiminė senuosius „Veneros ir Adonio" laikus. Bet vėliau poetas pranyksta iš pjesės, ir nebelieka abejonės, su kuo iš tikrųjų sutapatina save Šekspyras – su pačiu Timonu. Tai perdėtas, karštligiškas, visiškai sau atlaidus susitapatinimas, tačiau į jį galima žiūrėti kaip į būtiną emocinę iškrovą, neleidžiančią autoriui nugrimzti į liūdesį ar beprotybę. Tai nebe seni, o nauji laikai. Poetas-aktorius-verslininkas pasidarė didžponiu, iš kurio gali ką nors iškaulyti. Dosnumas gimdo nedėkingumą; paskola dažnai prapuola ir prapuldo draugą; meilės aktas atveria duris ligai. Šioje tragedijoje vyrauja nuotaika, apimanti žmogų, kai jam pabosta

11. Vertė A. Danielius.

didysis pasaulis su jo šunuodegavimais, rietenomis ir pjautynėmis. Timonas visiems laikams palieka Atėnus. Jo kūrėjui atėjo laikas palikti Londoną – gal ne visiems laikams, bet vis ilgesniems kaimo ramybės tarpsniams, nejučiomis pereinantiems į amžiną poilsį. Vadinamąjį poilsį – nė vienas rašytojas niekada nepoilsiauja.

18

Naujieji Namai

Iš Londono į Stratfordą yra du keliai – vienas pro Ailsberį ir Banberį, kitas pro Hai Vikemą ir Vudstoką. Šekspyras, rodos, mieliau keliaudavo pastaruoju, nes tada galėdavo pernakvoti Oksforde.

„Ponas Viljamas Šekspyras, – sako Džonas Obris, – turėjo įprotį kartą per metus lankytis Vorikšyre.“ Paskui jis pasakoja, kuo mėgdavo girtis seras Viljamas Davenantas[1], žmogus, kuris labai daug padarė, kad sugrąžintų dramą į Londoną po to, kai puritonai beveik dvidešimt metų laikė ją už įstatymo ribų. Davenantas tvirtino esąs tikras Šekspyro sūnus, mat anas, atvykęs į Oksfordą, paprastai apsistodavo „Karūnos“ užeigos namuose, kur šeimininkavo ponia Davenant. Ji buvusi, anot Obrio, „labai graži moteris ir labai protinga, ir nepaprastai malonaus būdo“. Na, o Davenanto dažnai kartojama istorija motinai „labai pagadino reputaciją ir dėl to ją ėmė vadinti kekše“. Ką gi, turbūt buvo verta turėti ir kekšę motiną, ir pačiam būti iškekšiniu, jeigu kekšininkas buvo vardu Viljamas Šekspyras.

Į Stratfordą Šekspyras parvažiuodavo Banberio arba Šipstono keliu; pastarasis kerta Banberio kelią prieš pat Kloptono tiltą.

1. Davenantas (William Davenant arba D'Avenant, 1606–1668) – anglų poetas ir dramaturgas.

Pereikite tiltą, pasukite kairėn, į Krantinę, paskui dešinėn, Koplyčios skersgatviu. Ant Koplyčios skersgatvio ir Koplyčios gatvės kampo stovėjo Naujieji Namai. Čia jo žmona Ana laukdavo jo drauge su dukra Judita. Suzana 1607 metais ištekėjo už daktaro Džono Holo, madingo Stratfordo gydytojo.

Naujųjų Namų jau seniai nebėra, tačiau gerai žinome, kaip jie atrodė. Juos pasistatydino 1490 metais seras Hju Kloptonas, stratfordietis, vėliau tapęs Londono lordu meru, atstatęs Stratfordo Gildijos koplyčią ir pastatęs tiltą, kuris po šiai dienai vadinamas jo vardu. Kloptonui sekėsi, ir vargu ar jis gailėjo pinigų savo „didžiajam namui", kaip jį vadino. Jo ilgis siekė šešiasdešimt pėdų, o plotis – septyniasdešimt. Jame buvo dešimt židinių, vadinasi, kambarių buvo daugiau nei dešimt. „Gražus namas iš plytų ir medžio", – pasakė vienas keliautojas šešiolikto amžiaus vidury. Paskui jis „smarkiai apgriuvo ir sunyko", o praėjus trejiems metams po Šekspyro gimimo, jį nupirko ir nuo visiško sunykimo išgelbėjo Viljamas Anderhilas, Vidinių Teismo Namų advokatas ir Vorikšyro dvarininkas. Jo sūnus, kitas Viljamas, 1597 metų gegužės mėnesį pardavė jį Šekspyrui už šešiasdešimt svarų – nebrangiai, juk buvo dar du daržai ir dvi klėtys. Praėjus dviem mėnesiams po pardavimo, antrąjį Viljamą Anderhilą nunuodijo jo sūnus Fulkas, kuris už tai buvo pakartas Vorike. Žiaurus sūnus nužudo tėvą. Blogas ženklas? Namuose vaidensis? Naujasis savininkas dėl to labai nesijaudino.

Savininkas atvyko į namus gyventi tik tada, kai pasitraukė iš teatrinio gyvenimo, ligi tol visus darbus, priklausančius šeimos galvai, pavyzdžiui, remontus ir taisymus, turėjo pavesti žmonai Anai. Buvo pirkta nemažai akmenų, netgi per daug, nes miestas

atpirko jų iš Anos už dešimt pensų (žinoma, knygose įrašomas „pono Šakspero" vardas). Dvi klėtys leido jai arba jam laikyti grūdų ir salyklo atsargas per nepriteklių, kai Londono gatvėse miestiečiai mirė iš bado. 1597 metų vasarį Stratforde užregistruota, kad „V m. Šakspyras Koplyčios gatvės kvartale" turi dešimt kvarterių[2] salyklo. Beje, tai rodo, kad Šekspyrui Naujieji Namai priklausė dar prieš oficialią pirkimo datą. Tais laikais nuosavybės perdavimas tęsdavosi ilgai. Tam tikslui būdavo vaidinamas ritualinis teismo spektaklis, kurio metu pirkėjas iškeldavo ankstesniam savininkui bylą dėl to, kad šis neteisėtai trukdantis jam perimti savo nuosavybę. Atsakovas pripažindavo ieškovo teisę, o sudaryta sutartis būdavo išsamiai išdėstoma dokumente, vadinamame „sandėrio apačia" – apatinėje trijų dalių popieriaus skiautėje. Tai buvo „dantytas" dokumentas, kadangi perplėšus jį per pusę pasidarydavo du dantyti kraštai, kurie, sudėti vienas prie kito, turėdavo sutapti kaip viršutiniai ir apatiniai dantys. Tai įrodydavo dokumento autentiškumą. Perkant namą dantytų kraštų reikėdavo pardavėjui, pirkėjui ir teismo archyvui. Teismas pasilikdavo apatinį sutarties trečdalį – „sandėrio apačią". Visa tai Šekspyras prisiminė „Hamlete": „Stambus žemės pirklys, užsivertęs... sutartimis, dvigubomis garantijomis ir išieškojimais." Išieškoti reikėdavo perkamą nuosavybę.

Šekspyras tikriausiai nesigėdino pasipelnyti iš grūdų alkanais metais. Pelnas yra pelnas. Bet jis žinojo, ką žmonės mano apie aukštas kainas. Įžanginėje „Koriolano" scenoje vaizduojama „maištingų miestelėnų draugė", pasirengusi užmušti Kajų Mar-

2. Vienas kvarteris – 12,7 kg.

cijų (vėliau prisidėjusį prie savo vardo „Koriolanas" – atminti jo pergalei prieš volskų miestą Koriolą) kaip patį blogiausią iš tų, kurie „badu mus marina, prisikimšę sandėlius grūdų". Koriolanas truputį panašus į Šekspyrą – bajoras, niekinantis minią.

Tos minios, kur eidavo į teatrą, pradėjo kimšti Vilio pinigų kapšą. 1602 metais jis nusiuntė iš Londono į namus tris šimtus dvidešimt svarų pirkti šimtui dvidešimt akrų žemės iš Kumų šeimos. Gilbertas buvo brolio agentas. Tais pačiais metais netoli Naujųjų Namų, Koplyčios skersgatvyje, buvo nupirktas namelis daržininkui. Šekspyrų daržams ir dviem vaismedžių sodams, kuriais Vilis padidino savo asmeninę nuosavybę, reikėjo nuolatinės priežiūros. Neasmeninė jo nuosavybė padidėjo 1603 metais nupirkus keturių šimtų keturiasdešimt svarų vertės dešimtinių[3] Stratforde, Senajame Stratforde (žemės ūkio kraštas į šiaurę nuo miesto), Velkeme ir Bišopstone. Tuo tarpu ėjo dividendai iš „Gaublio", o vėliau – ir iš „Juodųjų brolių" teatro. Bet nors ir turtingi buvo Šekspyrai, jie vis tiek laikė nuomininką. Kai Suzana ištekėjo ir paliko Naujuosius Namus, juose atsirado vietos (turbūt jos buvo ir anksčiau) miesto raštininkui Tomui Grinui ir jo žmonai su dviem vaikais. Išlikusiame dokumente Grinas nurodo, kad gyvens „naujuosiuose namuose" iki 1610 metų; šiais metais patogu datuoti Vilio persikėlimą iš Londono į Stratfordą. Jis dar tebeturės reikalų Londone, bet jie bus antraeiliai, o Stratfordo – svarbiausi. Jis nenorėjo, kad jam po kojom maišytųsi kažkoks Grinas (gal vis dar graužė tas „iššišokėlis kranklys"?). Jis nenorėjo, kad kito žmogaus vaikai šūkautų jo darže ar daržuose.

3. Dešimtinė – teisė į derliaus ar pajamų dalį Anglijoje buvo ne tik bažnyčios, bet ir pasauliečių privilegija.

Kai kuriems žmonėms Londone 1610-ieji buvo darbingi metai. Kaip tik tuo metu buvo užbaiginėjamas Senojo ir Naujojo Testamento vertimas, atliktas karaliaus Jokūbo patvarkymu. Didysis darbas prasidėjo 1604-aisiais, praėjus trejiems metams po to, kai karalius Jokūbas iškalbingai pareiškė nepasitenkinimą dėl skirtingų Biblijų, naudojamų Anglijoje: žmonės vadovavosi Ženevos Biblija, o bažnyčia – Vyskupų Biblija; Ženevos Biblija esanti labai bloga, nes jos paraštėse galybė antimonarchinių pastabų – „labai šališka, neteisinga, kurstanti ir kupina pavojingų ir išdavikiškų minčių". Naujoji suvienodinta Biblija, pabrėžė karalius, turės būti liaudiška – viskas išreikšta aiškiai, be jokių sunkių žodžių. Tai buvo gera nuostata, ir ji davė puikių rezultatų.

Penkiasdešimt keturi vertėjai pasidalijo į šešias grupes ar būrelius – dvi Vestminsteryje, vadovaujamas Lanseloto Endriuso, dvi Oksforde – Džono Hardingo, dvi Kembridže – Edvardo Laivlio. Vienai grupei pabaigus versti skyrių, vertimą peržiūrėdavo kitos dvi. Kai atsirasdavo ypatingų sunkumų, buvo konsultuojamasi su mokytais vyrais iš universitetų, nebūtinai dvasiškiais. Poetinių Senojo Testamento dalių, pavyzdžiui, psalmių ir Saliamono giesmės, skambėjimo darną tikrino meistrai, gerai nusimanantys apie žodžių muziką. Radjardo Kiplingo apsakyme „Šventojo Rašto įrodymai" vaizduojama, kaip Šekspyras ir Benas Džonsonas svarsto kalbos problemą, pateiktą jiems vieno Biblijos vertėjo. Nieko nebūtų nuostabaus, jeigu taip iš tikrųjų ir atsitiko. Jie buvo didžiausi savo amžiaus poetai; Biblija turėjo tapti ir literatūros, ir maldos kūriniu.

Būtų malonu žinoti, kad Šekspyras prisidėjo prie šių didingų eilučių:

Dievas mums tvirtovė ir stiprybė:
jis pasirodė ištikimas mūsų padėjėjas varguose.
Todėl mes nebijome, kad ir žemė drebėtų
ir kalnai grimztų į jūros vidurį.
Gali sau kilti ir ūžti jos vandenys,
gali drebėti kalnai nuo jos smarkumo;
kareivijų Viešpats su mumis;
tvirtovė mums yra Jokūbo Dievas.
Upės srovės linksmina Dievo miestą,
švenčiausią Aukščiausiojo padangtę.
Dievas yra jo viduje; jis nebus pajudintas;
jam padės Dievas anksti švintant.
Siautė tautos, buvo pajudintos karalystės;
jis sugriaudė savo balsu, sudrebėjo žemė:
Kareivijų Viešpats su mumis;
tvirtovė mums yra Jokūbo Dievas.
Ateikite, matykite Viešpaties darbus,
kokių nuostabių dalykų jis yra padaręs žemėje.
Jis sustabdo karus iki žemės krašto,
sutrupina lankus, sulaužo ietis ir sudegina ugnimi skydus.
Liaukitės ir pažinkite, jog aš Dievas;
kilnus tautose, kilnus žemėje.
Kareivijų Viešpats su mumis:
tvirtovė mums yra Jokūbo Dievas.[4]

4. Vertė arkiv. dr. J. Skvireckas.

Ar prisidėjo jis prie jų, ar ne, vis vien jis jose yra. Tai keturiasdešimt šeštoji psalmė. Keturiasdešimt šeštasis žodis nuo pradžios yra *shake*[5]. o keturiasdešimt šeštasis žodis nuo galo – *spear*. 1610 metais Šekspyrui sukako keturiasdešimt šešeri metai. Jeigu tai atsitiktinumas, manykime, kad tai laimingas atsitiktinumas. Didžiausiame visų laikų prozos kūrinyje randame sumaniai įterptą didžiausio poeto vardą. Na, o Benas, tėvo pramintas Bendžaminu, visada galėjo pasigirti, kad jis – mylimiausias Jokūbo (angliškai Džeimso) sūnus[6]. Tai beveik atitiko tiesą. Beno kaukių pjesės ėjo su pasisekimu, o Vilis krovėsi krepšius kelionei į Stratfordą. Praeis dar dvidešimt metų, iki Benas galutinai susivaidys su Inigu Džounsu ir praras rūmų malonę.

Stratforde Šekspyrui darbų netrūko. Jis nepasekė tėvo pėdom ir neiškėlė savo kandidatūros į miesto tarybą, tačiau įmokėjo įnašą į fondą, skirtą „paremti parlamente įstatymui dėl geresnio vieškelių taisymo“. Anglijos keliai buvo prasti, ir Šekspyras kaip keleivis tai žinojo geriau nei kitas. Kad jis būtų patuštinęs kišenes labdarybei, tokių įrodymų nėra, nors Stratfordui kaip ir daugeliui kitų miestų dažnai prireikdavo „šalpos“ – kada po maro likdavo našlės, o po gaisrų – benamės šeimos. Tą medinių namų ir šiaudinių stogų miestą ypač teriojo gaisrai, o gaisrininkų komandos nebuvo. Nuo jų nukentėjusiems (tarp 1594 ir 1614 metų sudegė du šimtai Stratfordo pastatų) buvo renkami pinigai, ta-

5. Čia ir toliau kalba eina apie angliškąjį psalmės tekstą.
6. Šių onomastinių išvedžiojimų prasmė tokia: vardas Benjaminas (angliška forma Bendžaminas) hebrajų kalboje reiškia „dešiniosios rankos sūnus“ (*bēn*, sūnus + *yāmìn*, dešinioji ranka); Benjaminas buvo jauniausias ir mylimiausias Jokūbo – Ambraomo anūko ir Izaoko sūnaus – sūnus; autorius šį Jokūbą sugretina su anglų karaliumi Jokūbu I.

čiau iš visų raštų matyti, jog paskirti aukų rinkėjai už vargą susižėrė per didelį procentą.

Šekspyras, didis teisės mėgėjas, kadaise, kai kurių manymu, buvęs vos ne profesionaliu teisininku, pasitraukęs į poilsį turėjo praleisti nemaža laiko bylinėdamasis. Ilgai tęsėsi teisminis konfliktas dėl kai kurių jo žemių aptvėrimo[7] Velkeme, vis nesibaigė trynimasis tarp Šekspyrų ir Kumų šeimų dėl kažkokių smulkmenų, įforminant tų šimto dvidešimties akrų pirkimą. Reikėjo rinkti skolas ir nuolat raginti skolininkus. O kad kraujuje nepristigtų adrenalino, pyktį kėlė vis labiau įsigalintys Stratforde puritonai – juk tai jie pasistengė uždrausti mieste dramos vaidinimus. Gyventi Stratforde buvo nenuobodu, ir netgi naujoviški, pragaro ugnim alsuojantys pamokslai, verčiantys kaltę nuodėmingiems miestelėnams dėl tokių negandų kaip gaisrai ir maras, patraukdavo nuolatinių bažnyčios lankytojų, tarp jų ir Šekspyro, piktą ar niekinantį dėmesį.

Jo vedybinis gyvenimas nuo 1610 metų, matyt, buvo aprimęs, bet retkarčiais pagyvinamas žmonos svaidomų priekaištų. Tais metais Viliui suėjo keturiasdešimt šešeri, o Anai – penkiasdešimt ketveri. Jų seksualinis gyvenimas seniai buvo pasibaigęs, tačiau Ana turbūt žinojo, kad Londone jos vyras – iš džiaugsmo ar iš liūdesio – svetimoteriavo. Naujienas jai tikriausiai perdavinėjo Dikas Fildas, dažnai atvažiuodavęs į Stratfordą; šitaip Ana gavo sonetų nuorašą, kur, kaip šiurkščiai sako vienas Oldoso Hakslio veikėjas, Šekspyras atsisagstė kelnes. Ji, taip karštai trošku-

7. Aptvėrimai – nuo XIII amžiaus Anglijoje žemvaldžiai lordai, didindami vilnų eksportą, ėmė aptvėrinėti bendruomenių, vėliau ir laisvų valstiečių žemes avių ganykloms.

si meilės, kai buvo arti trisdešimties, gyvanašlaudama gyveno skaisčiai – kitaip ir negalėjo tokiame liežuvingame mieste kaip Stratfordas. Ji galėjo pagal Stiveno Dedalo teoriją kraujomaišiškai svetimauti su svainiu Ričardu: tam būta progų, juoba kad, pasak kai kurių, Ričardas kiek laiko turėjęs kambarį Naujuosiuose Namuose. Bet tai, nors nuodėminga, nebuvo netaktiška. Vilio netaktai buvo iškelti ant poetinio pjedestalo. Kaip daugelis vienišų žmonų, ji galbūt pasidarė pamaldi ir mielai priiminėdavo puritonų teologus, kurie pasakodavo jai, kaip dergia Dievą aktoriai, ir palikdavo pasiskaityti knygelių: „Šukos utėlėtiems bedievių plaukams“ arba „Paleidžiamieji ateistų viduriams ir pilvams tų, kur tyčiojasi iš Dievo žodžio ir netiki“.

Jeigu pasikliausime paskutinėmis pjesėmis, Šekspyrui buvo maloni dukterų draugija. Perditos, Mirandos ir Marinos žavesys ir grožis turbūt atspindi tėvišką meilę ir pasididžiavimą. Iš jųdviejų labiau, žinoma, mylėjo Suzaną. Judita, kaip pamatysime, smarkiai jį nuvylė nelaimingomis vedybomis. O Suzana tokiame mažame miestelyje kaip Stratfordas geriau ištekėti ir negalėjo. Dvidešimt ketverių metų ji gavo už vyrą daktarą Džoną Holą, tuomet buvusį trisdešimt dvejų. Gydytojas Holas turėjo praktikos aukštuomenėje: tarp jo pacientų buvo grafas Nortamptonas, Vusterio vyskupas ir seras Tomas Templis. Jis paliko ligonių knygą, ten aprašyta, kaip jis gydė tokias ligas kaip vandenligė, trečiadienė maliarija ir niežai. Uošvio ligos jis nemini. Padorumas, matyt, pergalėjo mediko atvirumą.

Gydytojai anuo metu neturėjo netgi žemiausių medicinos laipsnių, nė Vaistininkų draugijos diplomo. Holas buvo lankęs Karalienės koledžą Kembridže, tačiau išėjo be laipsnio. Tai jokiu

būdu nepaneigia jo gebėjimų gydyti sergančiuosius, kadangi tų laikų žinios daugiau rėmėsi užkalbinėjimais, o ne mokslu. Holas masiškai valė vidurius, varė prakaitą ir vimdė, tačiau skorbutą gydė visiškai šiuolaikiškai – gėlių ir žolių nuovirais papildydavo vitamino C kiekį. Štai ištrauka iš jo ligonių knygos, kur matyti, kaip jis 1624 ar 1625 metais gydė savo dukterį Elžbietą nuo *tortura oris*, arba burnos spazmų:

> „Balandžio pradžioje ji nuvyko į Londoną ir grįždama namo minėto mėnesio 22 dieną peršalo ir pajuto šitą negalavimą kitoje veido pusėje... ir nors smarkiai nuo jo kentėjo, vis dėlto su Dievo palaima buvo išgydyta šitaip: ...ant kaklo uždėtas kompresas su *aqua vitae*, kuriuo buvo užpilti muskatai, cinamonas, gvazdikai ir pipirai; ji dažnai valgė muskatus. Tais pačiais metais, gegužės 24 dieną ji susirgo protarpine karštlige: kartais jai pašokdavo karštis, paskui išprakaituodavo, vėl krėsdavo šaltis, visa tai per pusę valandos, o per dieną tai kartodavosi daug kartų... šitaip ji buvo išgelbėta nuo mirties ir mirtinos ligos ir nesirgo daugelį metų.“

Įrašų intonacijoje lyg ir jaučiamas palengvėjimas dėl veiksmingumo to, kas nebūtinai turėjo būti veiksminga. Žmogaus kūnas gajus, jis gali ištverti kiek tik nori aklo gydymo. Tie kompresai ir klizmos nesukliudė Holui įgyti gerą vardą. Jam buvo už ką dėkoti Dievui.

Suzana, daktaro žmona, garsėjo kaip mielaširdinga ligonių lankytoja, ne mažiau pamaldi už savo vyrą, iš tėvo paveldėjusi jo

„nuovoką“ arba protą. Ji buvo drauginga, tvirtos valios moteriškė, turėjusi mažų mažiausia vieną priešą. Tai Džonas Leinas iš Alvestono dvaro, per dvi mylias nuo Stratfordo, jis piktavališkai pasakė, kad ponia Hol „tampo vadeles ir išdykavo su Reifu Smitu“. Tampyti vadeles reiškė laikyti vyrą po padu, o išdykauti – tas pats, kas sanguliauti. Smitas buvo galanterininkas ir skrybėlininkas kaip Viljamas Hartas, Suzanos tetos vyras, žemesnės visuomeninės padėties nei daktaras. Šitokią seksualinę difamaciją turėjo nagrinėti bažnyčia, taigi 1613 metų liepą Suzana trenkė Leinui kontrsmūgį, padavusi jį už šmeižtą į bažnytinį teismą Vusteryje (ji paveldėjo tėvo pomėgį teisei). Leinas į teismą neatvyko ir už tai, kad sutepė vardą ištekėjusiai moteriai, buvo ekskomunikuotas. Suzanos nekaltumas buvo įrodytas, vadinasi, jos vardas išties pranašiškas[8].

Suzana buvo gabi, mitri, raštinga ir gerbiama miestelio gyventojų. Jos seseriai Juditai, iš visko sprendžiant, Dievas proto pagailėjo, tačiau blogiausia, kad ji buvo gimusi po nelaiminga žvaigžde. Nėra abejonės – ji nemokėjo nei skaityti, nei rašyti: sunku patikėti, kad kryžiukus ant poros teismo dokumentų ji pakraigliojo 1611 metais todėl, kad neturėjo kantrybės pasirašyti vardu. Suzana savąjį visada išraitydavo tvirta ranka; kodėl gi to paties negalėjo daryti jaunesnioji sesuo, juk ji galų gale buvo didžio rašytojo dukra? Tik todėl, kad nemokėjo. Vargšė mergaitė tikriausiai numanė, kad tėvams ji visada kelia liūdnas asociacijas, gal ir neaiškią pagiežą: jos dvynys brolis Hamnetas numirė, o ji liko gyva, amžinas žiaurus prisiminimas. Ir grožio, matyt, buvo atseikėta mažiau nei vidutiniškai. Kodėl gi pasiturinčio Strat-

8. Žr. p. 71.

fordo miestiečio duktė neištekėjo iki trisdešimties metų? Jaunikaičiai turėjo laižytis, pagalvoję apie nemažą kraitį ir storą riekę kilnojamojo bei nekilnojamojo turto, palikto to nuplikusio seno *rentier*[9], jo žodžiais tariant, rašiusio pjeses teatrui Londone. Tačiau Judita mergavo netgi ilgiau negu jos kone bekraitė motina.

Liūdną jos vedybų istoriją galime atidėti vėlesniam laikui, juoba kad ji prasidėjo likus tik dešimčiai savaičių iki tėvo mirties. Taigi sugrįžęs iš Londono Šekspyras ištisus metus matydavo Juditą visą dieną ir kiekvieną dieną ir buvo tikras, kad ji niekur nedings. Dėl Suzanos jis nebuvo toks tikras. Ji atlankydavo tėvus tik tada, kai galėdavo, jos laiką užimdavo jos pačios duktė ir darbštaus gydytojo žmonos pareigos. Kai ji užsukdavo pietų ar valandėlę paplepėti, jis ja labai džiaugdavosi, žavėdavosi jos nauja šukuosena, o jos mažytę nešiodavo ir myluodavo. Judita, aukšto rango tarnaitė (Atnešk, mergužėle, kito vyno – maderos, o ne to gyžalo iš Kvinio), širdyje bodėjosi savo padėtimi ir turbūt kartais prieš užmigdama paašarodavo. Ar tai gyvenimas jaunai, santuokinio amžiaus moteriai?

Senelis Vilis gėrėjosi mažąja Elžbieta, gimusia 1608 metais, tačiau metai ėjo, daugiau vaikų Suzana negimdė, o Juditos vedybų perspektyva vis tolo, taigi jis kartais, matyt, paspėliodavo, koks gi prakeiksmas krito ant Šekspyro vardo, kad jam, atrodo, lemta išnykti; ir ne tiktai vardui, bet ir – su bet kuriuo kitu vardu – vyriškajam Šekspyrų kraujui. Likimas nepašnibždėjo, kad jam, Viliui, pažadėtas toks didis nemirtingumas, kad prašyti perkelti jo genų vėliavą į ateitį būtų per daug; likimas kaip ir

9. Rentjė, rentininkas (*pranc.*).

literatūrinis Londonas dar nesuvokė, koks didis yra Šekspyras. O Viliui žmogaus kraujas buvo svarbesnis už žmogaus darbus. Na, jo darbai atliko savo misiją – jie leido paskelbti giminės kilmingumą. Visa kita tegrimzta į užmarštį.

Pažvelgę į Šekspyrų šeimos kroniką nuo 1607 iki 1613 metų, galime suprasti prietaringą mintį, turbūt nudiegusią Šekspyrą. Meri Šekspyr mirė 1608 metų rugsėjį, pergyvenusi vyrą lygiai septyneriais metais. Bet prieš tai, 1607 metų gruodį, tesulaukęs dvidešimt septynerių, Londone mirė Edmundas Šekspyras. Aktorius kaip ir brolis, tačiau vaidinęs ne „Karaliaus artistų" trupėje (galėjo ten vaidinti, Vilis buvo pakankamai įtakingas), jis palaidotas aktorių kampelyje, toje bažnyčioje, kuri dabar vadinasi Sadarko katedra. Jis nebuvo vedęs, tačiau, atrodo, turėjo nesantuokinį sūnų. Gilbertas mirė 1612 metų vasarį – keturiasdešimt penkerių, nevedęs; Ričardas kitų metų vasarį – trisdešimt aštuonerių, irgi nevedęs. Stulbinanti senbernystė tais šeimyniškais laikais.

Buvo apie ką pamąstyti Viliui sėdint Naujųjų Namų kieme ir žiūrint, kaip auga jo šilkmedis. Pranyksta ir daiktai, ir žmonės, todėl reikia išmokti su tuo susitaikyti. Tai didelis mokslas, jo mokė kai kurie rašytojai – tie, kurių filosofavimai nebuvo pernelyg nuobodūs ar maldingi. Kaip bajorui, Viliui derėjo turėti biblioteką, bet jis nebuvo linkęs užpildyti ją Boecijumi[10] ir teologų meditacijomis. Jo asmeniški Norto Plutarcho ir Holinšedo „Kronikų" egzemplioriai visiškai nušiurę: pakaks dorovės pamokų iš istorijos. Trumpi Mišelio de Montenio esė, išversti Džono Flori-

10. Boecijus (Boetius, Boethius, 480?–524) – romėnų filosofas, logikos, aritmetikos ir muzikos darbų autorius.

jo ir išleisti tais pasikeitimų metais – 1603-iaisiais, – kaip tik tiko valandos pasiskaitymui kartu su dar lakoniškesniais Fransio Bekono užrašais. Buvo poetų, vertų paskaitinėti, pavyzdžiui, didysis Edmundas Spenseris, bet „Fėjų karalienė" šiek tiek vargino ir vaizdavo seniai mirusį pasaulį. Džoną Doną skaityti buvo įdomu, čia galėjai rasti ir aistros, ir intelektualinių vingrybių, o jų derinys visada pavergdavo Vilio širdį. Tuo metu jis skaitydavo jį tik rankraščiuose; kada gi jį išleis? Kai kurie vyresni poetai kaip Čoseris ir Gaueris[11] rašė keista anglų kalba, bet jų siužetai gerai suręsti. Gauerio meilės istorijų rinkinyje „Confessio Amantis" yra pasakojimas, kuris neblogai atrodytų scenoje – „Apolonijus iš Tiro", „Apolonijus" pernelyg panašus į „Polonijų", šį vardą reikės pakeisti. Taigi nors jis ir paliko Londoną, teatro galutinai nepaliko. Labai jau daug istorijų jo bibliotekoje prašėsi perdirbamos į pjeses – štai ta Bokačo „Dekamerone" apie Džinevrą, o šita – vargšo mirusio Grino „Pandostas"[12]. Jis jau dovanojo Grinui. Jis buvo pasirengęs dovanoti beveik kiekvienam. Bet piniginių skolų jis nedovanos niekam – tai visai kitas dalykas.

11. Gaueris (John Gower, 1325–1408) – viduramžių Anglijos poetas, rašęs prancūzų, lotynų ir anglų kalbomis.
12. R. Grino romanas „Pandostas – laiko triumfas" davė siužetą Šekspyro „Žiemos pasakai".

19

Gulbės giesmė

Tuo tarpu grįžkime į Londono teatrus...

Išvykus Šekspyrui, argi gali kilti klausimas, kas valdo sceną? Ir iš tikrųjų pagaliau – kaip tikras Marlou įpėdinis – triumfuoja Benas Džonsonas. Ankstyvosiose „humorų" pjesėse jis buvo prislopinęs lyrinį polinkį, tausodamas jį kaukių vaidinimams, nors čia lyrizmas tebuvo priemonė kurti dirbtiniams gražumynams. O 1606 metais „Volponėje" ir 1610 metais „Alchemike" jam pasiseka sujungti aukštą Marlou patosą su satyra, siekiančia toliau nei ano meto Londono sienos ir vaizduojančia – egzaltuotus ir deimantuotus – amžinus sukčius ir amžinus avigalvius. Volponė, senasis Venecijos lapinas, apsimeta ir turtingu, ir mirštančiu. Jo turtas – vien tik dovanos, gautos iš žmonių, kurie tikisi po jo mirties gauti palikimą. Mirties? Kažin ar tokius monologus drožia kas mirties patale:

Kodėl manoji Silija liūdna?
Juk vietoj blogo vyro tu radai
Meilužį dosnų. Tad naudokis laime
Slapta ir su džiaugsmu. Žiūrėk, esi
Čia karalienė ir nereikia guostis
Tau viltimis, kuriom peniu kitus;

– Tu – karūnuota ir tikra valdovė.
Štai perlų vėrinys; kiekvienas jų
Vertesnis, negu tas, kurį išgėrė
Egipto karalienė su vynu.
Tirpdyk ir gerk juos! Štai, žiūrėk, granatas,
Kuris apakintų nei šventą Morkų.
Už šitą deimantą galėtum pirkti
Ir Loliją Pauliną, nors tviskėjo
Ji kaip žvaigždė savaisiais briliantais,
Prisiplėštais provincijose. Imk,
Nešiok juos ir pameski, bet dar liks
Tas auskaras, – už jį atpirksi viską,
Ir visą šią valstybę įsigysi.[1]

Dalykas negeras, kadangi Silijos vyras atidavė žmoną kaip laikiną dovaną, tačiau aprašomas nepaprastai poetiškai. Tai būdinga Marlou – nuostabi lyrika liejasi iš burnų, jos nevertų, bet Marlou niekšai – didūs nusidėjėliai, blogio titanai, o Beno – tik žmogeliai su niekingais potraukiais. Tokie kaip seras Epikūras Mamonas „Alchemike“, svajojantis paversti paprastą metalą auksu ir prašmatniai gyventi tenkinant kone kiekvieną savo užgaidą:

Manasis pažas valgys fazanus
Ir lašišas, ir kurapkas, o man
Patieks pietums ūsorių barzdeles,
Grybus aliejuj ir riebius spenius

1. Vertė A. Danielius.

Nusipenėjusios paršingos kiaulės
Su padažu, aštriu ir rafinuotu.
Virėjui tarsiu: „Štai tau pinigai.
Keliauk ir tapki riteriu greičiau!“[2]

Besąlygiškai žavėtis brandžiu Džonsono menu mums kliudo jo personažų ydingumas – jų dorovinis nevisavertiškumas, jų neatitikimas rimtos literatūros veikėjų etalonams. Tokių priekaištų dar daugiau nusipelno Marlou herojai, tačiau vadinti Tamerlaną arba Barabą ydingais ar doroviškai nevisaverčiais būtų absurdiška: jie gyvena tokioje blogio plotmėje, kuria užsiima teologai, o ne moralistai pasauliečiai. Didžiosios absoliutinės sąvokos – gėris ir blogis – regis, nyksta iš anglų dramos. Nors Benas pavaizduos pragarą „Velnias yra kvaišas“, tai labiau panašu į rūkomajame pasakojamus anekdotus. „Daktaro Fausto“ laikai praėjo.

Nemaža blogio yra Džono Vebsterio[3] tragedijose; jo „Baltasis velnias“ (1608) ir „Hercogienė Malfi“ (1614) priartėja – bent jau kalba – prie geriausių Šekspyro tragedijų, nors sukurtos jau po jų. Štai kaltės kamuojamas kardinolas pastarojoje pjesėje; jis įeina skaitydamas knygą:

Mane kankina pragaro mįslė.
Čia rašoma, kad ta pati ugnis
Skirtingai žmones degina tenai.
Gana. Kaip graužia sąžinė kaltus!
Kada į savo tvenkinius žvelgiu,

2. Vertė A. Danielius.
3. Vebsteris (John Webster, 1580–1625) – anglų dramaturgas, atgaivinęs ikišekspyrinio laikotarpio „kruvinosios tragedijos“ žanrą.

Matau būtybę, laikančią žarsteklį,
Kuri, atrodo, taikos smogti man.[4]

Štai mirštantis niekšas Flaminėjas „Baltajame velnyje“:

Aš gyvenau lyg tamsiame rūsy,
Ir persišaldžiau taip, jog negaliu
Kalbėt. Sudie, šaunieji niekšai...[5]

Štai žudikas brolis „Hercogienėje Malfi“, žiūrintis į sesers lavoną:

Uždenkit veidą jai; man akys raibsta.
Jauna ji mirė.

Šie pavyzdžiai neginčijamai rodo didelį Vebsterio kaip poeto talentą, bet jeigu mes nepasitenkinsime jais ir imsime klaidžioti šių pjesių siužeto labirintais, vėl atsidursime senojoje „Ispaniškosios tragedijos“ ir Senekos sekėjų epochoje. Blogis čia ne toks kolosališkas ir teologinis kaip Marlou kūryboje, o priežastys, dėl kurių pagenda dideli žmonės, nenagrinėjamos taip kruopščiai kaip Šekspyro veikaluose. Intriga su visais iš jos išplaukiančiais kankinimais, žudymais ir pamišimais čia yra tik tam, kad intriguotų. Nervų dirginimas, sąmoningas košmariškų efektų naudojimas – visa tai padeda kurti kiek iškrypusio skonio pramogą. Blogis yra kažkur išorėje – makiaveliška sąvoka su visomis itališkomis puošmenomis. Šekspyro tragedijose jis viduje – tai mūsų pačių dalis.

4. Vertė A. Danielius.
5. Vertė A. Danielius.

Sirilo Ternerio[6] „Keršytojo tragedija“ (1607) ir „Ateisto tragedija“ (1611) – dar ryškesni pavyzdžiai pjesių, kuriose nepaprastai rafinuota kalba ir siaubai, nesisapnavę nė Kidui, naudojami patenkinti publikos apetitui, mažai tesiskiriančiam nuo romėniškojo Kaligulos ir Nerono laikais. „Tite Andronike“ rasime daugiau žiaurių išmonių negu šiose Ternerio pjesėse, tačiau ankstyvojo Šekspyro kalba dvelkia tam tikru nekaltumu, triukšmingų mokinukų, žaidžiančių niekšus, šiurkštumu. O Jokūbo epochos dramaturgai jau išmoko perteikti visus šiurpulingus nuotaikos ir ritmo niuansus. Skaitydami „Keršytojo tragedijos“ santrauką, nėmaž nesijaudiname dėl autoriaus prasimanymų ir juokiamės iš siaubų. Hercogas nunuodijo Vindaiso sužadėtinę už tai, kad ta nepanorėjo jam atsiduoti, o Vindaisas padaro taip, kad hercogas pabučiuoja pateptą nuodais jos kaukolės burną. Tada Vindaisas trypia rėkiantį agonijoje hercogą. Visai pamatuotai pastarasis šaukia: „Sakykit, niekšai, ar reikia dar kitokio pragaro?“ Ši melodrama atrodo neįtikėtina, tačiau aptaisyta Ternerio žodžiais ir ritmais, ji skamba kitaip. Štai kaip baigiasi paskutinysis ilgas monologas „Keršytojo tragedijoje“:

Dabar gi, pone, tai atėjo galas,
Sakau, – tai buvo mūsų padaryta.
Galėjom pasitenkinti ir mažu,
Bet gėda mums taip negarbingai kristi.
Iš tikro mes juk nesam nelaimingi, –

6. Terneris (Cyril Tourneur, 1575–1626) anglų dramaturgas, čia minimose tragedijose pateikęs makabriškų sugverusio pasaulio vaizdų, tačiau pašviesinęs juos poetinio talento blyksniais.

Mūs motina – įtikinta, sesuo –
Ištikima; todėl nurimk, širdie!
Mes mirštam hercogų mirtim. Sudie![7]

Tai paskutinis proto blykstelėjimas prieš mirtį, kuri ir Vebsterio, ir Ternerio pjesėse mums atrodo tokia šiurpi.

Prie Jokūbo laikų keršto tragedijos prisidėjo ir Džordžas Čapmenas – savo milžinišku žodynu ir tik jam būdingais sąskambiais: pažymėtinos dvi pjesės apie Biusi D'Ambua (1608–1613 metais). Bet ar visa tai, nepaisant įmantrios leksikos ir madingų psichologinių vingrybių, nereiškė sugrįžimo į „Gorboduko" ir „Lokrinos" laikus? Tikriausiai taip manė Tomas Heivudas[8], kadangi jis pamėgino sukurti tragediją be kraujo praliejimo – „Per gerumą žuvusi moteris". Ano meto anglų dvarininkas sužino apie žmonos neištikimybę, tačiau, užuot išsitraukęs itališką durklą, išsiunčia ją į vieną iš savo dvarų, kur ji gyvena pasiturimai, bet vieniša, toli nuo vyro ir vaikų, ir turi laiko apmąstyti savo kvailystę. Atgailaudama ji sunyksta. Žmonai atleidžiama mirties patale, tai jaudinanti, tačiau ne sentimentali scena. Joje randame dvi eilutes, kurių, pasak T. S. Elioto, „išėję iš jaunystės metų vyrai ir moterys negali skaityti be sąžinės graužimo":

O Dieve! Kad galėtume atšaukti,
Kas padaryta, sugrąžint, kas buvo...[9]

7. Vertė A. Danielius.
8. Heivudas (Thomas Heywood, 1570–1650) – anglų dramaturgas, sukūręs pjesių, kurioms būdinga miestelėnų gyvenimo tematika ir buitinio natūralizmo tendencija.
9. Vertė A. Danielius.

Populiariausias vėlyvojo Šekspyro kūrybos laikotarpio dramaturgas buvo ne vienas. Jų buvo du – Fransis Bomontas – lygiai dvidešimt metų jaunesnis už Šekspyrą – ir Džonas Flečeris[10], jaunesnis penkiolika metų, jie bendradarbiavo su kitais, tačiau dažniausiai vienas su kitu. Tai dramaturgai verslininkai, mokyti, protingi, pasiryžę duoti publikai tą, ko ji nori, ir šitaip kalti pinigus. Jie buvo populiarūs, kadangi suprato, jog publikai, ypač moteriškai jos daliai, sapnai patinka labiau nei tikras gyvenimas. Jie kiek įmanydami vengė vaizduoti tikrovę, kurios, vėl cituojant Eliotą, žmonija negali daug pakelti. Miestelėnų žmonos troško sapnų su gražiom pabaigom – tokių ir gavo. Beje, Bomontas ir Flečeris nė kiek nesivaržė pareikšti savo nuomonės apie šį buržuazinį polinkį į romantiką ir gražumynus. Žavingoje jų komedijoje „Liepsnojančio grūstuvėlio riteris“ Londono bakalėjininkas ir jo žmona, ypač žmona, iš savo vietų scenoje nuolat komentuoja pjesę, kurios atėjo pažiūrėti. Jie pageidauja herojiško siužeto riterių dramos, apviltos meilės, drakonų, stebuklų, atskleistų piktadarysčių, ir, dievaži, jie turi pinigų užsimokėti už tokią pjesę. Autoriai sutinka su žiūrovų reikalavimu ir už tai karūnuojami teatro karaliais. Benas, Terneris ir Vebsteris vidutiniajai klasei buvo pernelyg geri; Bomontas ir Flečeris jai buvo kaip tik.

Jie kurpė tragikomedijas ir atskirai, ir kartu, ir bendradarbiaudami su kitais, o jų stilius toks vienodas, kad jį galima laikyti tam tikru nuasmenintu standartu:

10. Bomontas ir Flečeris (Francis Beaumont, 1584–1616; John Fletcher, 1579–1625) – anglų dramaturgai, kurių kūrybai būdingi meilės nuotykių motyvai, renesansinis gyvenimo džiaugsmas, dinamiška fabula.

Būk liudininke, žeme.
Ar man bereikia girtis? Argi šio
Belaisvio princo nepakanka? Negi
Mane pamirš ta kenčianti šalis?
Kam gražūs žodžiai? Raskit žemės pėdą
Šiame krašte, kurios kovoj nebūčiau
Aš užkariavęs. Ir todėl puikuotis
Neketinu.[11]

Ritmika pakankamai lanksti – jie gerai susipažinę su Šekspyru – bet jokių pavojingų subtilybių. Nė vienam žiūrovui nereikia raukyti kaktos dėl sunkių žodžių ar sudėtingos sintaksės. Fabula paprasta, moralė dar paprastesnė. O jeigu imasi temos, reikalaujančios sudėtingesnio moralinio įvertinimo, tai šiuos pavojus jiems padeda apeiti dramaturginės gudrybės. Pavyzdžiui, pjesėje „Karalius ir ne karalius" iš pradžių atrodo, jog brolis su seseria gyvena kraujomaišoje. Pabaigoje išaiškėja, kad jie visai ne brolis ir sesuo. Tokioje pjesėje kaip Džono Fordo „Kaip gaila ją ištvirkėle vadinti", parašytoje valdant Karoliui I, kraujomaišos tema sprendžiama be užuolankų ir be pokštų. Čia tikra kraujomaiša, ir visos jos karčios pasekmės išdėstomos kuo smulkiausiai. Bomontas ir Flečeris nesigilina. Jų gėlės be šaknų, jie slysčioja gyvenimo paviršiumi. Tačiau jie puikūs konditeriai.

Viljamas Šekspyras visuomet priimdavo naujų madų iššūkį. „Karalius Lyras" – tai bandymas parodyti, kad jis moka kurti ir naujoviškas rafinuotų siaubų pjeses. Bet būdamas genijus, jis

11. Vertė A. Danielius.

negalėjo neperžengti mados rėmų, o jo dėmesys žmogaus sielai toks didelis, kad jo personažai nebeišsitenka žanro ribose: Danijos princas tampa per didis „Hamletui“. Na, o dabar, turbūt savo gėdai, jis pradėjo rašyti pjeses pagal Bomontą ir Flečerį, ir pirmoji iš jų – „Periklis, Tiro princas“ – yra viena blogiausių jo pjesių. Ji neįdėta į 1623 metų leidimą, ir retas kuris Šekspyro mylėtojas yra dėl to apgailestavęs. Tai sujaukta pjesė.

Kodėl gi jam, pasiturinčiam ir išėjusiam iš teatro, reikėjo veltis į tokias žeminančias varžybas? Tikriausiai jis papasakojo Berbedžui – pats apsilankęs Londone ar „Karaliaus artistams“ atvykus į Vorikšyrą – kad Gauerio „Confessio Amantis“ yra šmaikšti istorija ir kad vertėtų kam nors pavesti ją inscenizuoti. Tas „kas nors“ veikiausiai buvo samdomas rašeiva Džordžas Vilkinsas, o rezultatai tokie blogi, kad, be abejo, teko kviestis Vilį ir prašyti padaryti viską, kad pjesė būtų išgelbėta. Sunku patikėti, kad Gauerio, kalbančio už chorą, monologai sukurti Šekspyro:

Iš kapo gyvas ir gajus
Atėjo Gaueris pas jus
Dainuot senovinių dainų,
Kad būtų ausiai malonu.
Ir smuklėse, ir pilyse,
Jų klausant džiaugėsi dvasia;
Didikams, damoms neretai
Jos būdavo tikri vaistai.[12]

12. Vertė A. Danielius.

Siužetas panašus į gergždžiantį motorą, varomą kraujomaišos, laivo sudužimo, piratų, mirusios žmonos, iš tikrųjų nemirusios, pasikėsinimo į gyvybę, stebuklų, tačiau personažų vystymui nebelieka vietos. Šekspyro ranką jaučiame žvejų dialoge ir viešnamio scenoje („Šitaip pas mus dar nėra buvę, – sako sąvadautoja. – Teturime tik tris vargšeles, betgi jos nepersiplėš; taip jau nusivarė, kad nebetinka niekam.“), o labiausiai gražuolėje Marinoje, gimusioje jūroje ir prapuolusioje:

Ji panaši į mano brangią žmoną;
Galėjau tokią dukterį turėt.
Tie patys antakiai, grakštus liemuo,
Ir tas švelnus, lyg sidabrinis, balsas;
Tos pačios, tarsi brangakmeniai, akys,
Junonos eisena, ir ta kalba,
Taip ausį kerinti, kad noris jos
Klausytis ir klausytis.[13]

Bet apskritai „Periklis“ – tai pjesė, kurią privalu perskaityti kaip Šekspyro raštų dalį, o paskui, išblaškius prislėgtą nuotaiką pora taurelių – užmiršti.

„Žiemos pasaka“ – kur kas gaivesnis saldumynas. Formos požiūriu ji griozdiška – užpildyti šešiolikos metų tarpui tarp pirmosios ir antrosios veiksmo dalies tenka įvesti chorą – Laiką. Benas Džonsonas turbūt suvaitojo (kada tas Vilis išmoks?). Tačiau joje yra šitokios eilutės:

13. Vertė A. Danielius.

Ne vienas vyras štai dabar, kai aš
Kalbu, mieliausiai apkabina žmoną,
Nė neįtardamas, jog neseniai
Jo tvenkiny kaimynas meškeriojo,
Kad ta begėdė sanguliavo su
Jo kaimynu, ponu Šypsniu.[14]

Tai Leontas, nelogiškai manantis, kad jo geriausias draugas turi meilės ryšių su jo žmona Hermione. Kad įsitikintume teksto autentiškumu, pakanka trijų žodžių: prielinksnio eilutės gale (kam prieš penkiolika metų būtų šovę į galvą šitaip užbaigti eilutę?) ir nuostabiojo „pono Šypsnio". Yra dar ir puikių scenų su Autoliku, nukeltu pernelyg toli, ir kerinti Perdita. Jeigu, kaip atrodo, Perditos vaidmenį gaudavo tas pats berniukas-aktorius, kuris vaidindavo Leonto sūnų Mamilijų, numirštantį dramos pradžioje, tai šis prisikėlimas turi gilią reikšmę Šekspyrui kaip žmogui. Hamnetas mirė, tačiau jo vietą užima mylima duktė, ir jų veido bruožai tie patys.

„Cimbeline" yra laidotuvių giesmė mirusiam berniukui, ir labai graži:

Nebijok žiaurių žiemos speigų,
Karštos vasaros tau bus nebaisios,
Atsikratęs žemiškų vargų,
Mėgausies tu amžinybės vaisiais.
Virs į dulkes išpuoštos gražiai
Karalaitės ir kaminkrėčiai.[15]

14. Vertė A. Danielius.
15. Vertė A. Danielius.

Bet šis berniukas tik miega, jis pabunda kaip kita pražuvusi duktė – Imodžina. Ši pjesė – tai pats keisčiausias Šekspyro šiupinys. Čia ir senovės Britanija, ir įsiveržę romėnai, tačiau pati Roma yra Renesanso Italijos sostinė. Čia randame Postumą, tačiau yra ir Joachimas, o Filarijas[16] užpildo laiko spragą. Fabula kaip tipiškos Bomonto ir Flečerio pjesės – vyras eina lažybų, kad jo žmonos nesuvilios kitas, o kai dėl pastarojo sukčiavimų tariamai pralaimi lažybas, kuo žiauriausiai nubaudžia žmoną. Į vieną groteskišką kompaniją suplakami Holinšedo „Kronikų" ir Bokačo novelės veikėjai. Čia, kaip ir „Periklyje", atrodo, kad Šekspyras vėl su kažkuo bendradarbiauja. Kodėl? Nejaugi jis neturi ką daugiau veikti Stratfordo pusiau vienumoje?

„Audra", nors ir priskirtina prie naujoviškųjų romantinių pasakų, nedalomai priklauso Šekspyrui, ir, nors po jos buvo dar viena pjesė, prašyte prašosi vadinama Eivono gulbino „gulbės giesme". Senasis burtininkas Prosperas yra ir senas įkyrėlis, ir jis, regis, kartais tai suvokia, tačiau Miranda – pati mieliausia iš visų moteriškųjų personažų paskutinėse dramose. Rizikingas sumanymas įasmeninti primityvius instinktus Kalibane ir poetinę vaizduotę Arijelyje sėkmingai įgyvendinamas, o vėlyvojo brandaus Šekspyro kerai suteikia lyrizmo netgi Kalibanui:

16. „Cimbeline" randame įvairių tautų ir laikų vardus; lotyniškas Postumas (*Posthumus*) – vardas iš Ovidijaus „Odžių" – reiškia vaiką, gimusį po motinos mirties; itališkas Joachimas (*Jachimo*) – tai mažybinė Jago (*Iago*) forma, abiejuose yra fonema „ia", randama Makiavelio varde, o šis Renesanso anglams simbolizavo italų piktadarystes; Filarijas (*Philario*) – vėl lotyniškas vardas, reiškiantis meilę, draugystę.

Tu nebijok: sala pilna garsų –
Šlamėjimų, melodijų, dainų,
Kurios tik džiaugsmą teikia, – nieko bloga.
Atrodo, kartais instrumentų šimtas
Palei ausis man skamba. Tie garsai,
Žiūrėk, pažadinę iš ilgo miego,
Ir vėl mane užmigdo. Aš sapnuoju,
Kaip debesys dangum su turtais plaukia,
Kuriuos ims dosniai berti ant manęs.
Ir nubundu tada. Taip gera man,
Kad, vos pabudęs, vėl šaukiuosi miegą.[17]

Šioje ir kitose pasakose Šekspyrui norisi ne tik užleisti ant žmonių miegą, bet ir parodyti, ką būtų sukūręs, jeigu jam būtų patikę rašyti kaukių pjeses. Žavinga trumpa pjeselė, pastatyta Prospero, gražiai įkomponuota pasakoje, nuspalvintoje tam tikra filosofiška rezignacija. Šis pasaulis, sako Prosperas, tai iliuzija, tai dekoracijos, kurios keičiasi, tirpsta ir nyksta, patvarkius kokiam nors dieviškam Inigui Džounsui. Šią mintį yra išreiškęs Montenis: *La vie est une songe... nous veillons dormants et veillants dormons*[18]. (Iš Montenio pasiskolinti ir išmestų į krantą didikų svarstymai apie idealią valstybę.) Tai atsipalaidavimo filosofija; jai tarsi priešinasi tokia veržli kalba, kokia Šekspyras nerašė netgi audringesniais metais. Girtuokliai Stefanas ir Trinkulas „vėją muša, kam jiems į veidus dvelkia; žemę spardo, kam kojas

17. Vertė A. Miškinis.
18. Gyvenimas – tai sapnas... Mes budime miegodami ir miegame budėdami. (*Pranc.*)

liečia." Nerangusis Kalibanas kalba ne apie paprastą gėlą vandenį, bet apie „sraunius šaltinius" – pasyvi būklė pereina į aktyvią. Visa žemė pulsuote pulsuoja gyvybe; joje net akli kurmiai klausosi žmonių žingsnių. Jei ši pjesė – poetinis Šekspyro atsisveikinimas, tai jis pasiryžęs įrodyti, kad atsisveikina savo noru, o ne verčiamas nusilpusių kūrybinių galių. Burtininkas atsižada magijos niūrios, kai ta magija dar tokia galinga. Paskui, laimingai apvesdinęs dukterį, burtininkas ketina „namo sugrįžti į Milaną, kur mintys mano suksis nuolatos apie kapus". „Milaną" – skaityk „Stratfordą". Kaip būdinga, beje, kad šis atsisveikinimas turi tokį griausmingą pavadinimą.

„Audra" – dar ne paskutinis Šekspyro žodis. Prisimindamas praeitį su draugais apie pasninkiškų pietų stalo „Undinėje", jis galbūt apgailestavo neužbaigęs didžiosios anglų istorijos sagos. Jo istorija pasiekė tik pirmąjį Tiudorą. Pasakoti ją toliau senosios karalienės laikais būtų buvę netaktiška; be to, istorinės temos ilgai buvo uždraustos. Kita vertus, Henriko VII karaliavimas neteikė dėkingos medžiagos dramaturgui; Lamberto Simnelo ir Perkino Vorbeko avantiūros[19] nepasižymėjo dideliu mastu, o pats karalius buvo nepatrauklaus būdo. Bet jo sūnus buvo kitoks. Jo duktė, kurią dabar daugelis atvirai vadino pavainike, buvo mirusi ir nebegalėjo įsižeisti. Deja, publika nebepagauna tikros istorijos skonio, jai mielesni pasakų karaliai ir karalienės, kurių Bomontas ir Flečeris priperėjo kaip iš gausybės rago. Deja, ir jam, Viliui, nebeužtenka jėgų ir laiko išstudijuoti Henriko VIII viešpatavimo ir padaryti iš jo pjesę. O Berbedžas turbūt pasakė,

19. Turima galvoje nepavykę minimų didikų bandymai uzurpuoti sostą.

kam tau, Vili, tiek vargti – pasiimk pagalbininką. Kažin kaip tau sektųsi su vienu iš jauniklių, pavyzdžiui, Džonu Flečeriu? Pjesė apie Henriką VIII, siekianti ne toliau kaip Elžbietos gimimas, „Gaubliui" būtų kaip tik. Puošnios eisenos, patrankos, fanfaros – tikras vaidinimas atvirame ore. Prirodėme tų intymių niekučių „Juoduosiuose broliuose" ligi soties, laikas vėl pravėdinti plaučius.

Ir tokia pjesė buvo parašyta. Ji neromantizavo karaliaus Henriko – pavaizdavo jį tokį, kokį galėjo prisiminti kai kurių senesnių žiūrovų tėvai: malonų, bet kartais užsiplieskiantį maniakišku įniršiu. Ji nesileido į ginčus dėl jo skyrybų teisėtumo, Anos Bulin duktės statuso ar konflikto su Roma pagrįstumo. Ji pateikė faktus, o išvadas leido pasidaryti patiems. Pjesės pavadinimas, pirmąkart vaidinant „Gaublyje", buvo „Visa teisybė". Tačiau tos teisybės spektaklyje labai nedaug tebuvo išsakyta. Paskutinė pirmojo veiksmo scena vyksta Jorko rūmų priėmimų salėje. Įeina Ana Bulin su „įvairiomis kitomis poniomis ir su ponais". Henris Gilfordas sveikina juos jo eminencijos kardinolo vardu. Įeina lordas šambelionas drauge su lordu Sandisu ir seru Tomu Lavelu. Tada skambant obojams įeina kardinolas Vulzis su prašmatnia palyda. Prasideda pokylis. Už scenos karalius Henrikas „ir kiti su kaukėmis, persirengę piemenimis", ruošiasi nustebinti kardinolą ateidami į pokylį nekviesti. Henrikas išvys Aną ir įklimps iki ausų. Bet tame pirmajame spektaklyje veiksmas neišsirutulios toliau būgno ir trimito garsų bei patrankų salvių, skelbiančių karališkosios draugės atvykimą. Dagtis uždegė ne tik paraką, bet ir šiaudinį teatro stogą. Liepsnos nepavyko sulaikyti.

Vadinasi, tą 1613 metų vasarą išsipildė Prospero pranašystė. Išnyko „patsai didysis „Gaublys". Medis degė greitai, ir puikus

pastatas pavirto į niekingas plėnis. „Žiū, pasaulio griuvėsiai“, – pasakė Benas. Niekas nenukentėjo, tik vieno žiūrovo kelnės užsidegė ir tuoj pat buvo užgesintos su „kvorta alaus“. Tačiau materialiniai nuostoliai buvo tokie, kad „Karaliaus artistams“ turbūt širdys plyšo. Kartu su dailiu statiniu pažuvo visi kostiumai ir rekvizitas, visi pjesių tekstai. Kas žino, kurios paties Šekspyro pjesės, neišleistos anksčiau, nepateko į 1623 metų foliantą vien dėl to, kad žuvo drauge su „Gaubliu“?

Po kurio laiko iškils naujas „Gaublys“, tačiau Šekspyrui jis nerūpės. 1613 metų gaisras užbaigė jo kaip dramaturgo kelią. Jis tiek gyvenimo atidavė šiam teatrui, kad jo praradimas buvo tolygus pojūčio ar galūnės praradimui. Atėjo laikas iš tikrųjų grįžti namo.

20

Testamentas[1]

Iki paskutinio išėjimo į sceną senajam aktoriui dar buvo likę treji metai. Tuo tarpu jis galėjo pasirinkti: pasidaryti teisėju su apvalainu pilviuku, kur riebus gaidys tūno, arba liesu, nukaršusiu senioku su šlepetėm[2]. Kažkodėl sunku įsivaizduoti jį Šalou[3] vaidmenyje. Jis labai jau panašus į paklodžių vagišių Autoliką, labiau negu derėtų kaimo bajorui. Taip pat sunku įsivaizduoti, kad jis būtų pamėgęs kaimo *rentier* sportus – kiškių medžioklę ir elnių žudymą. Jis visada buvo medžiojamųjų ir žudomųjų pusėje. Bajoras jam – ne tiek luomas, kiek vaidmuo. Joks menininkas, didelis ar mažas, negali būti šimtaprocentinis bajoras. Piktoji dvasia išsiveržia parapijos tarybos posėdyje; sklinda istorijos apie girtavimą aludėje.

Tačiau Šekspyras buvo gimęs kaime, taigi turėdamas tiek laisvo laiko galėjo atnaujinti savo žinias apie gėles, medžius ir nedidelių gyvūnų įpročius. Iš knygų jis nieko naujo nebesužinos; tikriausiai netgi dievai, deivės ir antikos didvyriai jam gyveno tik ant nutapytų ar siuvinėtų portjerų, dengiančių Naujųjų

1. Žodis *Will*, kuriuo pavadintas šis paskutinysis knygos skyrius, anglų kalboje gali reikšti ir „testamentą", ir vardą „Vilis".
2. Ši alternatyva autoriaus reiškiama Žako iš „Kaip jums patinka" žodžiais.
3. Šalou – kaimo teisėjas „Henrike IV" ir „Vindzoro šmaikštuolėse".

Namų sienas. Man atrodo, kad paskutiniaisiais gyvenimo metais jis domėjosi muzika rimčiau nei darbingais laikais. Jis pažinojo tokius muzikus kaip Tomas Morlis, sudėjęs keletą dainų jo žodžiais ir netgi gyvenęs kaimynystėje, Bišopsgeito kvartale, tačiau tas menas, toks artimas jo paties menui, jam tuomet buvo lyg ir paslaptis. Dabar atėjo laikas sužinoti apie jį daugiau.

„Tuščiose meilės pastangose" jis sukūrė muzikinę šešių natų temą ir davė ją Holofernui. Keista, bet nė vienas muzikas nėra bandęs jos išvystyti. Do re sol lia mi fa – tai boso melodija, ji gali būti paversta fugos tema. Jei pakartosime ją tritoniu aukščiau ar žemiau, gausime puikią dvylikatonę *Grundstimmung*[4] serijinei kompozicijai. Mes vis dar laukiame variacijų Viljamo Šekspyro tema.

Regiu ar veikiau girdžiu Šekspyrų šeimą, sėdinčią aplink stalą Naujųjų Namų svetainėje priešais atverstas madrigalo gaidas. Jos būdavo spausdinamos taip, kad partijas galėdavai skaityti iš visų keturių pusių. Suzana, man rodos, buvo aiškus sopranas ir gerai mokėjo skaityti iš lapo. Judita turėjo nekokį balsą ir taip lėtai mokydavosi savo partiją, kad pavirsdavo nebylia klausytoja. Žentas Holas dainavo bosu, Ana – sodriu kontraltu, o Vilis, žinoma, tenoru.

Jeigu jam užeidavo noras pakalbėti apie literatūrą, jis mielai priimdavo Maiklą Dreitoną. Anapus Eivono upės, Klifordo Čeimberso kaime, stovėjo sero Henrio ir ledi Reinsford namai, o Dreitonas pas juos dažnai viešėdavo. Daktaras Holas ten net išgydė jį nuo trečiadienės maliarijos, davęs vimdomosios mikstūros, kurios dvokiantys komponentai būdavo kiek pasaldinami

4. *Čia* – pagrindinė tema. (Vok.)

žibučių sirupu. Ir seras Henris, ir jo žmona buvo išsilavinę žmonės, o ledi Reinsford Dreitonas laikė ankstyvųjų savo sonetų „idėja“. Dreitonas metais vyresnis už Vilį, tačiau mirė tik 1631 metais. Tada jis rašė ilgą topografinę poemą, pavadintą „Poli-Albionu“ ir apdainuojančią Anglijos grožį; joje sistemingai aprašomos kelionės upėmis ir minimi istoriniai įvykiai, susiję su įvairiomis vietomis. Ko gero, Vilio „Henrikas V“ įkvėpė jį sukurti dainą apie Azenkūrą[5], prasidedančią „Palankūs vėjai pūtė į Prancūziją“. O nuo šios odės Virdžinijos kolonistams pereidavo – ir dabar dar pereina – malonus šiurpulys per nugarą:

Ir tolimam krašte
Jūs savo didvyrius ugdykit,
Kaip tie, kas perdavė mums kardą,
Ir platinkite mūsų vardą
Po pietine žvaigžde.
Kurios nematėme nė sykio.[6]

Šekspyras gerai žinojo, kad pasaulio ribos plečiasi. Naujomis žemėmis pakvipo „Audroje“. Kurdamas „Hamletą“, jis tikriausiai prisiminė Viljamo Perio „Naują ir išsamų sero Antonio Širlio kelionių aprašymą“, kur pateikiami tikri stebuklai, matyti kelionėse, o ne sausumos jūreivių prasimanymai apie trigalvius žmones ir kalbančias žuvis, laipiojančias po medžius. Peris kalbėjo apie „tviskantį krištolinį padangių baldakimą, gaubiantį žemę“,

5. Šimtamečio karo mūšis, įvykęs 1415 metais prie Azenkūro, šiaurės Prancūzijoje, kur anglų kariuomenė sumušė prancūzus.
6. Vertė A. Danielius.

o Hamletas apie „šį stebuklingą baldakimą – orą“. Po tuo oru esančius stebuklus, kurių daugelį dar reiks atrasti, Peris laikė visų ieškomo dangaus pakaitalu. Hamletas žinojo, kad nors ši nauja, neregėta, smalsi veislė – Renesanso žmogus – tapo visų gyvių pažiba, jam vis tiek sapnuosis blogi sapnai.

Ar Šekspyrui labai rūpėjo pomirtinis gyvenimas, kuriame, kaip tvirtino jam dvasininkai kas sekmadienį, jeigu ne Dievo begalinis gailestingumas, tokių žmonių kaip aktoriai ir dramaturgai, nuėjusių ne tuo keliu, lauktų tik ugnis ir tamsa? Sprendžiant iš jo raštų, jam nebuvo būdingas rudimentinis Marlou žavėjimasis religija. Pagal aštuonioliktu amžiumi datuojamą prielaidą, jis „mirė papistu“. Galimas daiktas, kad jis mirė šiaudiniu anglikonu. Tačiau kad ir kuo būtų miręs, sunku patikėti, kad paskutinėmis jam likusiomis valandomis būtų ėmęs rimtai svarstyti vieno ar kito tikėjimo privalumus. Jo kūryba – krikščioniškos kultūros vaisius, tačiau ta kultūra, daug ką paėmusi iš senovės Romos, turėjo pagoniškų elementų. Benas Džonsonas eilėraščiuose, rašytuose sekant Katulu, ir jo pradėta poetų „gentis“ daug kalba apie ateisiančią amžiną naktį ir trumpą saulėtą tarpsnį, kuriuo reikia džiaugtis šiandieną. Šekspyras pasidžiaugė savo tarpsniu ir, pasibaigus dienai, ramiai laukė tamsos.

Bajoro pareiga – surašyti testamentą, ir Vilis šią pareigą įvykdė kaip pridera. Nežinia, ar nujautė mirtį, bet pirmąjį testamento juodraštį parašė likus dviem mėnesiams iki to įvykio. Pjeses jis rašė be juodraščių, tačiau tai buvo svarbiau nei pjesė. Ir tarp pirmojo ir paskutinio testamento variantų atsitiko dalykų, privertusių Šekspyrą smarkiai jį pakeisti, dėl dukters Juditos.

Stratfordo parapijos metrikų knygoje yra toks įrašas: „1616 m. vasario 10 d., p. T. Kveinis Juditą Šekspyr". Vadinasi, tuomet, beveik trisdešimt vienų metų, Judita pagaliau ištekėjo. Jos jaunikiui buvo dvidešimt septyneri. Jo pavardė paprastai buvo rašoma „Kvinis", ją gerai žinojo Stratfordas ir Šekspyrai. Tomo tėvas Ričardas Kvinis buvo jų kaimynas ir draugas, ne itin pasiturintis. Jis buvo vyno pirklys, dukart išrinktas miesto meru – 1592 ir 1601 metais. 1598 metais atvykęs į Londoną, apsistojo „Varpo" užeigoje, Karter Leine, E. C. 4, ir ten parašė vienintelį išlikusį laišką turtingesniam už jį Stratfordo miestelėnui, melsdamas pinigų. Jis prašė paskolinti trisdešimt svarų, kad galėtų sumokėti „visas skolas, kurių turiu Londone". Pinigų jis gavo, tačiau Vilis nebūtų buvęs Vilis, jeigu jų būtų neatsiėmęs. Jis mirė 1602 metais, palikęs prekiauti vynu našlę, kuriai padėjo sūnus Tomas. Tomas išsinuomojo taverną, tinkamą vietą realizuoti vynui, vežamam iš paties Londono ar Bristolio, ir kaip šeimininkas nusprendė, jog laikas pasirūpinti žmona. Jis išsirinko Juditą Šekspyr.

Kažin ar Vilis būtų išrinkęs savo jaunėlei tokį vyrą – smuklininką, juoba kad ir vedybos, kaip ir jo paties, įvyko įtartinai greitai. Greitį rodo tas faktas, kad vasario 10 diena priklauso specialių leidimų laikotarpiui. Specialus leidimas, prieš daugelį metų išduotas Viliui ir Anai, buvo gautas visuotinai priimta tvarka ir iš tam įgaliotos valdžios – Vusterio vyskupo. O Tomas Kvinis gavo leidimą iš Stratfordo klebono, ir tai, matyt, buvo toks nukrypimas nuo normos, kad jis pats (o ne, kaip būtų pridėrėję, klebonas) buvo iškviestas į konsistorijos teismą Vusteryje. Jis atsisakė arba užmiršo nuvykti, tad buvo nubaustas pinigine

pabauda ir ekskomunikuotas. Tai ne pati geriausia įžanga į Dievo palaimintą santuoką.

Tuoktis skubėta ne dėl to, ką Vilis, prisimindamas savo paties jungtuves, turėjo daugiausia pagrindo įtarti. Judita nebuvo nėščia. Bet prieš maždaug devynetą mėnesių nesusivaldančiam Kviniui buvo atsidavusi kažkokia Margareta Viler, ir, praėjus gal mėnesiui po vestuvių, šis nešvarus reikalas išėjo aikštėn. Panelė Viler ir naujagimis numirė ir buvo palaidoti 1616 metų kovo 15 dieną. Kovo dvidešimt šeštą teisme – kaltino advokatas Grinas, buvęs Vilio nuomininkas – Kvinis prisipažino „kūniškai santykiavęs su minėta Viler“ ir dėl to kaip įprasta pareiškė apgailestaująs. Jam buvo dėl ko apgailestauti, nes vieną dieną prieš teismą uošvis radikaliai pakeitė testamentą, gerokai apkarpydamas vargšės Juditos dalį. Šitaip ji buvo nubausta už neprotingas vedybas. Bet neprotingos vedybos jau savaime buvo bausmė.

Tomui buvo uždėta vieša atgaila. Jis turėjo pasirodyti parapijos bažnyčioje tris sekmadienius iš eilės, apsidaręs balta marška, kad kunigas galėtų jį smerkti tokiais žodžiais: „Pažvelkit, kaip šventa nekaltybės spalva bado akis paleistuviui už jo nuodėmę.“ Paleistuvis išsisuko nuo tokio atpildo užmokėjęs labai nuosaikią penkių šilingų baudą, ir iš stratfordiečių, išskyrus Šekspyrus, Holus ir vargšę šešių savaičių nuotaką, buvo atimtos trys saldžios progos papiktdžiugauti. Aišku, kad Tomas nebuvo geras žmogus. Į Šekspyrų šeimą jis įsitrynė per apgaulę. Jis neįvykdė vedybų sutarties, neįnešė savo dalies – šimto svarų vertės žemės. Vėliau jis buvo nubaustas už keikimąsi ir už tai, kad tavernoje leido girtuokliauti. Yra nuomonė, kad jis pametė žmoną, bet nėra įrodymų. Nežinome jo mirties datos nei vietos. Tavernos pavadinimas

Juditai tiko kaip nulietas – „Narvas“. Dabar šioje vietoje užkandinė. Jokios garbės nė vienam iš jų, netgi praėjus trims šimtams metų po to, kai mirė Judita, ištverminga moteris, patyrusi daug pažeminimų.

Jos vyresniajai seseriai Šekspyras paliko visą savo asmeninę nuosavybę, Naujuosius Namus, du namus Henlio gatvėje, namą „Juodųjų brolių“ kvartale Londone ir „visas kitas mano žemes, įskaitant nuomojamas, ir visą kitą paveldimą nuosavybę“. Žemė ir kita nuosavybė užrašyta Suzanos vyriausiajam sūnui – Vilis vis neprarado vilties – arba, nesant sūnaus, jos vyriškajam įpėdiniui, tai yra daktarui Džonui Holui, jeigu jis ją pergyventų. (Nepergyveno: jis mirė 1635 metais, o Suzana gyveno iki 1649-ųjų). Po to užrašyta palikimo dalis, skiriama Juditos sūnums, bet jai pačiai nenuskilo. Jai paliktas šimto svarų kraitis, o jeigu ji atsisakytų teisių į Koplyčios skersgatvio namą, gautų dar penkiasdešimt. Jeigu ji ar jos vaikai būtų gyvi, praėjus trejiems metams po testamento pasirašymo, jiems priklausytų gauti dar šimtą penkiasdešimt svarų. Bet ji neturės teisės paliesti jų kaip kapitalo; turės pasitenkinti jo procentais. Jos vyras tik tuomet įgytų teisę naudoti šiuos pinigus, jeigu už tą pačią sumą paliktų žemės žmonai ar vaikams.

Šekspyro troškimas gyvam esant turėti anūką neišsipildė. Judita pagimdė sūnų 1616 metų lapkritį, tačiau jis mirė kūdikystėje. Jam davė Šakspero vardą. Kitas sūnus, Ričardas, gimė 1618 metų vasarį ir mirė dvidešimt vienų, nepalikęs ainių. Trečiasis sūnus ir paskutinysis vaikas buvo Tomas, gimęs 1620 metų sausį; jis mirė devyniolikos. Elžbieta, Suzanos duktė ir vienintelis vaikas, ištekės du kartus, bet vaikų neturės. Tiktai Džoana

Hart, Vilio sesuo, gebėjo perduoti vyriškąjį Šekspyrų kraują palikuonims. Jos anūkui Džordžui gimė Džoana, Suzana ir Šekspyras. O pačiam Viliui tiesiog fantastiškai nesisekė su vyriška sėkla, išėjusia iš jo paties strėnų.

Elžbietos Hol antrasis vyras buvo riteris – seras Džonas Barnardas. Pagaliau į šeimą įsiliejo kažkas daugiau nei pati kukliausia bajorystė, bet per vėlai, kad apie tai sužinotų Vilis. Ledi Elžbieta, kaip paskutinė tiesioginė palikuonė, perėmė Šekspyro nuosavybę ir, padalijusi ją lygiom dalim, užrašė Hartams ir Hatavėjams. Ir, matyt, padarė teisingai. Tad Šekspyras Hartas gavo kai ką daugiau nei vardą iš savo bendravardžio, nors, kiek konkrečiai, mes nežinome. Nežinome ir Vilio kilnojamojo turto vertės – gal tai šimtai, o gal tūkstančiai. Džonas Vordas, tapęs Stratfordo klebonu Juditos mirties metais, girdėjo, kad Šekspyras „pinigų leisdavęs po tūkstantį svarų per metus" – tai didelė suma. Kad ir kiek būtų leidęs, tikrai neleisdavo jų niekams ir išvis per daug neišlaidaudavo.

Hatavėjų vardui užgavus ausį, iškyla Vilio palikimo našlei paslaptis. Jis jai užrašė „antrąją pagal gerumą lovą", ir nieko daugiau. Nors ir neaišku, ką reiškia tas vienišas baldas, Ana liko aprūpinta geriau, negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Ji išreikalavo našlės dalį pagal nerašytą įstatymą ir paveldėtojos vietą didžiuosiuose namuose, kur įsikūrė Suzana su vyru. Ji mielai liko gyventi pas Suzaną ir neblogai sutarė su žentu. Antroji pagal gerumą lova buvo pastatyta atskirame kambaryje, o tas kambarys priklausė vien tik jai. Geriausioji lova buvo didžiajame miegamajame, ją teisėtai pasiėmė tėvo įpėdinė. Taigi lovos padėjo išaiškinti namų tvarką. Norėdami parodyti Vilį nepalankioje

šviesoje, galėtume teigti, kad ta antroji pagal gerumą lova – tai dvigulė lova, Anos atsivežta iš Šoterio, ir kad jis atidavė jai tai, kas ir taip priklausė. Tai rodo pražuvusią ar nebuvusią meilę, ilgai slėptą nuo pasaulio neapykantą, troškimą pažeminti iš kapo. Pamėginkime taip blogai apie Vilį negalvoti.

Galas atėjo 1616 metų balandį. Kunigo Džono Vordo užrašų knygutės pasakoja apie „smagų susitikimą" su Maiklu Dreitonu ir Benu Džonsonu. Šekspyras suvalgė pernelyg daug marinuotų silkių ir išgėrė per daug reinvynio. Išprakaitavo, peršalo ir numirė. Jeigu mirties priežastis iš tikrųjų buvo persivalgymas, tai daktaras Holas, nieko neįrašęs į ligonių knygą, pasielgė korektiškai. Vilis gal ir anksčiau buvo nusilpęs – nuo venerinės ligos, nuo žiemos slogų, nuo Biurgerio arterito ar nuo bet kurios kitos ligos, kuri mums šaus į galvą. Jis buvo pervargęs nuo alinančio daugelio metų darbo, prislėgtas dukters vedybų: tą paskutinį pavasarį gyvenimo geismas tikriausiai buvo ne itin stiprus. Gal nelabai rūpinosi savo sveikata. Gal raginamas Beno nemažai išgėrė, karštame kambaryje suprakaitavo ir išėjo palydėti svečių be skrybėlės ir apsiausto, neklausydamas įspėjimų dėl žvarbaus balandžio vakaro pavojų. Ūminio plaučių uždegimo, kurio negalėjo palengvinti žento vimdomieji ir tyrelės, pakako nuvaryti jį į kapus. Kad svaigiame prisiminimų vakare dalyvavo Dreitonas su Benu, beveik neabejoju. Dreitonas dažnai lankydavosi tuose kraštuose. Benas gal ir nebuvo linkęs joti iš Londono į šiaurę vien tam, kad išvystų seną draugą, tačiau 1618 metais jis pėsčiomis nuėjo į Škotiją, tad išeiti į šį pasivaikščiojimą galėjo 1616-aisiais ir, savaime aišku, stabtelėti Stratforde. Nusiminęs dėl Vilio mirties, turbūt sugrįžo į Londoną ir nusprendė atidė-

ti svorio metimo žygį. Mirtis datuojama balandžio 23 diena. Jei tai, kaip priimta manyti, buvo ir Vilio gimimo diena, tai jis išgyveno lygiai penkiasdešimt dvejus metus. Įrašas parapijos knygoje teigia, kad jis palaidotas 1616 metų balandžio 25 dieną, ir vadina jį „Vil. Šeksperu, bajor."

Palaidojo jį Šventosios Trejybės bažnyčioje, nes tą teisę buvo užsipelnęs. Jo biustas – tikra parodija, tačiau skulptorius tikriausiai manė, kad Šekspyras buvo apkūnus, savimi patenkintas ir kiek silpnaprotis. Nežinia kieno sukurtas antkapio įrašas toks:

BIJOKI JĖZAUS, EIK SAVO TAKU,
NEDRĮSK ATKASTI ŠITŲ PALAIKŲ.
PALAIMINTAS, RIMTIES MAN NESUDRUMSTĘS.
PRAKEIKTAS BUS, PAJUDINĘS BENT GRUMSTĄ.[7]

Poezijos čia ne daugiau kaip Gauerio monologuose „Periklyje, Tiro prince". Vis dėlto šios eilutės jaudina labiau nei tinkama citata iš kurios nors didžiosios pjesės. Prakeikimas gąsdina. Malonu žinoti, kad visi esame palaiminti. Gal tik išskyrus biografus, kurių prakeiksmas – įsitikinti, kad kaulai ir pajudinti neatgyja. Jeigu Šekspyras pats tai parašė, nors labai abejotina, tai vienintelės jo parašytos eilutės, kuriose randame neiškreiptą ir pamaldžiai vartojamą vardą „Jėzus"[8].

Ana įvykdė paskutinę priedermę – užspaudė akių vokus monetomis. Tada pradėjo ramų našlės gyvenimą. Ji mirė 1623-iaisiais, sulaukusi šešiasdešimt septynerių metų. Tais pačiais metais,

7. Vertė A. Danielius.
8. Angliškame tekste.

tačiau Anai nebespėjus jo pamatyti (gal, tiesą sakant, nelabai būtų susidomėjusi), išėjo iš spaudos Pirmasis foliantas. Šį darbą atliko Džonas Hemingas (arba Hemingsas) ir Henris Kondelas – tie Vilio draugai ir bendražygiai, kuriems pagal to meto paprotį jis paliko pinigų nusipirkti gedulo žiedams. Foliante randame visas pjeses, kurių Šekspyras vienintelis ar pagrindinis autorius, bet jame nėra „Periklio", o „Kataloge" arba turinyje neįtraukta „Troilas ir Kresida". Šis praleidimas turbūt radosi dėl to, kad sunku buvo išgauti sutikimą perspausdinti ją iš ankstesnio leidinio, ir šie sunkumai buvo įveikti tik atsidūrus foliantui spaustuvėje. „Troilas" čia įdėtas prie tragedijų, nors buvo laikomas komedija.

Tas didžiulis darbas – tai didžios pagarbos mirusiojo atminimui pareiškimas, ir pasaulis liks amžinai už jį dėkingas. Iš visų monarchų karaliui Jokūbui pasisekė labiausiai: jam valdant tik dvylikos metų protarpiu pasirodė dvi pačios svarbiausios knygos anglų kalba. Pirmąjį foliantą sudarė ne mokyti redaktoriai, o patys aktoriai, o jo tekstai, dažnai sulopyti ir iškraipyti, tai tekstai, kuriais naudojosi patys „Karaliaus artistai". Knyga dedikuojama grafui Pembrukui ir grafui Montgomeriui, tačiau neužmirštami ir „įvairiausi skaitytojai". Kreipdamiesi į juos žavingoje ir sąmojingoje įžangoje Džonas Hemingas ir Henris Kondelas užsimena, kaip sklandžiai mokėjo rašyti senasis jų bičiulis: „Jo protas ir ranka darbavosi drauge. Ką sugalvodavo, išreikšdavo taip lengvai, kad jo raštuose beveik nerandame jokių pataisymų." Vėlesniuose prisiminimuose Benas Džonsonas pageidavo, kad Vilis būtų daugiau taisęs. Jis buvęs pernelyg greitas, pernelyg panašus į žodžių upę; *sufflaminandus erat* – jį reikėjo žaboti, gniaužti, aušinti, gesinti.

Vis dėlto atminimo odėje, kuria Benas prisidėjo prie įžangos į Pirmąjį foliantą, iškyla ne kritikas, o draugas. Čia jis kilnus, nuostabus, meilus, kilniaširdiškas, čia jis giria Šekspyrą be išlygų, tačiau nemeilikauja. Jis žinojo vertę žmogaus, kurį vadino „mano mieluoju"; tada nedaugelis mokėjo jį įvertinti. Daugeliui Šekspyras atrodė ne prastesnis už Flečerį ar Čapmeną, žinoma, geresnis už Dekerį, apskritai neblogas dramaturgas, tačiau jo galvos nevainikavo amžinos šlovės aureolė. Benui jis buvo „ne vienam amžiui, bet visiems laikams", dramaturgas, tragedijoje prilygęs Euripidui ir Sofokliui, o komedijoje – Aristofanui ir Terencijui. Ir vis dėlto, nepaisant sceną purtančių griausmų ir aštraus proto iečių, „mielasis Eivono gulbinas pasilieka „švelnusis Šekspyras" – santūrus, draugiškas, *generosus*[9].

Šekspyras tebėra „švelnusis" paraše prie Martino Drushauto graviūros, įdėtos greta titulinio puslapio. Tas paveikslas niekam nėra patikęs. Lordas Breinas, mokslininkas, tvirtina, kad jame dvi dešiniosios akys. „Siuvimas ir kirpimas" nurodė, kad švarkas turi dvi kairiąsias puses. Na, o veidas... Tai veidas komivojažerio, kuris prapliko tarnaudamas nedėkingai firmai. Jeigu jis pasirodytų – patrumpintais užpakaly plaukais ir eiliniu kostiumėliu – Stratfordo aludėje, jį vargu ar kas pastebėtų.

Bet ko mums aimanuoti, kad nėra tinkamo Šekspyro portreto? Jei norime išvysti jo veidą, pažvelkime į veidrodį. Jis – tai mes patys, paprasti kenčiantys žmonės, siekiantys ne per didžiausių tikslų, nuolat galvojantys apie pinigus, vergaujantys troškimams, labai jau trumpalaikiams. Ant jo pečių tarsi kupra pūpsojo

9. [263] Didžiadvasiškas (*lot.*).

nuostabus, tačiau lyg ir nereikalingas talentas. Tai talentas, kuris labiau už kitus pasaulio regėtus talentus sutaiko mus su mūsų žmogiška egzistencija, nevykusių mišrūnų – nei dievų, nei gyvulių – egzistencija. Mes visi esame Vilis. Šekspyras – tai vieno mūsų atpirkėjo vardas.

Keletas knygų

Apie Šekspyrą yra tiek knygų, kad sunku sudaryti net atrinktųjų sąrašą. Visi Šekspyro biografai yra skolinęsi ką nors iš kadaise skaitytų, bet daugiau nebeprieinamų kūrinių, išsirašinėję ilgas ištraukas iš seniai užmirštų knygų, taip pat iš gerai prisimenamų prastų knygų su vienu kitu dėmesio vertu dalyku ir iš tikrai gerų knygų, įsimenamų ir prieinamų. Čia išvardiju knygas, labiausiai man padėjusias rašyti savo knygą. Aukodamas moksliškumą grožiui, vengiau darkyti tekstą išnašomis[1] ir todėl negalėjau pareikšti padėkos kai kuriems autoriams, ypač profesoriui Harisonui už turtingas faktų knygas.

1. Kadangi knyga skirta visų pirma anglų skaitytojui, gerai žinančiam savo krašto istoriją ir literatūrą, lietuviškame vertime be išnašų neapsieita (kai kurie A. Burgesso kūrybos žinovai teigia, kad net anglų skaitytojams praverstų jo knygų glosarijai – sunkesnių vietų aiškinimai; tokį glosarijų ir bandyta pateikti išnašose).

ISTORINĖ EPOCHA

Ashley, Maurice. *England in the Seventeenth Century.* Pelican History of England, Part 6. Harmondsworth, Penguin Books, 1952.

Bindoff, Stanley T. *Tudor England.* Pelican History of England, Part 5. Harmondsworth, Penguin Books, 1950.

Black, John B. *The Reign of Elizabeth, 1558–1603*, Oxford History of England, Part 8, 2nd edition. Oxford, Clarendon Press, 1959.

Harrison, G. B. *The Elizabethan Journals, 1591–1603.* 3 vols. London, Routledge and Sons, 1938.

Harrison G. B. *A Jacobean Journal, 1603–1606.* London, Routledge and Sons, 1941.

Harrison G. B. *A Second Jacobean Journal, 1607–1610.* London, Routledge and Kegan Paul, 1958.

Knighths, L. C. *Drama and Society in the Age of Jonson.* London, Chatto and Windus, 1937.

Neale, J. E. *Queen Elizabeth.* Cambridge University Press, 1957.

Roberts, Michael, editor. *Elizabethan Prose.* London, Jonathan Cape, 1933.

Wilson, David Harris. *King James VI and I.* London, Jonathan Cape, 1956.

Wilson, John Dover. *Life in Shakespeare's England.* Cambridge University Press, 1911.

LITERATŪROS ISTORIJA IR KRITIKA

Eliot T. S. *Selected Essays*. London, Faber and Faber, 1932.

Legouis, Emile, and Cazamian, Louis. *A History of English Literature. London, J. M. Dent*, 1936.

Pound, Ezra. *Literary Essays*. London, Faber and Faber, 1954.

Seymour-Smith, Martin. *Poets Through Their Letters*. London, Constable, 1969.

Spurgeon, Caroline F. E. *Shakespeare's Imagery and What It Tells Us*. Cambridge University Press, 1935.

ŠEKSPYRO GYVENIMAS IR KŪRYBA

Alexander, Peter. *Shakespeare*. London, Oxford University Press, 1964.

Brown, Ivor. *Shakespeare*. London, William Collins, 1949.

Brown, Ivor. *The Women in Shakespeare's Life*. London, Bodiev Head, 1968.

Chambers, E. K. *The Elizabethan Stage*. 4 vols. Oxford. Clarendon Press, 1923.

Chambers E. K. *William Shakespeare. A Study of Facts and Problems*. 2 vols. Oxford, Clarendon Press, 1930.

Harrison G. B. *Shakespeare at Work, 1592–1603*. University of Michigan Press (Ann Arbor Paperbacks), 1958.

Holmes, Martin. *Shakespeare's Public*. London John Murray, 1960.

Hotson, Leslie. *The First Night of Twelfth Night.* London, Rupert Hart-Davis, 1954.

Hotson, Leslie. *Mr. W. H.* London, Rupert Hart-Davis, 1964.

Murry, John Middleton. *Shakespeare.* London, Jonathan Cape, 1936.

Partridge, Eric. *Shakespeare's Bawdy.* Revised and enlarged. London, Routledge and Kegan Paul, 1968.

Shaw, George Bernard. *The Dark Lady of the Sonnets,* Preface. London, Constable, 1910.

Wickham, Glynne W. G. *Early English Stages, 1300–1660.* 2 vols. London, Routledge and Kegan Paul, 1959–1963.

Yates, Frances A. *Theatre of the World.* London, Routledge and Kegan Paul, 1969.[2]

2. Kadangi nė viena čia minimų knygų nėra išversta į lietuvių kalbą, jų pavadinimai pateikiami anglų kalba: mokantys šią kalbą supras ir lengviau suras bibliotekoje kataloguose, o nemokantys vis tiek negalės pasinaudoti.

Apie autorių

Vienas įžymiausių antrosios XX amžiaus pusės anglų rašytojų Antonis Berdžesas (Anthony Burgess) gimė 1917 metais Mančesteryje. Profesionaliu rašytoju tapo palyginti vėlai – 1960 metais pasirodė jo romanas „Teisė į atostogas“, satyriškai vaizduojantis provincijos buitį, neigiamą masinės kultūros poveikį žmonėms. Prieš tai Berdžesas šešerius metus tarnavo kariuomenėje, mokytojavo, domėjosi lingvistika ir muzika, sukūrė nemaža didelės apimties muzikinių veikalų. Plačiai išgarsėjęs romanas „Prisukamas apelsinas“, parašytas anglų ir rusų kalbų žargonu, primena ir siaubo farsą, ir socialinę pranašystę, jame rašytojas racionalistiškai planuojamam gėriui priešpriešina gaivališką blogį. Antiutopijoje „Nepilnavertė sėkla“ parodyta pasirinkimo tarp liberalizmo ir konservatyvumo beprasmybė. Be daugelio romanų („Daktarui bloga“, „Pono Enderbio viduje“, „Enderbis iš lauko pusės“, „Prisukamas testamentas“ ir kt.), Berdžesas yra parašęs parodijinę Šekspyro meilės nuotykių istoriją („Visai nepanašu į saulę“), komiškų pasakojimų, literatūros kritikos. Meninės prozos srityje Berdžesas sau pavyzdžiais laiko V. Šekspyrą, Dž. Džoisą, V. Nabokovą, jo knygos patraukia turtinga kalba, skaitytojo intelekto, proto darbo reikalaujančiais vaizdais ir

įvaizdžiais, referencijomis ir potekstėmis. Rašytojas mėgsta žaisti lingvistinius žaidimus, mėgsta kalambūrus, pašmaikštavimus, ironiją, kalbinius eksperimentus. Savo veikaluose jis remiasi gausiais pažinimo šaltiniais – istoriniais, literatūriniais, statistiniais, muzikos, vaizduojamojo, teatro meno faktais ir pan.

Vertėjas

Turinys

Burgess, Anthony
Bu308 Šekspyras / Anthony Burgess ; iš anglų kalbos vertė Gražvydas Kirvaitis. – 2-asis leid. – Vilnius : Sofoklis, 2015. – 320 p.
ISBN 978-609-444-148-6

Vos išgirdę Šekspyro pavardę pagalvojame apie „Hamletą“ ar „Romeo ir Džuljetą“. Puikiai žinome kūrinius, tačiau didžiausio pasaulio rašytojo gyvenimą, net ir prabėgus daugiau kaip 400 metų, gaubia paslaptis. Ar Šekspyro santuoka buvo laiminga? O gal širdį atveriančius meilės sonetus jis rašė paslaptingai meilužei?.. Kas buvo jo geriausias draugas ir kam atiteko palikimas?..

UDK 821.111-31+821.111(092)

ANTHONY BURGESS

Šekspyras

Iš anglų kalbos vertė *Gražvydas Kirvaitis*
Viršelio dailininkė *Milena Grigaitienė*

Leidykla „Sofoklis“
Klaipėdos g. 7A, LT-01117 Vilnius
info@sofoklis.lt

Spausdino spaustuvė
PRINT IT
Gamyklos g. 27, LT-96155 Gargždai
www.print-it.eu

Vos išgirdę Šekspyro pavardę pagalvojame apie „Hamletą" ar „Romeo ir Džuljetą". Puikiai žinome kūrinius, tačiau didžiausio pasaulio rašytojo gyvenimą, net ir prabėgus daugiau kaip 400 metų, gaubia paslaptis. Ar Šekspyro santuoka buvo laiminga? O gal širdį atveriančius meilės sonetus jis rašė paslaptingai meilužei?.. Kas buvo jo geriausias draugas ir kam atiteko palikimas?..

Į šiuos ir kitus klausimus atsako kruopščiai pagrįsta Šekspyro biografija, patraukli turtinga kalba, pašmaikštavimais ir ironija. Knygos autorius Anthony Burgessas, išgarsėjęs romanu „Prisukamas apelsinas", rėmėsi gausiais istoriniais, literatūriniais ir statistiniais šaltiniais, teatro meno faktais. Jis veda skaitytoją per tas vietas, kur Šekspyras augo ir mokėsi, gyveno ir kūrė; pasakoja apie to meto istorinius ir politinius įvykius, turėjusius įtakos kvapą gniaužiančiai rašytojo kūrybai.